

МАВЖУДА ҲАМИДОВА
НИГОРА СУЛАЙМОНОВА

ЭСКИ ЎЗБЕК ЁЗУВИ

ایسکی اوزبیک یازوی

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Илмий кенгаши қарори билан нашрга тавсия этилган.

М. Ҳамидова, Н. Саламмонова. Эски ўзбек ёзуви: услубий қўлланма. – Т.: «Yurist-media markazi» нашриёти, 2009 йил. – 156 бет.

Мазкур қўлланма бакалавриятнинг «5141100 – Ўзбек тили ва адабиёти» ва «5140600 – Тарих» таълим йўналишларида таҳсил олаётган талабалар учун мўлжалланган бўлиб, эски ўзбек тили ва ёзуви фанининг асослари, араб имлоси, матнни тўғри ўқиш ва шарҳлаш ҳамда ҳуснихат техникасини эгаллаш каби ўқув топшириқлари тизимидан иборат

Тақризчилар:

*Азизхон Қаймов,
ЎзР ФА академиги,
филология фанлари доктори,
профессор, Беруний номидаги
Давлат мукофоти лауреати:*

*Иномжон Азимов,
филология фанлари
номзоди, доцент.*

ISBN 978-9943-337-45-9

© «Yurist-media markazi» нашриёти, 2009 йил.

Кириш

Умуминсоният маданияти пойдеворини яратишда Марказий Осиё, жумладан, Шарқ халқларининг ҳам муҳим ҳиссаси бор. Марказий Осиёнинг географик жиҳатдан қулай шароитда жойлашиши, мўътадил иқлими, шарт-шароити ва ажойиб табиати қадимда ерлик халқларнинг ўтроқлашиб, деҳқончилик ва чорвачилик билан шугулланишларига кенг йўл очган. Археолог олимларнинг тинимсиз изланишлари, улар томонидан уюштирилган қазилмалар жараёнида топилган кўплаб далилий ашёлар, қадимий шаҳар вайроналари намуналари, илк санъат асарлари ва маданият осори атиқалари минтақамизда маданиятнинг, ижтимоий ва иқтисодий тараққиётнинг жуда эрта, бир неча минг йиллар аввал шаклланиб ривож топа боғанини исботлайди. Буюк ипак йўлининг ватанимиз худудидан ўтганлиги, у ерларда хунармандчилик ишлари билан бир қаторда, савдо-сотик тизимининг ҳам кенг тараққий этишига сабаб бўлган. Натижада, Марказий Осиё Фарғона Шарқ билан, Эрон, Миср, Юнонистон, Рим ва бошқа мамлакатларни қадимий маданият бешиклари бўлмиш Хитой ва Ҳиндистон давлатлари билан боғлаб турувчи, улар маданиятининг бирлашувини таъминловчи жаҳон савдо йўлларининг муҳим чорраҳасига айланган. Буларнинг натижаси ўлароқ Хоразм, Бухоро, Сўғдиёна, Марғиёна, Фарғона каби худудлар атрофларида турли маданий марказлар юзага келган. Бу тарихий шароит ўз навбатида ватанимизда ўқув тизимининг шаклланиб, тобора мустаҳкамланиб боришини таъминлади.

Манбалардан маълум бўлишича, ўтмишда Хоразм, Сўғд, Парфия, Грек-Бақтрия, Ўрхун Энасой, Уйғур каби қадимий туркий ёзувлар мавжуд бўлган. Машҳур археолог, Хоразмнинг ўтмиш тарихи бўйича мутахассис, профессор С.Толстовнинг маълумотларига қараганда, Хоразм халқи III асрдаёқ ўзининг анча мукаммаллашган ёзув тартибига эга бўлган.

Кейинги археологик изланишлар, қазилмалар суғд ёзувида битилган ҳужжатларни, Қозоғистон, Ўрта Осиёнинг айрим худудлари, Сибир, Мўғулистон, Тожикистон ва бошқа жойлардан турк даврига оид битиктошларни аниқлашга имкон берди.

1889 йили рус тадқиқотчи олими Н. М. Ядринцев Ўрхун дарёси қирғоғидаги Кошо-Цайдам воҳасидан Енисей ёдгорликларига нисбатан ҳажман анча катта бўлган битиктошни топишга муваффақ бўлди. Мазкур «Тошкитоб» икки – турк ва хитой тилларида битилган бўлиб, у турк хони ва унинг укаси шарафига 732 йили қўйилган. Илгари битиклар Енисей бўйидан топилгани сабаб «Енисей ёдгорликлари» деб аталган бўлса, Ядринцев топилмасидан сўнг улар «Ўрхун-Енисей ёдгорликлари» деб атала бошланди. Вакт ўтиши билан ёдгорликлар топилаётган жойлар Мўғулистон ва Енисей дарёлари худудидан кенгайиб кетгани ва бу ёдгорликлар хатининг график шакллари Европа, Руник битикларига яқин бўлгани сабаб улар «Руник битиклари» деб атала бошлади. Марказий

Осиёнинг қулай шароити, ривож топган маданияти доимо ўзга халқларнинг диққатини жалб қилиб келган ва унинг қайта-қайта забт этилишига сабаб бўлган.

Маълумки, VII аср ўрталарида ислом дини вужудга келди. Араблар бошқа давлатлар қатори Ўрта Осиё, Кавказ бўйлаб ҳам ҳарбий юришлар қилдилар ва пировардида мазкур ўлкаларнинг катта ҳудудларини босқинчилик йўли билан қўлга киритдилар. Натижада, VIII асрнинг охирларига келиб катта ҳудудни ўзида мужассамлаштирган, турли тилда сўзловчи халқлардан иборат араб империяси вужудга келди. Бу даврларда Марказий Осиёда араб халифалигининг ҳукмронлиги ва ислом дини каттик ўрнашди. Бунинг натижасида қадимий маънавият, дин, маданият, ёзувларга ҳамда олиму уламоларга қарши кескин курашлар авж олди. Хоразм, сугд, турк, қадимий уйғур, ўрхун-енисей каби энг қадимий ёзувлар сиқиб чиқарилди. Араб ёзуви VIII асрдан бошлаб Ўрта Шарқ халқлари учун илм-фан ва давлат ишларида ягона расмий ёзув сифатида ҳукмронлик қила бошлади. Бу аҳвол 100 йиллар чамаси давом этди. IX асрга келиб Марказий Осиёда араб халифалигининг таъсири сусайди ва охир оқибат у мустақилликка эришди, лекин бу узоқ давом этмади. Марказий Осиё доимо жаҳон халқлари диққат эътиборида бўлиб келгани сабаб, энди бу ерларда сомонийлар, хоразмшоҳлар, газнавийлар, салжуқийлар, қорахонийлар давлатлари фаолият юрита бошлади. Натижада, Марказий Осиёда араб, форс ва туркий тиллар кенг тарқалди. Бу даврда, айниқса, форс тилининг мавқеи кучайиб, у араб тилининг ўрнини эгаллай бошлади. Давлат ҳукмдорлари туркий кавмдан иборат бўлишига қарамай, турк тили омма ўртасида оддий муомала тили бўлиб қолди.

Ниҳоят, XIV–XV асрларда Темурийлар давлатининг барпо этилиши натижасида араб тили билан бир қаторда форсий ва туркий тилларнинг ҳам мавқеи кучайди. Араб тилидан дин ва фан тили сифатида, форс ва туркий тиллардан кўпроқ илм, бадий адабиёт ва санъат соҳаларида истифода этилди.

Кўринадики, IX асрдан то XX аср бошларигача, тахминан минг йилдан ортиқ бўлган даврда Марказий Осиё халқларининг илм-фан, маънавият, маданият соҳасидаги буюк мероси бизгача асосан араб ва форс, турк тилларида, араб имлосида битилган қўлёзма китоблар шаклида етиб келган. Ана шу бебаҳо ва нодир қўлёзма китоблар туфайлигина Марказий Осиё халқлари авлод-аждодалари қолдирган маданий меросдан баҳраманд бўлганлар. Ана шу қўлёзмалар туфайлигина Марказий Осиёда ҳар бир халқ, ҳар бир миллат ўзларининг миллий тарихларига эга бўлганлар. Шу қўлёзмалар туфайлигина Марказий Осиё халқлари жаҳон маданияти тарихи тараққиётига ўзларининг муҳим ҳиссаларини қўша олганлар. Ҳозирда она тилимизга Давлат мақомин берилганлиги, унинг халқаро миқёсда обрў-эътибори ортиб бораётгани, ҳаётимизнинг кундан-кунга раванқ топаётгани ана шу қўлёзмалар орқали етиб келган ўтмиш меросимизни ҳар томонлама ўрганиш, улар саҳифаларидаги халқимизнинг

ўтмиш ҳаёти, ижтимоий-сиёсий, ахлоқий, маънавий тафаккури билан боғлиқ қимматли маълумотларни тўплаган ва тадқиқ этиш, қизиқарли воқеалар, тарихий ҳақиқатларни аниқлаш билан боғлиқ бўлган муаммоларни тезлик билан ҳал этиш вазифасини қўяди.

Мустақиллик ҳалқимизнинг маданий, маънавий тараққиётига кенг йўл очиб берган бугунги кунда маданий меросимизни, унинг асосий қалити бўлган араб имлосига асосланган эски ўзбек ёзувини жадаллик билан ўрганишимиз лозим. Зеро, ҳозирги замон ўқувчиси, айниқса, бўлажак адабиёт, тарих, тил мутахассислари ўз халқи тарихини, тили тарихини, фалсафий фикрлар тараққиёти тарихини яхши билиши, идрок этиши, ҳис қилиши учун эски ўзбек ёзувини пухта эгаллаган, бу ёзувнинг ўзига хос хусусиятларидан хабардор бўлган бўлиши керак.

Мазкур ўқув қўлланма биздан олдин яратилган бошқа қўлланмалардан тузилиши жиҳатидан соддалиги, берилган ҳар бир мисолнинг талабага таниш, яъни ўтилган ҳарфлар юзасидан олингани билан фарқланади. Бу ўқувчининг материални осонлик билан ўзлаштиришига катта ёрдам беради.

Араб ёзувига хос умумий хусусиятлар

Араб ёзуви ўнгдан чапга қараб ёзилиши ва ўқилиши жиҳатидан бошқа халқлар ёзувидан тубдан фарқ қилади. Бу ёзувда бизнинг жорий ёзувимизда урф бўлганидек, бош (катта) ва кичик ҳарфлар мавжуд эмас. Босма ва ёзма ҳарфлар орасида ҳам фарқ йўқ. Бўғинни бошқа сатрга кўчириб ёзиш одат эмас. Сатрга сиғмай қолган сўз ёки бўғинлар матннинг устига мингаштириб ёзилади. Араб ёзувида тиниш белгилари ҳам ўз ифодасини топмаган (булардан, XX аср бошларидаги матнлар мустасно). Нуқта, вергул, сўроқ ва ундов талаб қиладиган ўринлар матн мазмунидан келиб чиқиб аниқланади ва қироат билан ўқилади. Бу ёзувда абзац ҳам мавжуд эмас. Араб ёзуви ихчамликка асосланган ёзувлардан биридир. Шу сабаб ёзувда айрим сўзлар ўзагида келган қўш ундошларнинг биттаси ёзилади ва унинг устига ташдид (˘) деб аталувчи белги қўйилади. Бу аломат шу ҳарфни иккилантириб, шиддат билан ўқилишини таъминлайди.

Шунингдек, араб ёзувида қисқа унлилар ҳам ўз аксини топмаган. Қисқа унлилар 3 та бўлиб (фатҳа, касра, замма), улар талаффуз этилса-да, ёзувда махсус ёзилмайди. Улар «ҳаракатлар» деб номланувчи белгилар билан ифодаланади (бу ҳақда кейинроқ батафсил сўз юритилади).

Араб ёзувида махсус чўзиқ унлилар ҳам мавжуд эмас. Лекин араб алифбосидаги алиф (ا), вов (و) ва йой (ي) ҳарфларидан улар чўзиқ унли сифатида фойдаланадилар. Араб алифбосида йигирма саккизта ҳарф мавжуд. Араблар ўз алифбосини тузишда (милоддан икки минг йил илгари) қадимги финикия ва оромий ёзувларидан йигирма иккита ҳарфни номлари билан бирга олганлар. Кейинчалик олтига ҳарф қўшиб алифбодаги ҳарфлар сонини йигирма саккизтага етказганлар. Босиб олинган Марказий Осиё халқлари ана шу йигирма саккизта ҳарфни араб алифбоси сифатида қабул қилганлар. Лекин мазкур алифбо ўзбек ва форс тилларида мавжуд барча товушларни тўлиқ ифодаламайди. Шу сабаб VIII асрдан буён араб ёзувини ўз ёзуви сифатида истифода этиб келаётган ўзбеклар ва форслар ўз тилларида, талаффузларида мавжуд бўлган айрим товушларни ифодаловчи ҳарфларни алифбо таркибига киритганлар. Улар пе (پ), чим (چ), гоф (گ), же (ج) ҳарфлари эди. Шундай қилиб, эски ўзбек ёзувида ҳарфлар сони ўттиз иккитага етди.

Харфнинг номи	Харф ифодалай- диган товуш	Харфларнинг ёзилиши			
		Сўз охирيدا	Сўз ўртасида	Сўз бошида	Алоҳида холда
Алиф	o, a	ا	ا	ا	ا
Бе	б	ب	ب	ب	ب
Пе	п	پ	پ	پ	پ
Те	т	ت	ت	ت	ت
Се	с	ث	ث	ث	ث
Жим	ж	ج	ج	ج	ج
Чим	ч	چ	چ	چ	چ
Хойи хутти	х	ح	ح	ح	ح
Хе	х	خ	خ	خ	خ
Дол	д	د	د	د	د
Зол	з	ذ	ذ	ذ	ذ
Ре	р	ر	ر	ر	ر
Зе	з	ز	ز	ز	ز
Же	ж	ژ	ژ	ژ	ژ
Син	с	س	س	س	س
Шин	ш	ش	ش	ش	ش
Сод	с	ص	ص	ص	ص
Зод	з	ض	ض	ض	ض
То	т	ط	ط	ط	ط
Зо	з	ظ	ظ	ظ	ظ
Айн	-	ع	ع	ع	ع
Ғайн	ғ	غ	غ	غ	غ
Фе	ф	ف	ف	ف	ف
Қоф	қ	ق	ق	ق	ق
Коф	к	ك	ك	ك	ك
Гоф	г	گ	گ	گ	گ
Лом	л	ل	ل	ل	ل
Мим	м	م	م	م	م
Нун	н	ن	ن	ن	ن
Вов	в	و	و	و	و
Хойи ҳавваз	ҳ	ه	ه	ه	ه
Йо	й, и, ё	ي	ي	ي	ي

Араб хати турлари

Араб ёзувининг дастлабки ёзув шакли «хатти маъқалий» бўлиб, у тик чизиклар билан ифодаланган. Бу хат тури анча вақтгача муомалада бўлса-да, кенг шуҳрат топмаган.

VII асрдан бошлаб бу хат ўрнини энг машҳур хат тури ҳисобланган «хатти кўфий» эгаллаган.

Маълум вақт ўтгач мана шу икки хил хат асосида араб ёзувининг санъаткорона яратилган олти хил асосий услуби ташкил топган:

1. Сулс; 2. Насх; 3. Муҳаққак; 4. Райҳоний; 5. Тавкеъ; 6. Риқоъ.

Мазкур хат турлари мазмун-моҳияти билан турли ўринларда қўлланган. Масалан, муҳаққак кўпроқ шеър ва қасидаларни ёзишда қўлланилган. Сулс турли хат йўл-йўриқларида ҳамда илмий ишларда истифода этилган. Кўфий хати кўпроқ масжид, мадраса ва турли биноларнинг пештоқларини безашда ишлатилган. Райҳоний ва насх хатларида асосан қисса ва хабарлар ёзилган. Риқо хат услубидан кўпинча мактубларни, тавкеъдан эса асосан буйрук ва фармонларни ёзишда фойдаланилган.

Манбалардан маълум бўлишича, кейинчалик мазкур хат услубларининг жамидан ўттиз олти хил хат тури ижод этилган. Уларнинг ичида настаълик хат тури машҳур бўлиб, кўлёма ёдгорликларнинг асосий қисми шу хат турида ёзилган. Настаълик насх ва таълик хат турларининг бирлашувидан юзага келган. Бу ёзув бошқа хат турлари ичида чиройли ёзилиши ва осон ўқилиши билан ажралиб туради. Ўрта Осиё халқлари дастлаб йигирма саккизта харф асосида яратилган ана шу хат турларидан фойдаланган бўлса, кейинчалик улар ўттиз икки харф иштирокида гўзал хат намуналарини ҳам яратганлар. Ўша даврда Хуросоннинг турли ўлкаларида машҳур хаттотлар гуруҳи етишиб чиққан. Айниқса, Ҳирот ўзининг Абдужамил хаттот, Султонали Машҳадий, Дарвеш Муҳаммад Токий Ҳисравий, Султон Муҳаммад Хандон, Хожа мир Али Табризий, Мавлоно Юсуф Хуросоний, Саид Абдулқодир, Саид Абдулвахҳоб ўгли Хуросоний ва бошқа кўплаб хаттотлари билан шуҳрат топган.

Шунингдек, Бухоро, Самарқанд, Тошкент, Фарғона шаҳарларидан ҳам кўплаб ҳуснихат соҳиблари етишиб чиққан, улар «киблат-ул-кутуб» (котиблар сардори) унвонини олишга муваффақ бўлганлар. Улар янги-янги хат усулларини ихтиро қилдилар. Жумладан, Хожа мир Али Табризий настаълик хатининг ихтирочиси сифатида шуҳрат топган. Заҳириддин Муҳаммад Бобур «Хатти Бобурий» хат услубини яратган. Мунис Хоразмий эса хаттотлик санъатининг назариясига оид «Саводи таълим» рисоласини яратди. Бу санъаткор хаттотларнинг ёзган хатлари маъно ифодалашдан ташқари, ўзининг гўзаллиги, мафтункорлиги билан инсон калбини ҳаяжонга солиб, кишига завқ бағишлайди.

Насх хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Насталиқ хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Таблиц хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Райхоний хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Шикаста хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Сулс хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Куфий хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Гуллик куфий хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Рикъ хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Девони жалий хати

قللم اهلسون الى اول كاتب بد تحريرك
كه فساد رقصي سور موز شور ايسلر
كاه بوجوف سقو طيله قيلو داند سري ناد
كاه برنقطه قصوريله كوزي كور ايسلر

Эски ўзбек ёзувида мавжуд бўлган ўттиз икки ҳарф араб тилининг грамматикаси қондаларига қўра қўшилиб ва қўшилмай ёзилиши жиҳатидан икки гуруҳга бўлинади:

1) *Мунфасил ҳарфлар* (*ҳуруфи мунфасила*), яъни фақат ўздан олдинги ҳарфларга қўшилиб ёзилувчи ҳарфлар. Буларнинг сони еттита;

2) *Муттасил ҳарфлар* (*ҳуруфи муттасила*), яъни ҳар икки томондаги ҳарфларга уланиб ёзиладиган ҳарфлар. Булар йигирма бешта ҳарфни ташкил қилади.

Ҳарфларнинг бундай бўлиниши ёзувни ўзлаштиришда катта аҳамият касб этади.

Ўрта Осиё халқлари қадимдан кўпроқ настаълик хатидан истифода этиб келганлар. Кейинчалик насх хат тури ижод этилиши билан матбуот саҳифаларидан шу хат тури кенг жой олди. Бу хат турининг қулайлиги шундаки, ҳарфлар тик ҳолатда ёзилади, ҳарфларнинг кўриниш шакллари (сўз боши, сўз ўртаси, сўз охири) ҳам ўзгаришсиз, бир хилда сатр чизиғида ёзилади. Шу билан бирга бу хат турини ўзлаштириш анча осон. Шунинг учун ҳам биз сиз азиз талабалар билан дастлаб насх хатини ўрганамиз. Бу хатни ўзлаштирган талаба газета, журнал ва китобларда босилган араб имлосидаги матнларни осонлик билан ўқишга муваффақ бўлади. Бу хат тури пухта ўзлаштирилгач, настаълик хатининг сир-асрорини ўрганишни бошлаймиз. Бу хат турида ҳарфлар ўнг томонга қиялатиб, кўриниш шакллари эса муайян қондалар асосида ўз кўринишини ўзгартириб сатр чизиғига амал қилмай ёзилади. Шунинг учун бу хат турини ўзлаштиришда малака ҳосил қилиш лозим бўлади.

Мунфасил ҳарфлар

Бу гуруҳга кирувчи ҳарфлар «*бир шакли ҳарфлар*» деб ҳам юритилади. Бундай дейилишига сабаб бу гуруҳ ҳарфлари фақат ўздан олдин келадиган ҳарфларгагина қўшилиб ёзилади. Агар ўздан кейинги ҳарфларга қўшилгудек бўлса, уларнинг ҳарфлик шакли йўқолади. Юқорида айтиб ўтганимиздек, бу ҳарфлар сони еттита бўлиб, улар қуйидагилар:

№	Ҳарфнинг номи	Ҳарф ифодагайдиган товуш	Ҳарфнинг ёзилиши
1.	Алиф	а, о, и, у	ا
2.	Дол	д	د
3.	Зол	з	ذ
4.	Ре	р	ر
5.	Зе	з	ز
6.	Же	ж	ج
7.	Вов	в, у, ў	و

Мунфасил ҳарфлар икки хил ёзилиш шаклига эга бўлиб, баъзилари сатр чизиғи устида, баъзилари сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади.

Алиф ҳарфи

Алиф ҳарфи чўзиқ «а» унли товушини ифода этади. Сатр чизиғи деб аталувчи чизикнинг устига юқоридан пастга қараб ёзилади. Унинг ўздан олдин келадиган ҳарфга қўшилиб ёзиладиган иккинчи шакли (ا) эса пастдан юқорига қараб ёзилади.

Алиф ҳарфи «о» чўзиқ унлисини ҳам ифодалаши мумкин. Бунинг учун алиф ҳарфининг устига «мадд» деб аталувчи белги ( ) қўйилади. Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, маддли алиф фақат сўз бошидагина келади. Сўз ўртаси ва охирида алифнинг ўзи ўрнига қараб «а» ёки «о» тарзида ўқилаверади. «Мадд» арабча сўз бўлиб, «чўзиш» деган маънони англатади. Мадд белгиси қўйилган алиф «алифи маидуда» деб аталади.

Маддли алифнинг ёзилишига диққат қилинг: ا ا ا ا

1-топширик. Алиф ҳарфининг алоҳида ва боғланган кўринишларини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Алифи мамдуда, яъни маддли алифдан бир бет ёзинг.

Дол ҳарфи

Дол ҳарфи ўзбек тилидаги «д» ундош товушини ифода этади. У икки хил ёзилиш шаклига эга бўлиб, сатр чизиғининг устида ёзилади. Дол алиф ҳарфининг эгилган шаклидир. *Дада, дод, ада* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

Дол ҳарфининг алоҳида шакли – د د

Долнинг ўзидан кейинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган шакли – د د

1-топширик. Дол ҳарфининг ҳар бир кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Алиф ва дол ҳарфи иштирокида ясалган куйидаги бирикма ва сўзларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

اد دا ادد داد دادا

Зол ҳарфи

Зол ҳарфи дол ҳарфининг устига битта нуқта қўйиш орқали ясалади. Зол товуши олдинги курак тишлар орасига тил учини қўйиб, «з» товушини ҳаво оқими билан тишлар орасидан сизиб чиқариш орқали ҳосил қилинади. Талаффузи ўзбек тилидаги «з» товушидан фарқ қилади. Шунинг учун уларни фарқлаш мақсадида золни ифодаловчи «з» товуши тагига чизикча қўямиз (ذ – з). Зол ҳарфи араб тилидан ўзлашган сўзлардагина учрайди. Ёзилиш шакли дол ҳарфи билан бир хил. Яъни сатр чизиғи устида ёзилади. Икки хил ёзилиш шаклига эга:

зол ҳарфининг алоҳида шакли – ذ ذ

«зол»нинг ўзидан кейинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган шакли – ذ ذ

1-топширик. Зол ҳарфининг ҳар икки кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Дол, зол ва алиф ҳарфлари иштирок этган қуйидаги бўғин ва сўзларни ўқинг ва беш қатордан ёзинг. **اذا داد داد اذا دادا**

3-топширик. Қуйидаги сўз ва ҳарфий бирикмаларни эски ўзбек ёзувида ёзинг:

Ада, оз, зода, аз, озов, доз, зол.

Эслатма: Сўз ўртасида ёки сўз охирида келган маддсиз алиф ҳарфи маънога қараб «о» тарзида ўқилиши мумкин. Масалан, **ادا** сўзини **дада**, **дода**, **додо**, **дадо** деб ўқиш мумкин.

Ре ҳарфи

Ре ҳарфи ўзбек тилидаги «р» ундош товушини ифодалайди. Икки хил ёзилиш шаклига эга. Ҳар икки шакли ҳам алиф, дол, зол ҳарфлари тугаган жойниш қисман юқорироқ қисмидан бошлаб сатр чизиғидан пастга томон тушириб ёзилади. Ре ўзидан олдин келадиган ҳарфларга қўшилиб, кейин келадиган ҳарфларга уланмай ёзилади.

1-топширик Ре ҳарфининг икки хил кўринишини бир бетдан ёзинг

2-топширик. Ушбу бўғин ва сўзларни овоз чиқариб ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг:

ار ارا ارا را اررا اذا درد رد دارا

Зе ҳарфи

Зе ҳарфи ре ҳарфининг устига битта нуқта қўйиш орқали ясалади. Ўзбек тилидаги «з» ундош товушини ифодалайди. Икки хил ёзилиш шаклига эга бўлиб, ре ҳарфи сингари сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. **Оз**, **зор**, **зар** каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топшириқ. Зе ҳарфининг икки хил кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг:

زار زاد آزاد آزار داراز دارا زردار ادر دار

3-топшириқ. Қуйидаги сўзларни араб имлосига ўғиринг ва ҳар бирини ўн қатордан ёзинг:

Озода, оз-оз, озор, озод, зарра, зор.

Же ҳарфи

Же ҳарфи алифбога кейинчалик форслар томонидан киритилган ҳарфлардан бири бўлиб, у ре ҳарфининг устига учта нуқта қўйиш орқали ясалади. Икки хил ёзилиш шаклига эга. Сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Талаффузи ўзбек тилидаги «ж» ундош товушидан бир оз фарк қилади. Шунинг учун унинг тагига чизикча қўямиз – **ж**. Же ҳарфи кўпроқ форс тилидан ўзлашган *мужда, мужгон, аждар* каби сўзларда ёзилади.

1-топшириқ. Же ҳарфининг икки хил кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топшириқ. Сўзларни ўқинг. Ҳар бир сўзни беш қатордан кўчириб ёзинг.

ژار اژدر دار درز ژز

Вов ҳарфи

Вов ҳарфи ўзбек тилидаги «в» ундошини ифодалайди. Ёзувда икки хил кўринишга эга. Ўзидан олдин келадиган ҳарфларгагина қўшилиб ёзилади. Вов ҳарфининг думалоқ қисми сатр чизиги устида, иккинчи қисми эса чизикдан пастга тушириб ёзилади.

Вов ҳарфи бир неча товушни ифодалайди:

1. Сўз бошида доимо «в» ундош товушини ифодалаб келади.

2. Сўз бошида «у», «ў» унли товушларини ҳосил қилиш учун вов ҳарфи ўзидан олдин алиф ҳарфини олади.

3. Сўз ўртаси ва охирида «у», «ў» унли товушларини ифодалашда вовнинг ўзи якка ҳолда ёзилади ва ўрнига қараб «в», «у», «ў» тарзида ўқилади.

4. Вов ҳарфи сўзларни ўзаро боғлашда боғловчилик вазифасини ҳам бажаради. Бундай ҳолда «вов»нинг якка ўзи ёзилиб, «ва» шаклида ўқилади.

1-топшириқ. Вов ҳарфининг ҳар икки кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўз ва ҳарфий бирикмаларни тепадан пастга қараб жуфтлаб ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг:

أو آر از زاد اوز زور زر ژور
وا را زا داز زو روز رز روژ

3-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва дафтарингизга икки қатордан кўчиринг. Ҳарфларнинг тўғри ёзилишига диққат қилинг:

ازاد آزار آرا آواز راز از آورد اوز دارو دوانور و
ارزاندور او ازردور

4-топшириқ. Қуйидаги сўзларни араб имлосига ўгириб ёзинг:

Ов, зовур, зўр, адув, Довуд, удод, овора, дарз, аждар. У зовурдур. Довуд ва ўроз зўрдур. Озод овоздордур.

Эслатма: Агар юқорида кўриб ўтилган икки кўринишли, яъни мунфасил ҳарфлар иштирокида сўз тузилса, уларнинг фақат алоҳида шакли ишлатилади ва ҳарфлар бир-бирига қўшилмай ёзилади.

Ҳаракатлар

Араб имлосига асосланган эски ўзбек ёзувининг асосий хусусиятларидан бири ёзувда қисқа унли (*а, и, у*)ларнинг акс этмаслигидир. Қисқа унлиларнинг вазифасини ёзувда «*фатҳа*», «*касра*», «*замма*» ҳаракат белгилари бажаради. Ҳаракатлар матнни тез, осон ва ҳагосиз ўқишни таъминлайди. Бу белгилар фақат араб ва форс тилидан узлашган сўзлардагина қўлланилади.

Фатҳа (забар). Араб тилида қисқа «а» унли товуши «*фатҳа*» белгиси билан ифодаланади. У форс тилида «*забар*» деб аталади «Уст», «юқори» деган маъноларни аниқлатади. Араб ва форс тилидан узлашган сўзлар бошида келувчи «а» товушини ифодалаш учун алиф ҳарфининг ҳамда қатор келган ундош товушларнинг устига қўйилади:

ا a

Касра (зир). Фатҳа ҳаракатиға қарама-қарши ўлароқ ҳарфларнинг тагиға қўйиладиган белги «*касра*»дир. У форс-гожик тилида «*зир*» деб ҳам аталади ва «ост», «таг» деган маъноларни ифодалайди. Касра ёзувда қисқа «и» унли товушини билдиради ва ўзлашган сўзлардаги ундош товушлар тагиға қўйилади:

بد ردا اراد زر داود

Замма (пиш, пеш). Бу белги араб тили грамматикасида «*дамма*» деб ҳам номланади. Форс-тожик тилида эса «*пиш*», «*пеш*» деб юритилади. Бу ҳаракат қисқа «у» унли товушини ифодалайди:

ذرد ذرود نرد ووزرا

Шунингдек, бу ҳаракат араб тилидан ўзлашган сўзлар устиға қўйилади. Умид, устоз, устихон каби сўзлар замма қўйилган алиф билан ёзилади.

1-топширик. Берилган сўзларни ўқинг, ҳаракатларни тегишли жойларға қўйиб дафтарингизға кўчиринг.

ذراز داود ذوا دارو ذوادور وازا ذرزودور او ردادور
ادردا ازردودور

2-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувиға ўғиринг ва ҳар бир сўзни беш қатордан дафтарингизға кўчириб ёзинг:

Оро, зовур, зўр, арра, рўз, озор, овоз, ов, дард, руд, даво, зар, жар.

Ташдид (ˆ) сўз ўзагида икки ундош товуш ёнма-ён келганда, улардан биттаси ёзилиб, унинг устиға қўйилади. Бу белги тушган ундош товуш шиддат билан, иккилантирилган ҳолда талаффуз этилади. Ташдид «*иккилантириши*», «*кучайтириши*» деган маъноларни билдиради. Асосан араб ва форс тилидан ўзлашган сўзларда қўлланилади:

ذرا ذراو ذرّ ذرّ

3-топширик. Қуйидаги сўз ва ҳарфий бирикмаларни ўқинг ва ташдид белгисини қўйиб кўчиринг:

Оввор, даввор, изза, ризза, урра, давво, вадда, царра, арра.

4-топширик. Ўтилган ҳарфларни такрорланг ва уларнинг ўрнини алмаштириб сўзлар ясанг ҳамда араб йиғинида дафтарингизға кўчириб ёзинг

Изоҳли сўзлар

زرد – сарик

يراد – баён қилимок

درد – мақтов, дуо, яхшилик тилаш

درد – суюқ нарсанинг қуйқаси (майнинг қуйқаси)

وزرا – вазирлар

ردا – дарвешларнинг устки кийими

دوار – айланиш, давр қилиш

Муттасил ҳарфлар

ب шаклидаги ҳарфлар

Эски ўзбек ёзувида бу хил ҳарфлар тўртта. Улар шаклан ўхшаш бўлиб, нукталарининг миқдори ва қўйилиш ўрни жиҳатидан бир-биридан фарқланади.

Бе ҳарфи

Бе ҳарфи ўзбек тилидаги «б» товушини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги кўринишлари ўнгдан чапга қараб сатр чизиғи бўйлаб икки катак чизик узунлигида ёзилади. Тагида битта нуктаси бўлиб, сатр чизигидан нагта қўйилади. Бе ҳарфи ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Сўз боши ва ўртасида бе ҳарфининг бир қисми ёзилади.

Бе ҳарфини ўзига ўзини улаб ёзиб кўраммиз:

ب ب ب

Бе ҳарфини алифга улаб ёзиб кўраммиз:

با با با

1-топшириқ. Бе ҳарфининг гўрт хил кўринишларини бир варокдан ёзинг.

2-топшириқ. Берилган сўзларни ўқинг, бе ҳарфининг уланшишига диққат қилинг.

رياب باير بازار

بب بىيى نوملى

با با بو ادراپ ايرار بدر

بابا

3-топширик. Ўтилган ҳарфлар ва бе ҳарфи иштирокида сўзлар ясанг ва дафтарингизга кўчиринг.

4-топширик. Қуйидаги ҳарфий бирикмаларда бе ҳарфининг алиф ва вов ҳарфларига қўшилиб ёзилишига эътибор беринг:

أب أبيا بازار بر وبا أبو برابر بوز بور برادر

5-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувиغا ўгириб ёзинг.

Бобс, бозор, борур, обрў, баодоб, ободдур, рубоб, Аброр, Доро ва Довуд, дорбоз, арбоб.

Намуна: Ҳарфларни қўшиб ёзиш учун, аввало, ёзилажак сўзда иштирок этадиган ҳарфларни алоҳида ёзиб кўрамиз.

Масалан, *Аброр* – ا ب ر ا ر

Энди ҳарфларни сўздаги ўрни бўйича жойлаштирамиз. Бунинг учун алиф – ا ҳарфининг сўз бошидаги шаклини ёзамиз. Алифдан кейин келадиган бе – ب ҳарфи ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилса-да, алифнинг чап томонга қўл бермаслиги сабабли бе ҳарфининг сўз бошидаги шаклини ёзамиз. Кейин келадиган ре – ر ўнг томондаги ҳарфга қўшилиб, кейингисига қўшилмайди. Ре ҳарфидан кейин келадиган алиф ва ре ҳарфлари ўзидан кейин келадиган ҳарфларга қўшилмагани учун алоҳида-алоҳида ёзилади. Демак, *Аброр* сўзининг ёзилиш шакллари қуйидагича:

ا ب ر ا ر + ا ب ر ا ر

Бошқа сўзларни мазкур қоидаларга амал қилган ҳолда ёзинг.

Пе ҳарфи

پ	پ	پ	پ
---	---	---	---

Пе ҳарфи араб алифбосида мавжуд эмас. Чунки араблар талаффузида «п» товуши йўқ. Бу ҳарф форслар ва турклар томонидан эски ўзбек ёзуви алифбосига киритилган. Пе ҳарфининг ёзилиш шакллари худди бе ҳарфига ўхшаш, фақат нуқталар миқдорининг учта экани ва пастга қўйилиши билан фарқланади. Пе ҳарфи ҳозирги ўзбек тилидаги «п» жарангсиз ундошини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Пе ҳарфини ўзига ўзини улаб ёзиб кўрамиз:

پ پ پ پ پ پ

Пе ҳарфини иштирок этган бўғин ва сўзларга мисоллар:

پا پر پو پپ پرواز پيا

1. Пе ҳарфининг ҳар бир кўринишини 10 қатордан ёзинг.

2. **Тошхонаширик.** Пе ҳарфи ва ўтилган ҳарфлар иштирокида 10 та сўз ёзиб ва араб имлосида дафтарга кўчиринг.

• **3-топширик.** Қуйидаги гапларни ўқинг ва машқ дафтарингизга кўчириб ёзинг:

آپا ادردا پادا بار بو بابا و بو پدردور ابرار رويارادادور
آزاد پروازدادور

Te xarphi

ت	ت	ت	ت
---	---	---	---

Te xarphi ўzbek tilidagi «т» undosh tovuşiga ўxshash talaffuz qilinaadi. Be, pe xarflari singari xar ikki tomondagi xarflarga kўshilib ёzilaadi. Nuktalarning ikkita экани va юкорига кўйилиши bilan ulardan fark qilaadi. Tўrt хил ёzилиш shakliga эга. Te xarphi va uning бирикмаларини ёzиб кўрамыз:

ت ت ت ت ت

Кўриб турганимиздек, te xarphi satr chizigi ustida ёzilaadi.

تا تو ثر باتر پاتر ترازو

Xarflarни boglashda қийналмаслик uchun сўzларning boglanish холатларини яна бир бор машқ қилиб кўрамыз. Масалан, **Ботир** сўzини олайлик. Бу сўzни ёzиш uchun avvalo, xarflarning aloхida shakllarини ажратиб оламыз – باتر. Энди уларни улаб ёzиш керак. Бунинг uchun avvalo, be xarfining сўz бошидаги shaklinи ёzамиз (ب), сўng unга алиф xarfини улаймыз (پ). Учинчи xarf «te»ни ёzиш uchun алиф xarfining чап tomondagi xarfга уланмаслигини назарда тутиб te xarfining сўz бошидаги shaklinи ёzамиз (بات). Te xarfidan кейин келаётган «и» tovuşi kiska бўлгани сабаб уни касра белгиси bilan ифодалаймыз va сўngги xarf «re»ни «te»га улаб ёzамиз (باتر). Nатижада, мана бу хол юзага келади: باتر. Xarflarни бирлаштириб ёzсак батр сўzi хосил бўлади.

1-топширик. Te xarfining турли кўриниш shakllarини 10 катордан ёзинг.

2-топширик. Ўтилган xarflar va te xarphi иштирок этган 15 та сўz тузинг va араб имлосида дафтарингизга кўчириг.

• **3-топширик.** Қуйидаги матнни ўқинг: *ماهن*

باتر ترازودا توت تارتادور ادردا اوت بار آزاد و ابرار
توپ اورادور بو توردور بابا تور تاتادور ابرار ذاتدار ات تاپ
بو توتزار اباددور ازاددا دارو بار

Се ҳарфи

ث	ث	ث	ث
---	---	---	---

Се ҳарфининг талаффузи бизнинг «с» ҳарфини талаффуз қилишимиздан фарқ қилади. Бу ҳарф «зол» ҳарфнинг жарангсиз жуфти ҳисобланади ва талаффузи у билан бир хил, яъни тил ва юқори тишлар орасидаги бўшлиқдан ҳаво оқими билан бирга сизиб чиқади. Шу сабаб ث «се» ҳарфининг тагига чизикча қўямиз (س). Се ҳарфининг ёзилиши бе, пе, те ҳарфларининг ёзилиши билан бир хил. Фақат тегага қўйиладиган уч нуктаси билан фарқланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга, ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Се ҳарфини ўзини ўзига улаб ёзиб кўрамир:

ث ث ثث

Демак, бе, пе, те, се ҳарфларини қўйилган нукталари орқали билиб оламиз:

ب ب بپ بت

Энди бу ҳарфлар қанчалик зич жойлашган бўлса ҳам уларни қўйилган нукталарига қараб бир-биридан фарқлай оламиз:

ببت ببتپ ببتپپ

1-топширик. Се ҳарфининг турли кўринишларини бир саҳифадан ёзинг.

Эслатма: Мана бу ҳарфлар чап томондаги ҳарфларга қўшилмайди:

ا د ذ ر ز ژ و

Зол ва се ҳарфлари эса махсус талаффузга эга бўлган, яъни гил учи ва олд тиш оралинидан сизилиб чикувчи ҳарфлардир. Буларни доимо ёлла тутинг.

2-топширик. Ушбу бўғин ва сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

ثب ثبات ثبت ثا ثواب ارث وارث اثر اثبات ثاب ثور
ثبوت

3-топширик. ث ҳарфларини ا (алиф) ва ر (ре) ҳарфлари билан боғлаб, ҳосил бўлган бўгин ва сўзларни икки қатордан ёзиб чиқинг.

-4-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўгириб, дафтарингизга кўчинг. Ҳарфларнинг бир текис ва чиройли ёзилишига диққатингизни қаратинг:

Зот, рад, роз, рубоб, ортар, бадр, рўз, овоз, бўлуб, биродар, бордур, тортар, савоб, парвоз, дўст, ибрат, субут, сано, савр, арбоб.

5-топширик. Мунфасил ҳарфларни ёд олинг. Уларнинг ёзилиш шакллари эса тuting. Мунфасил ҳарфлар ва те, пе ҳарфлари иштирокида сўзлар, бўғинлар ясанг ва дафтарингизга кўчиринг.

6-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг ва эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтарингизга кўчиринг:

Бу адрда ўт бор. Бу тутзордур. Ботир тут терадур. Тут дорудур. Адрдан Ботир отда ўтадур. Собит тарвуз узадур. Озод ва бобо бозор бородур. Бозорда туруп бор. Анвар тарозуда туруп тортадур.

7-топширик. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Биринчи ва учинчи ҳарфлар бе, иккинчи ва тўртинчи ҳарфлар икки кўринишли ҳарфлар, бе ҳарфининг қайси кўринишини ёзасиз?

2. Сўзда қачон бе, пе, те, се ҳарфларининг алоҳида шакли ёзилади.

Изоҳли сўзлар

أب – сув

وبا – касаллик

پدر – ота

ثبت – маҳкам туриш; ёзиш, қайд этиш;

ارث – ворислик

آثار – асарлар

ثبوت – қарор, маҳкамлик, исботланиш

ثور – ҳўкиз (ўн икки буржнинг иккинчиси)

Нун ҳарфи

ن	ن	ن	ن
---	---	---	---

Нун ҳарфи ўзбек тилидаги «н» товушини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги шаклларининг ёзилиши сагр чизиғининг ўнг томони устироғидан бошланади, сўнг пастга тушиб доира шаклини ясаб, яна йўл чизиғига қайтиб тўхталади. Нун ҳарфининг сўз боши ва охиридаги шакллари эса бе, пе, те, се ҳарфларининг сўз боши ва сўз охиридаги шаклларига айнан ўхшаш. фақат устига қўйиладиган битта нуқтаси билангина фарқланади. Нун ҳарфининг уланиши: **نن**

نون نان انار انور نور بوتون نادان

1-топширик. Нун ҳарфининг ҳар хил кўриниш шакллари бир варақдан ёзинг.

2-топширик. Ўтилган ҳарфлар ва нун ҳарфи иштирокида ўнта сўз топиб араб имлосида кўчиринг.

3-топширик. Қуйидаги сўз ва жумлаларни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг:

Бобо бозор борур. Бозорда нон ва анор бор. Улар арзондур. Опада бутун нон бор. Нодир доно ва Ботир нодондур. Анвар адрда ўт ўродур.

4-топширик. Қуйидаги қайси сўзлар таркибида «н» ундош ҳарфи бор ва улар сўзларнинг қаерида келган:

1. رند	5. انور	9. انابيت
2. برپا	6. نابود	10. اوتون
3. بيرنا	7. توتون	11. زندان
4. آثار	8. ذاتدار	12. باير

5-топширик. Қуйидаги матнни эски ўзбек ёзувига ўгириб, машқ дафтارينгизга кўчиринг:

Бу анорзодур. Нодир нарвонда анор узодур. Бобо бозорда тарозуда анор тортадур. Бозорда анор арзондур. У нордондур ва даводур. Бу омбордур. Анвар ун тортадур. Донода ун ва патир нон бордур.

Йой ҳарфи

Йой ҳарфи ўзбек тилидаги «й» товушини ифодалайди. Сўз ўртаси ва сўз охирида «й», «и», «е», «ий» товушларини бериши ҳам мумкин. Йой ҳарфи тўрт хил ёзилиш шаклига эга, унинг алоҳида ва сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан юқорида бошланиб, йўл чизигининг остида тугалланади. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакллари эса бе, пе, те, се, нун ҳарфларининг худди ўша ҳолатлардаги кўринишларига ўхшаш. Фақат нукталарининг иккита экани ва пастга қўйилиши билан фарқланади. Йой ҳарфининг уланиши: **يى**

Йой ҳарфининг хусусиятлари

1. Йой ҳарфи сўз бошида асосан «й» ундошнини ифодалаб келади.

يىر يوز ياز

2. Йой ҳарфи ўздан кейин **алиф ҳарфини** олиб «ё» товушини ифодалайди.

يار ياي ياو

3. Йой ҳарфи ўздан кейин **вов ҳарфини** олиб «ю» товушини ифодалаш учун хизмат қилади.

يور يورت يوو

4. Йой ҳарфи ўзидан кейин **фатҳа ҳаракатини** олиб «я» товушини бериши мумкин.

بيرا بنور بزدان

5. Йой ҳарфи сўз охирида «й», «и», «е», «ий» ҳарфий бирикмасини ҳам ифодалайди.

آى آىىى نوايىى تيردى يارى

6. Йой ҳарфи ўзидан олдин **алиф** ҳарфини олиб, «ай», «эй», «ий» шаклида ҳам ўқилиши мумкин.

ايت ايران ايز اين اير اى ايرتا

1-топшириқ. Йой ҳарфининг ҳар бир кўриниш шаклларини бир варақдан ёзинг.

2-топшириқ. Йой ва ўтилган ҳарфлар иштирокида 15 та сўз топиб араб имлосида ёзинг.

3-топшириқ. دى ن ر ت ب ا و ҳарфлари иштирокида сўзлар ясанг ва араб имлосида дафтارينгизга кўчиринг.

4-топшириқ. Қуйидаги маттни ўқинг ва араб имлосида кўчиринг:

Нодир ёзув ёзди. Бу ой январ ойидур. Она нон ёнди. Январ тут терди. Собит эрта турди. Ерда аждар изи бор.

5-топшириқ. Қуйидаги маттни ўқинг, йой ҳарфининг сўз ўртаси ва охирида ёзилиш шаклларига эътибор беринг. Сўнг дафтارينгизга кўчириб ёзинг. Ёзувнинг чиройли чиқишига диққат қилинг.

*دوران بير بيتتى ياد ايتتى زياد يايو يوردى آى نور تاراتدى
ثابت آواز بيردى وادى دا تورت دريا بار ايردى نانوآى اوتين
ياريب نان ياپدى*

6-топшириқ. Қуйидаги маттни ўқинг. йой ҳарфининг ёзилиш шаклига эътибор беринг, эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтارينгизга кўчиринг.

Рўзбой ота бозорга борди. Бозорда апор, тут, тарвуз, узум, нон бор. Рўзбой ота битта тарвуз, тўртта нон, ўлттизта апорни Парнидан бериб юборди. Зеби буки нон ёнар эди. У «Парнибой утир, нондан е», деди. Парни ўтириб нондан еди. Парни зўр савоб топди.

7-топшириқ. Билимингизни синаб кўринг.

- Агар сўзнинг биринчи ҳарфи маддли алиф, иккинчиси йой бўлса, йойнинг қайси шакли ёзилади?

- Агар биринчи ҳарф мунфасил, қолган учта ҳарф муттасил, тўртинчи ҳарф йой бўлса, йойнинг қайси шакли ёзилади?

8-топшириқ. Қуйидаги сўзларни мустақил равишда эски ўзбек ёзувига ўгириг:

Ёй, ют, ёнди, ой, ўтир, деди, айтди, индин, энди, ит, ип, из, бедор, еди, бой берди, ютиб юборди, ўтирди, боряпти.

Эслатма: Эски ўзбек ёзувида ўзбек тилидаги ўтган замон феълнинг «ди» қўшимчаси билан тугайдиган 3-шахсдаги сўзлар ёзилганда, сўз охирига албатта, йой ҳарфининг алоҳида шакли ёзилади.

ایندی اوتیردی دیدی ایلاندى
یوتدی تارتدی ییدی یوردی

ح шаклидаги ҳарфлар

Жим ҳарфи

ج	چ	چ	ج
---	---	---	---

Жим ҳарфи ҳозирги тилимиздаги «ж» портловчи ундош товушини ифодалайди. Ҳар икки томонидан келадиган ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Шу сабаб тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Жим ҳарфининг график шакли икки унсурдан иборат бўлиб, биринчи қисми сатр чизиғи устида, иккинчи шакли сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. *Жўра, Жамол, жавоб, бажо* каби сўзларнинг ёзилишида иштираётган эстади.

1-топширик. Жим ҳарфининг ҳар хил кўринишдаги шакллари бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Жим ҳарфининг ўзаро уланишларини бир бетдан ёзинг.

3-топширик. Куйидаги сўзларни ўқинг, сўнг дафтارينгизга кўчириб ёзинг:

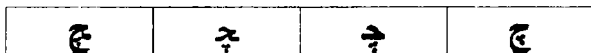
جابر جنوب وج جان جايز جواب جون جور رواج جزا جبر
جبار بُرج دراج جانزاد جاي جانباز پنج زنجير بجا تجارت

4-топширик. Куйидаги матнни эски ўзбек ёзувида ўтиринг:

*Жобфр Жабборни ранжитди. Жаббор унга жоиш жавобни берди.
Ораддан бир кун ўтди. Жаббор ранжизганини унутди ва савобга юз тутди.
Жобфр ва Жаббор бир партада ўтириб ижод этдилар.*

Чим ҳарфи

Чим жим ҳарфига шаклдош ҳарфдир. Фақат нукталарининг учта экани билан фарк килади. Бу ҳарф ҳам тўрт хил шаклга эга. Чим юқорида кўриб ўтганларимиз چ چ ҳарфлари каторида форслар томонидан алифбога кейинчалик қўшилган ҳарфлардан биридир. Бу товуш арабларда мавжуд эмас. Шу сабаб у фақат ўзбек ва форс-тожик тилидаги сўзларда ёзилади.

1-топширик. Чим ҳарфининг тўрт кўринишини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Чит, чок, уч, овуч, чор, чап, чой ич, чирой, чун, куч. Чарос дўтор чертди.

3-топширик. Матнни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг. .

Чори чавандоздур. У отни зўр чоптиради. Оти чарчаса, дарёда ювинтиради. Обориб ўтлатади, ҳовуч-ҳовуч дон беради. От бундан тобора етилиб, чирой очиб борапти.

Хе ҳарфи

Хе ҳарфи ўзбек тилидаги қаттиқ «х» товушини ифодалайди. У чим ва жим ҳарфларига шаклан ўхшаш, фақат нуктасининг битта экани ва ҳарф устига қўйилиши билан фарқланади. Тўрт хил шаклга эга. Ҳар икки томондаги ҳарфларга қўшилиб ёзилади. *Халқ, бахт, тахт, муҳбир* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади. Ҳарфларнинг ўзаро уланиши:

خخخ خخخ

1-топширик. Хе ҳарфининг тўрт хил кўриниш шаклларини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзлар, жумлаларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

درخت تخت بخت جبار خاجا جناب خير خاتون خروس خير
حرج خرد خندان خان خون خوناب اخبار بازاردان انجير خريد
انتدی تاجیوای درخت زاردا یوردی اردا راواچ بار

3-топширик. Жим, чим, хе ҳарфлари иштирокида бешта гап тузинг.

4-топширик. Куйидаги сўзларни араб имлосида ёзинг:

Бўхтдёр, барвақт, чарх, ҳабёр, хирид, чорёр, учар, чин, бўрж, нажзор, ривож, чойсўр, хўроз, [шлож,] чарх, чопди, жон, Андижон, хорқж, хок, ховёр, ҳўйрон.

Ҳойи хутти (хе) ҳарфи

Ҳойи хутти ҳарфи юмшоқ «х» товушини ифодалайди. Бу товуш ўзбек тилида мавжуд эмас. Аммо юмшоқ «х» ҳарфи билан ёзиладиган ҳосил, ҳайкал, ҳоким каби араб тилидан ўзлашган сўзларда истифода этилади. Ҳойи хутти товуши ҳалқумдан портлаб чиқади, шу сабаб уни бўғиз товуши, яъни айн ҳарфининг жарангли жуфти деб ҳам атайдилар.

Ҳойи хутти ҳарфининг ёзилиш шакллари жим, чим, хе ҳарфларининг ёзилиши билан бир хил, фақат нукталарнинг мавжуд эмаслиги билан фаркланади. Ҳарфнинг боғланишига диққат қилинг:

ح ح حح

1-топширик. Ҳойи хутти ҳарфининг ҳар хил шаклларини ўн катордан ёзинг.

2-топширик. Ҳойи хутти ҳарфини خ ج چ ت ب ب ҳарфлари билан боғлаб сўзлар ясанг.

3-топширик. Куйидаги сўз ва жумлаларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

جفا جدى جراحات اجاد جنت تاج حيا حجت حاجت حرارت
احباب تينچ آچ حزين حیات حج روح جابر حيرتى اجاديدان خبر
بيردى وژدانى بار راحتدور

4-топширик. Куйидаги маттни ўқинг ва араб имлосига ўгириб кўчириб ёзинг:

Бозор ёнида бир хўёбон бор. Хиёбон тинч ва озодадур. Озод ва Мухтор хиёбондан ўтиб борар эди. У ерда дарахт ёнида бир (мухбўр) ўтириб ёзув ёзар эди. Тўсатдан бир хўроз пайдо бўлиб, мухбирга хўруж этди. У жуда чўчиди. Озод ва (Мухтор) хивич олиб хўрозни ҳайдади.

Ҳойи ҳавваз (ҳе) ҳарфи

ا	آ	آ	و
---	---	---	---

Ҳойи ҳавваз ҳарфи ўзбек тилидаги юмшоқ «ҳ» ундош товушини ифодалайди. Бу товушни талаффуз қилиш учун ўпқадаги ҳаво оқимини киндикдан чиқариш керак бўлади, яъни қорин бўшлиғидан чиқаётган ҳаво оқими ҳеч қаерда қисилмай, тўғри оғиздан чиқиб кетаётганда ҳосил бўлади. Ҳойи ҳавваз муттасил ҳарфлар сирасига киргани сабаб ҳар икки томондан келувчи ҳарфларга қўшилиб ёзилади. Асосан тўрт хил ёзилиш шаклига эга, лекин унинг яна бир неча хил ёзма шакллари ҳам мавжуд. *Ҳамроҳ, пора, ҳаво, баҳор* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

Кўринадики, ўзбек тилидаги юмшоқ «ҳ» товушини эски ўзбек ёзувидаги икки ҳарф – *ҳойи ҳутти ва ҳойи ҳавваз* ҳарфлари ифодалайди. Ҳарфларнинг бундай номланиши уларнинг бирини иккинчисидан фарқлаш учундир. Ҳойи ҳавваз ҳарфи талаффуз этилганда, қорин бўшлиғида енгил силкиниш сезилади. Араб ва форс тилидан ўзлашган сўзларнинг асли қайси ҳе билан ёзилган бўлса, эски ўзбек ёзувида ҳам худди шу ҳарфлар билан ёзилиши шарт. Акс ҳолда сўзнинг маъносига зарар этади. Бу ҳарфларни фарқлаш одатда, сўзларнинг ёзилишини машқ қилиш, эслаб қолиш ва луғат китобларга мурожаат қилиш орқали амалга ошади.

Ҳойи ҳавваз ҳарфи билан боғлиқ имло масалалари

Ҳойи ҳавваз ҳарфи ўзбек тилидаги бир неча товушни ифодалашга хизмат қилади:

1. Сўз бошида ва унли ҳарфлардан кейин келганда ҳойи ҳавваз ҳарфи юмшоқ «ҳ» тарзида талаффуз қилинади.

هوا هر بهار بيهی هند

2. Сўз охирида ундош ҳарфлардан кейин келганда эса «а» унли товушни ифодалайди. Бу ҳолатда у алиф билан бир хил вазифани бажаради.

بنده نادره پرده ارچه

3. Ҳойи ҳавваз ҳарфи форс тилидан ўзлашган баъзи боғловчи сўзларда (-ки, чунки, балки) қисқа «и» унли товушини ҳам ифода этиб келади.

که چونکه بلکه

Изоҳ сифатида шуни таъкидлаш жоизки, араб тилида ҳам ҳойи ҳавваз ҳарфи «х» товушини ифодалайди. Лекин сўз охирида келганда унинг устига икки нуқта қўйилса, «г» товушини англатади. Бу ҳолат «тойи марбутга», яъни «боғланган то» деб аталади. Масалан, *درّة درّة* тойи марбутга муттасил ҳарфлар билан ҳам уланиши мумкин: *توبّة*

Сўз охирига қўйилган қуш замма «ун» шаклида ўқилади, яъни *дарратун, зарратун, тавбатун. Тавба, зарра, дарра* каби ўзлашма сўзлар эски ўзбек ёзувига танвин даммаси тушган ҳолда ўтган.

Эски ўзбек ёзувида ёзилган матнларда ҳойи ҳавваз ҳарфининг ёзилишида ҳар хиллик мавжуд. Бу ҳол айрим сўзлар ва сўзларга қўшиладиган *-қа, -га, -ки, -га* каби қўшимчаларда кузатилади. Қадимги ёдгорликларнинг матнларини кузатиш, шунингдек, кейинги даврда матбуотда эълон қилинган эски ўзбек ёзувидаги матнларни ўқиб-ўрганиш, бу каби сўз ва қўшимчаларнинг ёзилишида ягона қатъий қоида мавжуд эмаслигини кўрсатди. Баъзи манбаларда улар алиф билан, баъзиларида ҳойи ҳавваз билан ёзилган. Масалан, Навоийнинг «Мажолис ун-нафоис» асарида *اوزرا ایچرا جاندا* анда *انچه بيرله* *بانا هجریدا بولسا* анда *اوزره ایچره نیچه بيله* *دیواره گلزارده* «да» қўшимчаси ҳам ҳойи ҳавваз билан ёзилган. Шу билан бирга *اوزا ایسا سورسا* шаклида алиф ҳарфи билан ёзилган сўзлар ҳам йўқ эмас. Бундай ҳол Навойдан кейин яшаб ижод этган шоирлар ижодий меросида ҳам мавжуд.

Демак, ҳойи ҳавваз илгари асосан араб ва форс-тожик тилларидан ўзлашган сўзларда қўлланган бўлса, кейинчалик унинг вазифаси кенгайиб, ўзбек тилидаги айрим сўзлар ва қўшимчаларни ифодалашда ҳам истифода этила бошлаган. Ҳойи ҳаввазнинг туркий, асосан, ўзбекча сўзлар охирида ва қўшимчаларда унли товуш сифатида ифодаланишининг сабаби ҳақида бирор-бир қатъий фикр айтишимиз қийин. Балки бу давр тақозосидир ёки котиблар билан даражаси, савияси билан боғлиқ ҳолдир.

Ҳар ҳолда араб ва форс-тожик тилидан ўзлашган сўзлар аъъанавий равишда илк асл матнларда қандай берилган бўлса, шу кўринишда ёзилгани мақсадга мувофиқ.

Қўшимчалар ўзбек тилига тааллуқли бўлгани сабаб алиф билан ифодалангани маъқул кўрилади. Бу муаммони ҳал қилиш зарур ва у тилшунос олимлар зиммасидаги муҳим вазифалардан бири бўлиб қолади.

1-топшириқ. Ҳойи ҳавваз ҳарфининг турли ёзилиш шаклларини бир бетдан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг. Ҳойи ҳавваз ҳарфининг ёзилишига эътибор беринг ва машқ дафтарингизга кўчириб ёзинг.

نهار انهار پنهان پناه هيرخواه بنده پروانه پخته تخته خنده دهر
زهرا هدايت هييت نيچه جانمه ينه اوزه سبزه چاره کوچه پاده
پاره دانه يانه هديه

3-топшириқ. Ўзингиз мустақил равишда ҳойи ҳаввазнинг «а» ва «ҳ» товушларини ифодалаб келишига бештадан гап тузинг ва кўчириб ёзинг.

4-топшириқ. Ўтилар ҳарфлар иштирокида олтига гап тузинг.

5-топшириқ. Сўзларни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг:

Баҳо, ҳумо, чора, дўйда, жанда, жайрон, жаҳон, роҳ, вайрона, дона, ҳамма, хона, зинҳор, Ҳирот, Одина, сиёҳ, Баҳром, Ҳамида, жанда, баҳор.

6-топширик. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

• Ҳойн ҳавваз ҳарфининг бе, пе, те, се ҳамда ре, зе, вов ҳарфларидан кейин қандай шакли ёзилади?

• Сўзнинг бошланиши иккита муттасил ҳарфдан иборат. Ўртасидаги мунфасил, охириги ҳарф муттасил. Ҳарфнинг қандай шакли ёзилади?

Син ҳарфи

س	س	س	س
---	---	---	---

Син ҳарфи ўзбек тилидаги «с» ундош товушини ифодалайди. Унинг шакли икки унсурдан иборат. Биринчи икки тишли қисми сатр чизиғи устида, иккинчи нун ҳарфига ўхшаш шакли сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. Муттасил ҳарфлар сирасидан бўлгани сабаб тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакли хат чизиғи йўлида, алоҳида ва сўз охиридаги кўринишларининг иккинчи унсури сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. *Соз, Сардор, дўст, инсон, дарс* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

Син ҳарфининг уланишини машқ қилинг.

سس سس سسس

1-топширик Син ҳарфининг тўрт хил шаклини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг. Ҳаракатларини кўйиб, дафтарингизга кўчиринг.

سوڭا سوز سراى سڀب سبزه وات سباز سباحة سازنده سير
سره سراى سرپا سحر سحرا سبراب سياه سياه دان ساى ساچ سابه

3-топширик. Қуйидаги сўзларни араб имлосига ўгириб ёзинг. Сўзларнинг қайси «с» билан ёзилишига диққат қилинг.

Сардор, Собит, ^{se}исбот, ^{se}сабза, Саида, сарбоз, сайлов, осмон, сомон, Санжар, сой, Асрор, саранжом, савдо, Сирдарё, сиёсат, Севинч.

Шин ҳарфи

ش	ش	ش	ش
---	---	---	---

Шин ҳарфи ўзбек тилидаги «ш» ундош товушини ифодалайди. Ёзилиш шакли син ҳарфи билан бир хил. Фақат устига уч нукта қўйилиши билан фарқланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Шин ҳарфининг қўшилиб ёзилишига диққат қилинг:

ش ش ش ش ش ش ش ش ش ش ش ش

1-топширик. Шин ҳарфининг тўрт хил ёзилиш шаклини бир бетдан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва дафтарга кўчириб ёзинг:

ش اشخانە شان تاش باش اشيان آشنا تيش شهر شباده شريه
ششره شيبان شيرين

3-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

بو بىر درختزار درختلار اراسيدا شاه توت هم بار او راسه
پيشيدور سادرجان شاه توت تيرار ايردى بىردان هوا ساوودى شبدە
توردى سادرجان ايشينى تيز تيز بجردى و اوى سارى چاپدى

4-топширик. Матнни ўқинг, эски ўзбек ёзувида дафтарингизга кўчиринг.

Шаҳар четида саяз сой бор. Соё бўйида ўт сероб. Сабзавот ҳам ўсади. Соёдан нарида шаршара бор. У ерга Аброр, Асад, Ойниса, Ширин, Зокир, Собит саяҳат уюштирдилар. Шаршара ёни жуда боҳаво, шабада эсиб туради. Соё бўйида Сора соз чертди, Сетора ўйин тушди, Сардор кабоб пиширди. Саяҳат зўр ўтди.

Лом ҳарфи

ل	ل	ل	ل
---	---	---	---

Лом ҳарфи ўзбек тилидаги «л» ундош товушини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакли эса чизиқ устида ёзилади. *Лобар, лола, лочин, булбул, бол* каби сўзларнинг ёзилишида учрайди. Лом ҳарфининг қўшилиб ёзилишига диққат қилинг: *لل لل*

Лом ҳарфи алиф ҳарфига уланганда ўзига хос қўшалок шакл ҳосил қилади ва бу шакл «лом-алиф» деб аталади. Лом-алифнинг ёзма шакли босма шаклидан бироз фарқ қилади.

لابر لاله لاجپى لىلى لىلان

1-топшириқ. Лом ҳарфининг турли шаклларидаги ۛн катордан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

لندى لای حال دلە ایلان لله لیلی لسان اسلاح سلاح
سلايت

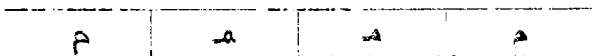
3-топшириқ. Қуйидаги матнни ўқинг ва кўчириб ёзинг.

دالادا اوت و لاله سیراب دلدار و لایلا لاله تیردیلار سلاح اوت اوردى
سنجر بازاردا ساتیش اوچون انار اوزدى برچه خر سندا ایدی

4-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ёски ўзбек ёзувида ёзинг

*Ўст. ширинча, сарвадгер, Сарвиноз, вилоят, сул. башир, Жалол.
Зилола, чина, оша, шаров, мўл, дўш, нул, палос, пелос, рисоли, улов.*

Мим ҳарфи

Мим ҳарфи ўзбек тилидаги «м» ундоз товушини ифодалайди. Көнгилар уни «калкани мим» деб ҳам аташadi. Чунки мим ўзининг ана шу лумалок ҳалқачаси билан алиф ҳарфидан фарқ қилади. Мим ҳарфи муттасил ҳарфлар сирасига киргани сабаб тўрт хил шаклда ёзилади ва ҳар наркки томонидаги ҳарфларга уланади.

Унинг сўз боши ва сўз ўртасидаги шакллари чизик устида ёзилади. Мим ҳарфи ва унинг бирикмаларини ёзиб кўрамиз:

ممم ممم ممم ممم ممم ممم

Эътибор қилиш бўйсанчи, мимнинг ҳалқачасари нагта қараган бўлади.

1-топшириқ. Мим ҳарфининг турли курашшларини бир саҳифадан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, мимнинг ёзилишига эътибор беринг ва кўчириб ёзинг:

مرند مرد ميدان ميود اوزوم سجنر. انحصن مین ممنوييت مرجوم
محنت باشام اما ميمون ميراث

3-топшириқ. Қуйидаги мақолларни уқинг ва кўчириб ёзинг:

دانا تاپيب سوز لايدى نادان سانچيب سوز لايدى

همه نرسه تىنگ اتاسى محنت

هلال ايش لنتلى بيميش

بيليم اتيندار قمت

بيليملى اوزار بيليمسىز توزار

4-топширик. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Қандай ҳолларда сўзларнинг охирида келган ҳарфнинг алоҳида шакли ёзилади?
2. Сўзнинг иккинчи ҳарфи жим, биринчиси алиф. Жимнинг қайси кўринишини ёзиш ўринли бўлади?
3. Сўзнинг биринчи ҳарфи тўрт кўринишли, иккинчи ва охириги ҳарфлар икки кўринишли ҳарфдан иборат ҳолатларга мисоллар ёзинг.

Коф ҳарфи

ك	ك	ك	ك
---	---	---	---

Коф ҳарфи ўзбек тилидаги «к» ундош товушини ифодалайди. Муттасил ҳарфлар сирасига киради, тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Коф ҳарфининг ҳамма шакллари сатр чизиғининг устида ёзилади. *Китоб, мактаб, терак, ўрик* каби сўзларнинг ёзилишида истифода этилади. Коф ҳарфи ва унинг бирикмаларини ёзиб кўрамыз: **ك كك ككك**

1-топширик. Коф ҳарфининг турли кўринишларини бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Охири коф ҳарфи билан тугайдиган ўнта сўз ёзинг.

3-топширик. Қуйидаги мақолларни ўқинг, коф ҳарфининг бошқа ҳарфлар билан уланиб ёзилишига диққат қилинг ва машқ дафтарингизга кўчириб, ёд олинг.

باختىلىك ايككان ايساتلىك اورادى

ماماتلىك ايككان جبر و ر همت كورادى

كرم و مروت آتا و آندولور

ادب و حيا ايككى همزاد زريات

4-топширик. Матнни ифодали ўқинг, коф ҳарфининг бошқа ҳарфлар билан қўшилиб ёзилишига диққат қилинг.

كاملدا كىچكىنه كىيك باله سى بار اونى اكالارى اورمان چىتىدان تاپيب،
اليشدى كامل اونى جوده يخشى كوردى و هوس بيلان پروريش لاي باشلادى كوم

كوك اوتلار بیده كوكتی نی تیریب کیلیب اونی سیلار ایردی حاولی چیککه سیدان جای اجراتیب کتک اویچه هم یاساب بیردی کییکه تیز کوندا کتفه بولدی کامل اونی هر کونی اویناتیش و اوتلاتیش اوچون میدانگا آلیب بارار ایدی چونکه میداندا تورلی تومن اوت اولنلار کوم کوم بولیب اوسیب یاتاردی بیر کونی کییک اشتها بیلان اوت چیمدیر ایدی جوده چیرایلی بیر کپلک اوچیب کیلیب اوتلار اوستیدا ایلانا باشلادی کییک بالاسی اوت چیمدیشدان توختاب اونی چیرایلی کوزلاری بیلان کوزاتا باشلادی کپلک او بیلان حزل لاشایاتگاندای ایلانیب ایلانیب اویناب اویناب اوچار ایدی کییک بیر آز کوزاتگاچ اونی کیتیدان چاپیب کیتدی کپلک ایسا بیر پستلاب بیر بلندلاب چمنزارلار ساری اوچیب کیتدی کییک چاپه چاپه چرچادی شیکلی کامل یانیگا کیلیب یاتیب آلدی

5-топширик. Куйидаги мақолларни ўқинг ва эски ўзбек ёзувига ўгириб, дафтарингизга кўчиринг:

Қамтарлик – инсонийлик зийнати.

Санамай саккиз дема.

Тил – юрак калити.

Ойни этак бирла ёшурса бўлмас.

Кўз – жоннинг деразаси.

Кўп бўлса кетар, оз бўлса етар.

Кўза кунда эмас, кунда синади.

6-топширик. Куйидаги сўзларни араб имлосида ёзинг:

Буюк, кундуз, кулди, терак, келиб-кетди, керак, кент, кичик, кўркам, кўп, кичкина, икки, юрак, букри, кўнгил, киприк, тирик, тикон,

Гоф ҳарфи

گ	گ	گ	گ
---	---	---	---

Гоф ҳарфи ўзбек тилидаги «г» ундошини ифодалайди, бу ҳарф араб тили алифбосида мавжуд эмас. У эски ўзбек ёзувига форслар томонидан қўшилган тўртинчи ҳарфдир. Гоф ҳарфининг ёзилиш шакллари «коф»никига айнан ўхшаш, фақат теласидаги чизикчанинг иккита экани билан фаркланади. *Гавҳар, ганч, гаранг* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топширик. Гоф ҳарфининг ҳамма кўринишини бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Куйидаги гоф ва коф ҳарфлари иштирок этган сўзларни ўқиб, дафтарингизга кўчиринг:

Кинг گوگرت بیگیم گزمال لزگی کوزگی گوزل گمراه گرنگ برگ گمیز گردون
بورگوت گب گشتک

3-топширик. Қуйидаги матни ўқинг:

Адамга айкки нерсе кирак бери тил бери дил тайизгени сوزга Аҷмасанг
Амлар «ини гнглк дидилар шонинг дик коп сوزласанг айзме чорук
дидилар билмили дана айтибдор дананинг сوزи наданлар аоҗон козгудор Админг
бизаги сوزдир соз аиса бичساب копдир тилнинг и ذكاوتينگ كوركى سوزدیر
Админг كوركى يوز يوزنينگ كوركى ايسا كوزدیر كيمدا ذكاوت بولسا اوشا اسل
Адам болادی кимда билім болса ао مرتبه گا يوكسكليكا ايريشادی بيلم ذكاوتينگ
كانيدور او جواهر كبی بير بيردا جمع لانيب ياتادی

4-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни ўқинг ва машқ
дафтарингизга кўчиринг.

بخلنى اوز سحيليگينگ بيلان اويالتير كتاب كورماگان كلله گياه اونماگان ذله
سوزى ناچارنينگ اوزى ناچار شيرين سوز شكردين شيرين اول اويلا كيبن سويلا
آدمدا اوج يوز آلتيمش رگ بولور رگلاردان بير رگی بدرگ بولور

5-топширик. Қуйидаги мақолларни араб имлосига ўгириб
дафтарингизга кўчиринг.

Щакарнинг ози ширин.

Жўжани кўзда санайдилар.

Бошга тушганини кўз кўради.

Мастлик – ростлик.

Кечаси ётиб ўйла, эртаси туриб сўйла.

Дўстнинг эскиси яхши – кийимнинг янғиси.

6-топширик Коф ва гоф ҳарфлари иштирокида лугат-диктант:

*Кўрк, кўприк, кел, кет, елкан, кеч, кўча, мактаб, кўпроқ, кўрсатма,
тонг, кийим, бек, мунг, тангри, кўк, яланг, кўр, югур, аланга, кеч, менга,
турк, гурд, гулзор, китоб, гурунг, бодринг, копток, гулла, карнайгул,
Урганч, Янгиер, Косонсой, кеча-кундуз, шерюрак, ҳаворанг, торгина.*

Лигатуралар

Эски ўзбек ёзуви алифбоси тартибидаги **коф, гоф, лом** ҳарфларидан
сўнг **алиф** ёзилса, бу ҳарфлар ўзаро боғланиб, ўзига хос бўлган қўшалок
харфий кўшилмалар ҳосил бўлади. Бундай ҳол **лигатуралар** деб аталади.
Ҳаттолик санъатида коф ва гофнинг алиф билан қўшилиб ёзилган шакли
коф **а.иф** деб аталади ва улар мана бу шаклда ёзилади: **گا**

Коф ҳарфининг думалоқ қисми дол ҳарфига ўхшагани сабаб қотиблар уни «**кофи долий**», яъни «**долга ўхшаш коф**» деб ҳам атаганлар.

Демак, коф, гоф ҳарфлари алиф ва лом ҳарфлари билан боғланганда, ўзгача шакл касб этади:

كا كا گا گا گل گل كلام گيلاس گلام

Кўриб турганимиздек, гоф, коф ҳарфлари лом ва алиф ҳарфларига қўшилганда, учта ҳарф бирикмаси ҳосил бўлади.

1-топшириқ Куйидаги сўзларни ўқинг, коф ва гоф ҳарфларининг бошқа ҳарфлар билан боғланишига диққат қилинг.

كامل اگاه ككليک كو كلام كاتب گل و بلبل كا كل گناره گاندام گلستان گلله يشنه لگن
گجک كيچيک گاه-گاه گلاله کاروان کارنده بکاوول

2-топшириқ Лигатурани беш қатордан ёзинг.

3-топшириқ Куйидаги маттни эски ўзбек ёзувига ўтиринг. Коф, гоф, лом ва алиф ҳарфлари бириккан лигатурали сўзлардан мисоллар топинг ва дафтарингизга қўчириб ёзинг.

Гулзорда ҳашар

Якшанба кuni гулзорда ҳашар ўтказилди. Комил, Комронбеклар ер чопишди. Қозимжон ва Лочинбеклар ер текислашди, пушта олишди. Гулнора, Гули, Гулнозлар пушта четларига гуллар экидилар. Гули лола ўтказди, Гулноз карнайгул ўтказди. Лобар гилос тагини юмшатиб сув берди. Гуландом ерларни сунуриб сидирди. Гулзор бир насда гулистонга айланди. Қимдир тол новдасидан чамбар, соч ва гажак ясади. Қомила чаккасига гуллола санчди. Ҳашар охирида катта лаганларда ош тортилди.

Фе ҳарфи

ف	ف	ف	ف
---	---	---	---

Ўзбек тилидаги «**ф**» ундош товушини ифодалайди. Бе, пе, те, се ҳарфларининг ёзилиш шаклларига ўхшайди, фақат бошланиш қисми думалоқ бўлиб, устида битта нуктаси бўлади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Сатр чизиғи устида ёзилади. *Фарҳод, фош, фан, дафтар* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топшириқ Фе ҳарфининг шаклларини бир саҳифадан ёзинг.

2-топшириқ Куйидаги сўзларни ўқинг ва ҳаракатларини қўйиб қўчириб ёзинг:

فائش فيل فرزند وفا شفا دفتر فراوان فرمان فراست نفس جفا تفكر شفابخش فلک
فكر نفرت نفيسه حرف فرامش

3-топширик. Қуйидаги сўзларни араб имлосида ёзинг:

Сафар, Феруза, Юсуф, китоб, кабоб, жуфт, фош, фаровон, вафо, жафо, шифо, шараф, фаррош, офарин, фаришта, Фотиҳ, фойда, фонар, офтоб, фирибгар.

4-топширик. Қуйидаги Паҳлавон Маҳмуд рубойларидан берилган намуналарни ифодали ўқинг. Фе ҳарфининг бошқа ҳарфлар билан уланишига диққат қилинг.

اوز نفسينگگا بولگين امير شوندا مردسين
اوزگالارگا بولما حقير شوندا مردسين
يقيلگاننى تيبيدب اوتيش مردليک ايماس
اقتاده کا بولسانگ دستگير شوندا مردسين
بوتکول فلک ايشى جور ايله جفا
وفا اهلى بولماس او بيلان آشنا
وفالى کيشينينگ ايتى بولامان
کيشيدان ايت باخشى بولماسا وفا

Қоф ҳарфи

ق	ق	ق	ق
---	---	---	---

Қоф ҳарфи ўзбек тилидаги «к» ундош товушини ифодалайди. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг бошланиш қисмида думалоқ ҳалқачаси борлиги ҳамда тепасига икки нуқта қўйилиши билан «нун» ҳарфидан фаркланади. Қофнинг алоҳида ва сўз охиридаги шакли сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади, сўз боши ва ўртасидаги шакли фе ҳарфи сингари йўл чизигида ёзилади. *Қобил, қомат, наққош, шафқат, иттифоқ* сўзларининг ёзилишида истифода этилади. Қоф ҳарфи шакллари кўшиб ёзиб кўрамиз:

ق ق ق ق ق

1-топширик. Қоф ҳарфининг ҳар бир шаклини бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқиб, дафтарингизга кўчиринг:

قامت قند قداق قازيق قاشيش اقشام قار قاش فراق قوى قوزى قاوون قورن
اورق قايچى اورتاق توقماق بوزاق اوزاق قراقچى تنقيد

3-топширик. Матнни эски ўзбек ёзувига ўгиринг.

Икки отлик чўл ва биёбонни кезиб борардилар. Улардан бирининг кузи кўр эди. Кун қорайгандан кейин қулайроқ ерда тўхтаб, тунни шу ерда ўтказмоқчи бўлдилар. Эрталаб яна отландилар. Кўр киши

қамчисини излай бошлади. Бир илон совуқда карахт бўлиб ётар эди. Кўр киши уни қамчи гумон қилиб қўлига олди. Кўзи очик одам шеригининг қўлидаги захарли илонни кўриб дарров унинг ёнига югуриб келди. «Биродар, қўлингдаги қамчи эмас, захарли илондир, ташла, бўлмаса, сени ҳалок қилади», деди. Кўр киши бу юмшоққина қамчини ўзи олмоқчи бўлса керак, деб гумон қилди. Унинг сўзини қабул қилмади. Шу заҳоти илон уни чақди ва ҳалок бўлди. Ўринсиз гумон инсонни ҳалокатга олиб келади.

4-топширик. Фе ва қоф ҳарфлари юзасидан луғат-диктант. Сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг ва уларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

Дафтар, офтоб, хуфтон, афзал, файз, Феруза, Фурқат, Юсуф, фан, фахр, фол, хавф, фаввора, фикр, тафаккур, фуқаро, фалон, фош, афлок, фалак, фидо, фидокор, фаровон, фарзанд, нафрат, фарқ, хафалик, ҳафта, бепарқ, фил, офтоб, вафоли, фаромуш, қавс, қадок, қайиқ, қийноқ, қайроқ, қалб, қамиш, қанд, қария, қарор, қасамёд, қаттиқ, қафас, қашшоқ, қаҳқаҳа, қийма, қипиқ, қирра, қирқ, қойил, қолин, қопқоқ, қорақўл, қофия, қозон, қулф, қувват, қўзиқорин, қўлқоп, қўштирноқ, қизил олма, оптоқ қор, тим қора мато, ёп-ёруғ хона, юмшоққина ёстиқ, сапсариқ лимон, оч яшил қурбака, тиниқ осмон.

5-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни ўқинг. Фе ва қоф ҳарфлари иштирок этган яна қандай мақолларни биласиз? Маттни ва билган ҳикматли сўз, мақолларни дафтарингизга кўчириб ёзинг.

قورققان الدین مشت کوتارار
قورققانگا قوش كورينور
قورقاق ارقاندين قورقار
كوز قورقاق قول باتر
ادمى ليكتينگ بيلگيسى همت بيلان مروتدير
ادم اوز همتى و مروتى برابریدا قدرلانادى

6-топширик. Қуйидаги маттни эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтарингизга кўчиринг. Коф, гоф. фе, қоф ҳарфлари иштирок этган сўзларнинг тагига чизинг.

Заковат ва билимнинг очқичи тилдир. Одамни тил юксакликка кўтаради, бахтиёр қилади. Шу билан бирга тил одамни беқадр ҳам қилади. Кўп сўзласа бошга балолар ҳам келтиради. Билимнинг икки белгиси бўлади. Бири тилдир, бири томоқдир. Мана шу иккитасини босиқ тута олганларга унинг фойдаси мўлдир. Тилингда жуда эҳтиёт бўлгин, бошинг омон сақланади. Сўзингни қисқа қилсанг, ёшинг узаяди. Қизил тил қора бошга ашаддий ёвдир. Бу ашаддий ёвни тутқунда сақлаб осойишта кун кечир. Сўзингда эҳтиёт бўл, бошинг кетмасун. Тилингни тийиб тут, тишинг синмасун.

(«Қадимги ҳикматлар» китоби, 1-к. 1-б.)

Ўтилган ҳарфлар юзасидан машқлар

1-топширик. Берилган ҳикматларни ифодали ўқинг ва ёд олинг.

حق يولندا كيم سنگا بر حرف اوقيتميش رنج ايللا
ايلماق اسان ايماس انينگ حقين مينگ گنج ايللا
هر كيشيكيم بير اوگا فازگاي چاه
توشگاي اول چاه اوزره اوزى ناگاه
(على شير نوايي)

2-топширик. Қуйидаги ҳикматли сўзларни ўқинг, ўзингиз билган мақол ва ҳикматли сўзларни ҳам қўшиб дафтарингизга қўчиринг.

تيلينگ باتر بولماسون اوزينگ باتر بول حسابلى دوست ايريلماس ناموس اولوم
دين يامان سحى بول بحيل بولما اورونسيز اسرافدين سقلان

Эслатма: Арабча сўзларда «а», «у», «и» ҳарфлари сўз бошида келганда алиф ҳарфи қўлланади. Яъни алиф ҳаракат белгиларини олиб «а», «у», «и» шаклида ўқилади.

ادب انسان استاد

3-топширик. Қуйидаги ҳарфларни бир-бирига улаб сўз ясанг:

ش م ش ا د ر ا ح ت ح ق ي ق ت ر س ت م ت و ر م و ش ق ي ن ي ش
ل ي ك ش ا د ل ا ن ي ش

4-топширик. Ҳаракат белгиларига эътибор бериб қуйидаги сўзларни ўқинг:

انسان احد اساس احسان اسباب اكبر اراده ابتدا اسد اميد ارباب اسلوب اسلام امت
استفاده اسناد اسكندر انقلاب ادب ادیب ادراك استوار

5-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва эски ўзбек ёзувига ўғиринг, сўзлар таркибидаги ҳойи ҳутти ва ҳойи ҳавваз ҳарфлари билан ёзиладиган сўзларни алоҳида-алоҳида кўчиринг.

Ҳавас, ҳаво, ҳадик, ҳамла, ҳаёя, ҳайёт, ҳазил, ҳазм, ҳайкал, ҳайрат, ҳайф, ҳали, ҳалол, ҳалқа, ҳамдам, ҳамдард, ҳамон, ҳамроҳ, ҳамшира, ҳаракат, ҳарф, ҳатто, ҳашар, ҳаяжон, ҳақиқат, ҳид, ҳикоя, ҳис, ҳисса, ҳовуз, ҳол-аҳвол, ҳордиқ, ҳосил, ҳукм, ҳурмат, ҳушёр, ҳўл, ҳўнлам, ҳабар, ҳайл, ҳазон, ҳалқ, ҳандон, ҳанжар, ҳаракат, ҳароб, ҳафа, ҳашак, ҳиёбон, ҳина, ҳитоб, ҳода, ҳоин, ҳоли, ҳудди, ҳулоса, ҳулқ, ҳум, ҳуш, ҳушовоз, ҳўб, ҳуш.

6-топширик. Қуйидаги матнни диққат билан ўқинг. Матннинг мазмунига ва ҳарфларнинг ўзаро боғланишларига эътибор беринг. Матнни ҳуснихатда машқ дафтарингизга кўчириб ёзинг.

آداب كيشينينگ زيب و زينتى آداب آلتيندان قمت ادبنينگ بخشيسى خوش خاقلېك بولماقلىكىدېر بى ادب كيشى يوكسكلىككا كوتارىلا آلماس كوپ بيل از موزلا تيلينگنى ساقلا اوزينگنى چاقماسون يالقاولىك كوپ يامان نرسه او كيشينى خوار قىلادور اوقوماگان يالقاولار گويا كوزى كور آدمگا اوخشار

7-топширик. Алишер Навоийнинг қуйидаги мисраларини ўқинг, мазмунини сўзланг ва ёд олинг.

گوهر و درنى قولاق آزارى بيل
سوزنى قولاقنينگ در شهوارى بيل
بيفايده سوزنى كوپ ايتما
فايده ليق سوزنى ايشيتوردين قايتما

8-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг. Қоф ва гоф ҳарфларининг алиф билан бирикиб лигатура ҳосил қилишига диққат қилинг. Лигатурали сўзларнинг тагига чизинг. Матн мазмунини сўзлаб беринг.

بيوراپه ليكلار دستلاب كونگاباقارنى اميريكا كشفه قىلينيگانيدا ميكا ميكا دشتيدا كورگان ايدى لار اولار كونگاباقارنى بيوراپه گا بوندان تورت يوز بيل اول آليب كيليشگان و اوني قوياش گولى ديب اتاشگان چونكه بو اوسمليكنينگ گلى قوياش چيققاندان تا باتگونىچه آفتابگا بوروليب حركتلانيب تورادى كونگاباقار راسته دا بوندان اوچ يوز بيل اول پيدا بولگان كونگاباقار دستلاب گلزارلارنى بيزاش اوچون ايكيگان ليكن تيز آرادا كونگاباقار ميوه سى – پستاسى مزه لى ايكانى بيلينيپ قالدى شوندان سونگ او تام ارقه لاردا ايكيلاديگان بولدى بير مينگ مسكيز يوز اوتتيزينچى بيلدا وار انيز ليك دهقان باكه ريف كونگاباقار پسته سيدان ماى اجراتيب ايشنى اويلاپ تاپدى شوندان كيين پسته دان ماى اجراتيب ايش ايشى كينگ رواج تاپدى الاهيده زوادلار كارخانه لار قوريلدى كونگاباقار ايكيلاديگان ميدانلار هم كينگايه باردى كونگاباقار انسانلار نينگ تيريكچيلىگى اوچون كيراكلى و فايدة لى خام اشياگا ايلاندى

9-топширик. Булар қандай ҳарфлар? و ژ ز ر ذ د ا

Булар-чи? ج ب ت پ ن ی ه ل م ف ق

Уларнинг номларини айтинг ва шу ҳарфлар иштирокида бешта гап тузинг.

Сод ҳарфи

ص	ص	ص	ص
---	---	---	---

Араб тилида махсус талаффузни талаб қилувчи ҳарфлар бор. Бундай ҳарфлардан учтаси билан танишган эдик. Улар *зол*, *се* ва *ҳойи ҳутти* ҳарфларидир. Мазкур ҳарфлар қаторидан яна *сод*, *зод*, *то*, *зо* эмфатик ундош товушлари ҳамда *айн* бўғиз товуши ҳам жой олади. Ҳуснихат санъатида коғиблар бу ҳарфларга «**ёт (бегона) ҳарфлар**» деб ном берганлар. Мазкур ҳарфларнинг бундай аталишига сабаб юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, уларнинг артикуляциясидаги мушкуллик, яъни талаффузимиз учун мос келмаслигидир. Бу ҳарфларни тўғри талаффуз қилиш кўникмаларини ҳосил қилиш учун узоқ фурсат махсус машқ қилиш керак бўлади. Бу ҳарфларнинг сони саккизта бўлиб, улар:

айн, зо, то, зод, сод, ҳойи ҳутти, се, зол

ذ ث ح ص ض ط ظ ع

Мазкур ҳарфларнинг учтаси, яъни *зол*, *се*, *ҳойи ҳутти* (ح ث ذ) ҳарфлари ўтилган дарслар орқали бизга таниш. Навбатдаги танишишимиз лозим бўлган ёт ҳарфлардан бири **сод** ҳарфидир. Сод ҳарфи қаттиқ «с» товушини ифодалайди. Шунинг учун унинг тагига чизикча кўямиз (س). Бу товуш ўзбек тилида мавжуд эмас. Сод ҳарфи тил орқа ундош товуши бўлиб, тилнинг орқа томонини юмшоқ танглайга теккизган ҳолда тил учини юқори олд тишларга яқинлаштириб, оғиз бўшлиғини ҳаво билан тўлдириб бутун оғиз бўшлиғи иштирокида талаффуз қилинади. Сод ҳарфи икки унсурдан иборат бўлиб, биринчи унсури сатр чизиғи устида, иккинчи унсур сатр чизиғидан пастга тушириб ёзилади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг сўз боши ва сўз ўртасида келадиган шакллари сатр чизиғи устида, алоҳида ва сўз охирида келган шакллари иккинчи унсури эса йўл чизиғидан пастга тушириб ёзилади. Ҳар икки тарафдан келадиган ҳарфларга уланади. *Сабр*, *Собир*, *сайёд*, *савоб*, *фасл* каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

ص ص ص ص ص

1-топшириқ. Сод ҳарфининг тўрт хил шаклини бир саҳифадан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг. Сод ҳарфининг бошқа ҳарфлар билан уланишига диққат қилинг.

صلح حاصل صيد صياد نقصان حصم شعص نصر صحر ا صاحب
وصيت صحبت صنف صيا حملات احصا ص حلاص احلاص تنقيص مقيص
نصييب قاصد صفا اصراف اصلا اصول قصر تقصير حاصل تصديق وصال رقص

3-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг.

Сабр, фурсат, фасл, ҳосил, мисра, суръат, соф, садаф, мис, Содик, нуқсон, асл, сўхбат, сарф, садо, сайқал, инсоф, маслаҳат, ихлос.

4-топширик. Қуйидаги ҳикматли гапларни ўқинг. Ҳуснихат қондаларига амал қилиб дафтарингизга кўчириг.

صبر اچچيق ميوه سى شيرين
صبر نينگ تاگى آلتين

يخشيلارگا يانداشسانگ مقصدينگ ييتارسان
نصحتنى آلمايدىگان آدم بختسيزدير
صداقت راست سوز لاما قليك ديماكدير

قول و دل گناه سببيلاريدور بيرى ياراماس ايشلار قىلادى ايککينچىسى
نالايق نرسه لارنى ارزو قىلادى قصه گا قولاق سالگان آدم اوندان اوزيگا حصه
الادى

5-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Душман ҳамиша қасос олмоқ учун интилади, ўз ниятига эришишга фурсат ахтаради, агар куч билан енга олмаса, ҳийла ишлатади.

Дўстларнинг ҳасади душманларнинг хусуматидан ёмонроқдир.

6-топширик. Қуйидаги саволларга жавоб беринг:

- Биринчи ва охириги ҳарф сод, ўртада икки кўринишли ҳарф бўлса. соднинг қайси шакли ёзилади?
- Сўзда қачон сод ҳарфининг алоҳида шакли ёзилади.
- Сўз боши ва охирида алиф, лом, йой, қоф, вов, дол, ҳойн ҳутти ҳарфларидан кейин сод ҳарфининг қайси кўриниши ёзилди? Бу ҳолатга ўн та сўзни мисол тариқасида ёзинг.

Зод ҳарфи

ض	ض	ض	ض
---	---	---	---

Зод ҳарфи танглай олдида айтиладиган, шовқинли, жаран портловчи «з» товуши бўлиб, уни талаффуз қилиш учун тил орқаси юмшоқ танглайга тақаш керак. Бундай товуш ўзбек тилида йўқ. Зод

Тўтиқушлар бир-бирлари билан кучли қичқириқ ва майин сайраш орқали «сўзлашади». Тутқунликда яшайдиган тўтиларнинг кўпчилиги одам овозига тақлид қилиб, айрим сўз ёки жумлаларни қайтариши мумкин. Мамлакатимизда асл ватани Австралия бўлган товланма тўти кенг тарқалган. Улар ўз ватанида фақат яшил тусда бўлади, лекин ҳозир атрофимизда сариқ, яшил, оқ рангли тўтилар ҳам учиб юрибди. Улар товланма тўтиларнинг янги авлодларидир.

5-топширик. Қуйидаги матни диққат билан қайта-қайта ўқиб чиқинг. Те ва то ҳарфлари билан ёзиладиган ҳарфларни фарқланг ва ёдда тутинг. Матни ҳуснихатда дафтарингизга кўчириб ёзинг. То ҳарфи иштирок этган сўзлар тагига чизинг.

خطانی توزاتا اماسلیکدان ایماس شو خطاگا یول قویگانیمیزدان یوزیمیز قیزارسین آتا آناسینی حرمت قیلماگان فرزند اوز فرزندلاریدان حرمت طلب قیایشی ناجایز بیلیم اورگانیشدان مقصد مکتب ایماس خلق و وطن آلدیداگی بورچینی آقلاش اوچوندور حرکت بیران احطیات و ضرورت اوچون صادر بولادی چرچش ضرورتدان کیین کیلادی دیماک چرچش حرکت نتیجه سیدیر اتاسی آلدیدا اوز کمچیلدیگیگا اقرار بولما گان فرزند اوز کسللیگینی طبیبدان یاشیرگان بیمار کیشیگا اوخشایدی

Зо ҳарфи

ظ	ظ	ظ	ظ
---	---	---	---

Зо ҳарфи «з» ундош товушини ифодалайди. Бу товуш ҳам ўзбек тилида йўқ. Шу сабаб ҳамда уни «з» товуши билан алмаштирмаслик учун тагига чизикча кўямиз (з). Зо ҳарфининг талаффузи тил орқасини юмшоқ танглай томон кўтариш орқали ҳосил бўлади. Зо ҳарфининг ёзилиш шакллари то ҳарфи билан бир хил. Фақат устида битта нуқтаси борлиги билан фарқланади. Золим, зоҳир, зулм, Зафар каби сўзларнинг ёзилишида иштирок этади.

1-топширик. Зо ҳарфининг ёзилиш шаклларини ўн қатордан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва машқ дафтарингизга кўчириб ёзинг. Зо ҳарфи ёзилган мазкур сўзларнинг ёзилишини ёдда тутинг. Бу сўзлар араб тилидан ўзлашган сўзлардир.

لفظ ظلم ظلمت، وظیفه تلفظ ظبط نظر کاظم ظریف حافظ نظامی ظهور منظور لحظه غلیظ اظهار انظرام منظوره ناظم نظام ظاهر ظفر ظفرنامه ظرافت
ضلالت نظم لفظ الفاظ.

3-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, кўчириб ёзинг. Зо ҳарфининг алиф ва лом билан уланишига диққат қилинг.

كازم و ظفر طلبه دورلار اولار نظامى ناملى عاليگاه دا تحصيل آلايدلار منظوره هم شو بيردا اوقيدى او ببيگيتلاردان نظامى ديوانى نى اوقىگناموسيزلار ديب سوردادى اولار حه ديب جواب بيريشدى و هر بيرلارى اوز نقطه نظرلارنى ايتيب بختگا كيريشىستى اولار صحبتيدان شو نرسه ظاهر بولديكه طلبه لار اوزلارى اوقيدىگان بيايمگاهگا نامى قويلگان آزرىجان قلمكشى نظامى ايجاديدان يخشى خبردارديلار

4-топширик. Қуйидаги матнни ифодали ўқинг.

حفظ لسان ديب هر بير ملت اوز آنا تىل ادبياتىنى سقلاماگىنى ايتيلور انتظام ديب قىلادورگان ايشلاريمز نينگ هر بيرىنى اوز وقتيدا ترتيب ايله قىلماكنى ايتيلور انگر بير يوزيدا انتظام بولماسا ايدى انسانلار بير دقيقه ياشالماس ايديلار ترتيب و نظامگا عادت قىلماگان كيشيلار نينگ ايشلارى همه وقت ناتمام و اوزلارى پریشان بولور ايريدلار

(تركى گلستان ياخود اخلاقدان)

5-топширик. Матнни эски ўзбек ёзувига ўгиринг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Ҳиммати баланд мард одам бир лаҳзада дўст орттиради, насткаш эса неча йиллик ошнолигини бир лаҳзада барбод қилади.

*Золим иши эсафодур, марднинг иши вафодур,
Золим бўлма, хасис бўлма, ҳар иккиси балодур.*

*Одам ўлгон зеби зоҳирдин демас,
Кимки ондин фахр этар, одам эмас.*

Алишер Навоий

6-топширик. Матнни ўқинг, сўнг эски ўзбек ёзувида дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Бахт-иқболни тиласангиз топа олмайсиз, зиммангиздаги инсоний вазифаларни адо этинг – бахтнинг ўзи келади. Сукрот Ҳақим айтади: «Тақабурлик ва зулм улугликнинг офати, мулоимлик ва камтарлик – инсоннинг зийнати, шарм-ҳаё унинг энг гўзал ёқимли либосидир.»

Айн ҳарфи

ع	ع	ع	ع
---	---	---	---

Айн ҳарфи айриш белгиси (ъ)ни ифодалайди. Бу ҳарф берадиган товуш аслида ўзбек тилида мавжуд эмас, у бўғиздан портлаб чиқади ва

фақат араб тили учун хосдир. Уни тўғри талаффуз қилиш кўникмаларини ҳосил қилиш бошқа эмфатик товушлар (ص ض ط ظ) артикуляцияси каби анча мушкулдир, яъни узоқ вақт махсус машқлар талаб қилади. Бу ҳарф иштирок этган сўзлар арабий сўзлардир. Айн муттасил ҳарфлар сирасига қиради, тўрт хил ёзилиш шаклига эга. Унинг алоҳида ва сўз охиридаги шакллари сатр чизигидан пастга тушириб ёзилади. Сўз боши ва сўз ўртасидаги шакллари сатр чизигида ёзилади.

Айн ҳарфининг хусусиятлари

1. Айн ҳарфи сўз бошида келганда фатҳа, касра, замма ҳаракатларини олиб, «а», «и», «у» шаклида ўқилади.

عَنقًا عَدَدَ عَقَلٍ عَهْدَ عَرَبٍ عَمَلٍ عَرَضٍ
عَبِيرَتِ عِمَارَتِ عِرَاقٍ عِلْمِ
عَمْرِ عَيْبِدٍ عُدَّ عَضُو عُنْدِ

2. Айн ҳарфи сўз бошида ўзидан кейин алиф ҳарфини олиб «о» шаклида ўқилади.

عَالِمٍ عَاشِقٍ عَاقِلٍ عَادَتِ

3. Айн ҳарфи сўз бошида алифдан кейин келганда кўпинча ҳозирги ёзувимиздаги айириш белгисини ифодалайди ҳамда «аъ», «эъ» тарзида талаффуз қилинади. **Аъло, эътибор, Аъзам, эълон** каби сўзлар бунга мисол бўла олади.

اعْلَانِ اعْتِبَارِ اعْظَمِ اعلان

4. Айн сўз ичида ёпиқ бўғиндан (айрим ҳолларда очик бўғиндан кейин ҳам келиши мумкин) кейин келса, кейинги бўғин билан олдинги бўғинни ажратиш учун хизмат қилади. Бу ҳол ҳозирги ёзувимизда айириш белгиси (ъ) билан кўрсатилади.

بِدَعْتِ صِنْعَتِ سِرْعَتِ صِنْعِي سَاعَتِ سَعَادَتِ

5. Айн ҳарфи сўз охирида ҳам келиши мумкин.

جَمْعِ شَمْعٍ نَفْعٍ مَانِعٍ تَابِعٍ جَامِعٍ طَمَعٍ

Араб тилидан ўзлашган мазкур сўзлар охирида айн ҳарфи ёзилгани билан ҳозирги замон ўзбек тилида ёзилмайди ва талаффуз қилинмайди.

1-топшириқ. Айн ҳарфининг ҳар бир шаклини бир саҳифадан ёзинг.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг, сўзларнинг талаффузига эътибор беринг, ёзилишини ёдда сақланг.

عَدَمِ عَدَالَتِ عَدْلٍ عَيَانِ عَجْمِ عَجَبِ عَزْمِ عَظِيمِ عَيْنِ عَلِيٍّ عَمَلِ عَنَبِ عِنْدِ
لَيْبِ عَنقَا عَرَابِ عَصْرِ عَطَارِ عَعْبِ عِبَادِ عِظَامِ عَيْدِ عِنَادِ عِنَايَتِ عِرْفَانِ عِرْفِ
عَسِيٍّ عَشْقِ اعْرَاضِ اعْتِدَالِ اعْتِمَادِ اعْتِرَاضِ اعْتِرَافِ اعْتِقَادِ مَعْقُولِ مَعْمُورِ مَعْمَرِ
مَعْمُورِ شَاعِرِ شَعْرِ اشعار شعرا معارف معاش طلعت

3-топширик. Қуйидаги мақол ва ҳикматли сўзларни ифодали ўқинг ва ҳуснихатда кўчириб ёзинг.

ایلگا معقول- سېنگا معقول گپ بیلان ، عده بیرما ایش بیلان و عده بیر هر کونگی و عطفوانلیک دان جانبازلیک یاخشی اشنینگ طعمی توز بیلان ادمینگ طعمی سوز بیلان و عده گا وفا مردنینگ ایشی- و عده سیز ثبوتسیر کیشی نطقنینگ کوچی از سوز بیلان کوپ معنائی انگلاتا آلیشدا اوقیتووچی اینگ مسؤل و وظیفه نی عدا ایتادی - او انسان نی شکل لانتیرادی

4-топширик. Матнни ўқиб чиқинг, сўнг эски ўзбек ёзувига ўгириб, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Тарихий манбалардан маълумки, Марказий Осиё ҳудудидаги мадраса ва масжидларда, эски усулдаги мактабларда диний таълим-тарбия етакчи ўринни эгаллаган. Қуръони карим, Муҳаммад алайҳиссалом ҳадислари пухта ўрганилган, миллий ахлоқ-одоб қарашларини ўз ичига қамраб олган, миллий тарбия масалаларини илмий-назирий ва амалий жиҳатдан пухта ўрганишига бевосита ёрдам берадиган диний йўсиндаги асарлардан сабоқ берилган. Бу бежиз эмас, албатта. Инсон, айниқса, ёш бола юксак ахлоқ ва одоб мезонини билмай, уни пухта эгалламай туриб, бошқа илмларни эгаллаши қийин. Бу асрлар давомида ота-боболаримиз томонидан қанча-қанча тажрибалар асосида синалган ҳақиқатдир.

5-топширик. Матнни ифодали ўқинг.

عقل لی باله

بیر باله قوشنینینگ اونیگا اورا ایش طعام الیب بارور ایدی بیر کیشی اوچراب ای، باله طبقتا نیمه الیب بارورسن دیدی عقل لیک باله جواب بیردیکه ای اتاجان طبق ایچینداگی نرسه نی کیشیگا ایتماق و کورساتماق ممکن بولسا ایدی اوستی اورالماگان اچیق بولور ایدی دیدی

6-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, айн ҳарфи иштирок этган сўзларнинг ёзилишига диққат қилинг ва дафтарингизга ҳуснихатда кўчириб ёзинг.

باله و اتاسی

بیر باله کوردیکه اتاسی هر وقت کتاب اوقوگاندا کوزیگا عینک توتار ایدی او اتاسیگا ایدی ای اتاجان منگا هم بیر کوز عینک الیب بیرینگ کتاب اوقویمن دیدی اتاسی انگا خوب یخشی ایتاسیز بالام مین سیزگا باله لار نینگ کوز عینک لاریدین الیب بیرامن دیب بیر الفبا کتابچه الیب بیریب دور معلوم اولورگه باله لارینینگ کوز عینکلاری الفبا اولور

7-топширик. Матнни ўқинг ва араб имлосида дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Ўтмишида мактабга қабул қилинадиган ўқувчиларнинг ёши аниқ белгиланмас, баъзи ота-оналар фарзандларини 5 ёшда, айримлари эса 6–8

ёшида ўқинишга беришар эди. Хўлис, мактабга бериш ва қабул қилиш ёши аниқ белгиланмаган. Шунингдек, ўқув дастурлари ва дарс жадовали ҳам мунтазам бўлмас. ўқувчилар синфларга ажратилмас эди. Ўқувчилар ўқитилаётган фаннинг табиати ва соҳасига қараб гуруҳланарди. Масалан, «тахтахонлар» оома томонидан пахтачага ёзилган ҳарфларни урганувчилар, «абжадхонлар» абжад ҳисобидан таълим олувчилар, «ҳафтияхонлар» ҳафтияк (Қуръоннинг еттидан бири)ни билувчилар, «қуръонхонлар» Қуръони каримни ўзлаштирувчилар, «бедилхонлар» – Бедил ижодини ўқиб тушунувчилар ва ҳоказолар. Ўқувчилар синфдан-синфга кўчирилмай, босқичма-босқич ўқитилар эди. Шунинг алоҳида таъкидлаш лозимки, бу хил ўқитиш тизимида асосий мақсад савод чиқариш ва ахлоқ-одобни таркиб топтиришга, тақомиллаштиришга қаратилган. Таълимнинг туртинчи ёки бешинчи иилига келиб, талабаларга диний ва бошқа маросимларда ўз билимларини намойиш этиш, амалда синаб кўриш учун имкониятлар яратиб берилган. Бу хилдаги ўқитиш усулида илмга ташна, иктидорли ва истеъдодли болалар кузга яққол ташланган, бошқалардан ажралиб турган. Худди шундай ёилар марказий ўқув юртларида, мадрасаларда ўқиниш давом эттирган.

8-топширик. Куйидаги ҳикоятни ўқинг. Таркибда ет ҳарфлар иштирок этган сўзларнинг тагига чизинг ва уларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

حکایہ

کوبلاردین بیر ییہ سلطان حسین باہرا سکرک چچیسی اختیار ایتدی او نگا علی شیر نوایی حصرتلاری ہمراہ بولدی شکر دین قایدر ایکانلار بیر قیشلاقدان اوتدیلار کوچہ چیتیدا نورگیز النی بییتی باشلا . اگی نالہ سلمہ بیردی سلطان حسین فولینی کوکسیگا قویب ایک الی و اوتودا کبدا بیردی علیسیر نوایی ایسہ نالہ سی کوروب آتینی توحاتدی پستگا نوسوب بالہ بیلاں فوش فوللاب کوروشدی اوندان سونگ آتیگا میذب یولگا توندی نوایی نینگ نو ابسی سلطان حسین باہرانی حیران قالدیردی او نوایی نگا یوزلانیب سلطنت بینگ وزیر ی بولسانگیز بونینگ اوستیگا جهانگا تنقلی شاعر بہ لسانگیز بہ اینکہ گودک بیر بالہ نگا شوجہ لار مرونت کورساتورسین عالم پناہ دیدی اتاسی مینینگ سو ادبمنی چیقارگان ایرسی مین استادیمنینگ بییتی پشتی الیہا ہمیشہ قرر دار دورمان

9-топширик. Ибратли фикрларни ифодали ўқинг.

علی شیر نوایی اوز بییک خلقینینگ بویوک شاعریدور
عالم بولسانگ عالم سبذیکی دیدی شاعر
علم نور دلگا سروور کیلتیروور علم عقل چتیمہ سی
علم برچہ هنر نینگ تاحی ببہا علم ہمہ قلف نینگ کلیدی اعلا

نادار كىشى، اوزىنىڭ نىل نىصبىگە، عاملى كىشى، ابىسە، اوزىنىڭ غلە و ادبىگا ناپانادى

10-гопшырик Магний укинг ва хуснихатда кучириб өзінг Айн сарфи иштирок этган ғузларнинг тагига чизинг

هر نلاندە نادر نىسە دىر فوش دانكا نىسە فىسە، اېزى ب افە، نىسە،
 -و ادب اچكە، ايدە، كىرىسى نىبىگا، ناقمامدا، عر تىيدىك نىسى، حد ارسكە، بارسىكە
 الماشىنمىسدى نىسە ناسى، كىشە، يلار نىنك، اعبدار، ن، اروسىيى، ىنگىز، فىلادو

Изоҳли сулар

- ايۇكلىك - عدم
- كۈرىنىب تۇرغان - عيان
- эрон, эронлик - عدد
- оулоқ, күз - عين
- булбул - عينىب
- афсонавиш қуш - عىف
- машаққат - عىف
- үлгүвор - عىفام
- үжарлик - عىف
- маърифат, билим - عىف
- тәмир илдиз - عىف
- юз ўйриши - عىف
- муътадил - اعتدال
- таянч, сўянчик - اعتملا
- қаршилик - اعراض
- тўрр қилин, ан - اعراض
- ишончи - اعتقاد
- шёрлар - اشعار
- шорлар - شعرا

Ғайн ҳарфи

ا غ غ غ غ غ

Ғайн ҳарфи узбек тилидаги «Г» говушига мос келади. Бу ҳарф айн ҳарфига шаклдош бўлиб, устига куйиладиган биргина нуктаси билан фарқланади. Тўрт хил ёзилиш шаклига эга. *Ғайрат, Ғулум, Ғабаба* каби сузларнинг ёзилишида иштирок этади. Ғайн ҳарфи шаклларини бир-бирига улаб ёзиб курамин:

غ غ غ غ غ غ غ

1-топширик. Ғайн ҳарфининг ҳар бир кўринишини бир саҳифадан ёзинг.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг ва кўчириб ёзинг:

غزل غلور غم غايه غنچه غربت غرور غوره غوزه غنيم غبار غار
غصه قتيغ شونداغ اربغ اولوغ باغلاگان بغداى اغيز غاوك اغوا اوغول
جو غور جوق ناغاره بغداد

3-топширик. Ғайн ҳарфининг сўзда ҳар хил ўринда келишига ўн бешта сўз топиб ёзинг.

4-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Ғарб, боз, тоғ, соғ, зог, гафлат, галтак, гамгин, гурур, фароз, муғ, тиг, тўғри, голийб, гулгула, ганимат, газабноқ, гофил, Ғофур, гаввос, гойиб.

5-топширик. Қуйидаги ибратли гапларни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

سر ساقلاش ئىل استيگا چو غ اليب توريشدان هم مشتقليدير
بير غريب كونگلىنى قىلا السانگ شاد
يخشيدور بير يوزىنى قىلگاندىن آباد
سرودىك تىك باشىنى كوتارمىش مغرور
بارلىغى يىشى سوز عقل و تفكر
هر قانداى يانغىن نى كوچلى سوو و كويپىك يارداميدا اوچيرىش
ممکن اما غضب الاوينى فقط اراده دفع ايتا الادى

6-топширик. Қуйидаги матнларни ўқинг, ғайн ҳарфининг ўзидан олдин ва ўзидан кейин келадиган ҳарфларга кўшилиб ёзилишига эътибор беринг.

او غريليك

او غريليك خلق اراسيدا اينگ يامان ايشدور بير اوونىنگ نرسه سىنى
اجازتسىزلىك بيله الماقلىك او غريليك دور او غرى برچه نىنگ نفرتىگا دچار دور
او غرى نىنگ كىتا و كيچىكى بولماس شول سببدين او زنى بو جنابت ايشدين
سافلانگ عزيزلار

كاغذ تاريخى

كاغذ بيرىنچى بولوب چىن دا اخترا ايتىلگان اونى ايككىنچى عصردا
چىندا بيرىنچى بولوب جان يوت سين ديگان كىشى كشف ايتگان.

7-топширик. То, зо, сод, зод, айн ва ғайн ҳарфларининг сўз бошидаги кўринишларини йой ҳарфи билан бирга ёзинг.

8-топширик. Қуйидаги саволга жавоб беринг:

• Сўз уч ҳарфдан иборат. Биринчи ва иккинчи ҳарфлар икки кўринишли, яъни мунфасил ҳарфлардан бири; учинчиси эса ғайн. Ғайннинг қайси кўринишини ёзасиз?

9-топширик. 10 та сўз топинг. Уларнинг охири тушум келишиги қўшимчаси «-ни» билан тугалланган бўлсин. Нуннинг йой билан қўшилиб ёзилишига диққат қилинг.

10-топширик. Қуйидаги рубойларни ифодали ўқинг. Ғайн ҳарфи иштирок этган сўзларга диққат қилинг.

غرىبتدا غرىب شادمان بولماس ايميش
ايل انگا شفيعو مهربان بولماس ايميش
آلتون قفص ايچره گر قيزيل گل بوتسا
بلبلغا تيكانديك اشيان بولماس ايميش
(عليشير نوایی)

گورکیراغان آلاو دلیم بولداشی
تولقین اورغان دریا کوزلاریم یاشی
کوزه گرلار یسایاتغان هر کوزه
کهنه دوستلار حاکی قولى یا باشی
هر نقطه خطیما یانغان یورکدور
هر حرفی قارانغو ظلمات دیماکدور
چیکماهیمین آقشاملار شمع نینگ منتین
چونکه فکریم شمعدین شعله لیر اقدور
(بهلوان محمود)

11-топширик. Матнни ўқинг ва жорий ёзувга ўғиринг.

عالمدا موجود نعمتار نینگ همه سيدين اولوغ راق نعننت مکتبگا کيريب
تربيه تاپيب ادب اورگانگان باله لار دور آتا و آنا گآ تربيه تاپگان ادبلى بالا کانتا
باينیکتر ادبلى بالا آتا و آنانینگ ابرولاريگا سبب بولور خلاصه شولکه ادبلى بالا
جانندن هم عزيزر اقدور

12-топширик. Матнни ўқинг. Айн ва ғайн ҳарфларининг ёзилишига диққат қилинг. Матнни эски ўзбек ёзувига ўғиринг ва хуснихатда дафтарингизга кўчиринг.

*Ақл-идрок эгаларининг нафи ҳар доим кўпчиликка тегиб туради.
Қут-иззатни ҳам, обрў-эътиборни ҳам киши тил орқали топади.*

Билимларга тўлиб тошган сўзлар киши қалбининг тубида чўкиб ётган бўлса, бу сўзларнинг қадр-қиммати йўқолади. Доно, ақли пишган киши билим, ақл ва идрок ҳақида шундай дейди:

Ўқув билан олди оламни олган,

Эл-юртнинг дилига билим йўл солган.

Донога кўрсатиладиган иззат-икром, ҳурматнинг сабаби билимдир. Ўқув-идрок қоронғу тундаги машғалага ўхшайди. Ўқув-идроксиз киши бир ҳовуч кепак билан тенг. Дунёдаги турли-туман санъат, сон-саноқсиз ҳунарлар ўқув ва билимга таянгани учун мақталади, тиллардан-тилларга кўчиб юради. Билим аслида битмас-туганмас бойликка ўхшайди. Аммо унинг бошқа бойликлардан фарқи бор:

Билим-бойлик ахир заволдан йироқ,

Уни ола билмас қароқчи бироқ.

(Юсуф Хос Хожиб)

Ҳарфий бирикмалар

Эски ўзбек ёзувида *алиф-йой*, *алиф-вов*, *нун-гоф* каби ҳарфий бирикмалар мавжуд. Алиф, вов ва йой ҳарфларини ўтганимизда, бу ҳарфларнинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида тўхталган эдик. Алиф ҳарфи сўз бошида ёй ҳарфи билан бирикиб, ай, ий, эй ҳарфий бирикмаларини ифодалайди. Қуйидаги сўзлар бунга мисол бўла олади:

ایت ایلاب ایوان این ایش ایز ایلغار ایلاک اشیک ایتیک ایگاو

Алиф сўз бошида вов ҳарфи билан бирикиб, «у», «ў» унли товушларини ифодалайди. Масалан:

اوزوم اوچووجی اوی اوچ اوریк اوردک اورگنج اورده

(Сўзнинг ўртаси ва охирида вов ҳарфининг якка ўзи в, у, ў ҳарфларини ифодалайди).

Нун-гоф ҳарфий бирикмаси эса эски ўзбек ёзувидаги ң (нг) сонор товушини ифодалаб келади. Масалан:

رنگ زنگ تانگ آنگ بانگ آهنگ چنگ مونگ تتگ

1-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, ҳарфий бирикмаларнинг ёзилиши ва талаффузига эътибор беринг.

اینگ یاخسی فضیلت حیرلی ایش قیلا بیلماق دیر

*بیلیم میزانیدا سوزینگ اولچاب آل
علم سیز گب باری شمالدور شمال*

کونگل سرینگی ایچ سوزونگی هر کیمگا آچا بیرما اگر
آچا دیگان بولسانگ اوزینگ مشقت چیکاسان

سوزینگی اویلاب سوزلا قیغو علم کیلمایدی
وقت کونینگ بیخوده کیتکازما افسوس انتنگ کیلمایدی

مشک عنبر و بیلیم بیر بیرینگا اوخشاش نرسه لاردیر مشک عنبرنی
باشیرسانگ اونى هدی آشکاره قیلادی بیلیم نی یاشیرسنگ اونى تیاینگ آشکاره
قیلادی

2-топширик. Куйидаги шеърни ифодали ўкинг, харфий
бирикмаларни топиб, тагига чизинг.

الفبادور خط و سواد بیئیگی
او بیرلان آچیلور بیلیم ایییگی
کوزلارنینگ نوری و قلبینگ غروری
او بیرلان زاهردير انسان شعوری
ترکی سواد چیقازیشگا احلاص مند
دقت بیلان تینگلانگ ایتهای سیزگا پند
بو یازوونی دیسا بولور باکره
تفکر هم تاپیشماق و حاطره
قولاق بیرینگ ینه مینگا بیر لحظه
ذکالیک تاپقیرلیک همده حافظه
قنات و اخلاق همده ثبات متانت
جرعت و جسارت غیرت سجااعت
الار باری بولسا سیزدا مجسم
بیلیشینگز تین تورور مین ایسام...
اولی بار یوق علم نینگ پایانی
بیاییم بیلان انگلانگ ایمان دنیانی
علم غالب شعور غالب نور غالب
غیرت ایلانگیزلار ای اهل طالب
(رحیم جمعه نیاز)

3-топширик. Қуйидаги сўзлар иштирокида гаплар тузинг:

عقل زهن علم صبر عمر حرف حسن

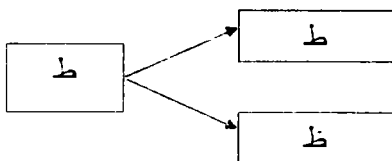
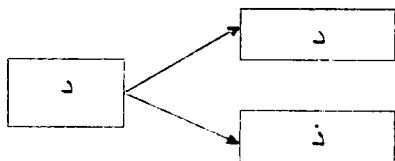
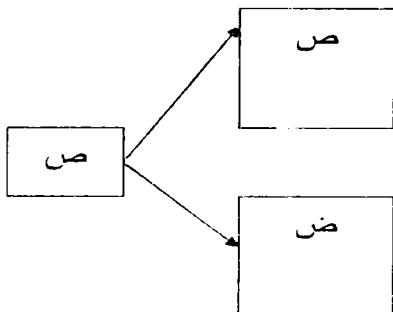
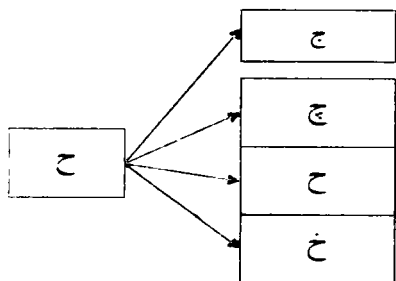
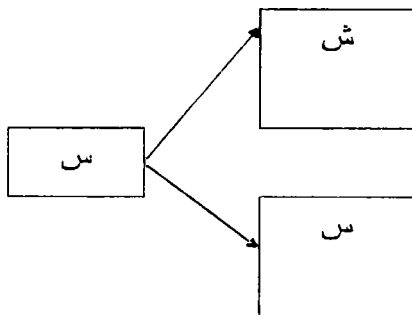
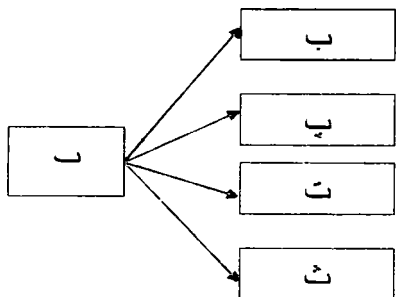
4-топширик. Қуйидаги маттни эски ўзбек ёзувига ўгиринг. Ўзингиз билган мақол ва хикматли сўзлардан ҳам намуналар ёзинг.

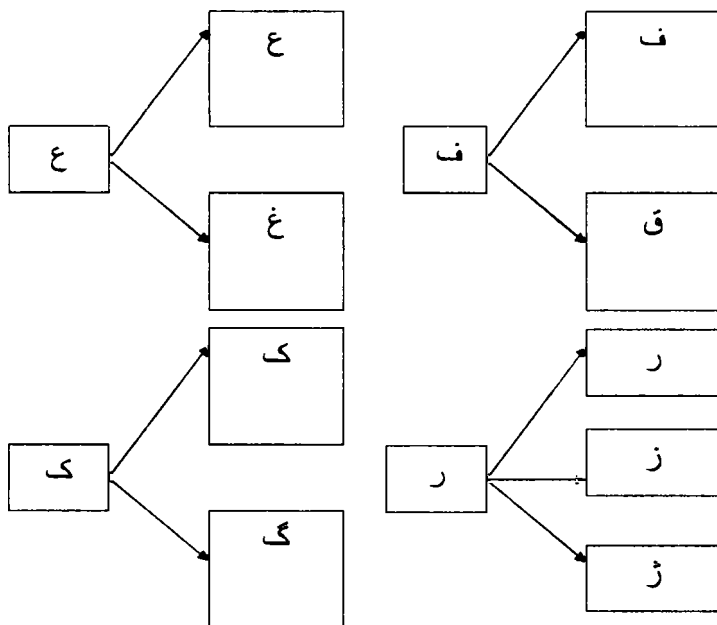
Нур ёғди – дур ёғди. Олам тинч – сен тинч. Вақтинг кетди – бахтинг кетди. Яхши отга бир қамчи, ёмон отга минг қамчи. Ўзи юзсиз – сўзи тузсиз. Ақлинг неш – ишинг беш. Ақлинг кеч – ишинг ҳеч. Дангасанинг иши битмас, ёз келса ҳам қиши кетмас. Аччиқ тил – заҳарли шон, чучук тилга эсон қурбон. Мақтанчоқ – қуруқ пўчоқ. Тўғри сўз қулоққа ёқмас.

5-топширик. Эски ўзбек алифбосини ёддан айтинг. Мунфасил ҳарфлар нечта, мутгасил ҳарфлар-чи? Уларни тартиб билан ёзинг ва мунфасил ҳарфлар иштирок этган сўзлардан ўн бештасини эски ўзбек ёзувида ёзинг.

6-топширик. Ёт ҳарфлар нечта, нима учун улар ёт ҳарфлар деб аталади? Ёт ҳарфлар иштирок этган саккизта гап тузинг.

Шаклдош ҳарфлар

Кўриб турганингиздек, араб алифбосидаги ҳарфлар асосан ўн етти белгидан иборат. Уларнинг айримларининг ост ва устларига нуқталар қўйиш орқали ҳарфлар сони кўпайиб, ўттиз иккитага етган. Мазкур ўттиз икки ҳарфдан еттита белги янги ҳарф ҳосил қилишда иштирок этмайди. Улар **алиф, вов, лом, мим, нун, ҳойе ҳавваз** ва **йой** ҳарфларидир.

Ҳар бир ҳарфни ёзишда нуқталарнинг ўрни ва миқдорига катта аҳамият беришимиз лозим бўлади. Агар бир нуқта кам ёки кўп қўйилса ёки аксинча бутунлай қўйилмаса, сўзнинг маъноси ўзгариб кетади. Масалан, «Сазо» сўзининг нуқтаси қўйилмаса, «саро»га, «шўр» сўзи «сур»га, «чанг» «жанг»га, «пушт» «паст»га, «кўз» «кўр»га айланади:

سزا - سرا شور - سور چنگ - جنگ کوز - کور

Демак, эски ўзбек ёзувида нуқталарнинг миқдори ва уларнинг ўз ўрнига қўйилиши муҳим аҳамиятга эга.

1-топшириқ. Нуқталари тагига қўйиладиган ҳарфларни ажратиб ёзинг ва уларнинг сўз боши, ўртаси ва охирида келишига бештадан сўз топиб ёзинг.

2-топшириқ. Нуқталари устига қўйиладиган ҳарфларни ажратиб ёзинг ва уларнинг сўз ўртасида келадиган шаклларига мисоллар топиб саккизта гап тузинг.

3-топшириқ. Нуктасиз ҳарфларни ажратиб ёзинг. Уларга таъриф беринг ва мисоллар келтиринг.

4-топшириқ. Қуйидаги нуктасиз ҳарфлардан тузилган жумлаларни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг.

Адирда гуллар ва лолалар мўл. Мурод ва Сардор гулларга сув қўйдилар. Улар идрокли ўсмирлардир. Агар одам идроклидур ва шимлидур у оламда сара мардлардандур. Одил одам улдурки, одамларга меҳрлидур. Меҳр дардлиларга даводур. Одам дуодан руҳланади.

5-топшириқ. Қуйидаги фақат нуктали ҳарфлардан жамланган сўзларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг. Ўзингиз ҳам шунга ўхшашлиқда сўз топиб ёзинг.

قیس یخ تینچ پشین پیشیق تینیق تخت بخت تیب – تینیق تیقلینچ
تیزی چیقیش شیرین قیزغیش چیزغیچ جیمجیت تیز شفق

6-топшириқ. Нуктали ҳарфлар иштирок этган олтига гап тузинг.

Белгилар

Эски ўзбек ёзувида *сатр ости ва сатр усти белгилари* мавжуд. Ёзилган дарсларимизда *ҳаракатлар* (*фатҳа, касра, замма*) билан танишганимизда, «*ташдид*» (*иккиланган ундош товушни ифода этадиган*) белгиси устида ҳам тўхталган эдик. Энди қолган белгилар билан танишамиз.

Юқорида сўз юритганимиз, *фатҳа, касра, замма* ҳам араб *сатр ости ва сатр усти белгилари* таркибига киради, лекин улар фақат қисқа унлиларни ифодалаш учун хизмат қилади. Булардан ташқари, ўқиш, ёзиш ва талаффузнинг тўғри бўлишига ёрдам берадиган бошқа белгилар ҳам бор. Улар қуйидагилардир.

Сукун (сокин) –   *белгиси.* «Сукун» арабча сўз бўлиб, «*тинчиш*», «*осойиш*», «*тўхташ*», «*ҳаракатсизлик*» деган маъноларни ифодалайди. Сукун сўздаги бирор бўғиннинг ундош ҳарф билан тугаганини билдиради ва шу бўғиннинг ундош ҳарфи устига қўйилади. Сукун бўғин ёпиқ эканини, икки бўғин орасида унли товуш мавжуд эмаслигини билдиради.

1-топшириқ. Мазкур сўзларга сукун ва ташдид белгиларини қўйиб кўчириг.

دیدار فراش رقاس رسم شداد مشقت ترتیب تفکر شدت عات منة تشبث
معلم تردد تنفس تلفظ میسر جلاذ تبریک منور مرغوب

2-топширик. Қуйидаги сўзларга суқун белгисини қўйиб эски ўзбек ёзувиға ўтиринг:

Нухса, хаттот, сайёҳ, мусофир, мукаммал, мумкин, мамлакат, муддат, наққош, сирдош, парвоз, пайванд, пахта, тахта, пойтахт, порлоқ, рангдор, сарпо, уйғун.

Танвин белгиси. Ҳаракатлар (фатҳа, касра, замма)нинг нунлаштирилиши *танвин* дейилади. Танвин уч хил кўринишда бўлади:

1. Танвин фатҳа – (ан)

2. Танвин касра – (ин)

3. Танвин замма – (ун)

Танвиннинг мазкур кўринишлари *қўш фатҳа, қўш касра, қўш замма* деб ҳам юртилади.

Танвин араб тилида *келишик белгиларини* билдиради. Исмлар (араб тилида «исм» сўз туркуми бўлиб, ўз таркибига от, сифат, сон, олмош, сифатдош ва масдарларни олади) араб тилида *бош келишикда танвин замма* билан тамомланган бўлади. Замманинг қўшалок ҳолда ҳарфлар устига ёзилиши «*ун*» товуш бирикмасини ифодалайди. Лекин ўзбек тилига кириб ўрнашган арабча сўзларда танвин замма ўзгартирилиб, суқунлаштирилган ҳолда қўлланилади:

Араб тилида		Ўзбек тилида	
кита.бун	كِتَابٌ	китоб	كِتَابٌ
Дафтарун	دَفْتَرٌ	дафтар	دَفْتَرٌ
Қаламун	قَلَمٌ	қалам	قَلَمٌ
Мударрисун	مُدْرِسٌ	мударрис	مُدْرِسٌ

Демак, ўзбек тилида *танвин замма* истифода этилмайди.

Касра ҳаракатининг қўшалок ёзилишидан *танвин касра* ҳосил бўлади ва у «*ин*» товуш бирикмасини ифодалайди: *كِتَابٌ* – кита:бик, *دَفْتَرٌ* – дафтарин. «Ин» товуш бирикмаси билан тугайдиган сўзлар ҳам ўзбек тилида учрамайди.

Фатҳа ҳаракатининг қўшалок ёзилишидан *танвин фатҳа* ясалади. Танвин фатҳа билан туговчи сўзлар охирида «ан» товуш бирикмаси ишлатилади. Ўзбек тилига араб тилидан ўзлашган анчагина танвин фатҳали сўзлар мавжуд. Уларда танвин фатҳа сўз охиридаги алиф устига қўйилади (!)

مثلاً عينا بعضاً تخميناً مضموناً

1-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Маънан, зотан, тасодифан, аввалан, эътиборан, жисман, биноан, ҳақиқатан, жисмонан, шаклан, ҳасратан, айнан, нисбатан, зимнан, тасодифан, баъзан, тарихан, масалан.

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ҳозирги ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг:

اساساً تارىخاً عموماً باطناً طاقتاً بناً قصماً حقيقتاً ماهيتاً محسوساً عكساً قانوناً

معنا

3-топширик. *عينا اساساً تارىخاً قصماً تخميناً* сўзлари иштирокида олтига гап тузинг.

Ҳамза белгиси. Ҳамза жарангсиз портловчи бўғиз товушидир. Бу товуш ҳарф сифатида гарчи алифбодан жой олмаган бўлса-да, араб тилида мустикал фонема ҳисобланади. Ҳамза бир-бирига ёпишиб, ҳаво йўлини тўсиб турган товуш пайчаларининг кучли оқими таъсирида ҳосил бўлади. Агар биз шивирлаган ҳолда ёки жуда паст овозда «а», «и», «у» унли товушларини талаффуз қиладиган бўлсак, бу товушлардан олдин қандайдир бир бошқа товуш эшитилаётганини ҳис қиламиз. Демак, унли ҳарфни талаффуз эта бошлаш ва дарҳол тўхташ натижасида билинувчи товуш *ҳамза* деб аталади.

Ҳамза белгиси ёзувда айн ҳарфининг сўз бошидаги шаклига ўхшаш, лекин ундан кичикроқ ёзилади (◌). Ўзбек тилида бу товуш мавжуд эмас.

Ҳамза ундош товуш ҳисобланади. У ўзи алоҳида ёки алиф, вов ва йой ҳарфлари таянчлигида ҳарф ости ёки устига қўйилиши мумкин. Мазкур ҳарфлар ҳамзага таянч вазифасини бажарганда ҳеч қандай товушни билдирмайди.

Сўз бошида ҳамзага таянч вазифасини алиф ҳарфи бажаради. Агар сўз бошида ёзиладиган ҳамзадан сўнг «а» ёки «у» қисқа унлилари келса, ҳамза белгиси фатҳа ёки замма ҳаракатлари билан биргаликда алиф ҳарфининг устига қўйилади:

أنور أبدأ أساساً أثير أحوال أستاذ أسول ألفت أفق أصول

Сўз бошидаги ҳамзадан сўнг қисқа «и» унлиси келса, ҳамза қасра белгиси билан биргаликда таянч ҳарф, яъни алиф ҳарфининг остига қўйилади:

إنسان إبتقال إقلم إقتصاد إسم إستراحت إسلام إنصاف

Сўз ўртасидаги ҳамзага таянч вазифасини қайд қилинган уч ҳарф – алиф, вов ва йой ҳарфларидан бири бажаради:

1. Агар ҳамза сўз ўртаси ва охирида фатҳадан, яъни «а» қисқа унлисидан кейин келса, ҳамза белгисига алиф ҳарфи таянч ҳарф вазифасини бажаради ва ҳамза алиф ҳарфининг устига қўйилади:

مأمور تارىخ مأيوس تأمين تأسف مسئلة

2. Агар ҳамза сўз ўртасида замма ҳаракати, яъни «у» қисқа унлисидан кейин келса ёки ўзи замма ҳаракатини олса, унга вов ҳарфи таянч вазифасини бажаради ва ҳамза белгиси вов ҳарфининг устига қўйилади:

مؤمن مؤرخ مؤلف مسؤول

3. Агар ҳамза сўз ичида касра ҳаракати, яъни «и» қисқа унлисидан кейин келса ёки ўзи касра ҳаракатини олса, унга йой ҳарфи таянч вазифасини бажаради ва белги йой ҳарфининг устига қўйилади. Бунда йойнинг нуқталари тушиб қолади:

شرائط عجائب غرائب عائله

4. Шунингдек, форсий изофа бирикмаларида аниқланмиш «а» товушини берувчи ҳоёе ҳавваз ҳарфи билан тугаса, шу ҳарфнинг устига ҳамза қўйилади ва «и» тарзида талаффуз қилинади:

نقطه نظر ديوانه مشرب ترجمه حال آينه جهان والده محترمه

Хуллас, ҳамза белгиси бўғин орасида кичик пауза ҳосил қилиш, остидаги ҳарфни чўзиброк ўқиш, сўздаги унли товушни ундош товушдан ажратиш туриш каби вазифаларни бажаради.

1-топширик. Қуйидаги сўзларни кирилл ёзувига ўгиринг:

تأمل قرأت مؤرخ تأكيد تألف تأسّف تأثرات مسئله شجره تراكمه مؤذن هينت
مؤسسه جرات تأمينات قصه يوسف مليكه دنلواز

2-топширик. Қуйидаги сўзлардан фойдаланиб гаплар тузинг:

افسانه شيرين ناله بلبل تأكيد مؤلف قرأت تأثرات آينه جهان اجانب شرانت
قائده

3-топширик. Матнни ўқинг ва эски ўзбек ёзувига ўгиринг. Тегишли ўринларга ҳамза белгисини қўйиб дафтарингизга кўчиринг.

Бу масала ҳайъат томонидан муҳокама бўлиб, ҳайъат раиси тарафидан имзо қўйиш бирла тасдиқ бўлди. Масъул котиб ани бир неча нусхада оққа кўчирди. Нусхалар охирига унинг ёзилиши тарихи ҳам таъкид этилди.

4-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўгиринг, тегишли ўринларга замма белгисини қўйиб дафтарингизга кўчиринг.

Рубоб, бурж, мулозим, Мурод, Султон, Бобур, хурмо, мулк, мушк, Умид, уфқ, Қудрат, Муборак, Муяссар, хурсанд, Бунёд, гул, булбул, муаллим, мударрис, мунажжим, тафаккур, таажжуб.

5-топширик. Ифодали ўқинг. Ҳамза белгиси мавжуд сўз бирикмаларини аниқланг.

ايلاىدى لعلى تبسم غنچه خندان ايماس
داغىنى كونگكوم قاناتتى لاله نعمان ايماس

(عليشير نوایی)

ای صنم هجرینگ اوتیدا سینه بریان بولغوسی
کور ماسام هر دم یوزونگنی یور اگیم قان بولغوسی
قطره اشکیم اگر تامسا یوزومگا مشربا
تشنه لیک وقتیدا بیلسانگ راحت جان بولغوسی

6-топширик. Қуйидаги сўзларга тегишли ҳаракат ва белгиларни қўйиб кўчиринг:

اسلام امام عمارت مصور رقااص تكبر تكلم تلفظ شكلا مولف مورخ
اساسا ذاتا ظاهرا لطفا بنا تكرارا مضمونا عجائب البتہ تنفس شكلا حقيقتا
عقلا معنا مثلا روحا اعتبارا

Изоҳли сўзлар

ما طين-loy ва сув
تأصب- берилиш- беҳад
تاريخчи- музех
تأمل- қилиш- мулоҳаза
مؤنن- мунон- азон айтувчи
مؤذب- адабли
مؤنث- жинс (женский род)
مؤكّد- таъкидланган
مؤكل- вақил қилинган
مؤثر- таъсирли

ال – ал аниқлик артикли

Маълумки, араб тилида учта сўз туркуми мавжуд:

1. *Исм (ал-исму)*. Бу гуруҳга от, сифат, сон киради.

2. *Феъл (ал-феълу)*. Бу гуруҳга барча замон, майл ва даража шакллари киради.

3. *Ҳарф (ал-ҳарфу)*. Бу гуруҳга ёрламчи сўзлар, юклама, қўмакчи ва боғловчилар киради.

Араб тили сўз туркумларидан бири, яъни «исм»лар ўз олдидан «ал» аниқлик артикли(ال)ни олиши мумкин.

Араб тилида ҳолат тушунчаси мавжуд бўлиб, ноаниқ ҳолатдаги отларнинг охири танвин замма (ة) билан тугайди. Масалан, *китабу* (كتاب), *қаламу* (قلم). Булар мавҳум, яъни қандайдир китоб, қандайдир қалам деган маъноларни англатади. Агар бу хилдаги сўзлар олдига «ал» аниқлик артикли (ال) орттирилса, уларнинг охиридаги танвин белгиси тушиб қолади ва сўзлар грамматик аниқ ҳолатга ўтади. Масалан:

маълум, таниш китоб	ал-кита:бу	الكتاب
маълум, таниш қалам	ал-қаламу	القلم
берунлик	ал-Бируний	البيرونى
замахшарлик	аз-Замахшарий	الزمخشرى
маълум, таниш муаллим	ал-муаллиму	المعلم

Изоҳ: Араб тилида атоқли отлар ва кўрсатиш олмоилари «ал» аниқлик артиклини олмайди.

1-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг. «Ал» аниқлик артиклининг ёзилиши ва талаффузига диққат қилинг.

الوداع الامان الطف الاخان و الامان الحذر الحق اللطيف الحان القمه
المشرق الرحمن الرحيم المتكلم المتخاص الله السلام الترميزى الرشيد

Васла белгиси. Ёзувда (матнда) «ал» аниқлик артикли (ال) таркибидаги алиф ҳарфи талаффуз қилинмайдиган ҳолатлар ҳам учрайди. Буни билдириш учун алиф ҳарфининг устига сод (ص) ҳарфининг шаклига ўхшаш, аммо ундан кичикроқ ёзиладиган белги қўйилади. Бу белги «ал» аниқлик артикли (ال)нинг алиф ҳарфи устига қўйилади ва у «васла» белгиси деб аталади.

«Васла» қўйиш, бириктириш деган маъноларни англатади. Бу белги сўз қисмларининг қўшиб ўқишлиши лозим эканлигини билдиради.

ابد الآبد - طالب العلم - نظم الجواهر

2-топширик. Қуйидаги сўзларни ўқинг, васла белгисини тегишли ўринга қўйинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

عين الحيات عين اليقين عظيم الشان فى الجملة بالكل بالله بالعكس
عليه السلام حيرت الابرار دار الفنون طالب العلم لغت الترك روضت
الصفا

Изоҳли сўзлар

الوداع - хуш қолинг

ҳақиқат-الحق
ҳаёт булоғи-عين الحيات
моҳиятти аниқлаш-عين اليقين
улуғ даражаси-عظيم الشأن
бутунлай-بالكل
худо ҳаққи-بالله
аксинча-بالعكس

Шамсия ва қамария ҳарфлар

Араб алифбосида мавжуд йигирма саккизта ҳарф икки гуруҳга бўлинади:

1. **Қамария (ой) ҳарфлари.**

2. **Шамсия (күёш) ҳарфлари.**

Қамарий ҳарфлар ўн тўртта бўлиб, улар «харфул-қамар» – ой ҳарфлари деб аталади ва куйидаги ҳарфларни ўз ичига олади:

ا ب ج ح خ ع غ ف ق ك م و ه ي

Иккинчи гуруҳ ҳарфлари эса, «харфуш-шамс» – күёш ҳарфлари деб аталади ва унга куйидаги ўн тўрт ҳарф киради:

ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن

Шамсий ҳарфлар «ал» аниқлик артикли (ال) таркибидаги «лом» ҳарфини ўзига ўхшатиб талаффуз қилдиради, яъни уни шиддат билан айтишга мажбур қилади.

Қамарий ҳарфлар эса шиддат билан айтиб бўлмайдиган ҳарфлардир.

Агар сўз ой ҳарфлардан бирортаси билан бошланса ва бу сўз «ал» аниқлик артиклини олган бўлса, лом ҳарфи тўлиқ талаффуз қилинади.

المشرق الارض القصه الحمود

Агар шамсий ҳарфлар билан бошланадиган сўзлар «ал» аниқлик артиклини олса, артикль таркибидаги «лом» ҳарфи талаффуз қилинмайди. Бундай ҳолатда сўз бошидаги биринчи шамсий ҳарф иккилантириб ўқилади.

لغت ألكترك ألكزمحشرى نظام ألتوارخ

1-топширик. Қуйидаги сўз бирикмаларини ўқинг. Улар таркибидаги күёш ва ой ҳарфларини аниқланг.

حزائن المعانى لغت الترك حيرت الابرار غياث اللغت غراب الصغر
نوادير النهايه محاكمت اللغتين فضل الدين شراف الدين شمس الدين منطبق
الطير

2-топширик. Қүёш ҳарфларини олти қатордан дафтарингизга ёзинг ва ёд олинг. Қүёш ҳарфлари иштирок этадиган сўзлар асосида бешта гап тузинг.

3-топширик. Ой ҳарфларини олти қатордан машқ дафтарингизга ёзинг ва ёд олинг. Ой ҳарфлари иштирок этган сўзлар асосида олтига гап тузинг.

4-топширик. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтиринг:

Анворул худо, ал-араб, ал-китоб, Абдуссамад, дорилфунун, анворул-шамс, Насимул-Хулд, насихатул мулк, Насойимул-муҳаббат, одобул араб, Тухфатул-афкор, Тазкиратуш-шуаро, меъёрул-ашъор, Маҳзанул-асрор.

5-топширик. Қуйидаги сўзларга тегишли ҳаракаглар(сатр усти ва сатр ости белгилари)ни кўйиб кўчиринг.

تَرْقِيَاتٍ مَّحْمَسٍ مَشَقَّةٍ مَوْلِمٍ تَفَكَّرَ نَقَاشٍ مَنَّتْ مَحَبَّتٍ مَضْمُونًا مَيْسِرٍ مَكْمَلٍ
تَأَثَّرَتْ مَوْرَخٌ مَصْطَفَى مَعْطَرٍ مَنَفَعَتٍ مَنَاسِبَتٍ عَنَدَلِيْبٍ مَهْرِيَّانٍ هَمِيْشَهٗ بَاطِنًا تَبْرَكَ
مَسْتَقْلٌ مَمْلَكَتٍ مَنَوْرٍ نَصِيْحَتٍ تَارِيْخٍ سَحْبَتٍ اِنْسَانٍ مَشْرَفٍ مَنَفَعَتٍ مَثَلًا تَقْرِيْظٍ
تَصَادَفًا ثَرِيَا حَصَهٗ مَوْمِنٍ مَوْلَفٍ

6-топширик. Қуйидаги сўзлардан фойдаланиб жумлалар тузинг:

الخوارزمى التيرمىزى الوداع السلام البرونى القصة الراضى مضمونا
سعادت الاقبال عبد الباسط قطب الدين معنا تبرك اثر انجمن معروضه ممنون

7-топширик. Маттни ўқинг. Эски ўзбек ёзувига ўгириб дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Мавлоно Лутфий илайҳи раҳмат ўз замонининг маликул каломи эрди. Форсий ва туркийда назири йўқ эрди. Аммо туркийда шуҳрати кўпроқ эрди ва туркча девони ҳам маишурдур ва мутааззирул-жаавоб матлаълари бор. Жумладиң бири будурким:

Нозуклук ичра белича йўқ тор гесуйи,

Ўз ҳаддини билиб белидин ўлтурур қуйи.

Сайд этти дилбарим мани ошуфта сочдин,

Солди каманд бўйнума икки қулочдин.

Изоҳли сўзлар

қийин, мушкул – مُتَعَزِّرٌ

ўрилган соч – كَيْسٌ

сиртмоқ – كَمَنْدٌ

паршишон – اَشْوَقَةٌ

Араб изофаси

Изофа – арабча сўз бўлиб, *қўшиш*, *боглаш* деган маъноларни англатади. Араб тилида аввал қаралмиш, сўнг қаратқич, яъни аввал аниқланмиш, кейин аниқловчи келади. Ана шу қаралмиш ва қаратқич, аниқланмиш ва

аниқловчининг ўзаро боғлиқлик муносабатларини ифодаловчи тушунча **изофа** деб аталади.

Эски ўзбек ёзувида арабий изофанинг кўрсатгичи «ал» аниқлик артикли (ال) («ал» ёки «ул») бўлиб, у икки сўз ўртасида келади ва уларни боғлаш учун хизмат қилади. Араб изофали бирикмалар эски ўзбек тилида оз бўлса-да мавжуд. Улар араб тилидан ўзлашган сўз бирикмаларида, кўпинча, асар ва жой, кўча номларида, кишиларнинг исмларида учрайди. Араб изофали бирикмалари икки бўлақдан иборат бўлади. Биринчи бўлақ, яъни аниқланмиш «ал» аниқлик артиклисиз ва танвинсиз келади. Иккинчи бўлақ, аниқловчи эса «ал» аниқлик артикли билан келади. Масалан:

Насриддин - نصر الدين, *Шамсиддин* - شمس الدين, *Абдуллоҳ* - عبد الله

Изофа кўрсатгичи ҳисобланмиш «ал» аниқлик артикли ҳар доим ҳам талаффуз қилинавермайди, лекин ёзувда албатта ёзилади. Уларнинг қай вақтда талаффуз этилиши ёки этилмаслиги аввалги дарсларда ўтилган камарий ва шамсий ҳарфларга боғлиқ.

Масалан السلام – *ассалом*. Бу сўздаги «ал» аниқлик артикли таркибидаги «лом» ҳарфи талаффуз этилмайди. Чунки сўзнинг биринчи ҳарфи, яъни «син» ҳарфи шамсий ҳарф ҳисобланади. Шунинг учун артикл таркибидаги «лом» ҳарфи ўқилмади, «син» ҳарфи эса ташдидлантирилди (иккилантирилди). Бошқача қилиб айтганда, «лом» ҳарфи ассимиляцияга учради.

الخوارزمي – *Ал Хоразмий*, محبوب القلوب – *Маҳбубул-қулуб* каби сўзларда эса артиклдан кейин келаётган «хе» ва «коф» ҳарфлари камарий ҳарф бўлганлиги учун «ал» аниқлик артикли тўлиқ талаффуз этилади.

1-топшириқ. Қуйидаги киши номларини тўғри ўқинг, қандай ёзилиши ва ўқилишини изоҳланг, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

شمس الدين فيض الله فياض الدين فصيح الدين فتح الدين خليل الله فضل الدين
كمال الدين ذكر الله سلطان المراد صاحب الكريم صاحب النظر فخر الدين صفي
الله صلاح الدين رضوان الدين رشيد الدين نجم الدين مضراب الدين عبد الله عبيد الله
نور الله قدرت الله قوام الدين جمال الدين جلال الدين اسد الله حسن الدين عبد الرحمن
عبد السلام بدر الدين رحمت الله عبد الولي

2-топшириқ. Қуйидаги киши номларини эски ўзбек ёзувида айлантинг. Тегишли сатр ости ва сатр усти белгиларини қўйиб чиқинг.

*Абдулаҳад, Абдулқаҳҳор, Абдулжаббор, Абдулғаффор, Абдулқодир,
Шарофиддин, Ҳамидуллоҳ, Мазсидуллоҳ, Абдуллоҳ, Фиёсиддин,
Шукруллоҳ, Неъматуллоҳ, Ҳикматуллоҳ, Қамариддин, Ҳабибуллоҳ,
Садриддин, Муҳиддин, Суннатуллоҳ, Хайруллоҳ.*

3-топшириқ. Қуйидаги сўзларнинг ёзилиши ва талаффузига диққат қилинг. Изофали бирикмалар тўғри ўқилганми?

لسان الطير - <i>Лисонут-тайр</i>	نوادير الشباب - <i>Наводируш-шабоб</i>
طالب العلم - <i>Толибул-илм</i>	واسطه العقد - <i>Воситатул-уқд</i>
لغت الترك - <i>Лугатут-турк</i>	شبهتان الحيال - <i>Шабистонул-хаёл</i>
ذو الجلال - <i>Зул-жалол</i>	تذكرة الاوليا - <i>Тазкиратул-авлия</i>
كند الرموز - <i>Канзул-рамүз</i>	تذكرة الشعرا - <i>Тазкиратуш-шуаро</i>
مرآت الصفا - <i>Миротус-сафо</i>	جلال الروح - <i>Жалолур-рух</i>

4-топшириқ. Матнни ифодали ўқинг.

فضل الدين مدرسه گه بارغان چاغيدا اون اوج ياشدا بولوب طلبه لارگا نمونه ايردى رياضيات جغرافيه و فلکيات علم لاريدا اوز بيلم درجه سى بيرلا استادلاريني هم حتى تعجبگا سالار ايردى نظم رشته سيدا استاد لطفى و نوایى نى كوب سويار و الارغا تقليد ايلاب غزل لار يازيب الارنينگ مهارتلا ريغا حمد و ثنا اوقور ايردى كمال الدين بهزادگا تقليد ايلاب گاها تصوير لار كشيده قیلار ايرديکيم مدرسه استادلارى انينگ چيزغان تصويرلاريني كوروشيب آفرينلار ايتور ايرديلار شول سببدين اكثر طلبه انينگ استعداديغا هوس بيرلا بعضيلارى حسد هم قيلور ايرديلار

Ишқли сўзлар

رياضيات - *математика*
 فلکيات - *астрономия*
 كشيده - *чизиш*
 حمد و ثنا - *мақтов*
 رشته - *соҳа, ип*

5-топшириқ. Матнни ўқиб, тегишли белгиларни қўйиб дафтарингизга кўчиринг.

بو مسئله هينت تامانيدان محاکمه بولوب هينت رئيسى طرفديدين امضاء قوئوش بيرلان تصديق بولدى مسئول كاتب رمض الدين زمانا ميغيدا تيسم ايلاب كون ترتيبداگى ايککينچى مسئله نى اوقيب ايشيتتيردى اهل انجمن بو مسئله بوييچه معروضه اوچون سوزگا چيقتان مراد الله نينگ على الاجمال الفاظيني مراق بيلان تينگلادى

Форс изофаси

Эски ўзбек ёзувидаги матнларни кузатадиган бўлсак, араб изофали бирикмаларга нисбатан форсий изофали бирикмаларнинг кўпрок учрашини гувоҳи бўламиз. Маълумки, қадимда форс-тожик-ўзбек халқлари бир давлат

таркибида узоқ вақт ёнма-ён яшаган. IX–X асрларда аҳоли асосан араб, форс ва туркий тилда сўзлашган. X аср бошларида араб тили илм-фан тили сифатида эътибор қозонган бўлса, форс тили ислом мамлакатларида бадий адабиёт, айниқса, шеърят тилига айланган эди. Кейинчалик форс тили яна ҳам тараккий этиб, кенг ривожланадиган, у хали хануз ўз мавқеини йўқотмай, адабий форс тили сифатида қўлланилиб келинмоқда. Демак, форс изофали бирикмаларнинг кенг тарқалишига сабаб форс-тожик тилининг ўзбек тилига кучли таъсири бўлса, иккинчидан уларнинг тилда, шеърятда жонли грамматик восита сифатида муҳим вазифани бажарганлигидадир.

Маълумки, ўзбек тилида изофа тушунчаси мавжуд эмас. Бизда аввал аниқловчи, сўнг аниқланмиш келади. Араб ва форс тилларида эса аксинча, аввал аниқланмиш, кейин аниқловчи келади. Форс изофаси икки ва ундан ортиқ бўлган сўзларни ўзаро боғлаб, яхлит маъно ҳосил қилади. Форс тилида изофанинг боғловчиси «э, е», тожик-ўзбек тилларида эса «и» тарзида талаффуз қилинади.

أفت جان وقت شام صاحب كتاب

Мазкур изофий бирикмаларни боғлаш учун уларнинг ўртасига бириктириш воситаси бўлмиш касра белгиси, яъни «и» қўйилиб талаффуз қилинади. Агар юқорида форсий изофага келтирилган мисолларни ўзбек тилига ўгирадиган бўлсак, *жонинг офати, шом (нинг) вақти, китоб(нинг) эгаси* маъносидаги бирикмалар ҳосил бўлади. Демак, бу бирикмаларда аввал аниқловчи, сўнг аниқланмиш келяпти. Тушум келишигидаги «нинг» қўшимчаси эса, изофий бирикма белгиси ролини бажармоқда.

Форсий изофий бирикмаларнинг баъзилари ҳозир ҳам халқ жонли сўзлашув тилида, адабий тилда, айниқса, шеърятда кенг қўлланилмоқда. Улар шу даражада тилимизга сингиб кетганки, улар ўзбек сўз бирикмаларидек қабул қилинади. Масалан:

نرد بيدوا دردسر مرد میدان مرد کار

Маълумки, форсий изофа кўрсаткичи ёзувда акс этмайди. Лекин унинг ўзига хос хусусиятларини, албатта, билиш керак, акс ҳолда матн мутолаасида мазмун мавҳумлиги юзага келиши мумкин.

Улар куйидагилар:

1. Агар аниқланмиш ундош товуш билан тугаган бўлса, изофа белгиси сифатида касра ҳаракати қўйилади ва у «и» тарзида талаффуз этилади. Лекин бу белги ёзувда ҳар доим ҳам акс этавермайди.

راز دل آب دیده فصل بهار باغ ايرم

2. Агар аниқланмиш унли ҳарфлар, яъни «алиф» ва «во» ҳарфлари билан тугаса, изофа белгиси сифатида «йой» ҳарфи ёзилади.

بخارای شریف روی زمین آشنای مهربان بوی گل صدای موسیقه بنای
بلند کدای محبت.

3. Агар аниқланмиш «йой» ҳарфи билан тугаса, ҳеч қандай изофа белгиси қўйилмайди, ана шу «йой» ҳарфининг ўзи иккиланрилиб ўқилади.

وادى امين طوطى غزلخوان قاضى محكمه

4. Аниқланмиш ўрнида келаётган сўзнинг охири «а» («ҳойи ҳавваз») ҳарфи билан тугаса, изофа ҳамза белгиси (ء) билан ифодаланади ва «и» тарзида талаффуз қилинади.

مراسه مدارا صفحه حسن ديوانه مشرب

1-гонширик. Қуйидаги изофали сўз бирикмаларини ўқинг, ёзилиши ва ўқилишини изоҳланг.

صفراى علت اهورى چين خط مشكين نماز شام گل خندان فصل كوز
فسق فساد رند شیراز پشت پناه خاک پا شوخ شنك شوخ ،تمكار باغ شمال باغ
ارم پيک حياى آب نيائ چرخ انجم قاضى محكمه طى عرض مشترى مجلد
سرو گل وادى ايمان چرخ دون

2-топширик. Қуйидаги сўз бирикмалари асосида гап тузинг:

ترجمه حال نقطه نظر صاحب كرم جام محبت كان فايده سد اسكندر خمسة
نوايى والدة محترمه طوطى غزلخوان

3-топширик. Эски ўзбек ёзувига ўтириб ёзинг.

*Абри баҳор, кўйи дил, фасли навбаҳор, луқмаи ҳалол, тўттийи зебо,
ороми эсон, бандаи бечора, булбули гўё, қурраи замин, нушти паноҳ,
шиддати шамол, илтижойи дўст, рўйи сиёҳ.*

4-топширик. Қуйидаги форсий изофий сўз бирикмаларини эски ўзбек ёзувига ўгилинг:

- *Мушки анбар – ёқимли ҳид таратувчи модда*
- *Гуноҳи кабир – катта гуноҳ*
- *Султони мунтасир – енгилмас султон*
- *Ғазнаи мунаввара – нурли ғазна*
- *Воҳиди замон – замона яғонаси*
- *Сарвари коинот – коинотга йўл бошловчи, раҳнамо*
- *Мавлонои замон – замон мавлоноси*
- *Рисолаи муборақ – муборақ мактуб*
- *Илми урфон – илм аҳли, олимлар*
- *Алломаи воҳид – олимлар орасида яғона*
- *Вазири аъзам – буюк, ишончли вазир*
- *Арқони давлат – давлат арбоблари*
- *Чехраи шамс – қўёнига ўхшаш юз*
- *Чехраи моҳ – оймонанд юз*
- *Алломаи замон – замоннинг илм кишиси*
- *Балои нафс – нафс балоси*

- *Кулли муъминин – бутун мусулмонлар*
- *Султони салотин – султонлар султони*
- *Амири маъруф – диний ўғит, панд-насихат*
- *Ҳақими даврон – замонларнинг ўткир табиби*
- *Жумлаи муъмин – мусулмонлар*
- *Зоти шариф – табаррук зот*
- *Жумлаи жаҳон – жаҳондаги барча кишилар*
- *Пири мушид – тўғри йўлга бошловчи*
- *Аҳли муъмин – мусулмонлар аҳли*
- *Зоти муборак – табаррук зот*
- *Ҳақими ҳозик – моҳир табиб*

5-топширик. Қуйидаги Атойи қаламига мансуб шеърни ўқинг, форсий изофаларни топинг, изоҳланг ва дафтарга кўчириб ёзинг.

ساقيا كيا! تور مى گلگونكه خوش دم دور بوكون
 عالم فرخنده نروز عالمدور بوكون
 نكهت باد صبادين تاپتى اولگانلار حيات
 حېدا باد صبا عسى مريم دور بوكون
 اى اتايى بولما غافل بير نفس همدم تيبلا
 عمرنى همدم كىچورمكلىك بىمى كمئور بوكون

Изоҳли сўзлар

касаллик – صفراى علت –
 хаёл элчиси – پىك حبال –
 ер атрофи – طى عرض –
 журнал харидори – مشترى مجلد –
 омонлик водийси – وادى امين –
 разил инсон – چرح نون –
 хушбўй ҳид – نكهت –
 қандай яхши, зўр – حېدا –
 бахтли – فرخنده –
 қизил май – مى گلگونه –

Бирлик ва ноаниқлик йойи

Эски ўзбек ёзувидаги матнларни мутолаа қилганимизда, баъзан *گلستانى* *روزى* *شهرى* *مهريانى* қилинувчи сўзларга дуч келамиз. Форс тили грамматикасида бундай йой *بى* (йойи ваҳдат) ёки *باى* (йойи накаре), яъни **ноаниқлик ва бирлик белгиси** деб аталади. Мазкур йой форс тилида бирор бир предмет ёки отларга

кўшилиб, уларнинг бир дона эканини ёки ноаниқ, номаълум, маъхум эканини билдиради.

Йой ҳарфининг худди шундай маънода қўлланилиши ўзбек шеърлятида ҳам учрайди.

1-тонширик. Алишер Навойнинг ушбу ғазалини ифодали ўқинг, матн таркибидан йойи ваҳдатга мисол бўладиган сўзларни аниқланг ва тагига чизинг. Ғазални дафтарингизга кўчириб ёзинг.

Мер коپ коргоз نوم اما ميربانی تايماديم
جان بمی قیلديم قدا ارام جانی تايماديم
غم بيله جانيمغا بيتتيم غمگساری کورماديم
هجر ايله دل خسته بولدوم دنستانى تايماديم
عشق ارا يوز مينگ ملامت اوقیغا بولدوم نشان
بیر کمان ابرودا توز لوکدين نشانى تايماديم
کونگنوم ايچره سرو اوقدور غنچه پيکان گل تکان
دهر باغی ايچره مونداق گلستانى تايماديم
حسن ملکی ايچره سيندبک شاه ظالم کورماديم
عشق کوييدا بير اوزومديک ناتوانى تايماديم
کوپ اوقودوم وامق و فرهاد و مجنون قصه سين
اوز ايشيمديک بوالعجبراق داستانى تايماديم
اول زمان ايچيندا بولسون ای نوایى گرچه مين
بیر زمان ايشقيدا مهندين امانى تايماديم
طبع گنجيدین معانى خرده سين يوز قتله حيف
کيم نثار ايتماککا شاه خرده دانى تايماديم

2-топширик. Ушбу байтларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг ва ёд олинг.

أدمی ایرسانگ ديمآگيل ادمی
أنینگ کيم يوق خلق عميدین غمی
کتاب دل أچار همصحبت ايميش
اولوغ لار بو سوزنى نه یختی ديميش

«Бе» инкор юкламаси

Форс тилида сўзнинг маъносини инкор этувчи «би» – кўмакчиси мавжуд. «Бе» тарзида талаффуз қилинадиган мазкур кўмакчи сўзнинг олдида келувчи олд кўшимча ҳисобланади. Эски ўзбек ёзуви матнларида ҳам би – «би» инкор кўшимчаси билан келувчи жуда кўплаб сўзларни учратамиз. Бу олд кўшимча кўпгина эски ўзбек ёзуви матнларида ҳам ёзилганини кузатишимиз мумкин.

بی تمیز بی شمار بی قیاس بی قصور بیحد بی قدر بی آرام بی طاقت بی حساب بی پروا

1-топшириқ. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўтириб ёзинг:

Бемаҳал, бемаврид, беҳис, бениқоб, бепеён, бепарво, бемадор, бемакон, беидрок, бемаъни, бедард, бедил, бебунёд, бечора, бехирад, бетоб, беташвиш, беҳад, бенаво, бениёз.

2-топшириқ. Қуйидаги сўзлар иштирокида гаплар тузинг. Бе инкор кўмакчисининг ёзилиши ва ўқилишига диққат қилинг.

بی حرمت بی آبرو بی ابا بی محل بی مانند بینظیر بی خوده بیخود بیشک
بیشمار بی تشوش بی توختاو

3-топшириқ. Қуйидаги мақолларни ўқинг, «би» олд кўшимчасининг ёзилишига ва унинг сўз маъносига нисбатан таъсирига эътибор беринг.

مقال لار

بی تمیزدا عار یوق بیزاریدا اویات یوق

بی فایده کونده دین اوتین یاخشی

بی فایده سوزنی ایتمه فایده لی سوز دین قایتمه

بی تشویش باش یوق بی محنت آش یوق

بی سبب ایاقعا تیکان کرماس

بی وفا دوست دین تیاق یاخشی

سوألنی جوابیسز گپنی بی اعتبار قالدیرما

الف مقصوره – Алиф мақсура

Мақсура (مقصورة) сўзининг ўзаги арабча *قصر* (*қасара*) сўзи бўлиб, *مقصور* – *мақсур*, яъни «*қисқартирилган*», «*мосланган*», «*қисқа*» маъноларини англатади. Араб тилида шундай исм ёхуд сўзлар борки, уларнинг ёзилиши билан талаффузида кескин фарқ бор. Масалан:

الله تعالى معنی دعوی یحیی عیسی موسی فتوی تقوی

Бу исм ва сўзларнинг охири ёзувда гарчи йой ҳарфи билан тугаса-да, араб тили грамматикаси қонун-қоидаларига биноан «о» тарзида ўқилади. Юқорида келтирилган Аллоҳ таоло, маъно, даъво, Яҳё, Исо, Мусо каби сўзлар сингари.

1-топшириқ. Қуйидаги сўзларни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг. Уларнинг ёзилиши ва талаффузига диққат қилинг.

Авло, аъмо, ақсо, ҳатто, батҳо, мусалло, Мустафо, Муртазо.

Вови зоида – واو زائده

Фарс тили грамматикасига хос бўлган хусусиятлардан бири шундаки, айрим сўзларнинг орфографиясида бир вов ҳарфи ортиқча равишда қўшиб ёзилади, лекин талаффуз вақтида ўқилмайди. Ана шу ортиқча вов ҳарфи «*вови зоида*» деб аталади. «Зоида» сўзи араб тилидан олинган бўлиб, «ортиқча» деган маънони англатади. Қуйидаги сўзлар таркибида «вови зоида» иштирок этган:

خواب - خواجه - خواهش - خواننده

1-топшириқ. Ушбу байтларни ўқинг, таркибидан вов ҳарфи ёзилиб ўқилмайдиган сўзларни аниқланг.

سین سن سیوریم خواه انان خواه انانما

قاندور جگريم خواه انان خواه انانما

آرزو قیلدیم وفا اهلین کورای دیب تاپمادیم

خواه زاهد خواه فاسق خواه سایل خواه شاه

ای نوایی پاره پاره بولسا کونگلینگ یخشی دور

کیم ترندسیز الیشقایلا انی دلخواه‌لار

2-топшириқ. Матнни ифодали ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг. Вови зоидали сўзларни аниқлаб тагига чизинг.

خواننده داود

قدیم زمانلاردا بیر خوش اواز خواننده بولغان ایرکان انینک نامی داود بولوب داود خوش خوان دیب مدح قیلغانلار ایرکان روایت قیلورلارکیم اول استاد خوانش قیلغانلاریدا حتی بلبل لار هم خاموش بولارکان انینک خواهانلاری غرل خوانلیق دوره سیدا همیشه انکا حمد و ثنا ایتور ایرکانلار

То марбута – ة

Араб тилининг ўзигагина хос бўлган хусусиятлари талайгина. Улардан бири бу тилда икки грамматик жинснинг мавжуд эканлиги бўлиб, булар:

1. **Музаккар-** (مذكر – музаккарун), яъни эркаклик жинси.

2. **Муаннас-** (مؤنث – муаннасун), яъни аёллик жинси.

Муаннас жинсларнинг асосий грамматик белгиси сўз охиридаги ة – «**то марбута**» ҳарфи бўлиб, у «**атун**» тарзида талаффуз қилинади. Масалан: شقة – шафқатун, جريدة – жаридатун.

«То марбута» «юмалоқ те» деган маънони англатади. Буни ҳарфнинг ёзилишидан ҳам кўриш мумкин: ة

Музаккар жинсдаги отларда эса бундай кўшимчалар мавжуд эмас. Масалан: قلم – қаламун, كتاب – китабун.

Араб тилида то марбута билан ёзиладиган сўзлар ўзбек тилига ўзлашганда икки хил ўзгаришга учраган, яъни баъзи сўзлар охиридаги то марбута **то мандуда** (чўзиқ ёзиладиган те) – ت ҳарфига айланиб кетган. Масалан:

давлатун	–	دولة	давлат	–	دولت
мамлакатун	–	مملكة	мамлакат	–	مملکت
суҳбатун	–	صحبة	суҳбат	–	صحبت

Баъзи сўзларда эса то марбутанинг устидаги нукталари тушиб қолиб, тил олди «а» унлисини ифодаловчи ҳойи ҳавваз ҳарфига айланган. Масалан:

معاملة	–	муомалатун	معامله	–	муомала
تربیة	–	тарбиятун	تربیه	–	тарбия
خلاصة	–	хулосатун	خلاصه	–	хулоса
وعدة	–	ваъдатун	وعدة	–	ваъда

I-топширик. Қуйидаги сўзлар охиридаги ҳарфнинг талаффузига эътибор бериб ўқинг:

راحت شهرت قدرت غلبه عداوت تجريبه مدرسه برکت عزيزه مسعوده حيله
غربت فرقت

Нисбий сифатлар

Маълумки, араб тилида нисбий сифат сўз охирига «ий» қўшимчаси қўшилишидан ҳосил бўлади.

Нисбий сифат кишининг туғилиб ўсган жой-манзилини англатиши мумкин. Масалан:

چيلانزارى تاشكندى فرغانى قوقاندى

Нисбий сифат тахаллусларни ҳам англатади. Масалан:

خوارزمى بيرونى گلخنى مقیمی خوقندى

Нисбий сифат муайян сўзлар охирига йой ҳарфи (ى) қўшилиши орқали ҳам ясалади.

مرکزی، سیاسى، اقتصادى علمى

1-топширик. Ўзингиз тугилиб ўсан жой номи охирига ى ҳарфини орттириш орқали нисбий сифатлар ясанг. Масалан: ميرآبادى كمالانى اق تاشى

Эски ўзбек ёзувида тиниш белгиларининг қўлланилиши

Аждодларимиздан бизгача етиб келган маданий мерос матнларида тиниш белгилари умуман учрамайди. Жумлаларнинг тугалланиши, улардаги сўроқ, хис-ҳаяжон, дарак маънолари мазмун моҳиятидан келиб чиқилган ҳолда англанилган. Гапларнинг тугаллангани асосан феъл билан ифодаланган. Бундай ҳолат ўқувчидан жиддий диққат, маҳорат, кўникма ва ижодий тафаккурни талаб қилган. Ана шундай ҳолатни енгиллатиш мақсадида 1921 йили араб алифбосига асосланган эски ўзбек ёзуви ислоҳ қилинди.

Ўқиш ва ёзишда қулайлик туғдириш мақсадида ҳозирги кунда мавжуд бўлган барча тиниш белгиларидан фойдаланиш жорий қилинди. Бунда фақат сўроқ ва вергул белгиларигина тескари ҳолда ёзиладиган бўлди. Натижада, ўша давр вақтли матбуот саҳифаларида эълон қилинган матнларга тиниш белгилари қўйиш одат тусига кирди.

Ҳозирги кунда ҳам қайси мамлакатда араб ёзувидан истифода этилаётган бўлса, ёзувда, матбуотда тиниш белгиларининг барча кўринишлари қўлланилмоқда.

1-топширик. Берилган матнни тиниш белгиларини ўрнига қўйиб ифодала ўқинг.

صداقتنامه

اوتگان، آنا بابالاريميزگا بولگان صداقتيميز اولارننينگ رح لاريني يادلاب
توريش قالديرگان بردانه لاريني ايزلاب تاپيش قنت بيلان اورگانيش و كونداليك
حياتيميزدا قوللاشدان عبارت بولماغي لارم
مانا بوندان ۵۶۵ ييل اول اوتگان شعريت ملكي نينگ صلطاني ادبي تيليميزني
يوكساک ليككا كوتارگان حضرت عليشير نوايي باباميز اوز شعري مصرع لاريدا:
آدميلىك تيل بيلان دلنينگ بير ليگي حفيدا ترنم ايتيب شونداي قمتلى سوزلارني
ايتيب كيتگانلار:

کیمی که انسان دیسانگ انسان ایماس
شکلدا هم فعلدا یکسان ایماس
(حضرت نوایی)

خلق منفعتینی اوز منفعتیدان اوستون قویگان یانا اولوغ بابامیز بازید
قالدیرگان مانا بوندای سوزلارنی اوچراتامیز
آدم بارکه آدملارنینگ نقشی دور
آدم بارکه حیوان اوندان یخشی دور
بو مصرع لاردا اوزیگا انعام ایتیلگان عقل و ادراککا ایگا بولگان آدم و اوز
منفعتینی کوزلاب هر قاندای قبیله ناپاک حرام و وزدانسیز ایشلاردان قایتمایدیگان
کیشیلار کوزدا توتیلگان

2-топширик. Берилган матнни ўқинг, мазмунини сўзланг.

آدم سوزی معناسی

خوش... آدم سوزی نینگ لغاوی معناسی نیمه و قچان حقیقی آدم بولیشیمیز
ممکن؟

آدم انسانیت تاریخیداگی بیرینچی انسان آدم آتامیزنینگ اسمی دور آدم
سوزنینگ یاسالیشی عرب الفباسی داگی بیر اونلی اککی اونداش و بیر قیسقا اونلی
تاووشدان عبارت بولیب اولارنینگ هر بیتتاسی آدم گا خاص بولگان سفت لارنی
افاده ایتادی جمله دان آعاداب یعنی اخلاق نینگ عملدا قوللانیشین توشونامیز د-
دل نینگ روشن لیگینی یعنی تیل بیلان دل نینگ بیرلیکینی کورساتادی قیسقا "ا"
یعنی فتحه ایسا عقل نی إدراک و تفکر نی افاده ایتادی م- مؤمن معناسینی
انگلاتادی مؤمن عرب چه سوز بولیب بویوریلگان وظیفه لارنی صدق دل دان
هلال بیتعمه باجاروچی کیشیدور

دیماک حقیقی آدم بولیش اوچون یوقاریدا ساتاب اوتیلگان سفتلارنی اوزیمیزدا
مجسم ایتگان بولیشیمیز کیراک آدمیلیک جوده کینگ معناداگی سوزدیر دانا
خاقیمیز بیکارگا عالم بولیش آسان آدم بولیش قیین دیماگان عادات نینگ اینگ
یوقاری عالی شکلی-بو کوزل خلقلیلیک دور بونگا ایریشیش اوچون عرب
الفباسیگا اساسلانگان ایسکی اوزبیک یازوونینی اورگانیب اوتمیشداگی علامه لار
یازیب قالدیرگان عادات حقیقاگی دردانه لارنی شونینگ دیک ال طرمیزی امام
بخاری بیرونی ال فرغانی ال خوارزمی علیشیر نوایی لارنینگ اثرلارینی پحتہ
اورگانیش کیراک بولادی

(C. Ўлдошев. Араб ўзбек ёзуви, 1991 йил)

Рақамлар

Эски ўзбек ёзувида битилган қўлёзма китобларни varaқлаб кўрилса, баъзиларининг саҳифаларига рақамлар, айримларига эса пойғир кўйилганининг гувоҳи бўламиз. Ҳозирги кунга қадар араб рақамлари деб юритилиб келинаётган рақамларнинг тарихи узок ўтмишга бориб тақалади. Ракам – арабча сўз бўлиб, «сон», «тартиб», «ёзмoқ» деган маъноларни ифодалайди.

Энг қадим замонларда дастлабки рақамлар сўзлар орқали ифодаланган. Кейинчалик ижтимоий-иқтисодий тараққиёт натижасида нисбатан мураккаброқ, мукамалроқ бўлган белгилар ва ҳисоблаш системалари юзага келди.

Тарихий манбалардан маълум бўлишича, рақамларни ифодаловчи дастлабки шартли белгилар бобилликлар ва мисрликларга тааллуқли бўлган. Милoddан аввалги 3000–2500 йилларда Миср иероглиф рақамларида сонларни ифодалаш учун махсус расмлар, турли белгилар пайдо бўлган.

Кейинчалик ижтимоий ҳаётнинг ривожини, халқларнинг маънавий эҳтиёжини ўларoқ ушбу белгилар ва Миср иератик ёзуви асосида турли халқлар ёзувларининг илк намуналари ҳамда ҳарфларнинг сон маъносини ифодаловчи дастлабки рақамлар юзага келди.

Маълумки, эраמידан аввалги I-минг йилликда Ҳиндистон фан соҳасида, жумладан, математика ва астрономия соҳасида юқори поғонага кўтарилган. Ҳиндлар 360 кундан иборат бўлган илк куёш тақвимларини яратганлар. Бу даврда Ҳиндистонда ҳисобнинг ўнлик системаси кенг ривож топди. Ҳиндлар нолни ифодаловчи белгини ўйлаб топдилар, рақамларни эса ҳозир бутун дунё ёзаётган рақамлардек ёздилар. Биз ҳозир бу рақамларни «араб рақамлари» деб атаймиз. Чунки мазкур рақамлар арабларда ўзининг кенг ривожини топган эди. Лекин аслида араблар рақамларни ҳиндлардан ўзлаштирган эдилар.

Бунгача ҳам Ҳиндистонда турли номлар билан аталувчи рақамларнинг илк кўринишлари амалда бўлган. Манбалардан маълум бўлишича, ўша пайтда мавжуд бўлган «гвалиор» рақамлари араб рақамларининг яратилишига замин бўлган.

Маълумки, 819 йили халифалик лавозимига ўтирган Маъмун, отаси Хорун ар-Рашид томонидан Марвда асос солинган, олимлар ва таржимонларни бирлаштирган илмий муассаса – «Ҳазонат ул ҳикмат»ни Бағдодга кўчирган. Кейинчалик «Байтул-ҳикмат» (Маъмун академияси) номи билан кенг шуҳрат топган ушбу илмий даргоҳ фақат таржимонлик, хаттотлик, китобат ишлари билангина қаноатланмай, илмий экспедициялар ҳам уюштирган. Ана шу илмий экспедицияларнинг бирига Мусо ал-Хоразмий бошчилик қилган. Бу экспедиция 830 йилда ғарбий Ҳиндистонда, сўнг Византия, кейинчалик Хоразм воҳасида фаолият юритган. Маълумотларга

караганда Хоразмий ҳинд сифралари (ноль рақами бир нуқта (.) шакли билан ифодаланиб **сифр** деб аталган) билан ўзи амалга оширган экспедиция даврида танишган. Хоразмий у ерда ўнга сон маъносини ифодаловчи рақамлар системасини ўрганиб чиқиб, уларни содалаштиради ва кенгайтиради. Сўнг илк бор араб тилида ўзининг «Арифметика» китобида баён қилиб беради. Хоразмийнинг ҳинд рақамларига бағишланган ушбу китоби аввал араб шарқига кириб келади. Кейинчалик, лотин тилига таржима қилинган, аввал X асрда Испанияда, XVII асрда эса бутун Европага тарқалади. Демак, Хоразмий ҳинд рақамлари асосида ҳозирги араб рақамларини расмийлаштириб, унинг жаҳонга тарқалишига катта ҳисса қўшган буюк олимдир. Бу рақамларнинг айрим шакллари ва кўпликни ифода этиш усуллари ҳозирги жорий ёзувимиз рақамлари ва улар тартибидан унчалик тафовут қилмайди.

Эски ўзбек ёзувида амалда бўлиб келаётган рақамлар қуйидагилар:

1-1 2-2 3-3 4-4 5-5 6-6 7-7 8-8 9-9 10-10

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, мазкур рақамлар чапдан ўнга қараб ёзилади.

Ўтмишда қўлёзма китоблар саҳифаларини тартибга келтиришда рақамлашга нисбатан пойғирлар қўйиш кенгрок урф бўлган.

Пойғир сўзи форс тилидаги *но (оёқ)* ва *гирифтан (о ilmoқ)* феълининг бирикувидан ҳосил бўлган бўлиб, «*оёқ олимоқ*», яъни «*кетма-кет келишлик*» маъносини англатади. Пойғир варақларнинг аралашиб кетмаслигини таъминлайди ҳамда қўлёзма асарларнинг тўлиқ ёки тўлиқ эмаслигини аниқлашга ёрдам беради.

Пойғир – келгуси саҳифадаги биринчи сўз ёхуд иборани тугалланаётган саҳифа тагига ёзиб қўйиш демакдир. Шу хусусиятлари билан пойғир ёзма ёдгорликларда рақамлар ифодаланиши мумкин бўлган вазифани бажарган.

Эски ўзбек ёзувида ўнлик рақамлар бирлик рақамларни чапдан ўнга қараб кетма-кет ёзиш билан ҳосил қилинган:

10-10 13-13 16-16 19-19 40-40

11-11 14-14 17-17 20-20 50-50

12-12 15-15 18-18 30-30 60-60

Юзлик ва бошқа мураккаб рақамлар ҳам ана шу усул орқали ҳосил қилинади:

100-100 1000-1000 2250-2250

110-110 1170-1170 6798-6798

1-топшириқ. Бирлик рақамларининг ҳар бирини ўн катордан дафтарингизга ёзиб чиқинг.

2-топшириқ. Қуйидаги рақамларни замонавий рақамлар шаклига келтиринг:

۹۶ ۸۳ ۷۹ ۵۲ ۴۵ ۳۶ ۲۸ ۲۴ ۱۹ ۱۳ ۱۳۰۰ ۵۰۱ ۴۴۱ ۵۶۱
۴۸۲ ۳۴۲ ۲۶۳ ۱۲۶ ۱۹۰۱۷ ۲۰۰۶ ۱۴۱۵۹ ۱۹۶۹ ۱۹۷۶ ۱۹۷۲
۱۹۳۹

3-топширик. Қуйидаги матнни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг.
Рақамларнинг тўғри ёзилишига аҳамият беринг.

Алишер Навоий
(1441-1501)

Алишер Навоий ўзбек халқининг буюк шоири ва мутафаккиридир. У тўрт-беш ёшданоқ ўқиш ва ёзишни ўрганди. Кичиклигидан китобга ҳавас қўйди, шеърлар ёза бошлади. Алишер Навоийнинг 30 дан ортиқ асари бор. Булар ичида айниқса, «Ҳазойинул маоний» ва «Ҳамса» асарлари машҳурдир. Шоир ўзининг ўлмас асарлари билан ўзбек адабий тилининг бойлигини ёрқин намойиш қилди, шу тилнинг асосчиси бўлди. Улуғ шоир 60 ёшида Ҳирот шаҳрида вафот этди. Унинг бебаҳо асарлари ўлмадир.

2007 йилда улуғ шоирнинг таваллудига 566 йил тўлган кун катта тантана билан нишонланди.

4-топширик. Қуйидаги матнни ўқинг, рақамларни сон билан ифодалаб кўчириб ёзинг.

مین باز اون اوچ ییل حزمّت قیلید، ترکی لهجه نی مکسل اورگانیب
مکتبدارلیقنی میراث الیم مین باز بیئتیی ییل شو طریقہ قیزلارگا مکتبدارلیق فیغانیم
دین سونگ قاین انام توقسان توقیز یاشدا وفات قیلدیلار اول اتدادا مین اونتیر بیئتیی
یاشدا ایردیم تورموش اورتاغیم ملا تاش محدوم دین بیئتیی فرزند بولوب اوچ
اوغول بیر قیز قالدی .بیید عزیم و سیید محدوم و مهرنسا محدوم ایرسا اتادایندن
ییگیرمه ییل سونگ توقسان یاشیدا وفات تاپدی اول اتدادا مین ایلیک بیش یاشدا
ایدم مین سکسان سککیز یاشیمغاچا اینگسیر خط کوروب مکتبدارلیغ قیلدیم ایلیک
بیر ییل مکتب توتوب ییگیرمه اوچ طالبه توتدیم سککیز یاز توقسان بیر قیزنی
باسواد قیلدیم الار دین نورتدان بیر طبع نظم ایردیلار...

(دلشاد برنا مهاجرلار تارىخى اثریدان)

**Ҳарфларнинг сатр чизигига нисбатан
ёзилиши ўрни**

Эски узбек ёзувидаги ҳарфлар ёзилиш ўрнига кўра икки турда бўлинди:
1 Сатр чизигида ёзиладиган ҳарфлар. Булар ўн учта:

ا ب پ ت ث ط ظ ف ك گ د ذ ه

2. **Сатр чизигидан пастга тушириб ёзиладиган ҳарфлар.** Улар ўн тўққизта:

ج چ ح خ ز ژ س ش ص ض ع غ ق ل م ن و ی

Эслатма: Мазкур ҳарфлардан кўпчилигининг сўз боши ва сўз ўртасидаги шакллари сатр чизиғи устида ёзилади.

1-топширик. Қуйидаги тил ҳақидаги ҳикматли сўзларни ўқинг. Сатр чизиғида ва сатр чизигидан пастга ёзиладиган ҳарфларни ажратиб кўрсатинг

تیل عقل بیز اکیدور

تیل دل کلیتیدور

تیل یوگوریگی باشگا ایاق یوگوریگی اشگا

تیل یخشیمی بار ایتار تیل یامانی خوار ایتار

تیلنی باغلا دل بیلان دلنی باغلا تیل بیلان

تیلگا اختیار سیز ایلگا اعتبار سیز

تیل ایلدمدین بولور غرامت حاصل

یور نفع ملامت و ندامت حاصل

چون سینسا کونگول زخم زبان آغریغیدین

کم ایرماس آنینگ آغریغی جان آغریغیدین

هر نیکه بیتار سنگا لسان آغریغیدین

بیلگیلکه قاتیغ دورور بو سان آغریغیدین

2-топширик Матни ўқинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг. Фақат сатр чизиғи устида ёзилган ҳарфлардан тузилган сўзларнинг тағига чизинг.

نظافت پاکلیک معناسدادر پاکلیک یخشی خلقارنینگ اینگ اولوغیدور هر

وقت دل و بدن لارینگیزنی کیملارینگیزنی اوتورگان اورونلارینگیزنی کتاب قلم

دفتر لارینگیزنی قول و یوزلارینگیزنی تازه توتینگیز ازاده باله لارینگ روحلاری

تازه عقل لاری کامل بدنلاری صحت بولور

(علم اخلاق دان)

3-топширик. Ўқинг. Сатр чизигидан пастга тушириб ёзиладиган ҳарфларга таъриф-таъсиф беринг.

بیفایده سوزنی کوپ ایتما

فایدالیق سوزنی ایشیتوردین قایتما

کوهر و درنی قولاق آزاری بیل

سوزنی قولاقنینگ درنی شهواری بیل

بيلماگانين سوراب اورگانگان عالم
عارلاذیب، سوراماگان اوزیگا ظالم
(علیشیر نوایی)

Изоҳли сўзлар

шоҳона	-	شہوار
найза	-	سنان
поклик, тозалик	-	نظافت
тўлиқ	-	كامل
таъна	-	ملامت
яра	-	زخم
товон, қайта бажариш	-	غرامت
пушаймон	-	ندامت

Кўлёзма асарлар матнига хос ёзув усуллари

Асрлар давомида кўлёзма ёдгорликлар араб ёзувининг турли усулларида ёзилиб келинган. Йиллар ўтиши билан араб ҳарфлари сайқалланиб, турли зебо шакл ва кўринишлар касб этган. IX–X асрларда хат услубининг кинчқка яқин тури мавжуд бўлган. Алишер Навоий ғазалларининг бирида хат усулининг ўттиз олти хили амалда бўлгани ҳақида маълумот беради.

قيل نوایی نی همول خط بيله يارب عازم
که بيرار ياندين ايريلدى اوتوز آلتى خطوط

Манбалардан маълум бўлишича, ҳуснихат санъатининг тараққиёти натижасида хат гурлари, кейинчалик яна ўн тўрт хилга кўпайган.

Кўринадик, хат турлари хилма-хил. Шу билан бирга хатотнинг ҳам ўзига хос услуби бор. Ана шулардан келиб чикиб айгадиган бўлсак, ҳар бир кўлёзма ўзига хос хат услубига эга.

Ҳазиналаримизда мавжуд кўлёмаларнинг асосий қисми настаълиқ хат услубида битилган бўлса-да, лекин улар матнида рикӯъ, шикаста, сулс, губор ва бошқа хатларнинг элементлари ҳам учрайди.

Бу ҳол котибларнинг хатотларнинг диди, савияси, мушоҳадаси ва ижодий ёндашуви билан бевосита боғлиқ. Улар хатларининг тўзал, мафтункор чиқиши учун ҳар бир ҳарфга сайқал беришга, хатотлик санъати соҳасида ўз мавқеларини мустаҳкамлашга ҳаракат қилганлар. Шу сабаб ҳар бир кўлёзма китобни тўғри ва равои ўқиш учун хатотнинг ўзига хос хат услубини, яъни кўлёзма матни полеографиясини ўрганиш лозим бўлади.

Настаълиқ хатига хос хусусият шундаки, унда сўзлар орасида жой қолдириш одат эмас. Тиниш белгилари ҳам қўйилмайди. Матнда айрим сўзлар устига бошқа бир сўзга тегишли бўлган ҳарф ёхуд бўғинларни жойлаштириш, бир сўзнинг устига бошқа бир сўзни мингаштириб ёзиш ҳоллари учрайди.

Бу асосан шеърӣ мисраларни кўчириш жараёнида кўпроқ кўзга ташланади. Котиб ёки хаттот мисраларни белгиланган жойга сигдириш мақсадида шу усулда ёзадилар. Насрий асарларни кўчириш ҳам бундай ҳолатдан мустасно эмас.

Шунингдек, қўлёзма китоблар матнида нуқталарнинг бежо қўйилиши ёки қўйилмай кетиши ёхуд син ҳарфининг тагига учта нуқта қўйиш (яъни бу ҳарфнинг шин эмас син эканини таъкидлаш мақсадида) ҳамда мунфасил ҳарфларни кўшиб ёзиш (гарчи бу хат санъати қоидаларига хилоф бўлса-да) ҳоллари ҳам кўп учрайди.

Шу билан бирга қўлёзма китоблар саҳифаларида ҳаракат ва белгиларнинг қўйилмаслик ҳолати ҳам оддий бир ҳол бўлиб, буларнинг ҳаммаси ўқувчиларни матнни тўғри ва раво ўқишларини қийинлаштиради. Шу сабаб, ўқувчи дастлаб котиб услубини ўрганиб чиқиши, сўнг ҳар бир сўзнинг оҳанги ва маъносига эътиборни қаратган ҳолда матн мазмунидан келиб чиқиб ўқишга киришиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, кўз ҳарфларга – сўзларнинг ёзилишига, тафаккур эса маънога қаратилган бўлиши керак.

Хуллас, қўлёзма китоблар матнини раво ва тўғри ўқиш учун кўп машқ қилиш, қўплаб матн ўқиш ва кўчириш, тинимсиз хат машқи қилиш орқали гажриба ва малака ошириш лозим.

Қўлёзма китоблар матнида арабий, форсий сўз ва иборалар кўп учрайди. Уларнинг маъносини англаш, маъно товланишларини аниқлаш учун луғат китоблари билан ишлашга одатланиш зарур.

Ёт ҳарфлар иштирокида ёзиладиган сўзларнинг имлоси ва маъносини билиш, ёдда сақлаш мақсадида эса луғат дафтари тутиш мақсадга мувофиқ. Булар матнни тўғри ўқиш, мазмун моҳиятини чуқур англаб етиш ва ўртача гўзалликдаги ҳуснихат машқини эгаллашнинг гаровидир.

Абжад ҳисоби

Араб ёзуви ўзининг гўзаллиги, хушхатлиги билан жаҳон халқларининг эътиборини доимо жалб қилиб келган. Сабаби унинг бошқа халқлар ёзувидан фарқли ўлароқ бир неча муҳим вазифани адо эта олганидандир. Аввало, араб ёзуви маъно ташиш воситаси сифатида аҳамиятли, қолаверса, ўқувчига юксак эстетик завқ улашувчи санъат асари сифатида қимматлидир. Ўтмишда бу ёзув тарихий ёдгўрликлар, улкан иншоотлар, осори атиқалар учун нақш, безак вазифасини ҳам бажарган. Булардан ташқари, унинг яна бир муҳим

вазифаси бор, у ҳам бўлса араб алифбосининг рақам, сон маъносини ифода этиш билан боғлиқлигидир.

Манбалардан маълум бўлишича, араблар (мелоддан 2000 йил илгари) ўз алифбаларини тузишда қадимги ёзувлар бўлмиш финикия ва оромий ёзувларидан ҳарфлар номларини ва улар билан бирга ҳар бир ҳарфнинг рақамий тенглигини ҳам олганлар. Демак, абжад ҳисобининг тартиби финикия ва оромий ёзувларидан келиб чиққан. Лекин улар алифбосида ҳарфлар сонни йигирма иккита бўлиб, тўрт юздан кейинги сонларнинг ифода қилинишида охириги ҳарф «тав» (арабларда «таун»)га олдинги ҳарфлардан бирини қўшиб беш юздан минггача бўлган сон ифодаларини ҳосил қилганлар (Масалан: *тавоқф*, *тавриш*, *тавшин* каби). Араблар бу усулни бир оз такомиллаштирдилар. Улар олтига ҳарф ихтиро қилиб, беш юздан минггача бўлган сон ифодаларини ҳосил қилдилар. Шу тариқа арабларда йигирма саккизта ҳарфни ўзида жамловчи саккиз атама ҳосил бўлган. Булар қуйидагилар:

каламан

كلمن

50 40 30 20

хутти

حطى

10 9 8

ҳавваз

هوز

7 6 5

абжад

ابجد

4 3 2 1

заъзаф

ضظغ

1000 900 800

сахҳаз

ثخذ

700 600 500

қарашат

قرشت

400 300 200 100

суъфас

سعفص

90 80 70 60

هوز	{	5	--	ه	ابجد	{	1	--	ا
		6	--	و			2	--	ب
		7	-	ز			3	-	ج
كلمن	{	20	-	ك	حطى	{	4	-	د
		30	-	ل			8	-	ح
		40	--	م			9	--	ط
		50	--	ن			10	-	ى

قرشت	{	100 - ق	سفنص	{	60 - س
		200 - ر			70 - د
		300 - ن			80 - ف
		400 - ت			90 - ص

ضظغ	{	800 - ض	ثخذ	{	500 - ث
		900 - ظ			600 - خ
		1000 - غ			700 - ذ

Мазкур атамалар муайян бир маънони англатмайди, улар ҳарфлар мужассами ҳолос. «*Абҷад ҳисоби*» ана шу атамаларнинг биринчиси номига кўйилган. Ҳарфлар воситасида сон гушунчасини ифода этиш усули эса «*абҷад ҳисоби*» деб аталган. Бу усул ҳарфлар сирасини ёд олишда қулай бўлгани сабаб мактабларда махсус ўқитилган ва абҷад ўқитган болалар «*абҷадхон*» деб аталган.

Абҷад ҳисоби алифбо сирасини ўзлаштиришидагина эмас, балки риёзиёт илмида ҳисоб-китобни амалга оширишда ҳам кенг қўлланилган. Кўпайтириш жадвалини ифодалаш учун ҳарф номларини олиб бирлаштириб атама ясаганлар ва бу атамалар чапдан ўнгга қараб ўқилган. Масалан:

«баб» -	$б \times 1 = б$	$2 \times 1 = 2$
«бабду» -	$б \times б = д$	$2 \times 2 = 4$
«бажвин» -	$б \times ж = в$	$2 \times 3 = 6$
«бадҳу» -	$б \times д = ҳ$	$2 \times 4 = 8$

Кўринадики, иккинчи устунда жойлашган ҳарфларнинг йиғиндисидан ҳам «*абҷад*» сўзи ясалмоқда. Абҷад ҳисобининг мазкур усули қадимда «*ҳисоби жимат*» деб ҳам юртилган.

Манбалардан маълум бўлишича, абҷад ҳисоби мусиқа санъатида ҳам муваффақият билан қўлланилган. XV асрда яшаб ижод этган машҳур мусиқашунос Зайнобиддин бин Маҳмуд ал-Ҳусайний Навоийнинг топишириғи ва унга атаб ёзилган «Қонуни илмий ва амали мусиқий» («Мусиқанинг илмий ва амалий асослари») асарида чолғу асбобларидан балад ва наст говуш ҳосил бўлиш сабаблари, ингерваллар ва уларнинг нисбий муносабатлари каби масалаларни ёритишда абҷад усулидан фойдаланган.

Эски ўзбек ёзувидаги форслар ва турклар томонидан кейинчалик киритилган тўрт ҳарф ج ك پ ب борасида шунини таъкидлаш жоизки, абжад ҳисоби амалга оширилаётган матнда ушбу ҳарфлар иштирок этаётган бўлса, ҳисобда уларнинг шаклдошлари (ج ك ب)дан истифода этилган.

Манбаларда келгирилишича, араблар қадимда абжад атамаларидан ҳафта кунларини номлашда ҳам фойдаланганлар.

Абжад ҳисобининг ихчам, лўнда ва қулайлиги унинг шеърятда кенг қўлланишига сабаб бўлди. Бирор муҳим ҳодиса, воқеаларнинг содир бўлган вақтини, қўлэмаларнинг ёзиб тугалланган йилини, мансабдор шахсларга бағишлаб ёзилган қасида ва тарихлар санасини беришда сонлар ҳарфлар билан ифодаланган. Бу усул муайян санани шеърятда ихчам ҳолда ифодалашни таъминлаши баробар, уларни эсда тутишни ҳам осонлаштирган. Шунингдек, абжад ҳисоби ўтмишда таълим-тарбия соҳасида бола тарбияси, унинг фикрий тақомили ва тафаккури ривожига қизиқарли усул ҳамда ажойиб восита бўлиб хизмат қилган.

Ўзбек ва шарқ шеърятининг асосий аъёналаридан ҳисобланган таърих, муаммо, мувашшах, луғз, чистон каби қатор шеърини санъатлар асосини ҳам ана шу абжад ҳисоби ташкил қилган. Ҳатто, бу усулдан фойдаланиб махсус асарлар яратилганки, уларнинг айрим намуналари бизгача етиб келган. Қўринадикки, абжад ҳисоби ўз даврида жуда катта аҳамият касб этган.

Абжад ҳисобидан бохабар бўлишликнинг ҳозирги даврда ҳам аҳамияти катта. Аждодларимиздан бизгача етиб келган қўлэзма манбалар билан шуғулланадиган ҳар бир шахснинг ёзма ёдгорликлар яратилган ёки нусха кўчирилган йилларини аниқ белгилашида ҳамда абжад ҳисоби билан боғлиқ муайян шеърлар ва ҳарфий санъатларнинг тарихини аниқлашда абжад ҳисобидан яхши хабардор бўлиши талаб қилинади.

1-топширик. Қуйидаги рақамлар тагига улар ифода этган ҳарфларни топиб, ёзиб, ўзаро улаб ўқиб кўрсангиз Саъдий Шерозий ижодига тааллуқли бўлган байтни аниқлашга муваффақ бўласиз.

Байтнинг биринчи мисраси рақамлари қуйидагилар:

1-сўз: 200, 1, 30, 10, 300, 600, 10

2-сўз: 50, 10, 4, 10, 400, 10, 20

3-сўз: 200, 20, 1

4-сўз: 50, 10, 60, 200, 1, 2, 1, 3

Байтнинг иккинчи мисраси рақамлари қуйидагилар:

1-сўз: 20, 50, 10, 20, 1, 400, 60, 10, 1

2-сўз: 10, 50, 20, 50, 10, 400, 600, 2

3-сўз: 1, 4, 50, 6, 300

4-сўз: 50, 10, 60, 200, 1, 2, 1, 400

Эслатма: Маълумки, рақамлар чапдан ўнгга қараб ёзилади. Лекин матн ўнгдан чапга қарата ўқилгани сабаб рақамларни ҳам ўнгдан чапга қарата ёзиб келамиз. Бунда барибир уларнинг чапдан ўнгга қарата ёзилиш тартиби сақланади. Масалан:

25 – ۲۵   349 – ۳۴۹   671 – ۶۷۱   2008 – ۲۰۰۸

Намуна сифатида топшириқда берилган Саъдий Шерозий қаламига мансуб байтнинг биринчи мисрасини абжад ҳисобида ёзиб кўрамиз. Топшириқда берилган рақамлар тагига улар англатган ҳарфларни ёзиб чиқамиз, сўнг ушбу ҳарфларни улаб ўқисак, «Яхшилар кетидин агар чопарсен» мисраси ҳосил бўлади. Бунда араб алифбосида мавжуд бўлмаган пе (پ), гоф (گ), чим (چ) ҳарфлари ўрнига уларнинг шаклдошлари бе (ب), коф (ك), жим (ج) ҳарфларини оламиз. Рақамларни (талабаларга ҳисоблаш осон бўлишини назарда тутиб) ҳозирги жорий ёзувдаги сонлар билан ифодалаймиз. Ҳар бир ажратиш чизиғи билан ажратилган рақамларнинг жами бир сўзни ифодалайди.

بخشيلار	200	1	30	10	300	600	10
	ر	ا	ل	ى	ش	خ	ى

كيتيدىن	50	10	4	10	400	10	20
	ن	ى	د	ى	ت	ى	ك

اگر					200	20	1
					ر	گ	ا

چاپارسين	50	10	60	200	1	2	1	3
	ن	ى	س	ر	ا	پ	ا	چ

Демак, юкорида берилганидек, рақамлар асосида «Яхшилар кетидин агар чопарсен» (بخشيلار كيتيدىن اگر چاپارسين) мисраси ҳосил бўлди. Байтнинг иккинчи мисраси ва қолган топшириқларни шу тарика абжад ҳисобида бўзингиз мустақил ёзиб чиқинг.

2-топшириқ. Қуйидаги рақамлар тагига улар ифода этган ҳарфларни топиб, ёзиб, ўзаро улаб ўқиб кўрсангиз Алишер Навоий ижодига тааллуқли бўлган байтни аниқлашга муваффақ бўласиз.

биринчи мисра: 10, 4 / 40,20 / 20, 50, 1, 60, 1, 30, 10, 400 / 400, 7, 70

иккинчи мисра: 10, 4 / 40,20 / 20, 50, 1, 60, 1, 30, 10, 400 / 400, 8, 90

3-топшириқ. Қуйидаги тўртликларни эски ўзбек ёзувига ўғиринг ва абжад ҳисобида рақамлар ифодаси билан ёзинг.

Тонг қизи қулмсираб юзини очди,

Олтин денгизлари кўк узра тошди.

Богларда чечаклар атрлар сочди,

Кўкдаги нолдузлар уялиб қочди.

(Уйғун)

*Кўк гулшани гуллари тўкулди,
Гулларки тўкулди, гунча қулди.
Кўк богида гуллар ўлди нобуд,
Ер богида гуллар ўлди мавжуд.*

(Навоий. «Лайли ва Мажнун»дан)

4-топширик. Қуйидаги мақолларни ўқинг, кўчириб ёзинг ва улар ифода этган рақамларни аниқланг:

بيلاگى زور بىرنى بيقار
بىلىمى زور مىنگى بيقار
سوينىگ آقشىگا قارا
خلفتىنگ خاھىشگا قارا
آدملار عقلى نىنگ چىراغى بىلىم
بلادان سقلانىش يزاغى بىلىم

Абжад ҳисоби билан боғлиқ ҳарфий санъатларни ўрганиш хусусида

Ўзбек мумтоз адабиёти шеърӣ санъатларнинг бебаҳо конидир. Шеърга ўзгача жило, чуқур маъно, жозиба, зийнат, муסיқийлик каби қатор хусусиятлар бахш этувчи бадий санъатларни адабиётшунослар иккига – маънавий ва лафзий санъат турларига бўлиб ўрганиб келганлар. Лекин эски ўзбек ёзуви ҳарфлари шакллари билан бевосита боғлиқ бўлган яна бир гуруҳ ҳарфий санъатлар ҳам мавжудки, улар «китобот» дея аталади ва ўтмишда адабиёт намоёндалари мазкур санъат турининг асоси бўлмиш араб ҳарфларининг график шаклларида лирик ва эпик тимсоллар чизишда, лавҳалар яратишда кенг истифода этганлари маълум. Лутфий, Атонӣ, Саккокий, Жомий, Навоий, Бобур, кейинчалик Машраб, Мунис, Огаҳий, Мукимий, Фурқат лирик қахрамоннинг зоҳирӣ ва ботиний қиёфаси ҳамда руҳияти билан боғлиқ ҳолатларни тасвирлашда араб алифбосининг ا د ص م ن ج ع каби ҳарфларидан, нукта ва характерли айрим сўзлардан моҳирлик билан фойдаланганлар. Ҳатто, бу санъат тури хусниҳат услублари номларини, хаттотлик билан боғлиқ жараёнларни тасвирлашда ҳам муваффақият билан қўлланилган:

***Хушнависеким шабу рӯз кунад машқи фунун,
Гарданаиш «дол у» (د), сараш «вов у» (و), танаиш гардад нун (ن).***

Яъни, ҳушнавис хаттотлар эртаю кеч гарданларини «дол», бошларини «вов», таналарини «нун» шаклида эгиб хат машқи билан машғул бўладилар.

Ёки:

*Гулистони сари кўйинг сифатин боб-боб, эй гул,
Хати райҳон ила жадвал чекуб гулзора ёзмишлар.*

Байтда хуснихат турларидан «хатти райҳоний»га ишора мавжуд.

Алишер Навоийнинг мана бу мисраларида эса ошиқ аҳволи рухияси ҳарфларнинг график шакллари қиёси орқали жуда ажойиб ифодаланган:

*«Жон»имдаги (ج)даги «жим» (ج) икки «дол» (د)ингга фидо,
Андин сўнг «алиф» (ا) тоза ниҳолингга фидо.
«Нун» (ن)и доғи анбарин ҳилолингга фидо,
Қолган икки нуқта (..) икки холингга фидо.*

Бу мисраларда ج сўзидаги ҳарф ва нуқталарга ишора қилинмоқда.

Китобат санъатининг ажойиб намунаси Бобур ижодида ҳам учрайди:

*Қаддимг алифу (ا) қоминг эрур ё (ى),
Десам не ажвб азгар сени ой (ى)*

Байтда алиф ва йой ҳарфларининг бирикувидан «ой» сўзи ясалиб, маҳбубани ойга ташбеҳ қилинаёпти. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу сингари ҳарфий санъатларнинг турлари хилма-хил бўлиб, улар абжад ҳисоби, йил ҳисоби, таърих, муаммо, туюқ, тажнис, мувашшаҳ, луғз, чистон каби жанр ва санъатлар билан ҳамбарчас боғлиқ. Айниқса, ҳарфий санъатлардан мусаҳҳаф, истихроҷ ва қалб каби санъатлар муаммо айтиш ва унинг ечими қоидалари билан бевосита боғлиқ. Ана шулардан келиб чиқиб ва ҳарфий санъат турларининг жуда кўп ва хилма-хил эканини ҳисобга олган ҳолда уларни маънавий ва лафзий санъатлардан ажратиб алоҳида ўрганиш фойдадан холи бўлмайдди. Зеро, бу ҳол ўқувчининг материални ўзлаштиришида ҳам энгиллик туғдиради.

Талаба матнни хуснихатда кўчириб ёзиши, матнни ифодали ўқиши ва мазмун-моҳиятини шарҳ қилиши жараёнида устозининг ёрдамида ҳарфий санъатлар билан боғлиқ яширин нозик маъноларни ҳам тушуниб етишга муваффақ бўлади.

Ҳарфий санъатлар билан боғлиқ жанр ва бадий санъатлар ҳақида маълумот беришдан аввал улар билан бевосита боғлиқ бўлган йил ҳисоби, тақвимлар, мучал йил ҳисоби борасида фикр юритиш ўринли бўлар, деб ўйлаймиз.

Йил ҳисоби. Тақвим

Манбалардан маълум бўлишича, дастлабки йил ҳисоби мисрликларга тааллуқлидир. Мамлакатда юз бериб турадиган қурғоқчиликлар мисрликларни қаттиқ қайғуга солган. Улар Нил дарёсининг сувини бекорга исроф бўлиб денгизга оқиб кетмаслигининг чора-тадбирларини излаганлар Нихоёг, Миср қоҳинлари 21 ёки 22 июнь – ёз кечасининг энг қисқа гуни

сахар пайтида коинотда Сириус ёруғ юлдузининг пайдо бўлишини ва бунинг натижасида Нил дарёсининг тоша бошлашини аниқлашга муваффақ бўлганлар. Сириуснинг бу йилдан кейинги йилга қадар пайдо бўладиган кунлари 365 кун эканини ҳисоблаб, уни ўттиз кундан иборат ўн икки бўлакка бўлганлар, қолган беш кунини йил охирига қўшимча илова қилганлар. Шундай бўлса ҳам юлдузнинг намоён бўлиши ҳар тўрт йилда бир суткага кечиккан. Улар кунларни яна қайта бошдан ҳисоблаб чиқиб бир йил 365 кун, олти соатга тенг, деган хулосага келганлар. Лекин тақвимни ўзгартирмай ўз холича қолдирганлар. Бу тузатишни орадан анча вақт ўтгач (мелоддан аввалги 46 йилда) Рим императори Юлий Цезарь амалга оширди. Бунда бир ой ўттиз, иккинчи ой ўттиз бир, фақат бир ой – февраль йигирма саккиз кун қилиб олинди. Ана шу қисқа ой – февралга тўрт йилда бир марта бир кундан қўшиладиган ва шу йил кабиса (орттирилган) йили деб аталадиган бўлди. Бу тузатиш натижасида бир йил 365 кун, олти соат эмас, балки 365 кун беш соат, қирк саккиз дақиқа, ўн тўрт сониядан иборат бўлиб, бу фарқ тўрт юз йилда уч кеча кундузни ташкил қилади ва тақвимнинг орқада қолишига сабаб бўлади.

1582 йили Рим папаси Григорий XIII томонидан тақвимга яна янги тузатиш киритилди. Европа мамлакатлари аста-секин шу тақвимга ўта бошладилар. Фақат Россиягина Юлий тақвимида истифода этишда давом этди. 1918 йилга келганда Юлий ва Григорий тақвими орасидаги фарқ ўн уч кунга етган эди. Маслаҳат билан ана шу ўн уч кун ташлаб юбориладиган бўлди ва 1918 йилнинг ўттиз биринчи январидан кейин бира тўла 14 февралга ўтишга қарор қилинди. Қарангки, янги тақвим ҳам унчалик аниқ эмас экан. Дақиқа ва сониялар йиғилиб уч минг уч юзинчи йилдан кейин бир суткага етар экан. Ҳозирда олимларимиз янада аниқроқ ва мукамалроқ тақвим яратиш йўлида изланыптилар. Биз ҳозирда фойдаланаётганимиз тақвим ана шу тариқа юзага келган.

Мелодий йил ҳисоби

Бу йил ҳисобининг бошланиши Исо пайғамбарнинг таваллуди билан боғлиқ. Шу сабаб исавия, *христианлик йил ҳисоби* деб юритилади. Христианлик тарқала бошлаган илк даврда бир қанча йил ҳисоблари мавжуд эди ва улардаги ҳар хиллик туфайли турли нокулайликлар туғилган. Буни бартараф этиш учун янги йил ҳисоби тузишга эҳтиёж сезилди. Манбаларда келтирилишича, VI асрда Рим монахи Дионский ҳеч бир далил-ҳужжатсиз Исо пайғамбарнинг таваллудини бундан беш юз йил олдин содир бўлган, дея эълон қилган ва шундан йил ҳисоби юритишни таклиф этган. XVIII–XIX асргача Европадаги кўпгина давлатлар мелодий йил ҳисобини қабул қилганлар. Россия Пётр I нинг фармони билан 1700 йил биринчи январдан бошлаб мелодий йил ҳисобига ўтган. Ўрта Осиёда бу иш XIX асрнинг II ярмидан амалга оширилган.

Мелодий йили планетамизнинг Куёш атрофида бир йил айланиш даври 365, 25 кеча-кундуз ҳисобидан олинган. Ортиқча 0,25 кеча-кундуз ҳисобига эса ҳар тўрт йилда февраль ойига бир кун қўшиб йигирма тўққиз кун ҳисобланган. Ўша йили, юқорида ҳам айтиб ўтганимиздек, 366 кунга тенг бўлиб кабиса йили деб аталган.

Ҳижрий йил ҳисоби

Ҳижрий йили мусулмонлар йили бўлиб, 622 мелодий йилидан, яъни Мухаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага ҳижрат қилган даврдан бошланади. Ҳижрий йили икки хил йил ҳисобига эга. Биринчиси – **ҳижрий камарий йил ҳисоби** бўлиб, ойнинг ер атрофида айланиш даври 29,5 кеча-кундуз ҳисобидан олинган. Ҳижрий йил ҳисоби ҳам ўн икки ойдан иборат бўлиб, олти ойи йигирма тўққиз, олти ойи ўттиз кундан иборат бўлади. Бир йил 354 кунни ташкил қилади. Кабиса йилида ўн иккинчи ой ўттиз кун қилиб олинади ва бу йил 355 кунни ташкил қилади.

Иккинчиси – **ҳижрий шамсий йили**дир. Бу йил ҳисоби ернинг куёш атрофини бир марта тўлиқ айланиб чиқиш даврига асосланган. Шу сабаб ҳисоб куёш кунлари асосида олиб борилади ва бир йил 365 (366) кунга тенг бўлади. Фақат бир ой йигирма саккиз кундан иборат бўлади. Ҳар тўрт йилда бу ойга бир кун қўшилиб, юқорида айтиб ўтганимиздек, йигирма тўққиз кун ташкил қилинади ва шу йили **кабиса йили** ҳисобланиб, 366 кундан иборат бўлади.

Ҳижрий камарий йили ҳижрий шамсий йилидан ҳар йили 11 кун ортда қолиб боради. Шу сабабли ҳижрий камарий йилида йил боши – муҳаррам ойи доим ҳам бир вақтга тўғри келавермайди. Ҳижрий камарий йили ўттиз уч йилда бир даврани айланиб чиқиб яна бир вақтга тўғри келади. Унинг ўттиз уч йили ҳижрий шамсийнинг ўттиз икки йилига тенг бўлади.

Бундан ташқари, ҳижрий йилда ҳар ўттиз йил ичида ўн бир кун тузатиш киритилади. Яъни, тақвимий ой ҳисоби ойнинг ҳақиқий даврдан дақиқа ва сониялар ҳисобига ортда қолиб борадими, булар йиғилиб ўттиз йилда ўн бир кунга етади. Бу фарқни йўқотиш мақсадида араблар ҳар ўттиз йилда ўн бир сутка қўшиб ўттиз йилнинг ўн тўққиз йилини 354 кун, ўн бир йилини 355 кун қилиб ҳисоблайдилар. Шунда ҳар ўттиз йилнинг 2, 5, 7, 10, 13, 16, 18, 21, 24, 26, 29-йиллари кабиса, яъни орттирилган йиллар бўлиб 365 кундан иборат булади. Одатда, кабиса йилини аниқлаш учун уни ўттизга бўлиш керак. Қолган қолдиқ юқорида санаб ўтилган саналардан бирига тўғри келса шу йил кабиса йили бўлади. Масалан, $1423 \div 30 = 47$ бўлади ва ўн уч қолдиқ қолади. Ўн уч юқоридаги саналар ичида мавжуд. Демак, 1423 йили кабиса йили экан.

Ҳижрий ва мелодий йилларнинг бирини иккинчисига айлантириш усули

Ҳижрий йилини мелодийга айлантириш учун ҳижрий йилни ўттиз учга (ўттиз уч сонни ҳижрий ва мелодий йилларининг бир-бирига тўғри келиш даври) бўлинади. Чикқан бўлинмани яна ҳижрий йилдан айирилади. Ҳосил бўлган айирма сонига 622 (Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага қилган ҳижрат йили) қўшилади. Чикқан натижа мелодий йилидир. Масалан, 1425 йилни мелодийга айлантириш учун куйидаги амалларни бажариш лозим бўлади:

- 1) $1425:33=43$
- 2) $1425-43=1382$
- 3) $1382+622=2004$.

Демак, ҳижрий 1425 йили мелодий 2004 йилга тўғри келар экан.

Мелодий йилни ҳижрий йилга айлантириш учун мелодий йилидан 622 ни айирамиз. Чикқан айирмани 32 га бўламиз. Сўнг ҳар икки амал натижалари қўшилади:

- 1) $1873-622=1251$
- 2) $1251:32= 39$
- 3) $1251+39=ҳижрий 1290$.

Бу сана чоризм босқинчиларининг Хива хонлигига бостириб кирган йилидир (ҳижрийда).

Изоҳ: Бўлиш пайтида қолган қолдиқ ўн еттидан катта бўлса, уни бутунлаб бир деб оламиз ва ҳосил бўлган бўлинмага қўшамиз.

Мелодий йилни ҳижрий шамсий йилга айлантириш учун мелодий йилдан 622 ни айириш керак. Чикқан натижа ҳижрий шамсий йилни билдиради. Масалан:

$$1998-622=1376$$

Демак, мелодий 1998 йили 1376 ҳижрий шамсий йилига тенг экан.

Ҳижрий шамсий йилни мелодий йилига айлантириш учун эса аксинча амал қилинади.

$$1367+622=1989 \text{ ёки } 1382+622=2004$$

1-топширик. ۱۲۲۸ ۱۱۱۵ ۹۹۴ ۹۸۱ йилларини мелодий йилга айлантириб кўринг.

2-топширик. 1501, 1850, 1939. 2004 йилларни ҳижрий йилга айлантиринг.

3-топширик. Ўзингизнинг ва оила аъзоларингизнинг таваллуд тошган йилларини ҳижрий йилга айлантиринг.

Ҳижрий қамарий йил ойлари

Қўлёзма китобларнинг хотима қисмига назар ташлайдиган бўлсак, уларда нафақат асарнинг ёзиб тугалланган йили, балки қайси ой ва қайси санада тамомланганининг ҳам аниқ кўрсатилганига гувоҳ бўлаемиз. Демак, тарихий далилларни аниқ, тўғри англашимиз учун ҳижрий йил ойлари номлари билан ҳам яхши таниш бўлишимиз керак бўлади. Мисол сифатида Алишер Навоийнинг «Сабъи сайёр» дostonининг хотимаси тарихини келтирамиз:

*Гарчи таърихи эрди секиз юз,
Сексон ўтмиш эди, яна тўқуз.
Ойи онинг жумодиус-соний,
Панжшанба ёзилди унвони.*

Мисралардан маълум бўлишича, дoston ҳижрий 889 (мелодий 1484) йилнинг жумодиус-соний ойи, пайшанба куни ёзиб тугатилган экан.

Кўринадики, ҳижрий йил ҳисоби ойларини билиш замон талаби билан боғлиқ.

Ҳижрий қамарий йил ойлари ўн икки ойдан иборат бўлиб, йнгирма тўққиз ва ўттиз кундан ташкил топган:

<i>Ҳижрий, қамарий ойларнинг кирилл ёзувида ёзилиши</i>	<i>Куни</i>	<i>Ҳижрий қамарий йил ойлари</i>	<i>№</i>
<i>Муҳаррам</i>	30	محرم	1.
<i>Сафар</i>	29	صفر	2.
<i>Рабиул-аввал</i>	30	ربيع الاول	3.
<i>Рабиул-охир</i>	29	ربيع الآخر	4.
<i>Жумодиул-аввал</i>	30	جمادى الاول	5.
<i>Жумодиул-охир</i>	29	جمادى الآخر	6.
<i>Ражаб</i>	30	رجب	7.
<i>Шаъбон</i>	29	شعبان	8.
<i>Рамазон</i>	30	رمضان	9.
<i>Шаввол</i>	29	شوال	10
<i>Зул-қаъда</i>	30	ذوالقعدة	11
<i>Зул-ҳижжа</i>	29-30	ذوالحججه	12

Ҳижрий шамсий йил ойлари

Ҳижрий шамсий йил ойлари 622-йилнинг йигирма биринчи мартдан, яъни кеча ва кундузнинг узунлиги баробар бўлган кундан бошлаб ҳисобланади. Йил давомийлиги худди Григорий тақвимидаги сингари 365 ёки 366 кундан иборат бўлади. Бу ҳисоб куёшнинг даврийлигига асослангани учун куёш йили тақвими деб юритилади. Унда ойлар доимо йилнинг маълум бир вақтида келади ва улар астрономик буржларнинг арабча номи билан аталади.

Ойларнинг бошланиш саналари	Кунлар	Ҳижрий шамсий йил ойлари	№
21 март – 20 апрель	31	حمل	1
21 апрель – 21 май	31	سور	2
22 май – 20 июнь	31	جوزا	3
21 июнь – 22 июль	31	سرطان	4
23 июль – 22 август	31	اسد	5
23 август – 22 сентябрь	31	سنبله	6
23 сентябрь – 22 октябрь	31	ميزان	7
23 октябрь – 21 ноябрь	30	عقرب	8
22 ноябрь – 21 декабрь	30	قوس	9
22 декабрь – 20 январь	30	جدى	10
21 январь – 19 февраль	30	دلو	11
20 февраль – 20 март	29-30	هوت	12

1-топшириқ. Ҳижрий камарий ва ҳижрий шамсий йил ойларини дафтарингизга кўчириб ёзинг, араб имлосида ёзилишига диққат қилинг ва ёд олинг.

Мучал йил ҳисоби

Юқорида қайд этиб ўтганларимиздан маълум бўладики, аждодларимиз араб истилосига қадар ҳам ўзларининг йил ҳисобига эга бўлишган. Мучал ҳисобига асосланган ҳисоб ана шундай йил ҳисобларидан биридир. Бу ҳисоб тури узоқ даврлардан бери ўзбек, козок, уйғур, хитой, туркман ва мўғул халқлари ўртасида қўлланиб ёзма манбаларда, хужжатларда, турли воқеаларнинг санасини (таърихини) аниқлашда ёхуд қайд этишда истифода этиб келинган. Қадимий кўлёма ёдгорликларнинг хотимасига назар

ташлайдиган бўлсак, уларда асарнинг ёзилиб тугалланган таърихи ҳижрий йили билан берилиши баробар мучал ҳисобида ҳам кўрсатиб ўтилганининг гувоҳи бўламыз:

تمت الكتاب بعون ال ملك الوهاب كاتب كتاب ملا خواجه نیاز ابن سباد
صوفی خوارزمی فی سنه ۱۳۲۵ قوی ییلی ماه رمضان نینک
۲۶ لانچی سی دا اتمام سرحدیکا یتتی

Хотимадан маълум бўлишича, қўлёзма Хоразмда котиб Мулла Хўжаниёз ибн Шабод сўфи Хоразмий гомонидан ҳижрий 1325 (мелодий 1907) кўй йили рамазон ойнинг 26-сида кўчириб тугатилган.

Мучал борасидаги дастлабки маълумотлар Берунийнинг «Осорул-боқия», Маҳмуд Қошғарийнинг «Девону луғатит-турк» ва бошқа манбалар орқали бизгача етиб келган. Улардан маълум бўлишича, турклар ўн икки йилни ўн икки ҳайвон номи билан атаганлар ва инсоннинг туғилиши, вафоти, жанг тарихлари ва бошқа муҳим ҳодиса, воқеаларнинг содир бўлган йилини аниқлашда ана шу йилларнинг айланишига суянганлар.

Мучал йили ҳисоби тартиби:

1. Сичқон. 2. Уд (сизир). 3. Барс (йўлбарс). 4. Товушқон (қуён). 5. Нак (тимсоҳ). 6. Йилон (илон). 7. Йўнд (от). 8. Қўй. 9. Бижин (маймун).

10. Тақағу (товуқ). 11. Ит. 12. Тўнғиз.

Мучал йили 21 мартдан бошланади. Кишининг қайси мучал йилида таваллуд топганини ҳисоблаб топиш учун унинг туғилган йилига тўққиз рақами қўшилади, ҳосил бўлган сон ўн иккига бўлинади, қолган қолдиқ мучал йили ҳисобланади. Масалан, бирор кимса 1980 йили туғилган бўлса, унинг мучал йили қуйидагича аниқланади:

$$1. 1980+9=1989$$

$$2. 1989:12=165$$

Қолган қолдиқ сони 9. Демак, у киши бижин, яъни маймун йилда туғилган экан.

Йилнинг мучалини аниқлашнинг яна бир усули мавжуд. Бунинг учун мучали аниқланмоқчи бўлган йилдан тўрт сонини айириб, сўнг ўн иккига бўлиш лозим. Қолган қолдиққа бир рақами қўшилса мучал йили чиқади. Масалан, 1976 йилнинг қайси мучалга тўғри келишини аниқлаш учун:

$$1. 1976-4=1972$$

$$2. 1972:12=164$$

4 қолдиқ қолади. Унга бир рақамини қўшсак беш булади. Демак, 1976 йилнинг мучали «нак» – «тимсоҳ» (балик) экан.

Бурж

«Бурж» сузи араб тилидан олинган бўлиб, «*ясанмоқ*», «*безанмоқ*» деган маъноларни англатади. Илми фалакиётда қуёшнинг йиллик ҳаракати доирасидаги ўн икки тўп юлдуз номини билдиради Бурж номлари қуйидагилардан иборат:

1. Ҳамал. 2. Савр. 3. Жавзо. 4. Саратон. 5. Асад. 6. Сунбула. 7. Мезон. 8. Акраб. 9. Қавс. 10. Жадий. 11. Далв. 12. Хут.

Етти сайёра – Ой, Уторид, Зухра, Қуёи, Миррих, Муитарий, Зухал мана шу буржларни турли вақтларда босиб ўтадилар. Чунончи, куёш бир йил давомида, ой эса бир ой ичида мазкур ўн икки буржни босиб ўтадилар.

Манбалардан маълум бўлишича, туркий халқлардаги ойларнинг номлари ҳам буржлардан олинган. Масалан:

Баҳор фасли «буржи обий» деб аталган ва ўз ичига ҳамал (21 мартдан), «савр» (21 апрелдан), жавзо (21 майдан) ойларини олган.

Ёз фасли – «буржи норий» деб аталиб, саратон (21 июндан), асад (21 июлдан), сунбула (21 августдан) ойларида иборат бўлган.

Куз фасли – «буржи бодий» деб юритилган ва ўз ичига мезон (21 сентябрдан), акраб (21 октябрдан), қавс (21 ноябрдан) ойларини олган.

Қиш фасли – «буржи хокий» номи остида жадий (21 декабрдан), далв (21 январдан), хут (21 февралдан) ойларини ўзида мужассам қилган.

Буржлардан қўлёзма асарларнинг ёзиб тугалланган муддатини белгилашда, давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим ҳужжатларнинг битилган ёки тасдиқланган санасини ҳамда бирор муҳим ҳодиса ёхуд воқеаларнинг содир бўлган аниқ вақтини белгилашда истифода этилган. Шунингдек, бадий адабиётда ҳам буржларнинг ҳаракати ёки тавсифидан образли тасвир яратишда муваффақият билан фойдаланилган. Мисол тариқасида Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонининг муқаддимасини келтириш мумкин. Муқаддима таркибидаги мавжуд наътда Муҳаммад пайғамбарнинг ўз аргумоғи – буроқи билан маънавий оламга қилган саёҳати тасвирланади. Унинг самовий сафари осмони фалакнинг саккиз чархи фалағи, яъни саккизта юлдуз тўплами ва буржлар орқали ўтади. Навоийнинг юксак маҳорати шундаки, у ана шу саёҳат орқали коинот гўзалликлари, юлдузлар туркуми, буржлар, уларнинг хусусиятлари ва ҳолатларининг ҳаққоний тасвирини ҳам яратиб ўқувчининг кўз олдида жонли манзара чизади. Энг муҳими, у ўз китобхонини коинот сирларига ошно қилади.

Навоий пайғамбар қадами теккан ҳар бир фалак ёки буржни тасвирлар экан, уларнинг маснаднишин «ҳоким»лари сифатларига ҳаётий жонли кўринишлардан чизгилар беради. Инсон ҳаётига хос айрим кўринишларни уларнинг ҳаракатларига мослаб гўзал бадий тасвирлар яратади.

Чунончи, Муҳаммад пайғамбарнинг буроқи иккинчи фалакка қадам кўйиши билан, Уториднинг сиёҳдону қалами синади. Бу мактаб кўрмаганлар (юлдузлар туркуми)нинг машғулоти тезлик билан илм ўрганишдан иборат бўлиб қолади (Иккинчи планета ҳисобланмиш Уторид сайёраси афсоналарга асосланиб адабиётимизда «фалак котиби» ёхуд «шоирлар ҳомийси» деб аталган). Ёки учинчи фалак соҳибаси Зухра Муҳаммад пайғамбарни кўргач, айтаётган кўшиғини бас қилиб, чалаётган удини тезлик билан чодирига яширади ва ўрнидан туриб йўл бўшатади. (Қадимги шоирлар «Зухра» – «Чўлпон» юлдузини «осмон чолғучиси», «созанда»си деб атаганлар) (*Кенжрок маънавийот учун қаранг: Ҳамидова М. Абжод ҳисоби ва у билан боғлиқ ҳарфий санъатлар. – Т. 2005*).

Хуллас, эски ўзбек ёзувидан ўқув муассасаларига ўқитувчи бўлиб борадиган талабалар қўлёзма ёдгорликларнинг муаллифларини, ёзилиб тугатилган санасини, котиб номи, қаерда ва қачон кўчириб китобат қилинган йилларини аниқлай олишлари, бунинг учун ҳижрий йил ҳисоби, буржлар ва мучал йил ҳисобларини пухта ўзлаштирган бўлишлари лозим бўлади.

1-топшириқ. Мучал йили ва бурж номларини араб алифбосида дафтарингизга кўчириб ёзинг ва ёд олинг. Ўзингиз ва оила аъзоларингизнинг мучал йилларини ва қайси буржда таваллуд топганликларини ҳисоблаб аниқланг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

تمت الكتاب بعون ال ملك الوهاب سنة ١٢٤٦ برس ييلى شعبان.

Мазкур хотимани кирилл ёзувига ўтиринг ва ҳижрий йилини мелодий йилга айлантинг.

2-топшириқ. Шаъбон ойи ҳижрий қамарий йил ҳисобининг нечанчи ойи ҳисобланади?

Ҳарфий санъатлар

Таърих

Таърих бирор муҳим воқеа, ҳодисанинг содир бўлган вақтини абжад ҳисоби билан аниқ ифодалайдиган махсус назмий асар бўлиб, кофияланиш ва ҳажм жиҳатидан қатъий бир қоидага эга эмас. Шу сабаб у маснавий, қасида, ғазал ва бошқа жанрларда ҳам ёзилиши мумкин.

Таърихлар асосан қўлёзма ёдгорликларнинг ёзилиши, хотима топиши, нусхалар кўчирилиб тугалланиши, ҳукмдорларнинг тахтга ўтириши ёки четлатилиши, ҳарбий юришлар вақтидаги ғалаба ёхуд мағлубият, мадраса, масжид, йирик иншоотларнинг қурилиши, таъмирланиши, табиат ҳодисаларининг содир бўлиши билан боғлиқ воқеалар муносабати билан битилган.

Таърих жанри баъзи хусусияти билан муаммога ўхшаб кетади. Муаммода бирор ном яшириб берилса, таърихда бирор рақам, сана яширинган бўлади. Ана шу сана яширинган сўз ёки ибора «*таърих моддаси*» деб аталган ва у шеър мазмунига маънан мос келиши ва гаркибидаги ҳарфларнинг сон ифодаси шоир назарда тутган санани аниқ ифодалаш шарт бўлган. Рақамларни шеърга киритиш вазн нуктаи назаридан қийин бўлгани сабаб, шоирлар абжад ҳисобига мурожаат қилганлар. Яъни рўй берган воқеа санасини ҳарфлар орқали ифодалаш усулини қўллаб таърихлар яратганлар. Бу усул турли саналарни сўзлар воситасида осон ёдда сақлаб қолишни ҳам таъминлаган.

Таърихлар икки қисмга бўлинади:

1. Таърихи суварий (суварий – «сурат» сўзининг куплиги)

2. Таърихи маънавий.

*Таърихи суварий*да таърих моддаси унинг ёзиллиши шаклиданок англашилиб туради:

راقم فقير سييد نياز ولد محمد يعقوب قوليدا ۱۲۳۴ هجرى ذى الحجه آيى نينك ۲۱ لانچى كونيدا اختتام سرحدى غه يتوشدى.

Қўлёзма хотимасидан англашилишича, асар 1224 (1809) йили зулхижжа ойининг 12-кунида ёзиб тугатилган.

Мана бу таърих ҳам таърихи суварийнинг гўзал намунаси ҳисобланади:

تاريخه سيكيز يوز داغى اون ايردى و قدر اخشامى
بير آى توغولدى دنياداكيم مملكتدا خان ايرور.

Мазкур таърих шоир Саккокий томонидан Темурнинг набираси Халил Султонга бағишлаб битилган бўлиб, унинг мазмунидан шаҳзода ҳижрий 810 йили таваллуд тошгани англашилади.

*Таърихи маънавий*да сўзнинг маъноси мавзуга тамоман муносиб тушади ва таърих моддаси абжад ҳисобида чиқади.

Абдурахмон Жомий вафотига бағишлаб Хусомий Қаландарий томонидан ёзилган мана бу таърихнинг таърих моддаси «*ашъори дилфиреб*» иборасидан абжад ҳисоби усулида чиқарилади:

رفت از جهان و ماند میان سخنوران
تاريخ فوت خيستن اشعار دلفريب.

Яъни, ўзи (Жомий) жаҳондан кетган бўлса-да, нуктадонлар орасида ўзининг «дилфиреб ашъор»ини вафотига таърих қилиб қолдириб кетди. *ашъар дلفريب* нинг абжад ҳисоби 898 га тенг.

Баъзан таърих моддаси чиқадиган сўз жумлалар орасига қистириб ўтилиши ҳам мумкин. Масалан, Ҳасанхўжа Нисорий ўзининг «Музақкири аҳбоб» тазкирасида Жомий ҳақида маълумот берар экан «*Умр ёшлари گاس (кос)га етганда*» деган жумлани қўллайдики, бунда *گاس* сўзининг абжад ҳисоби 81ни ташкил қилади ва у шоирнинг вафот этган вақтидаги ёшени билдиради («*Музақкири аҳбоб*». 41-бет).

Мана бу таърих Убайдуллахон даврида Бухорода барпо қилинган олий иморатлардан бири Мир Араб мадрасасининг қуриб битказилиши муносабати билан шоир Аззий томонидан айтилган бўлиб, таърихи маънавийнинг энг гўзал кўринишларига мисолдир:

مير عرب فخر عجم آن كه ساخت
مدرسه عالی بو العجب
بو العجب اين استكه تاريخ او
مدرسه عالی مير عرب

Шеърнинг таърих моддаси *عرب مير عالی* ибораси ҳарфлари йиғиндисидан чиқади, яъни 942 (милодий 1536).

Таърихнавислик XVIII–XIX асрларда ривожланишнинг юкори нуқтасига кўтарилди. Натижада, таърихлар нуктали ва нуктасиз ҳарфларнинг

Йигиндисидан – жамидан ҳам яратила бошланди. Содир бўлган воқеанинг таърих моддаси нуқтасиз ҳарфлардан олинган бўлса, бу ҳол муаммо илмида «иухиал», нуқтали ҳарфлардан олинган таърих моддаси эса «мужавҳар» деб аталган. Таърихнинг бу усулида нуқтали ва нуқтасиз ҳарфлар алоҳида йиғилади ва бирлаштирилади, сўнг уларнинг ҳарфий рақамлари аниқланадиги, бу шеърнинг таърих моддаси бўлади. Бунда йиғилган ҳарфлар баъзан маъно англамаслиги ҳам мумкин, лекин кўзда тутилган санани аниқ ифодалаши жиҳатидан аҳамиятлидир.

Бу даврларда шеърда араб ҳарфлари номларини келтириш орқали ҳам таърихнинг ажойиб намуналари яратилди:

ضاد (ض) ایدی تاریخ تقی حا (ح) و دال (د)
مدتی هجرتدین اوتوب ماه و سال.

Байтда келтирилган ض ح د ҳарфларининг абжад ҳисобидаги рақамларини оладиган бўлсак ض – 800 га, ح – 8 га, د – 4 га тенг бўлади ва улар йиғиндиси 812 ни ташкил қилади. Бу Дурбекнинг «Юсуф ва Зулайҳо» достонининг яратилган йилидир. Мелодий йили билан 1409 йилни англатади.

Таърих айтиш санъатининг ўзига хос қатъий қонун-қоидалари мавжуд. Унга кўра, таърих моддаси яширинган сўз ёки иборадаги рақамлар топилиши лозим бўлган санадан ортик бўлса «искот» усулидан фойдаланиб камайтирилади, аксинча орттириш лозим бўлса «идҳол» усулига мурожаат қилинади.

Хуллас, таърихлар ўз вақтида жуда муҳим аҳамият касб этган. Улар ўқувчини ўйлашга, фикрлашга ундаган, тафаккури доирасини кенгайтиришга хизмат қилган. Бизгача Навоий, Огаҳий, Мунис, Комил ва бошқа шоирларнинг кўплаб таърихлари етиб келган. Таърих жанри қўлэзма баёзлар таркибида айниқса кўп учрайди. Чунончи, ЎзРФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлэзмалар фондида 1380-хужжат рақами остида сақланаётган баёз таркибида Мирийнинг 6 та; 7521-рақамли баёзда Муқимийнинг 2 та, 4179-рақамли баёзда Нодимнинг 9 та ўзбек тилидаги, 23 та форс тилидаги таърихлари мавжуд.

Таърих санъати адабиётимизда бир қатор жанрларнинг шаклланишига замин бўлди.

1-топширик. Қуйидаги таърихларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг ва уларнинг санасини аниқлашга ҳаракат қилинг. Ўзингиз билган, эшитган таърихлардан мисоллар келтиринг:

بیر آه تاریب ایتتینک، فوتیغا خسته محیی
دیدینگکه واصل حق جنت مآب ثاقب.

Ёрдамчи ҳолатлар: Тагига чизилган сўзларнинг абжад ҳисобидан таърих моддаси чиқади (ҳижрий 1334 йил). Искот амалига кўра «>»нинг кийматини айирсак, 1328 қолади. Бу санани мелодий йилига айланттиринг.

2-топширик. Мана бу таърих бир бино таъмири муносабати билан шоир Муқимий томонидан айtilган. Таърих моддаси тагига чизилган сўзлардан ҳосил қилинади (ҳижрий 1281 йил).

کوروب اوشبو فرح افضا بنانی
مقیمى سوردی عقلمین نهانی
دیدى از روی لطف آهسته ناگاه
خرد تاریخینه تعمیر ثانی.

3-топширик. Қуйидаги таърих Шайбониҳон томонидан Нажмиддин Кубро вафотига бағишлаб айtilган бўлиб, таърих моддаси тагига чизилган сўзлардан чиқади (ҳижрий 618 йил).

آینک تاریخیدور شاه شهدا
ینه بیر الف بیرلا بولور ادا

4-топширик. Тубандаги таърих Сирожиддин Хондайлиқий томонидан Хислатнинг «Армуғони Хислат» баёзининг чоп этилгани (ҳижрий 1340 / мелодий 1921 йил) муносабати билан айtilган. Таърих моддаси тагига чизилган сўзлар таркибидаги ҳарфлар рақамлари жамланмасидан тузилади.

سورادیم عقلمین انگا تاریخ
دیدى بو دلکشای بیاضنی اوقو

5-топширик. Ибн Синонинг таваллуди, илмга камол бахш этиши ва вафоти саналарини ифодаловчи мана бу тўртлик таърих жанрининг энг яхши намуналаридан бири ҳисобланади:

حجت، الحق ابو علی سینا
در شجع آمد از عدم با وجود
در ثصا ضبط کرد جمله علوم
در تکز کرد این جهان پرود

Маъноси: Ҳақиқат ҳужжати бўлган Абу Али ибн Сино - «шажая»да йўқликдан борликқа келди (туғилди), *ثصا* – «шасо»да барча илмларни билиб олди, *تکز* – «таказ»да бу жаҳонни тарк қилиб кетди.
تکز *ثصا* сўзларининг абжод ҳисобини чиқаринг.

Муаммо

Муаммо араб тилидаги *عما* – «аъмо» сўзидан олинган бўлиб, «кўр қизилган», «яширинган» деган маъноларни англатади. У шеърӣ жанр сифатида ўзининг қатъий қондаларига эга бўлиб, асосан бир, икки байтдан иборат бўлган тугал маъноли шеърдир. Муаммода бирор ном (асосан киши номи) ҳарфлар орасига яширинган бўлади ва у сарлавҳада аниқ кўрсатилади. Шу билан бирга шеърда унинг ечими билан боғлиқ бўлган турли имо-ишоралар ҳам берилади. Ўқувчи муаммони мавжуд махсус қондалар асосида

таҳлил қилади ва ечимини топади. Муаммонинг ечими араб ҳарфларининг ёзилиш ҳолатига асосланади. Унинг ечимида биринчи навбатда мантқдан келиб чиқилади. Бунинг учун маънодош ва шаклдош сўзларни аниқлаш, бир тилдаги сўзнинг бошқа тилдаги маъносини топиш, бадний санъат илмига мурожаат қилиб, араб алифбосидаги ҳарфларнинг шакли, рамзийлигига эътиборни қаратиш, муаммо қилинган сўзлардаги ҳарфлар ўрнини алмаштириш, йил ҳисоби, бурж ва абжад ҳисобидан фойдаланиш лозим бўлади. Шу билан бирга ўқувчидан ишорат қилиб ўтилган ҳарфларни аниқлаб уларни ўз ўрнига тартиб билан тўғри қўйиш ва улаш ҳам талаб қилинади. Ана шундагина муаммо жумбоғи тўғри ечилади.

Адабиётимизда XIV–XV асрлар муаммо жанрининг гуркираган даври сифатида қайд этилади. Лекин муаммонинг дастлабки намуналари қачон ва қасрда пайдо бўлгани масаласига ҳали ҳам аниқлик киритилгангача йўқ. «Ислом энциклопедия»сидаги маълумотга кўра, араблар мазкур жанрнинг илк ижодкорини машҳур арузшунос Халил ибн Аҳмад деб биладилар. Ажам олимлари эса дастлабки ижодкорни Али Ибн Абу Толиб деб фараз қиладилар. XV асрнинг I ярмларига қадар ўзбек адабиётида ҳам шоирларнинг муаммо жанрида ижод қилганликлари номаълум, аммо адабиётимизда муаммо жанрининг илгаридан, яъни Навоийга қадар ҳам мавжуд бўлганига ишора қилувчи мисралар мавжуд, деб ёзади шу даврлар тадқиқотчиси Э.Рустамов ва Лутфийнинг куйидаги байтини мисол тариқасида келтиради (*Ўзбекская поэзия в первой половине XV века. М. 1963. 82-бет*):

زهی نازکلار معما اصطلاحین توزگالی
اغزیتیک مشکل گشا هرگز معما بولمادی.

Лекин Навоий даврида муаммонавислик жуда тез суръатлар билан ривожланди. Навоийнинг «Девони Фоний» асари таркибига шоирнинг беш юзга яқин форс-тожик тилидаги муаммосининг киритилиши бу даврда муаммонависликнинг камолот босқичига кўтарилганини исботлайди. Навоий ўзбек тилида ҳам муаммо жанрининг кўплаб ажойиб намуналарини яратди. Улар шоирнинг турли асарлари таркибидан кенг ўрин олган. Шоирнинг мана бу машҳур муаммоси мазкур жанрнинг энг яхши намунаси ҳисобланади:

بو گلشن ایچرا یوقتور بقا گلیگنا ثبات
عجب سعادت ایروز قالسا یخشیلیک بیرلا ات.

Байтда «سعادت» дан «ат» чиқариш кераклигига ишора қилинмоқда. Шунда سعد қолади ва у «яхшилик», «бахт» маъноларини беради. Дунёда ҳеч нарса боқий эмас, ҳамма нарса ўткинчи, шундай экан чиройли амаллар бажариб яхши от қолдиришга уриниш лозимлигини ўқдирмоқда шоир

Навоий қаламига мансуб мана бу муаммо Ҳасан исмига айтилган бўлиб, муаммони ечиш шартига кўра «احسن» сўзидан «ат»ни чиқариш лозим. Шунда қолган ҳарфлардан حسن исми ҳосил бўлади:

خَلْقِنِگَنِي رَاسَتَ قَبْلِغِيلِ هَر سَارِيغَاكِه بَارِسَانَكِ
اِحْسَتَت دِير بَارِي اِيل گَر يَخْدَشِي اَت چِيقَارِسَانَكِ.

Муаммо насрда ҳам яратилиши мумкин. Навоий асарлари сарлавҳаларининг аксари муаммо жанри асосига қурилган. «Ҳайратул-аброр» достонининг ўн биринчи мақолотида ана шу ҳолни кузатиш мумкин. Унда «илм»нинг жаҳл-нодонлик қоронгулигини ёритувчи қуёш, ой ва ёруғ кун экани муаммо йўли билан англатилган:

«علم» – «илм» сипеҳрининг баланд ахтарлигидаким, жаҳл тунини ёрутмоқ учун айни (ع) қуёшдин, лами (ل) ойдин ва мими (م) кундуздин нишона айтур».

Мазкур муаммо, муаммо айтиш қоидаларидан «тасмия», «ҳисоб» ва «талмеҳ» усулидан истифода этиш орқали ечилади. علم сўзидаги ع қуёшга (араб тилида қуёшнинг «айн» деб ҳам аталишига ишора), ل - ой (абжад ҳисобида 30 га тенг), م - кундуз (араб тилида يوم кундуз)ни англатади. Бу ҳарфлар жам бўлиб, علم сўзини ташкил қилади.

Навоийнинг мана бу муаммоси эса бадийий санъатлардан «ташбеҳ» асосига қурилган:

يوزينگ كيم قطره حى سيراب قيلميش
گليدوركيم سو ايچگاندين اچيلميش.

Байт мазмунига эътибор қилинадиган бўлса, унда гўзал маҳбубанинг терлаган юзи тўйиб сув ичган гулнинг очилишига ташбеҳ қилинапти. Мисраларни муаммо усуллари бўйича шарҳ қиладиган бўлсак, қуйидаги ҳолат юзага чиқади. Маълумки, араб тилида сув «ما» деб аталади. Агар, «گل» ана шу «ما»ни тўйиб ичса, бошқача қилиб айтганда گل нинг орасига «ما» кирса гул очилади. яъни كمال исми ҳосил бўлади (*Л. Зоҳидов. «Алишер Навоий асарларидаги муаммо элементлар». Адабий мерос. Т. 1971. 62-бет*) демоқчи шоир.

Муаммо жанр сифатида XV аср ўрталарида тараққиётнинг янада юқори нуқтасига кўтарилди. Натижада, илм толиблари, шоир ва уламолар учун муаммо айтиш ва унинг ечимини топиш катта синов, имтиҳонга айланди. Муаммонавислик фан сифатида мактаб ва мадрасаларда махсус ўқитила бошланди. Манбалардан маълум бўлишича, Навоий эътиборини қозониш ва унинг суҳбатидан баҳраманд бўлишга иштиёқманд бўлганлар муаммо айтиш ва ечишнинг қонун-қоидаларидан яхши хабардор бўлишлари, чиройли ва мазмунли муаммо айта билишлари талаб қилинган. Бу йўл билан уларнинг фикрлаш доираси, маҳорати даражаси белгиланган.

Муаммо жанрининг кенг тараққийси унинг назарияси билан боғлиқ асарларнинг юзага келишини таъминлади. Дастлабки асар Шарофиддин Али Яздийнинг қаламига мансуб бўлиб, «Хулалӣ мутарраз дар фанни муаммо ва луғз» деб аталади. Бу асарнинг яратилиши муаммо айтиш ва ечишнинг қонун-қоидалари, усуллари, шартлари борасида баҳс этувчи кўплаб қатор назарий рисоаларнинг яратилишига сабаб бўлди. Буюк форс-тожик шоири

Абдурахмон Жомийнинг «Хулятул-хулал», «Рисолаи муаммои мутавассит», «Рисолаи муаммои сағир» ва бошқа асарлари шулар жумласидандир.

Алишер Навоий мазкур асарларни катта диққат ва ҳурмат билан ўқиган, ўзининг ижодида улардан кенг баҳраманд бўлган. Лекин илм толибларининг улардан истифода этишларида бир оз кийинчиликлар ҳам йўқ эмаслигини алоҳида таъкидлайди. Бу кийинчиликларни муаммо қоидаларининг тартиб баён қилинмаганлигида деб билади. Яъни «Муаммонинг бирор қоидасига келтирилган мисол ҳали ўқувчи хабардор бўлмаган қоидага ҳам тегишли бўлади» (*Алишер Навоий. Хамсатул-мутаҳаййирин. (Жомий ва Навоий тўплами). 55-бет.*). Ана шуларни назарда тутиб устози Жомий билан маслаҳатлашган ҳолда «муаммо» жанрининг назарий асосларини илмий жиҳатдан белгилаб берувчи «Рисолаи муфрадот» асарини яратади. Жомий рисолаи ўқиб чиқиб жуда юқори баҳо беради ва ўғлига уни махсус қўлланма сифатида тавсия қилади.

«Рисолаи муфрадот»да муаммо жанрининг ички қоидалари содда ва тушунарли қилиб баён қилинган. Ҳар бир қоида мазмунини ёрқин ифодаловчи муаммолардан мисоллар келтирилиб фикр исботланган.

Асар катта уч бўлимга бўлинган, бўлимлар ўз навбатида яна бир неча бўлақларга бўлинади:

1. Аъмоли тахсил, яъни осонлаштирилган амаллар.

Бу қисм ўз навбатида яна тўрт қисмга бўлинади:

1. Интиқод – саралаш, яъни муаммо қоидаларидаги махсус ишоратга мувофиқ сўз ёки ҳарфларни танлаш.

2. Таҳлил – ҳал қилиш, яъни шеърнинг маъносига эътиборни қаратиш, таҳлил қилиш.

3. Таркиб – бириктириш, яъни шеърдаги муаммони ифодалаётган сўз ёки ҳарфларни йиғиш.

4. Табдил – ўзгартириш, яъни муаммо яширинган сўзларни ёхуд ҳарфлар ўрнини алмаштириш.

Демак, тахсил амалига кўра, аввало шеърдаги ишорага эътибор қаратилиб у асосида муаммо қилинаётган сўз ёки ҳарфлар саралаб олинади, сўнг мисралардаги сўзлар маъноси таҳлил қилиниб, муаммо яширинган сўз ва ҳарфлар йиғилади, лозим бўлган тақдирда эса муаммо яширинган сўз ёхуд ҳарфларнинг ўрни алмаштирилади.

II. Аъмоли тахсил, яъни ҳосил қилиш амаллари.

Бу бўлим яна саккиз қисмга бўлинади:

1. Тансис ва тахсис. Бу «ошкор қилиш» деган маънони билдиради. Яъни бир нарсани бошқа бир нарсага махсуслаш, мослаш керак бўлади.

2. Тасмия – номлаш. Бу қоидага мувофиқ муаммо ечимда ҳарфлар номини қўллаш, аташ лозим бўлади.

3. Талмеҳ – ишора қилиш. Мумтоз адабиётдаги маънавий санъатлардан бири бўлиб, адабиётдаги ёки халқ оғзаки ижодида бўлган ҳодисалар, асар қаҳрамонлари номларига ишора қилиш демак.

4. Иштирок – шериклик, биргалаштириш, қушилиш демак.

5. Киноят – яширин киноя, кочиришларга ишора.

6. Тасҳиф – хато қилиш, ўзгартириш. Бу амал ҳарф санъати билан боғлиқ бўлиб, ёзувда «хато» қилиш деган маънони англатади, яъни муаммо қилинаётган сўзни топиш учун ҳарфлар ўрнини ўзгартиришга ишора демак.

7. Истиора ва ташбеҳ – жуфтлаштириш, яъни предмет, ҳодиса ва воқеаларни ижодий жуфтлаштириш орқали улар орасидаги ўхшашликка ишора қилишдир.

8. Ҳисоб – муаммо қилинаётган сўз ёхуд ибора таркибидаги ҳарфларнинг рақамий тенглигини абжад йўли билан ҳисоблашга ишора.

III. Аъмоли такмили – яъни мукаммаллаштириш амаллари. Бу бўлим ҳам уч қисмга бўлинади:

1. Таълиф – улаш, яъни аниқланган ҳарфларни бирлаштириб келишимли қилиш, маъно чиқадиган қилиб тўғрилаш.

2. Искот – соқит қилиш, яъни муаммо қилинаётган сўз ёхуд ибордаги ортиқча ҳарфларни йўқ қилиш, олиб ташлаш демак.

3. Қалб – тескарига айлантириш, яъни ҳосил қилинган, аниқланган муаммо сўзини одатдагидек ўнгдан чапга эмас, чапдан ўнгга қараб ўқишга ишора (Кенгрок маълумот учун қаранг: Ўзбек адабиёти тарихи. II жилд. – Т.: 1970. 435-бет.).

Кўринадики, муаммо ечимининг ўз қонун-қоидалари, кўплаб усуллари мавжуд. Навоий муаммо қоидаларини баён қилишда тадрижийликка қатъий амал қилган. Аввало – «тасҳил» соддалаштирилган, сўнг «таҳсил» – муаммони ҳосил қилиш усуллари ва «такмил» муаммони ҳосил қилишнинг мукаммаллаштирилган амалларини тартиб билан баён қилиб берган. Муаммо қоидаларининг соддалаштирилган ва тартибли баёни бўлмиш ушбу назарий асар ёш ижодкорлар, толиби илмлар ва муаммонавислар учун ўз даврида муҳим дастуруламал бўлиб хизмат қилган.

Навоийнинг ўзбек тилида яратган муаммолари борасида шуни айтиш жоизки, уларда шоир муаммо қоидаларидан «таҳлил» ва «таркиб» (шеърый маъно ва муаммолик маъноларига ишора қилиш); «тародиф» ва «иштирок» (бир сўзни кўп маънода ва бир неча сўзни бир маънода қўллаш); «истиора» ва «ташбеҳ» (бир нарсани айтиб иккинчисини кўзда тутиш); «талмеҳ» (машҳур мавзӯ ва асар қаҳрамонлари номларига ишора); «тасҳиф» (ҳарф санъатига ишора); «тасмия» (ҳарф номларини келтириш) ва бошқа амаллардан жуда ўринли ва унумли фойдалангани кўзга ташланади. Унинг «Ғариб» исмига айтилган мана бу муаммоси «таҳлил ва таркиб», «интиҳок», «табдил», «гасҳиф», «искот» ва «абжад» ҳисоби амалларига асосланган:

Чок бағрим тарафин айладинг икки парканд,

Бирини ташлабон охир, бирини эттинг пайванд.

Байт маъноси: *Чокли бағримни иккига айирдинг, унинг бирисини ташлаб, иккинчисини пайванд эттинг.*

Байтда муаммонинг ечими «бағрим» сўзи билан боғлиқлигига ишора мавжуд. Яъни «бағрим» بَغْرِيم сўзининг бош ва охириги ҳарфларини искот қилсак غَرِي қолади. Байтдаги «икки» сонининг ҳарфий ифодаси «ب»дир. Ана шу «ب»ни ҳосил бўлган сўзга «пайванд» қилсак غَرِيْب исми ҳосил бўлади.

Навойнинг «Ҳайратул-аброр» достонининг саккизинчи мақолоти сарлавҳасида ҳам «ташбеҳ» ва «ҳисоб» усули амали асосида «вафо» сўзи муаммо қилинганки, унинг ечими мавжуд рамз ва ишоратлар моҳиятининг мазмунини тушуниб етиш ва аниқлаш билан бевосита боғлиқ. Шоир ўз замонида «вафо» каби улуғ неъматнинг тобора йўқликка юз тутиб, вафодор кишиларнинг ноёб бўлиб топилмас даражада эканини куюниб ёзади. «Вафо бобидаким, و – вов»и семурғ «س – син»ининг даҳякидек ниҳондур ва «ف – фо»си Қоф тоғи остидаги «ف»дек аён ва «ا – алиф»и «كميا – кимё» тубидаги «алиф» нишонаси ва нуктаси «меҳри гиёҳ бўтасининг дона»си. Бас, буларни тамаъ қилгон кишининг иши сув сатҳида югурмак бўлмай ва қора ерда кема сурмак.

Бу имо-ишоралардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, вафо وفا нинг و ҳарфи «симурғ» سيمرغ сўзидаги س нинг даҳяки, яъни ўндан бири (س ҳарфининг рақамий тенглиги олтамиш бўлиб, унинг ўндан бири олти ҳисобланади. вов – و ҳарфи ҳам олтига тенг. Семурғ номи бору ўзи йўқ афсонавий қуш). ف – قاف сўзининг охириги ҳарфи (Бу ҳам афсонавий тоғ бўлиб, фақат номи мавжуд, ўзи йўқ). «Вафо» сўзининг алифи كميّا сўзининг остидаги алиф бўлиб, у ҳам камёб. Фе – ف ҳарфининг нуктаси эса «меҳригиёҳ дарахтининг дона»си. Демак, меҳригиёҳ дарахти ҳам йўқ нарса. Шундай экан, уларни ахтармак, йўқ нарсани қидириб вақтни зое кетказмак билан баробар, демоқчи шоир.

Навой ана шундай рамзий ишоралар орқали ўз замонида йўқолиб бораётган «вафо» сўзига тавсиф беради ва уни семурғ, коф тоғи, меҳригиёҳ каби номи бору ўзи йўқ бўлган мубҳамларга тенглаштиради.

Муаммо қоидаларининг «тахлил», «таркиб», «талмех», «тасҳиф» каби усулларида истифода этиб яратилган муаммолар Навойнинг «Фарҳод ва Ширин» достонида ҳам учрайди. Достон қаҳрамони Фарҳод исмини муаммо йўли билан икки хил изоҳлаш мумкин эканини таникли адабиётшунос олим Н.М.Маллаев айтиб ўтган эди.

جماليدين كورونگاچ فر شاهي
 بو فردين يارودي مه تا بماهي
 قويوب يوز همت و اقبال و دولت
 همول فر سايه سيدين تاپتي زينت.

Мисралардаги فر شاهي дан فر ни ва دولت اقبال همت ни ва فر ни олиб, уларни бирлаштирадик, яъни, «искот» ва «таълиф» амалларига асослансак فرهاد исми ҳосил бўлади.

Худди шу усул қуйидаги байтда ҳам қўлланилган:

فراق و رشك و هجر و آه ايله درد
 بيرار خرف ايتداديدين ايلايان فرد.

Яъни биринчи мисра таркибидаги درد هجر آه درد сўзларининг бош ҳарфлари йигиндисидан فرهاد исми ҳосил бўлади.

Алишер Навоийнинг эллик иккита ўзбек тилидаги муаммоси унинг «Наводируш шабоб» девони таркибига киритилган. «Ҳилол» номига айтилган муаммо шуларнинг биридир:

كونكولوم حلاك بولدى چو عشقینكى باشلا دی
اخر باشیدا هر نیکیم بار ایردی تاشلا دی.

Муаммонинг ечими учун диққатни **كونكول** ва **حلاك** сўзларига қаратиш лозим. **كونكول** дан **ل** чиқарилса, у ҳалок бўлади, яъни **كونک** қолади. **حلاك** сўзининг «охир бошидаги ҳар неким бор эрди, ташлади» мисраси ишорасига кўра «**ک**»ни олиб ташласак, **حلا** қолади. Аввал чиқариб олинган «**ل**» ни **حلا** га уланса, **ل حلا** номи ҳосил бўлади. (Муаммонинг ечими қоидаларига кўра муаммо қилинаётган сўздаги ҳаракатлар ўрнини алмаштириш мумкин).

«Бобур» исмига айтилган мана бу муаммонинг ечимида эса муаммо қоидаларидан «ҳисоб», «искот», «табдил» ва «таълиф» усулларига амал қилиш талаб қилинади:

ایشیگینگ آستانیغا قویوبان ایکی یوزومنی
اوپای گاهی تواضع بیرلا سورتای گاه کوزومنی.

Муаммо қилинаётган номни топиш учун аввало, «табдил» амалига асосланиб **ایشیک** сўзини унинг арабийсига, яъни **باب** сўзига алмаштирилади ва «искот» усули асосида унинг «**ب**»сини ташлаб **با** си олинади. Ҳисоб амалига кўра, **ایکی** рақамининг ҳарфий ифодаси «**ب**» **یک** ники эса «**ر**» ҳарфларидир. Ҳарфларни «таълиф» амали асосида улаб ёзсак **بابر** номи ҳосил бўлади.

Қуйидаги муаммо эса муаммо айтиш қоидаларидан «тасмия» усулига асосланган:

(ا) الف توغرى بولگانی اوچون جاندا یشایدی
(و) واو ایگری بولگانی اوچون خوندا یشایدی.

Байтда «жон» ва «хун» сўзлари муаммонинг ечимига ишора сифатида берилган. Алиф тўғри бўлгани сабабли инсон учун азиз бўлган **جان** нинг ўртасида яшайди. Вов эгри бўлгани учун **خون** нинг, яъни қоннинг ўртасига яширинган. дея инсоннинг яхши ва ёмон амалларига ишора қилинади. Муаммога «ҳалоллик, тўғрилиқ, инсонга ҳурмат бахт келтиради; эгрилик, ёмонлик эса разолатга бошлайди», деган маъно сингдирилган.

Мана бу муаммо муаммо битиш қоидаларидан «ҳисоб» усулига асосланган:

قاواقنی سیندوروب آلتی دانه الغیل
که بونی انگا قوشوب یانا سالغیل.

Муаммонинг ечимини топиш учун **قاواق** сўзини «парчалаб» ундан олтини, яъни **و** ни (**و** нинг рақамий тенглиги **6**) олиб, унга бирни, яъни алифни қўшиш керак. Шунда **7** ҳосил бўлади. **7** рақамининг ҳарфий ифодаси «**ز**»дир. «**و**» ўрнига «**ز**» ҳарфини қўйиб ўкисак **قازاق** исми ҳосил бўлади.

Муаммо жанрининг тараққийси бу шеърӣй шаклда танқидий фикрларни ифодалаш имконини ҳам берди. Адабиётшунос А.Иброҳимов Зайниддин Восифийнинг муаммо жанридан фойдаланиб Кўчқинчixonнинг муҳрдор вазири Юсуф Маломатийни қаттиқ ҳажв қилганини ёзади. Йигирма бир байтдан иборат ушбу муаммо – ҳажвия таркибида бешта сўзга айтилган муаммо мавжуд (*Иброҳимов А. XVI аср ўзбек адабиётининг асосий хусусиятлари. Т. 1976. 115–116-бетлар*). Мазкур шеърда шеърӣй шакл масаласида четга чиқилган бўлса-да, аммо муаммо айтиш ва ечишнинг барча қонун-қоидаларига тўла амал қилинган. Шеър муаммонависликнинг янгича бир кўриниши сифатида ҳамда ҳажвий сўзларни муаммога киритиш нуктаи назаридан аҳамиятлидир.

Хуллас, муаммо жанри адабиётимизда мавжуд бадий воситаларни шеърда моҳирона қўллай билиш, ҳозиржавоблик, ақлни пешлаш, тафаккур доирасини кенгайтириш, яширинган ғояни муаммо қоидалари асосида ечиш ва бу йўл билан китобхон руҳиятини кўтариш воситаси сифатида ўз вақтида жуда муҳим роль ўйнайди.

1-топширик. Қуйидаги муаммоларни ўқинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг. Муаммонинг маъносини чақиб, муаммо яратишнинг қандай қоидаларига амал қилинганини аниқланг ва шу асосда унинг ечимини топинг:

چشم تو مرا دید و منش بیک ندیدم
چون سیر بوبینم ز تو انست امیدم.

Мазмуни: Кўзинг мени кўрди, мен уни яхши кўра олмадим. Сендан умидим шуки, кўзларингни тўйгунча кўрсам.

Муаммо Навоий Самарқандда эканида кекса шоир Алои Шоший томонидан «Навоий» исмига айтилган. Муаммонинг ечимни учун таянч сўзлар:

چشم – араб тилида عين («Искот» усулидан фойдаланинг)

مرا – араб тилида لی (ли)

سیر – (сер) сўзининг шаклдоши شیر

جان قوشی چو بولوی دانه حالینغا زار
شاد اولدی و خلقه ایلادی زلفینی یار.

Мазкур муаммо Навоий томонидан «шоҳ» сўзига айтилган.

گردنی طره دین تا آجتی ماهیم
پریشان قیلدی فی الحال آنی Аһим.

Бу муаммо Навоий томонидан "Тоҳир" исмига айтилган.

هم قاشی بیرلا عارضی خوش ایرور
هم کوزی بیرلا قدی دلکش ایرور.

Мазкур муаммо Навоий томонидан عادل – «Одил» исмига айтилган.

2-топширик. Ўзингиз билган, эшитган муаммолардан ҳам намуналар ёзинг ва счимини топишга ҳаракат қилинг.

Туюқ

Бу шеърый шакл ўзбек адабиётига хос жанр бўлиб, унинг илдизи турк халқининг оғзаки ижодига бориб тақалади. Туюқ ва унинг айрим хусусиятлари ҳақидаги дастлабки маълумот Алишер Навоийга тааллуқлидир. У ўзининг «Мезонул-авзон» асарида «*Туюғ икки байтқа муқаррардур ва сайъ қилурларким, тажнис айтилгай ва ул вазн рамали мусаддаси мақсурдур*» дея таъриф бериб ўтган. Шоир туюқ жанрининг турк улуси, хусусан, чигатой халқи орасида кенг тарқалгани, мажлисларда чиройли ва нозик сўз ўйини сифатида истифода этилганини уқтиради. Навоийнинг бу фикрлари Бобур томонидан янада такомиллаштирилган. Бобур ўзининг «Рисолаи аруз» асарида туюқнинг тўрт мисраси ҳам тажнис асосига қурилиши мумкинлиги ва янги шакл – «*туюғ-қитъа*» шаклининг мавжудлиги ҳақида хабар беради. Катта адабиётшунос Б.Валихўжаевнинг таъкидлашича, бундай қитъа-туюқнинг чиройли намунаси Мунис Хоразмий ижодида ҳам мавжуд. Шунингдек, Бобур туюқнинг тажниссиз шакли бўлиши ҳам мумкин эканини айтиб ўтган. Бундай туюқлар рубоийга яқин туради.

Туюқ жанри халқ оғзаки ижодига ниҳоятда яқин бўлгани сабаб XV асрда Хуросон ва Моварауннаҳр туркий халқлари орасида жуда кенг тарқалган. Унинг дастлабки чиройли намуналари Саккокий ва Атоий ижодида учрайди. Гарчи уларнинг туюқларидан намуналар бизгача етиб келмаган бўлса-да, лекин омоним сўзлардан мохирига истифода этиб яратилган ғазаллари таркибидаги мисралар туюқ жанрига намунали мисол бўла олади:

گر هجرينگ اوتى جان و جگرگا ياقا كىلدى
جانيمغا نى خوش شربت وصلينگ ياقا كىلدى
هجر اوتى نيچه مجروح ايتيب بوردى جكرنى
وصلينگ بو شفا مرهمينى خوش ياقا كىلدى.

Навоийнинг «Мезонул-авзон» асарида келтирилган мана бу туюғни ҳам бу жанрнинг характерли намунаси ҳисобланади:

يارب اول شهنودو شكر يا لېمودور
يا مگر شهنودو شكر يا نېمودور
جاذيما ييوسته ناوك اتقالى
عمره اوقين قاشيغا يالېب مودور

Саккокий мисраларида «ёқмоқ» феълдан тажнис сифатида истифода этилган бўлса, Навоий туюғининг радифини «ёлабмудур» омоним сўзи ташкил қилади. Ҳар икки шоир ҳам мазкур лафзларни турли маъноларда

қўллаб тажнис санъатининг ажойиб намунасини яратишга муваффақ бўлганлар.

Саккокий шеърининг биринчи мисрасида «ёқмоқ» сўзи «ёндиrhoмoқ» маъносида, иккинчи мисрада «ёқимли», «хуш ёқмоқ» ва тўртинчи мисрада «суртмоқ», «суркамоқ» маъноларида қўлланилган.

Навой туюғининг биринчи мисрасида «*ёлабмудур*» сўзи «*ёки лабмудур*», иккинчи мисрада «*ялабмудур*», тўртинчи мисрада «*ўқни ёйга жойламоқ*», яъни «*ёламоқ*» маъноларида қўлланилган.

Алишер Навоий маҳоратининг янги қирраларини намойиш этувчи ўн учта туюғи унинг «Бадосъул-васат» девони таркибига киритилган. Унинг туюқ жанрини қай даражада санъаткорона эгаллаганини қуйидаги мисолда ҳам кўриш мумкин:

چرخ تارتيب حنجر هجران بوتون
قويمادی بير زره باغريمنى بوتون
تونگا باريب بيزنى بيحال ايلادينك
نى بلا ليع تون ايميش يارب بو تون.

Шеърда «бутун» сўзининг омоним шаклларида фойдаланилиб ажойиб сўз ўйини уюштирилган. Мисраларда «бутун» сўзи уч хил 1) жамики; 2) тўлик; 3) бу кеча маъноларини ифодалаб келмоқда.

Ўзбек мумтоз адабиёти лирикасининг оригинал жанри бўлмиш туюқнинг энг ёрқин намуналари Лутфий ижодида учрайди. Шоир тажнис сўзлардан моҳирона истифода этиб, шу сўзлар воситасида ажойиб сўз ўйинларини уюштиришга муваффақ бўлган. Унинг каламидан тўкилган мисралар туюқ жанрининг бетакрор намуналари ҳисобланади. Шоирнинг йигирмадан ортиқ туюғи бизгача етиб келган. Қуйидаги туюқ ана шуларнинг бирidir:

كرچه قوروتماس كوزومينك باشينى
حق اوزون قىلسون اول آينينك باشينى
يغلاما كوپ بو وجودنيزك عشق اوتى
نى قوروغين قويغوسى نى باشينى.

Мисраларда «ёш» сўзи уч ўрнимда уч хил 1) кўз ёши; 2) умр; 3) ҳўл маъноларини ифодаламоқда.

Шоирнинг мана бу туюғи ҳам мазкур шаклнинг гўзал намунаси ҳисобланади:

چرخ كجرفتار ايليدين يازامين
چيقمانيم هجران قيشيدين يازا مين
بير مينى يارلىق بيلا ياد ايتماس اول
هر نيچه اول شهكه قوللوق يازامين.

Мазкур туюқда ҳам «ёзамен» – «адашмоқ», «саргардон бўлмоқ», «ёз фасли» ва «ёзмоқ» маъноларида қўлланилган.

Шоирлар туюқ учун тажнис сўзини танлашда баъзан араб ёки форс тилидаги омоним сўزلардан ҳам истифода этганлар. Чунончи, Лутфийнинг қуйидаги туюғи араб тилидаги «ол» (қизил) сўзининг омонимлари асосига қурилгани ва шоирнинг янги топилган ижод намунаси сифатида эътиборга лойиқ:

مىن كونگول بېردىم ینگاقىنك آلىنه
بولمادىم واقف بو مكرو آلىنه
ايمدى لآبود چاره يوق كورمك كىراك
هر نى تىنگرى سالمىش اولسا آلىنه.

Кўринадики, «олина» сўзи биринчи мисрада «қизил». иккинчисида «ҳийла», тўртинчисида «пешанага битилганини кўрмоқ» маъноларини ифодалаб келмоқда.

Туюқ жанрининг диққатга сазовор намуналари Бобур ижодида ҳам мавжуд. Шоир «ёқилди» сўзининг «ёйдек эгмоқ», «ўтга ёқмоқ», «баён айламоқ» каби омонимларидан истифода этиб санъаткорона тажнис яратишга, сўз ўйинини уюштиришга муваффақ бўлган:

قدىمنى فراق محنتى يا قىلدى
كونكول غم و اندوه اوتىغا ياقىلدى
حاليمنى سىباغه آيتىب ايردىم اى گل
بىلمان سنكا شرح قىلمادى يا قىلدى.

Бобурнинг мана бу туюғи ҳам тажнис санъатининг чиройли намунаси ҳисобланади:

مىنى بىحال اىلاگان يار اى دورور
كىم انىنك وصلى منگا يارايدورور
گر وصلى بولماسا كىتار بىرىم
يا خراسان يا خطا يا رايدورور.

Мисраларда «ёройдурур» сўзи уч хил – 1) «ёрим ойдек», 2) «ярамоқ», 3) «Рай шаҳри» маъноларида қўлланилган.

Туюқ жанри Навоийдан кейин яшаб ижод этган шоирлар томонидан ҳам муваффақият билан қўлланилди.

شمع يانكلىغ يانادور باتىمىندا اوت
كوز باتىمدىن بىر يوزىدا اوندى اوت
قان ياشىم قىلدى يولونكنى لاله زار
مونچه تقصير اىلادىم قانىمدىن اوت.

Мазкур туюқ Фазлий Намангоний қаламига мансуб бўлиб «ўт» сўзи «олов», «ўт-ўлан», «кечирмоқ» маъноларида қўлланилган.

Туяқлар, айниқса, қўлёзма баёзлар таркибида кўп учрайди. Мирзо, Искандар Мирзо, Абубакр Мирзо, Азми, Огаҳий, Мажруҳ, Кобилий ва бошқа шоирлар мазкур жанрнинг санъаткорона ижод қилинган кўплаб намуналарини яратдилар.

Тажнис

Тажнис – лафзий санъатлардан бири бўлиб, «бирор нарса билан ўхшаш бўлмақ» деган маънони англатади. Қадимда тажнис «*жиснас*» деб ҳам юритилган. Бу санъат шеър байтида келтирилган маънан ҳар хил, аммо шаклан ўхшаш икки сўз орқали муайян фикр, лавҳа ёки тимсолни таъсирчан ифодалаш учун хизмат қилади. Тажнис санъатининг ўзига хос хусусияти шундаки, у туркий адабиётда вужудга келган туяқ жанрининг шаклланишига сабаб бўлган, ривожини таъминлаган.

Тажниснинг «*тажниси том*», «*тажниси ноқис*» ва «*тажниси мураккаб*» каби турлари мавжуд. «*Тажниси том*» – «*тўлиқ тажнис*» деб ҳам аталади. Бунда сўзнинг ёзилиши ва талаффузи бир хил, лекин маъноси ҳар хил бўлади.

«*Тажниси ноқис*» ўз номидан ҳам англашилиб турганидек, нуқсонли, тўлиқ бўлмаган тажнисдир. Тажниснинг бу кўриниши «*муҳарраф* – *ҳарфли*» деб ҳам аталади. Санъатнинг бу турида жинсдош сўзлар тўлиқ тажнис бўла олмайди, яъни тажнисли сўзларнинг ёзилиши бирдай, аммо ҳаракатли ҳарфларда (унлиларда) тафовут бўлади, шу сабаб маъно ҳам турлича чиқади.

«*Тажниси мураккаб*»да эса жинсдош сўзларнинг бири алоҳида ва иккинчиси икки ёки ундан ортиқ сўздан иборат бўлади.

Навийнинг маънабу туяғи тажниси томнинг энг яхши намуналаридан бири ҳисобланади:

چون پرى و حوردور آتینک بیگیم
صرعت ایچرا دیو ایرور آتینک بیگیم
هر حدنگیکیم اولوس آندین قاجار
ئاتوان جانیم ساری آتینک بیگیم.

Мисраларда «отинг» сўзи уч хил маъноларда истифода этилган: 1) исм; 2) от (уй ҳайвони); 3) отмок.

Мана бу мисралар Хўжаңдий каламига мансуб бўлиб, тажниси мураккаб санъатининг етук намунасидир:

یوزونگنی حق جهان گلزاری قیلدی
یوزونگنی کوردی و گل زاری قیلدی.

Шоир байтда *گل زاری* ва *گلزاری* шаклдош сўзларини уюштириш орқали тажниси томнинг тажниси мураккаб турини ясашга муваффақ бўлган. Тажниснинг «*ёзув тажниси*» маъносини ифодаловчи «*хатти тажнис*» тури

ҳам мавжуд. Унга кўра тажнис қилинаётган сўзлар нуқталарнинг миқдори ёхуд қўйилиш ўрни жиҳатидан бир-бирдан фарқланади. Санъатнинг бу хил намунаси Хужандий, Гадоий, Лутфий, Навоий ва бошқа шоирлар ижодида кенг қўлланилган. Саййид Қосимийнинг куйидаги мисралари мазкур санъатнинг гўзал намунаси:

أليب پندىمنى سين اى مرد عاقل
زمانى بولماغىل حىمتدا غافل.

Мувашишаҳ

Кўлёзма баёзлар таркибида кўп учрайдиган, ҳарфларга асосланган шеърӣ санъатлардан бири *мувашишаҳ*дир. У арабча «*ташвеҳ*» сўзидан олинган бўлиб, асоси «*вашишаҳа*» (وشه) «*белни боғламоқ*», «*безамоқ*», «*зийнатламоқ*» маъноларида келиб, шу асосда *موشح* сўзи ясалган. Бу жанр эмас, шеърӣ шаклдир, шу сабаб ғазал, мухаммас, мусамман, мустаҳзод, маснавий каби жанрларда яратилиши мумкин. Мувашишаҳнинг ҳар бир мисра, байт ёхуд бандининг бошланиш ҳарфлари сирасидан шоир кўнглида яширин бўлган бирор кимсанинг номи келиб чиқади. Баъзан исм мисралар таркибидаги сўзлар орасига яширинган бўлади. Бундай ҳолда мувашишаҳ муаммо усулида счилади. Шеърнинг охириги байт ёки бандида унинг мувашишаҳ усулида битилганига ишора қилиб ўтилади.

Мувашишаҳнинг келиб чиқиши ҳақида турли фикрлар мавжуд. Чунончи рус шарқшунос олими И.Ю.Крачковскийнинг ёзишича, илк мувашишаҳ, унинг шакли шамойили ва муайян тартибда тузилиши (системаси) борасидаги фикрлар X асрда Арабистонда яшаб ижод этган шоир Муқаддам ибн Муъафа ал-Қабрий қаламига мансуб (*Крачковский И.Ю. Избранные сочинения. М. –Л., 1956. 512-бет*).

Ўзбек адабиётида эса дастлабки мувашишаҳларнинг қачон яратилгани борасидаги маълумотларга эга эмасмиз. Кўлёзма баёзлар таркибида учрайдиган Мушфикий, Толеъ, Хизватий, Мунис, Оғаҳий, Зорий, Увайсий, Муқимий, Фуркат, Роқим, Вали, Доий, Камий, Қорий, Мирзо Содик, Ҳавоий қаламларига мансуб мувашишаҳлардан англашилшича, бу шеърӣ шакл адабиётимизда XVIII–XIX асрларда анча кенг тарқалган. Чунончи, Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти хазинасида 7586-ҳужжат рақами остида сақланаётган кўлёзма баёз таркибида Мирзо Содикнинг «*мувашишаҳи мусамман*»и мавжуд бўлиб, унинг ҳар банди бошланиш мисралари ҳарфлари сирасидан «Бибиноз» исми келиб чиқади.

Қўкон адабиёти музейи фондида 299-ҳужжат рақами билан сақланаётган кўлёзма баёз таркибидаги мана бу мувашишаҳдан эса «Малакзод» исми келиб чиқади. Мувашишаҳ ғазал жанрида битилган:

منور عارضینکین نور حق جانا هویدادور
 کلامینک چون مسیح لبراکیم روح افزودور
 لبینک یاقوت احمرکیم حقیقت کانیدین چیققان
 تیشینک هر دانه سی ای مهلقا بیر در بیضادور.
 کوزینگ مردملاری عاشق ایلین قانین توکماقغه
 که هر قایمینی ایلکیدنا نیچه شمشیر برادور
 زمین و آسمان اهلی کورای دیب ای جمالینکنی
 یوزینگ کورسات کرم ایلاب ایشی سنگا تولدور
 اچیلغاچ سوزگا لعینگ هر طرف شهد شکر ساچغای
 بیریب دل مردلارغا ینگیدین جان ایتگای احیادور
 نما دم روشن اولغای ای پری گلزار حسنینگ خوب
 جهان بلبلاری شام و صبا وصالینگا گویدادور
 ترحم ایلاگیل افتاده حالیمغا ایا میرزا
 سینی دیب بیر کونی بول بلشیم اوزره نیچه سودادور

Собик Қўлёмалар институти, ҳозирда Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти Ҳамид Сулаймон фондида 88-ҳужжат рақами билан сақланаётган қўлёмза баъз таркибида ҳам Шавқийнинг мустаҳзолад жанрида ёзилган мувашшаҳи мавжуд. Унинг ҳар бир банди бош ҳарфларидан ва ҳар бир байтидан «таъмия», яъни муаммо йўли билан «Дилбари жонам», «Бобо Аҳмад», «Сурури донам» ва яна «Бобо Аҳмад» исмлари келиб чиқади. Бу мувашшаҳнинг мураккаб тури бўлиб, адабиётимиз тарихида жуда кам учрайди.

Жаҳон Отин Увайсийнинг куйидаги муаммоси ҳам мувашшаҳ усулида яратилган бўлиб, унда шоирнинг исми «жаҳон» сўзи яширинган:

(ج) جيم و (ه) ها و (ا) الف کيم مين کيم و ردینک یوکی بیلا
 دلیمدا نقطه سی بغریمدا داغیم لایق خون مین.

Харфий санъат асосига қурилган ушбу мувашшаҳи муаммонинг биринчи мисрасидаги ҳарфлар сирасидан Ҳа ҳосил бўлади. Иккинчи мисрасидаги «дилимда нуқтаси, бағримда доғи» ибораларида Ҳ – нун ҳарфига ишора мавжуд. Ҳа ёнига Ҳ қўйилса Ҳа ҳа исми келиб чиқади.

Хуллас, мувашшаҳ ғазал, рубойи, фард жанрлари сингари ҳозирда ҳам замонавий шоирлар ижодида муваффақият билан қўлланилмоқда.

1-топширик. Мувашшаҳ намуналаридан (у замонавий мувашшаҳ ҳам бўлиши мумкин) бирилганларингизни араб имлосида кўчириб ёзинг. Ўзингиз ҳам ўз исмингизга ёки ўртоқларингиз исмига мувашшаҳ бита оласизми? Ҳаракат қилиб кўринг.

Луғз ва чистон

Луғз – муаммога ўхшаш шеърий санъатлардан биридир. Фарқи шундаки, луғз савол гарзида тузилади ва шу томони билан у чистонга ҳам ўхшаб кетади. Лекин луғз чистонга нисбатан ҳажман каттароқ бўлади. Луғзнинг хусусиятларидан бири шундаки, унда бирор нарса санъаткорона нозиклик билан шеърий тасвир қилинади. Тасвирдан ўша нарса ёки предметнинг хусусиятларини фаҳмлаб олиш талаб қилинади. Луғзнинг дастлабки намуналари форс-тожик адабиёти намояндлари Рудакий, Мушфикий, XI аср шоири Манучехрий ижодларида учрайди. Уларнинг луғзлари «камон», «тийг» каби предметлар тавсифига бағишланган.

Ўзбек адабиётида луғз жанр сифатида кенг тарқалган эмас. Унинг айрим намуналари Алишер Навоий ижодида учрайди. Шоирнинг ўзбек тилидаги ўнга луғзи унинг иккинчи девони «Наводирун-нихоя» таркибида мавжуд.

Бирор нарса ёхуд ҳодисанинг характер ва белгиларини санъаткорона шеърий таъриф – тавсиф этиш орқали китобхонни уни топишга далолат қиладиган шеър – *чистондир*. Чистон форсий сўз бўлиб, *чист – нима, он – у, у нима?* деган сўз бирикмасидан ташкил топган. Чистон халқ оғзаки ижоди замирида вужудга келган бўлиб топишмоқларга яқин туради. Қадимда уни луғз деб ҳам атаганлар. Чистон жанрида битилган шеър кўпинча тўрт, олти, баъзан ўн мисрадан иборат бўлади. Ўзбек адабиётида чистоннинг дастлабки намуналари Алишер Навоий томонидан яратилган. Унинг «Микроз» – «қайчи» номига айтилган чистони бу жанрнинг яхши намуналаридан бири бўлиб ҳисобланади. Унда қайчининг хусусиятлари тавсифланади:

*На қушлар эркин аларким, бирордурур қаноти,
Қанотининг учида ҳар бирисига минқор.*

*Бирор аёғлари ҳам бору турфароқ буким,
Аёғ учида бирор кўз ҳам эттилар изҳор.*

*Қачон аёқларин алмаштиурлар ул соат,
Қанот урарга бўлурлар тоюрдек тайёр.*

*Қанот кўп урмоқ ила бир қари учарлари йўқ,
Учарда гарчи қаридур аларга истизҳор.*

Навоий чистонлари «қалам», «танга», «ўқ», «анор» ва бошқа предметлар тасвир-тавсифига бағишлаб айтилган бўлиб, улардан шоирнинг кузатувчанлик ҳофизасининг нақадар теран экани англашилади. Чистон жанри ижтимоий-сиёсий ва фалсафий масалаларни образли қилиб ифодалашда ҳам қулай лирик тур бўлиб ҳисобланади. Навоийнинг «анор»га бағишлаб айтган чистони ижтимоий мазмунинини чуқурлиги билан алоҳида ажралиб туради.

*На мижмардур, тўла ахгар, вале ул мижмар андоми,
Эрур сунъ илгидин гоҳе мусаддас, гоҳ мусамман ҳам.*

*Чикар равзандин ахгар дудию бу турфақим, онинг
Ўтига дуд йўқтур, мижмарига балки равзан ҳам.*

*Ўту мижмар дема, бор ул садафким, дурларин онинг
Эвурди қонга даврони мушаъбид, чархи нурфан ҳам.
Агар бу навъ эмас, бас не учун бармоқ кучи бирла
Бўшар жисми, оқар қони, анга мажруҳ бўлуб тан ҳам.
Нечаким табъи норидур ва лекин меъда норига,
Берур таскин, мунунг нафъин топибмен воқеан мен ҳам.*

Чистонлар Навоийдан кейин ҳам яратилган. Увайсий, Огаҳий, Узлат, Абдуғафур ва бошқа шоирларнинг маҳорат билан битган чистонлари кўлэзма баёзлар таркибидан кенг ўрин олган. Қуйидаги чистонда (муаллифи номаълум) лабга қўйиб чалинадиган «чанг» асбоби тасвирланган:

*Ул на луббатдур дегил эй зуфунун,
Боши эгри, ҳолати бўлмиш забун.
Моҳвашлар лаълин ўпмак чогида,
Нола айлар хоҳ куну хоҳ тун.*

Кўринадики, чистонда тавсиф-тасвир асосий ўринни тутади, муаммода эса маъно биринчи ўринда туради. Ҳар икки жанр ўртасидаги яқинлик чистоннинг ҳам (айримларининг), муаммонинг ҳам ечими бевосита абжад ҳисоби билан боғлиқлигида кўринади. Қуйидаги чистон фикримизнинг далилидир:

عجب قوش کورمیشان باشی اوچ یوز
بیلی یتمیش ایاغی هم ایکی یوز.

Чистонда тасвирланаётган нарса номини топшиш учун келтирилган рақамларнинг ҳарфий ифодасини топиб ўрнига қўйиш ва уларни улаб ўқиш керак.

Чунончи, *یوز* абжад ҳисобида *ش* ҳарфини, *ع* ҳарфини, *ایکی* *ر* ҳарфини ифодалайди. Ҳосил бўлган ҳарфларни уласак *شعر* сўзи ҳосил бўлади. Демак, чистон шеър сўзига айтилган экан.

Мана бу чистон Огаҳий томонидан айтилган бўлиб, унда исми бору ўзи унутилаётган «вафо» сўзи яширинган.

اول نه ینکلیغ طرفه قوشکیم آلتیدور انینگ باشی
طرفه راق بوکیم ایاق بیردور قنات سکسان انگا
کرچه انینگ بو زمان اهلی ارا باردور اتی
لیک یوقلوع اثیانی ایچرادور مسکن انگا

Чистонда тасвирланишича, кушнинг боши олти – бу абжад ҳисобида «و» ҳарфини ифодалайди, каноти саксон – бу «ف» ҳарфини беради, аёк бир – «ا» ҳарфини ифодалайди. Ҳарфларни бирлаштирак *وفا* сўзи келиб чиқади. Кўринадики, вафо сўзи шеърда айтилганидек 6, 8, 1 рақамлари ичига яширинган.

Чистонлар насрда ҳам ёзилиши мумкин:

چست آنکه فنک رفتار دایما ره رود قدم نرند

Таржимаси: Бу нимаки, осмон фалакнинг юришидан (айланишидан) у ўйинда. У доимо йўл юради-ю, лекин кадам босмайди.

Мазкур чистондаги тасвир ва тавсиф осмонда сузиб юрүвчи булутларга каратилган.

Хуллас, чистонлар яширин ҳолатда берилган нарса ёки предметнинг характерли белгиларини тасвирлаш орқали ўқувчини ўйлашга, тафаккур килишга ундаб, улар хотирасининг ўсишига, зехнининг ўткирлашувига омил бўлган.

1-топширик. Куйидаги чистонларни ўқинг, араб имлосида дафтарингизга кўчириб ёзинг ва жавобини топишга ҳаракат қилинг:

*Ул надурким, сабз тўнлуқ, ёз ёғочнинг бошида,
Қиш ялангоч айлағай барча халойиқ қошида.
Барча қушларнинг сўнгоки ичида,
Ул на қушдурким, сўнгоки тошида.*

*Ул надурким, бир келин ўзи чўтир,
Етти қат парда ичида мисли хур.*

*Икки маҳбубни кўрдим, иккисин киндиги бир,
Иккисин орасига тушсанг топадурсан касир.*

2-топширик. Увайсийнинг яна қандай чистонларини биласиз?

Топишмоқлар

Топишмоқлар – халқ оғзаки ижодининг кенг тарқалган тури бўлиб, чистонларга яқин туради. Топишмоқларда асосга олинган бирон нарса унинг ўзига ўхшаш бўлган иккинчи бир нарсанинг хусусиятларидан келиб чиқилган ҳолда тасвир этилади, яъни ўша топилиши лозим бўлган предметнинг ўзига хос томонлари – белгиси, сифати маълум рамз, ишоралар орқали берилади. Ўқувчи топишмоқни ана шу ишоралар орқали ўйлаб топади. Топишмоқлар маълум бир предмет, нарса, муҳим сўз, шахар номлари ва бошқаларга қарата айтилиши мумкин. Кузатувлар топишмоқларнинг араб ҳарфлари уст ва остига қўйиладиган нуқталар, уларнинг миқдорига қарата айтилиши мумкин эканлигини ҳам аниқлашга имкон берди. Қўлёзма баёзлар таркибида ана шундай топишмоқларнинг бирини учратдик. Топишмоқ матнини тўлиқ келтирамыз:

بىر ايکى اوچ بولادى تورت بولماس
تورتونچىنى عالمدا هيچ کيم بيلماس
شامغه باريب تاپديم اول اوچين
مصردا تاپماديم هيچ بيريسين
مندا بارو سندا بار ادمدا يوق
بلکه ادمدا ديمای عالمدا يوق

Мазкур топишмоқда араб ҳарфларига қўйиладиган нукталарнинг фақат учта бўлиши, «шом», «менда», «сенда» ва «йўқ» сўзларида уларнинг мазмундан келиб чиқилган ҳолда турли ўринларда ва керакли миқдорда қўйилганига ишора мавжуд.

Кўринадик, топишмоқлар ўқувчини синчковликка ундайди, кузатувчанлигини оширади, хотирасини мустаҳкамлайди. ҳаёлот уфқини кенгайтиришга хизмат қилади.

Биз юқорида кўриб ўтганларимиз айрим адабий жанр ва санъатлар бевосита араб ҳарфлари билан боғлиқ эди. Қўлэзма асарларни, жумладан, баёзлар таркибини кузатиш жараёнида бевосита арабий рақамлар билан боғлиқ бўлган санъат намуналарини ҳам учратишга муваффақ бўлдик. Бу хил санъат турлари рақамларни санок эмас, тартиб сон шаклида ўқилиши лозимлигини талаб қилади. Шеърый санъатнинг ушбу тури жуда кенг тарқалган эмас. Унинг айрим намуналари Хоразм адабий муҳитида тузилган қўлэзма баёзлар таркибига киритилган. Саъдий (Хоразмий), Шайх Низомий ва Мирзо Умар каби хоразмлик шоирлар ўз ижодларида бу санъат турини маҳорат билан қўллаганлар. Биргина мисол келтирамиз:

ز زلف خال خطت کويم ای مه تابان
۱ بنفشه ۲ عنبر ۳ ريحان
بدوری خال خطت
۱ بنفشه ۲ بسته ۳ حیران

Шеърни шу туришда ўқилганда нимадир етишмаётгандек кўринади. Аслида у мукамал шеър бўлиб, сўзларни ўз ўрнига қўйиб ўқиш ўқувчиларга ҳавола қилинади. Шеърни тўғри ўқиш учун юқорида айтиб ўтганимиздек, унинг таркибида мавжуд рақамларни тартиб сон шаклида ўқиш лозим. Учинчи, чаладек кўринган мисра бошига эса иккинчи мисрадаги сўзлар (бинафша, анбар, райҳон) қўйиб ўқилади:

ز زلف حال خطت کويم ای مه تابان
یکوم بنفشه دووم عنبرو سوم ريحان
بنفشه و عنبرو ريحان بدوری خال خطت
یکوم شکسته دووم بسته سوم دیران

Хулоса ўрнида шунини таъкидлаш жоизки, мазкур жанрлар. шеърый шакл ва ҳарфий санъатларнинг барчаси бир-бири билан бевосита боғлиқ, бири иккинчисини тулдирди. Энг муҳими, уларнинг асосида абжод ҳисоби таърих ётади.

Шундай экан, ўқувчи абжод ҳисобини яхши билиши, у билан боғлиқ санъатларни пухта эгаллаши лозим. Чунки булар ўзбек адабиёти тарихи билан, ўзбек шеърини билан боғлиқ масалаларни чуқур ўрганиш учун кенг йўл очди. Қўлэзма асарларнинг китобот тарихини аниқлашда, матнини тушуниш, мазмун моҳиятини англаб етиш масалаларида катта ёрдам беради. Шу билан бирга мазкур санъатлар ўз даврининг кроссворди (бош қотирмаси) ролинини ҳам бажарадики, улар ўқувчилар тафаккурини доирасини

кенгайтиришга, билим даражасини оширишга, мушоҳадаларини бойитишга, ақлларини пешлашга хизмат қилади.

1-топширик. Қуйидаги шеърларни араб алифбосига ўғиринг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг. Улар қайси шеърини санъат намунаси ҳисобланади? Ечимини қандай усуллар ила амалга ошириш мумкин?

*Банда белида бор бир гавҳар,
Икки қил они эй қарампарвар.*

(Огаҳий)

Таянч тушунча: «Банда» сўзи арабча عبد (абд) бўлади. Шеърнинг ечимини топишда сўздаги ҳаракат белгилари ўрнини алмаштириш мумкин.

2-топширик. Қуйидаги муаммо Алишер Навоий томонидан Ниёз исмига айтилган. Муаммонинг ечимини топинг.

*يوزىنى كورسا كوزوم هر دم آقار ياشى آينىك
اول قوياشدور شمع و ايكى قاشى مناقشى آينىك.*

Таянч тушунча: Қуёш араб тилида عين деб ҳам аталади. Ишорага кўра عين сўзидан ع чиқарилади. Минқош (шам пилиги кесиладиган кайчига ўхшаш мослама) билан عين даги ن қайчиланиб ع ўрнига кўйилиши лозим. Шунда қандай сўз ҳосил бўлади? Энди قاشى сўзидаги قاش ни ز билан алмаштиринг ва ع ни исқот қилинг.

3-топширик. Қуйидаги топишмоқларни эски ўзбек ёзувига ўғиринг, жавобларни топинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг. Ўзингиз билган, эшитган топишмоқларни эски ўзбек ёзувига ўғиринг.

*Ул надурким, пойи йўқ, юрса боши бирла юрар,
Юрганида хок сурмай, онча устолик қилар.*

*Ул надурким, шаҳддин тотлиқ эрур хумморга,
Ихтиёр этсам сотарни, кирмагай бозорга.*

*Ул надурким, икки дарёйи ажаб хунхордур,
Эл ҳалокин қасдига мавж урмишин кўрдум бу кун.
Ул на қушдурким уёсида, болалар ташқари,
Дон берур вақтидаги толпинмишин кўрдум букун.*

*Ул на гумбаздур эшиги туйнугидин йўқ нишон,
Неча сулгунпўш қизлар манзил айлабтур макон.
Синдируб гумбазни қизлар ҳолидин олсам хабар,
Юзларига нарда тортиглиқ турарлар бағри қон.*

*Ишқни билсанг, кўнгулда сақланур,
Мард эсанг албатта дилда сақла нур.
Мажнуни девонадин қилма дариг,
Бир сўзунг бирла нечалар сақланур.*

*Мухаббат мими, қошинг қофи, сабрим содин ул маъбуд,
Висолинг вови, қаддинг долини то айлади мавжуд.*

4-топширик. Қуйидаги жумланинг абжад ҳисобидан Абдуллахоннинг Қўлобни қўлга киритган вақти санасини чиқаринг.

فتح ولايت كولا ب.

5-топширик. Қуйидаги жумла Абдуллахоннинг қайси кун, қайси ой ва нечанчи йил вафот этганини англатади.

شام شنيه دوم زماه رجب.

6-топширик. Қуйидаги иборадан Жомий вафот этган санани чиқаринг.

اشعار دلفريب.

7-топширик. Қуйидаги иборанинг абжад ҳисобидан Нисорийнинг шу номли тазкирасининг ёзилиш тарихини ҳосил қилинг.

مذکر احباب.

8-топширик. Огаҳий қаламига мансуб мана бу тўртлик қайси жанрга тааллуқли. Унда яширинган сўзни топинг:

Ул на дилбарким, тани сиймин ўлуб,

Бадр янглиз сурату сиймосидур.

Хат битуб икки юзида сар басар,

Зийнатафзойи руҳи зебосидур.

Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви

Араб имлосига асосланган эски ўзбек ёзуви кўп минг, йилликлар давомида қўлланилиб келинди. Ота-боболаримиз ана шу ёзувда савод чиқарганлар. Лекин вақт ўтиши, замонлар ўзгариши, маданий ҳаётнинг юксалиши ва айниқса, Тошкент, Хива, Самарқанд, Когон, Қўқон (1868–1870) ва бошқа ерларда лито-типографиянинг ташкил этилиши араб ёзувида савод чиқаришда бирмунча мушкулликлар мавжуд эканини кўрсатди. Бу мушкулликлар асосан араб тилидан кириб ўзлашган сўзларнинг тарихий-этимологик асосда, яъни улар араб тилида қандай ҳарфлар иштирокида ёзилиб келинган бўлса, худди шу тарзда ёзилиши шарт экани ва буни доимо ёдда тутиш лозимлиги каби масалаларда кўринар эди. Ана шу муайян мушкулликларни бартараф қилиш мақсадида ҳамда омманинг ёппасига саводхон қилиш масалаларини назарда тутган ҳолда 1921 йили араб ёзувиغا ислоҳ киритилди. Ислоҳ, асосан фақат араблар талаффузигагина хос бўлган олти «ёт» ҳарф ص ض ط ظ ث ذ нинг ёзувдан чиқариб ташланишда ўз ифодасини топди. Яъни, уларнинг ўрнига мазкур ҳарфларнинг ўрнини босувчи ҳарфлар- ص ҳарфлари учун س ; ط ҳарфлари учун ت ; ظ ва ص ҳарфлари учун ز ҳарфлари қўлланиладиган бўлди.

Шу билан бирга, эски ўзбек ёзувида илгари ифодаланмаган қисқа унлилар учун ҳам махсус белгилар қабул қилиниб, бундан буён улар матнларда ўзининг тўлиқ аксини топадиган бўлди.

Маълумки, эски ўзбек ёзувида و – вов ҳарфи илгари учта товушни (в, у, ў) ифодалар эди. Эндиликда уларнинг ҳар бирига махсус белгилар қабул қилинди. Ҳатто «нг» – نڭ ва «инг» – ینگ товуш бирикмалари учун мувофиқ келган ك ва ڭ ҳарфий шакллари ҳам қабул қилинди.

Ислоҳ қилинган ёзувда	Эски ёзувда	Ҳозирги товуш шакли
نه	ا	а
ئا	آ	о
ئو	او	у
يو	او	ў
ئى	اى	и
ئى	اى	э

Мисоллар:

سابيت ميسال	ثابت مثال	мисол, Собит
سه دا سنوېخ	صدا صبح	Садо, субҳ
زيکير زنه ليل	نکر نليل	зикр, залил
زامين زنه مير	ضامن ضمير	зомин, замир
زنه فه ر زولمنه ت	ظفر ظلمت	Зафар, зулмат
تنه ريق تاهير	طريق طاهر	тариқ, Тоҳир

Мисоллар:

ئه حمنه د نه بنه د	احمد ابد	Аҳмад, абад
نارناد نايدين	آزاد آيدين	Озод, Ойдин
نوجماق نوچون	اوجماق اوچون	учмоқ, учун
نوتکير نوردنه ک	اوتکير اوردک	ўткир, ўрдақ
نيشچي نيش	ايشچي ايش	ишчи, иш
نيچکي نيچکي	ايشکي ايچکي	эшиқ, эчки

Эслатма: эски ўзбек ёзувидаги йой ҳарфи ислоҳ қилинган ёзувда уч хил кўринишда ўз ифодасини топди.

Масалан: بيلم – تاي – تاي – تاي ايلم – نيلم

1-топшириқ. «А» ва «о» унли товушлари иштирок этган сўзлардан ўнтасини топиб, ислоҳ қилинган эски ўзбек имлосида ёзинг.

2-топшириқ. «У», «ў» ва «в» товушлари иштирок этган сўзлардан бештасини топиб ёзинг, сўнг улардан жумлалар тузиб, ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзувида кўчириб ёзинг.

3-топшириқ. «И» ва «э» унли товушлари иштирок этган олтита жумла тузиб, ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзувида ёзинг.

4-топшириқ. ڭ (нг) ва گ (инг) товуш бирикмалари иштирок этган ўнта сўз топиб, ислоҳ қилинган ёзувда ёзинг.

5-топширик. Қуйидаги сўзларни ислоҳ қилинган эски ўзбек алифбосида ёзинг.

Абёт, ахмар, атфол, афзун, андоза, асар, ибтидо, Иброҳим, инсон, Ислом, ирода, иштибоҳ, залил, зулф, зули, зариф, зобит, зиё, тараб, табобат, талаба, тайёр, тонди, якто, йироқ, япроқ, йигоч, йиғламоқ, учувчи, учқун, уруш, ушбу, узум, унум, ўқчи, ўқувчи, ўроз, ўрин, ўрик, ўйнамоқ, олам, одам, обод, орол, Олим, оромгоҳ, орзу, кундуз, ўрим, тўзум, танг, матонат, жавоб, дафтар, кўнгул, инсоф, муҳокама, шараф.

6-топширик. Қуйидаги матнни ҳозирги жорий имлога ўтиринг ҳамда ислоҳ қилинмаган эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг:

نوزبیکستان شورالار مه مله که تینینگ، جه نوبیده جایلاشگان
حنومهریتلاردان بیریدیر نهالیسی قه رییب بیگیرمه میلییان کیشینی ته شکل قیله
دی پایته حتی تاشکه ند شه هری نه حالسی نیکی میلییان کنشیده ن زنیاد

7-топширик. Матнни ўқинг ва жорий ёзувга ўтириб ёзинг.

نیرک
باقچه نا بولولنک سايراشن تینگله ديم
تینگله گه چ نولتيرب نوزاق واقه تینگله ديم
سايراردی نو بولبول کولکين داغلاردی
فه قه ت مين «په ره نجی- ناغو»سن ناکلاردیم

8-топширик. Матнни ислоҳ қилинган эски ўзбек алифбоси асосида ёзинг.

Тўзрилик

Айтишларича, қадим-қадим замонда бир подшо кошона қурдиришни ихтиёр этибди. У машҳур хунарманд усталарни ҳузурига чақириб, мақсадини айтибди. Усталар режа тuzиб, энг тўзри, кам-кўсти йўқ баланд устун ахтаришиб, шаҳару қишлоқларни кезиб чиқишибди. Ниҳоят, ёлиз яшовчи кекса аёл ховлисидаги азим теракни таплаганибди. Улар кампирга тилла тангалар бериб, теракни кесиб олиб кетибдилар. Уни саройнинг ўртасига ўрнатибдилар, зарҳал нақиллар билан ишлов берибдилар. Устун эса, сарой чиройини яна ҳам очиб юборибди. Сарой битгач, одамлар уни томоша қилгали келишибди. саройни кўриш учун келган кампир ҳам устунга қараб: «Тўзри ўсганинг учун ҳам мана шундай безаниб, эл эътиборини тортиб турибсан. Эгри бўлиб ўсганингда ўтин бўлиб, ёниб кул булардинг. Тўзрилик сенга шунчалар иззат-икром бахи этди. Шу туфайли мен ҳам йўқчиликдан қутулиб, турмушим яхшилаптиб кетди» деган экан.

Демак, тўзрилик, ҳалоллик инсонни камолот сари етаклайди.

9-топшириқ. Қуйидаги матнни диққат қилиб ўқинг ва ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзувига ўгириб кўчиринг. Матн мазмунини сўзлаб беринг.

Китоб бир неچه минг йил лар ол пйда болган бо дурда ао торлы хил коринишларни алган балиликлар асорие ликарлар о باشقا قدیمی خلقلار کتابنی لای دان تیار لاگانلار بونینگ اوچون اولار یومشاق لایدان تیارلانغان کتتا کتتا بولاکلارگا اوچنی تیاق بیلان تورلی بیلگیلار توشیریشگان سونگره اونی افتابدا قوریتیشگان یاکه آلودا پیشریشگان حتایدا ایسا دستلاب کتابنی یویقا بمبوک پرچه لاریگا یازیشگان و اوندان پیشیق تیزیمچه اوتکازیب قویشکان کینچالیک اولار اوز کتابلارینی مویقلم و قارا بویاق بیلان ایپاککا یازیشگان قدیمی مصدردا کتاب منتلارینی یستی تاش بولاکلاریگا اوییب یازیشگان بیر قانچا ییل لار اوتگاچ پیروسی اویلاب تاپیشگان شوندان سونگ پیرگام پادشالیگیداگی اوستالار یازوو اوچون حیوان تیریسیدان پیرگامینت تیارلادیلار کینچالیک کتابلارنی قولدا دفتر قیلیب بیرلاشتیریلگان ورق لارگا یازگانلار ورقلار ساجیلیب کیماسالیگی اوچون دفترلارنی بیریکتیریب تیکار ایدیلار اونی چرم یاکه متا بیلان بیریکتیریلگان تخته قاپاقالی جلدگا «سالیب قویار ایدیلار بیزنینگ کوزیمیز اورکانیب قالگان کتابینگ حاضرگی شکلی ایلگاری شوندای پيدا بولگان ایدی

10-топшириқ. Қуйидаги мақолларни ислоҳ қилинган ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг.

Тикансиз гул бўлмас – машаққатсиз хунар.

Каттага ҳурматда бўл, кичикка иззанда.

Ақлли ўзини айблар, ақлсиз – дўстини.

Аввал ўйла, кейин сўйла.

Ширин ёлгондан аччиқ ҳақиқат яхши.

Ўзлашма сўзларни аниқлаш усуллари

Ўзлашма сўзларни аниқлашда асосан сўзларнинг фонетик қурилиши муҳим роль ўйнайди.

Туркча-ўзбекча сўзлар асосан қуйидаги хусусиятлари билан ажралиб туради:

1. Туркча-ўзбекча сўзлар таркибидаги товушлар бошдан охиригача оҳанг билан ё қаттиқ ёки юмшоқ талаффуз қилинади. Ўқувчилар, учувчи, ўқинглар, ёзинглар, келмоқчилар, теримчилар, бормоқчилар ва ҳоказо.

چين سوزنى يالغانغا چولغاما

چين ايتا آلور تيلنى يالغانغا بولغاما

Алишер Навоийнинг мазкур байтига диққат қиладиган бўлсак, мисралар таркибидаги фақат **чин** сўзларигина ўзлашма, яъни форс-тожик тилидан ўзлашган сўз бўлиб, қолган сўзларнинг барчаси туркча-ўзбекча сўзлардир.

2. Туркча-ўзбекча сўзларда икки унли товуш ёнма-ён келмайди. Акс ҳолда у ўзлашган сўз бўлади.

منفعت ساعت مطبوعات معاش تعام

ضررى بارچه ايلگا عام اولغاي
كيم تعام اوستيگا طعام اولغاي

Мазкур байтдаги зарари, ом (ёйилмок) ва таом сўзлари ўзлашма, яъни арабий сўзлардир.

3. Туркча-ўзбекча сўзларда бир бўғин таркибида икки ундош ёнма-ён келмайди.

قسم قلب عقل مرد دوست قصد فصل گوشت صبر پست غنث مشئت گپ
مشق درد دست

4. Туркча-ўзбекча сўзлар таркибида фе, ҳойи ҳутти, ҳойи ҳавваз(ح ف) ҳарфлари бўлмайди.

فرزند افسانه دفتر فن فلک فرمان نفس هوا هجر هيکل هم همدم همان همراه
هنگامه هدايت هجران هلال هند نهال نامه هاشم هوش بهار حديث هجاب حيات حج
حضر حزين حضرت حيوان حيرت حکيم حميده حرکت حرب حرف حرام حسن
حسرت حرمان حاجت جس حالت حاکم حاجى حُسن

Ўзлашма сўзларни аниқлашда асосан куйидаги ҳолатларга аҳамият бериш лозим:

1. **-нд** ҳарфий бирикма билан тугайдиган сўзларнинг аксари ўзлашма сўзлар бўлади.

هنرمند فرزند بلند بند رند ناپسند پراکنند پند مانند گلغند قند دردمند دلبند حرسند
بولماس ادبسىز كيشيلار ارجمند
پست ايتار اول خيل نى چرخ بلند

Алишер Навоийнинг ушбу байтидаги аржуманд (азиз, иззатли), паст, хайл (гурух), чарх, баланд сўзлари ўзлашма сўзлардир.

2. «Д» ҳарфи билан туговчи сўзлар ҳам кўпинча ўзлашма сўзлар бўлади.

خرامند نقد نوشخند پيوند سمنند سودمند پيسند خرمنند صيد صد عدد عهد
عيدر عدد رند رود زهد سود شمشاد شهد قاصد كيشاد مريد مقصد آمد فرد فد گرد
مرد زرد رد خرد بد تند مدد داد زاد كرد

3. Бизнинг талаффузимизга мос келмаган саккизта араб ҳарфи, яъни котиблар тили билан айтганда «ёт» (бегона) ҳарфлар (ث ن ح ص ض ط ظ ع) иштирок этган сўзлар ҳам ўзлашма сўзлардир.

ثَرِيًّا ثَابِتًا ثَمْرًا ذَوْقًا ذَاكِرًا ذَيْلًا ذَرَّةً ذَحِيرَةً ذَكَرَ ذَاتَ ذَاكِرٍ حَكْمَتًا حَاصِلًا حَافِظًا حَسْبًا حَسَابًا حَالَاتٍ حَكْمَرَانٍ حَقُوقًا صَلَابَتًا صَوَابًا صِبَاخَتًا صِنْعَتًا صَيَادًا صَوْفَى صَوْرَتًا صَاحِبًا ضَائِعًا ضَمِيرَةً ضَرَّرَ صَادِقًا صَبِيحًا صَنُوبِيرًا صَدَفًا صَدِيَّتًا ضِيَا ضَامِنًا ضَرْبًا طَرِبًا طَبَايِعَ خَطَّ طَاقَاتٍ طَلَا طَالَمَ طَعْنَةً طَلَبَ طَنْبُورًا طَرَاوَتًا طَرَانَهُ تَعَطِيلًا ظَلَمَ ظَلَمَتَ ظَاهِرًا ظَفَرَ ظَرِيفًا ظَهُورًا نَظَرَ نَظْمًا عَظِيمًا مَنظُورَةً نَظِيرًا عِبْرَتًا عِلْمًا عِلَاجًا اطَاعَتًا طَعْزِيَّةً عَيْسَى عَشَقَ اعْتِرَازَ عَقُوبَتًا طَاعَتًا تَعَرَّفَ عَثْمَانَ عَالِمًا عَاشِقًا عِنَايَتًا عِبَادَتًا عِرْفَانَ

4. «Ма», «му». «та» ҳарфий бирикмалари билан бошланган сўзлар ҳам кўпинча ўзлашма арабий сўзлар бўлади.

مَكْتَبًا مَرَحْمَتًا مَعْلُومًا مَوْسُومًا مَعْمُورًا مَحْمُودًا مَذْكُورًا مَجْنُونًا مَلِكًا مَمْلَكَتًا مَدْرَسَةً مَحْكَمَةً مُدَاسًا مَقْبِرَةً مَقْدَسًا مَحَبَّتًا مُحَمَّدًا مَكْمَلًا مَحْرَمًا مَنِيرَةً مَعْلُومًا مَتَفَكِّرًا مَسْتَقِلًا مَتَّصِلًا مَعْظَمًا مَعْمَا تَفَكَّرَ تَعَلَّمَ تَشَكَّرَ تَعَظَّمَ تَكَلِّفًا تَقْرِيطًا تَشْرِيفًا تَحْرِيرًا تَنْقَسَ تَكَلَّمَ تَخَتَّ تَحْسِينَ تَدْقِيقًا تَدَارَكَ تَفْسِيرًا تَقْوِيمًا

5. «Ат», «от» ҳарфий бирикмалар билан тугаган сўзлар ўзлашма сўзлардир.

صِنَاعَتًا نِظَارَتًا صِنْعَتًا سَلَامَتًا حَسْرَتًا جَمِيعَةً اِحْبَارَتًا نِبَاتَتًا اِنْشَاءتًا حَيَاتًا خَطَاطًا حَيَوَانَاتًا مَطْبَعَاتًا طَبِيعَةً نَشْرِيَاتًا مَلَاقَاتًا

6. «М» ва «ин» ўзак қўшимчалари билан бошланадиган сўзларнинг ҳам аксарияти ўзлашма сўзлар бўлади.

مَلَتَ مَعْرَاجًا مَدْنَتًا مَهْرًا مَدَحًا مَنِيرًا مَنَتَ مَدَدًا مَعْيَارًا مَحْبُوبًا مَنُورًا مَيْسِرًا مَبَارَكًا مَحَبَّتًا مَيَّ مَذْكُورًا مَجَالَاتًا مَجَازًا مَجْلِسًا مَدَارًا مَوْسُومًا مَوْلِيدًا مَجْرُوهًا مَيْمُونًا مَكْرُوهًا مَبْلَكًا مَلَكَتَ مَلَاحَتًا مَنزَلًا مَنصُوبًا مَنطِقًا مَنعَ مَرْنَمًا مَرثِيَّةً

7. Бошланиши «и» ва учинчи ҳарфи «т» бўладиган сўзлар ҳам асосан ўзлашма сўзлардир.

اِنْتِظَامًا اِنْتِظَارًا اِنْتِقَامًا اِنْتِحَابًا اِحْتِنَابًا اِحْتِيَاجًا اِحْتِلَافًا اِسْتِغَادَةً اِسْتِرَابًا اِتِّجَاةً اِسْتِقْبَالَ اِسْتِقْلَالَ اِسْتِقَامَتًا اِسْتِغْنَا

8. Ўзлашма сўзларда, айниқса, араб тилидан кириб ўзлашган сўзларнинг барчасида ҳам юқоридаги ҳарфлар иштирок этиши шарт эмас. Айрим сўзлар алифбо тартибдаги бошқа ҳарфларнинг иштирокида ҳам ясалaveraди.

Адам адрак جریان جناب التجا لباس مولانا مجلس رفاص رقم رغبت سليم
سما سيرت سود تقوى فنا فرد دولت

1-топширик. Куйидаги маттни ўқинг, таркибидаги ўзлашма сўзларни аниқланг ва кўчириб ёзинг.

معنوی جهندان اولغایماقچی بولسانگ مرتبه نگی یوقاری کوتاریشنی
ایستاسانگ جهان نینگ اولوغلاریگا یاقینلاشیدینی خواهلاسانگ علم اورگان عقل
و ادراکینگی تکامل لائستیر علم و عقل آدمی حقیقی انسان رتبه سیگا ایریشتیرسا
نادانلیک ایسه اونى آدمى لیک درجه سیدان چیتلاشتیرادی

اوزینگی علم بیرله بیز اتگیل

فقط کمخاب کییکان ایما، سدر گوزل

ادم فقط علم اورگانیشدان لذت تاپادی بو حس حیوانلاردا یوق علمنینگ هر
بیر پاغانه سی یانا یوقاریراق پاغانه گا ألیب کیلادی دیمک بیایمینگ چیگره سی
یوق

(ناصر حسرو)

2-топширик. Куйидаги маттни ўқинг. Таркибидаги ўзлашма сўзларни ажратиб дафтарингизга кўчириб ёзинг.

دوست محتاج لیکدا یار محنت چاغیدا بیلینادی بیر دانشمنددان قانچه دوست
ینگ بار دیب سوردادی لار دانشمند شونداى جواب بیردی قانچه دوستیم بارلیگینی
بیلمایم حاضر تورموشیم یاخشی عمریم فراوانلیک بیان کیچیب تورییدی
شونینگ اوچون همه مینگا خشامد قیلیب اوزلارینینگ دوست ایکانلیکلارینی
بیلدیریپ تورییدیلار مبادا دواتیم قولدان کیتسا او چاقدا قانچه سمیمی دوستیم
بارلیگینی بیلیب آلمان

3-топширик. Маттни эски ўзбек ёзувига ўгириб ёзинг. Ёт харфлар ништирок этган сўзларни аниқланг.

Мана бу ўн гўзал хислат одамга бахт-саодат келтиради: ҳаё, муруват, садоқат, тавозеъ, меҳнат, саҳийлик, номус, омонатга вафо, адолат, ҳилм ва шижоат.

Бу ўн ёмон хислат эса одамни фалокатга судрайди: ҳасад, адовит, баҳиллик, такаббурлик, ёлгончилик, мунофиқлик, чакимчилик, хиёнат, мисохиллик ва ялқовлик.

Чинакам бахтиёр бўлиш учун қуйидаги хислатлар лозим: илмдан орттирилган фазилат, ташқи кўринишдан топилган ҳақиқат, ақл туйғули ҳосил қилинган феъл-атвор, молу мулкдан зиёда саломатлик.

Адаб ақлнинг суратидир.

(«Оз-оз ўрганиб доно бўлур» китобидан)

4-топширик. «Ма», «му», «та» ҳарфий бирикмалари билан бошланадиган йигирмата сўз топиб, араб имлосида ёзинг.

5-топширик. Матнни ўқинг. Таркибидаги ўзлашма сўзларни аниқланг, уларга таъриф беринг. *Ёт ҳарфлар* ҳамда *ҳойи ҳавваз* ҳарфи иштирок этган сўзларни топиб кўчиринг.

سمانی لار سلاله «سزینگ پادشاهلاریدان بیرری بولغان امر نصر احمد سامانی نینگ معلمی یاشلیگیذا تعلم بیرایاتیب جودا کوپ ادپچوپ بیلان اورغان ایرکان امر نصر برار کون «.أطان بولسام جزاسینی بیرامن دیب کونگیغا توگوب قویدی بیر کیچه یاشلیک چاغلارینی ایسلاب یاتگانیدا معلمی یادیغا توشودی و تون بویى اونگا قانداى جزا بیریش کیراکلیگینی اویلاب چیقیدی ایرتالاب علمالاریدین بیرىگا چارباغدین بهی درختی نینگ خییچینیدین اون دانه کیسیب کیلیشنى ایکیچیسیگا معلم نی تاییب کیلیشنى بویورودی غلام معلمنینگ حضورىگا باریدی معلم سلطان نی وضیةت دا مینی ایسلاب قالدی دیب سورغان ایکان غلام شونداى دیدی بیر غلام غا چارباغ داگی بهی درختی دان اونتا خییچین کیسیب کیلیشنى مینگا ایرسا سیزنی تاییب کیلیشنى بویوردی معلم امر نصر اوچ آلیش پییگا توشگاننى انگلابدی و بولدا میوه فروش نینگ دوکانیگا کیریب بیر دینارگا اینگ یخشی بهی لاردان آلیب ینگىگا یاشیرییدی معلم امر نصر نینگ حضورىگا کیرگانیدا امر خییچین نی کورساتوب بونگا نیمه دیسین دیب سورابدی حاضر دیدی معلم قولینی ینگىگا تقیب باباغی دیهی نی الیدی و پادشاه کا قاراب عمرینگیز اوزاق بولسون بیر اغوز سوزوم بار دیدی ایت دیدی امر نصر منه شو بیجیریم و خوشبوی میوه شو خییچیندان حاصل بولغان

6-топширик. Алиф ҳарфи билан бошланиб «а» деб ўқиладиган ўзлашма сўзлардан йигирмата топиб ёзинг. Уларни араб ёки форс-тожик сўзлари эканини аниқлашга ҳаракат қилинг. Намуна:

امیر انور انجمن اندوه ادب ابیات افسوس اشک

7-топширик. Қуйидаги айн ҳарфи билан ёзилиб «а» деб ўқиладиган сўзларни ўқиб чиқинг ва кўчиринг. Ўзингиз билган, эшитган ана шундай сўзлардан яна ўнтасини топиб ёзинг.

عرب عوام عدم عدل عدو عيان عجب عمل عنقا عرض عرابه عظیم عذاب
عيب علامه عقل عهد

8-топширик. Қуйидаги ўзлашма сўзлар иштирокида гап тузинг.

انجمن اثر ابد الابد ابیات ادیب اجداد ایام اکبر الوان اندیشه اهل عام ادد ابد اجد
اوج اکرم اکمل اداوت اشعار احباب

9-топширик. Қуйидаги алиф билан ёзилиб «и» дея талаффуз қилинадиган ўзлашма сўзларни ўқинг, ёзилишини ёдда сақланг.

اصلاح اسم اسناد استفاده استقبال استقلال استقامت استغنا استغفار استهزا
اطاعت اقطاع اخلاص اختيار اختلاف احتراع احتصاص اشارت اشتياق اعتراف
اعتقاد اقبال اقليم اقتدار احترام ابلis ابن ابا ابتدا اداره ادراك ايجاد اضطراب اظهار
الهام امضاع املا امام ايمان امتياز اصلاح اسناد افتخار اشارت

10-топширик. Тубандаги алиф билан ёзилиб, «у» тарзида ўқиладиган ўзлашма сўзларни кўчириб ёзинг ва уларнинг ёзилишини ёдда тутинг.

اسلوب اصول امانت استخوان استوار امید استاد امیده اسلوب الفت افق

11-топширик. Қуйидаги айн билан ёзиладиган ва «у» дея талаффуз қилинадиган сўзларнинг ёзилиши ва ўқилишига диққат қилинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг.

عزلت عذار عمر عمرا عنوان عهده عود عضو علوم عمر عنصر عشر
عشاق عقاب عقوبت

12-топширик. Мазкур ўзлашма сўзлар асосида ўнта гап тузинг.
احتراع اصول ادراك عيان علامه لار ابد الابد اخلاص اختيار ايجاد انشا
افتحار عشق استفاده اقتدار عمر استوار اثر

13-топширик. Қуйидаги айн ҳарфи билан бошланадиган ва «и» тарзида талаффуз қилинадиган сўзларнинг ёзилиши ва ўқилишига диққат қилинг, дафтарингизга кўчириб ёзинг, ёдда сақлашга ҳаракат қилинг.

علم عمارت عبادت عبارت علت علاج عنان عنایت عصمت عیسی عشوه
عشق عراق عرفان عصیان

14-топширик. Қуйидаги ўзлашма сўзларни ўқинг, уларнинг қандай ҳарфлар билан ифодаланишини ёдда тутинг.

حديث مثلا منعاً عیباً اصراف اصلاحات اصلا اصول امصاع اهل دل تنقیص
تذکیره تصنیف تعطیل تعظیم تصادفاً ثریا ثور ثبوت ثمره ثواب جثه جراح حصه
حاصل حاصیة ختای خصلت ذکاوت ذوق ذوالفقار زهن ذیل ذریات رحصت رذیل
ریاضت سلطان صاف صدقه صادق صداقت صفت صنف صنم صلح
صندوق صمیمی صدداش صلابت صورت صولت ضرب صیقل ضدیت
ضرورت ضرر ضعیف ضیا ضیافت طاقت طالع طلبه طنسم طلعت طناب
طعام طیار طوفان طومار ظلمت عاصی عاجز عارض عامل عداوت
عجائب عصب عار عطا علاوه عیار غصه غواص فصل فضیلت قطب
قسط قرض قصاص قصه قصد لطیف مثال متقال مأموریت معطر نمط

مخصوص مسروع نوع نصب نصیحت نقصان وارث وظیفه وصیت وطن وصل وثیقه وحشت همراه همیشه همدم همخانه خانه دان هیچ حج حیكل رسم - رسوم مبارک نسخه خرسند نطق صبح ارمغان رباعی خرما قدرت قصور امیدوار نقاش مکار تردّد تفکر مکرم شفاف مقاله رسام تعجب شفقت شفاعت تلفظ تشبّث شدّت منجمّ مذاح ترقیّات منت تخت بخت مرد معلم درخت تأریخ انشأت مؤرّخ تأکید تأمین عائله عجائب غرائب تأثیر تقریباً شخصاً اولاً اعتباراً جسماناً معناً تصادفاً بنا ذاتاً خصوصاً تأریخاً حقیقتاً

15-топширик. Қуйидаги ҳойи ҳавваз ҳарфи иштирок этган сўзларни ўқинг, ёзлишига диққат қилинг ва дафтарингизга кўчириб ёзинг.

انهار بهر بهرام باله هوا ظهر ظاهر طاهر نهر بهار دهر هوس
 زهره شهرت حميده شهر هرات همراز پادشاه ماه شاه هم الله لاله پياله
 هلاله هنر همه هنوز سازنده خواننده پروانه سیه نگاه سيلگاه به دروازه
 بنده ريزه میده درنده چشمه درجه جامه باده جاهل بيشه اندازه انتها اندوه
 ابراهيم الهام

16-топширик. Ижодий диктант. Қуйидаги ўзбекча-туркча ва ўзлашма сўзлар асосида ўнга гап тузинг.

عقل ذهن عالم صبر برداش عمر حرف حسن هر بير طلبه وطن آلد
 برج ادا ايتماق لازم مملکت حمايه مستقل ملی مدنيت قدریت قيته جاری
 مصرف وجدان بولماق اوز اراده بيلم چنقاق بيگيت قيز آتا آنا فرزند معما
 يوق يول تينچليک

17-топширик. Луғат-диктант. Вов ҳарфининг ёзлиши ва талаффузига эътибор қилинг. Қуйидаги сўзларни ўзбекча-туркча ва ўзлашма сўзларга ажратиб кўчиринг. **Чўзиқ** «у» унлиси иштирок этган сўзларнинг тагига чизинг, **қиска** «у» унлисини замма ҳаракати билан ифодаланг.

Бурон Буйوک بوتون توتون گوروج گوروه درست کوندوز سرور
 اوزوم اوچون توخوم چوچوک اوچوق چوقور شکر قوروق غرور حضور
 حکومت بويوم بولوت بلبل بويروق اويقو اوزون اوچقور اونوم قووناق
 تاووق تورغون ترکوم سويوق بولاق بوزاق قاوون ترووز يوسون معلم
 معامله معالجه مناسبت مناظره مشکول موخوم دنيا دشمن پوشتو

18-топширик. Луғат-диктант. «Ё», «ю», «я» ҳарфлари имлоси. Мазкур ҳарфлар иштирок этган ўзбекча-туркча ва ўзлашма сўзларни ажратиб кўчиринг.

باش يامغیر يامان ياتاق يانباش يادلاماق يانغاق ياسومن ياقوتغام ياو
 يازگی ياقيملى يانبغیر ياغلى يوپون بويوک يورت تويولماق ميوليش

بویورماق یولدوز عینار بویاق پیاز اغیار تئیار یوموش یم یشیل بیره میسه
بیاو یوز یاش یال یات یالغان یخیی بیراق بیراق بیراق یککه یشین بنتاق
یکشنبه بیلاو یلاوبردار یلپیز بیراب یشناب سویونچی یوگوردی مدحیه
یوسوف یوز یوک یاجوج یزدان یکدست یک زبان یکپاره یکرنگ یکسان
یکقلم بیره قان یتیم یقا

**МУСТАҚИЛ
ЎҚИШ УЧУН
МАТНЛАР**

مقال و حکمتلی سوزلار

اوقیگان اوزار اوقیماگان توزار

خلق ساغلیغی یورت بایلیگی

حقیقت آلتیندان قمت

پولت اوتدا بیلینار آدم محنتدا

بیرنی باقسانگ ایلی باقار

فاضل لار فضیلتی حیاتیبنگ زینتی

یامانگا سیر ایتسانگ یورتگا ییادی

حلال ایش لذتلی بییمیش

قول دل حزمتمکاری

یازگی محنت قیشکی راحت

سو زر سوچی زرگر

بیر خزینه سو آلتین

اورینمیز غضب اوزینگگا عضاب

ایاق یوگوریگی اشقا اغیز یوگوریگی باشقا

یخشیلار تاپیب سوزلار یامانلار قاپیب

یخشی بیلان یوردینگ یتدینگ مرادعا

یامان بیلان یوردینگ قالدینگ اویاتغا

یامانغا یانداسانگ بلاسی یوقار

قازانغا یاقینلاشسانگ قاراسی یوقار

اورینگنی ایر بیلسانگ بیراونی شیر بیل

بار مقتانسا تاپیلور

یوق مقتانسا چاپیلور

بینار ایشنی باشیغا یاخشی کیلور قاشیغا

سوز حقیقاگی مقال لار

ایزمه لیکنان خزر قیل
سوزینگی مختصر قیل

کوپ سوزلاسانگ سوزنینگ قدری از بولور
خوب سوزلاسانگ عزت ابرو باز بولور

سوزی ناچارنینگ اوزی ناچار
سوزی مختصرنینگ اوزی معتبر

ازراق بیگیل از اوخلاگیل از سوزلا
ازراق کولگیل از بولسادا ساز سوزلا

دوست اچیتیب سوزلار
نشنم کولدیریب

اول اوایلا کیین سویله
شیرین سوز شکردین شیرین
راست سوزنی ایت یالغان سوزدین قایت

سحت تیلاسانگ کوپ بیما
عزت تیلاسانگ کوپ دیما

طعامنی بیماککا سوزنی دیماککا شاشینمانگ

آتالار سوزی عقل نینگ کوزی

بیایم میرانیدا سوزونگ اولجاب ال
علمسبز گپ باری شمالدور شمال

هر بیلیمدین ایشیتسانگ بیر سوز
اورگان اونی کیچه و کوندور

گپنی کم سوزلا ایشنی کوپ کوزلا

کپیرگانینگ کم موش کپیرمانگانگ التین

زیرک تاپیب سوزلایدی قوپال قاپیب

علم حقیقہ‌داری مقال لار

بنی آدم علمدان تاپمیش کمال
بیکار بوندا منصب بایلیک مال

علم سینی توغری بولگا سالادی
چیراق توتوب آغا ایلتا آلادی

علم برچه هنرنینگ تاجی بییها
علم همه قلفنینگ کلیدی اعلا

کیمکه حیات شمعی علم ایله یاقدی
حیاتی عصرلار سونمادی بالقدی

علمدین یخشیراق خزینه بولماس
قولینگدین کیلگانچه تیرا آسانگ بس

علم عقل بولاغی
زهن قویساتگ بیلیم گا علم تاپار دلینگگا

تصوف علمدین آگاه بولماقلیک
تفکر جوهریگا سیقل بیرماکلیکیدیر

بیلیمینگ آسمانگا بیتگان بولسا هم
باشقالارا علمیکا قولاق سال هو آن

دل و جانغا دانم علم بیردی نور
غفلتدین قوتولماق علمدین بولور

قین محنتگا کورساتیب ثبات
علمدین قیدیرگیل حاجتگا نجات

عالمدا بیلیمدور گنج بییها
کیم بیلیم ایگاسی اوشا پادشا

علمدور دنیادا اینگ یخشی هنر
علمسیزدان یخشیدور گنگ ایله کر

هر کیشی علم ایله بولسا آسنا
عزت و دولتدا بولغای دامنا

علمسز بیر یاشار علمای مینگ یاشار
علم نور دل کا سرور کیلتورور

علم کوز قاراجیغی

عقل حقیدا مقال لار

بیلیم عقل چیراغی

عقل بیرله ادراک فقط اونگا یار
بوتون تیلسیز عالم فرمانیگا زار

سرودیک تیک باشینی کوتارمیش مغرور
بارلیغی یخشی سوز عقل و تفکر

عقلسیز باش- تنسیز تنه دیر

کیشیدا تواضع عقلدین نرک
اولوغ لیک کرمدین تاپادی بیزک

أدم لار عقلینینگ چیراغی بیلیم
بلادین ساقلانیش یراغی بیلیم

جهل کوپ بولسا عقل کیتار

ساغ تندا ساغلام عقل

ادراک ایله عقلینگ ایله آیور یخشی یامانی
بیهدده کا صرف ایتما شو قمتلی زماننی

دانالار بساطیدان

وجدان یاخشیلینکی یامانلیکدان اجراتوچی قاضیدور

ایواندان قیزارگان یوز قرا قلبدان یخشیراقدور

بلبل چمن نی سیور آدم وطن نی

وطن نینگ ویرانه سی عمر نینگ غمخانه سی

کتاب کورماگان کله گیاه اونماگان دله

بیلاماسایک عیب ایماس بیایشنی ایستامادایک عبیدور

کوپ اوقیگان عالم بولسا کوپنی کورگان دانا بولور

جاهل الفت باشگا کلفت

کیشیلار سوداسی ناشیمدین اوزاق

ایرتا کیچ بولمیشام کتانگا اورتاق

حياتنى اوتكازسا اورگانىب سباق
استاذ هم شاگرد هم هيچ بولماس نوناق

بيليم بايلىگىغا تويمايدي ادم
كيماس باسقاكا قانچا بيرسا هم

آمدن يوقارى توراركان عالم
بيليم اُسيرماققا محتاج دير ادم

هميشه ياراگيل خلق حزمىگىغا
بيزك بول عالم و ادم ذاتىگىغا

اويات اولمدين قاتتىق

بير غريب كونگلىنى قىلا االسانگ شاد
بخشيدير بير يوزىنى قىلكاندين اباد

زمان صحيفه لارى خلق عمرينىگ دفترى

اينگ يخذى ايش- حيرلى ايش قىلا بيلمىق دير

اولوغلارنىنگ شونداي گپى بار آلتين نينك صافلىگىنى اوتدا حيوان
نينگ كوچىنى اغير يوك ارتىلگاندا انمان نينگ توغرىلىگىنى امانتىگىغا حيلنت
ايتمه، ليگىدا بياسا بولادى

اولوغلارنىنگ اينگ بويوك دههاتلارى ادم لارنى عوف ايتىب گناه
لارنى كچيرا بيليشلاريدانير

نكاوت ايشلارنى اونگلادى بيليم يول يوريق لارگا اورگاتادى
بو ايكيكىسى اوتكىنچى دنيا سير اسرارلارنى انگلاشگا ياردم بيرادى

امى ايكنينك، بيلگىسى همت بيلان مروت دير
ادم اوز همتى و مروتى برابرىدا قدرلانادى

كوچلى اراده فقط بير نرسه نى خواهلاب اونگا ايريشىگىنه ايماس بلكه
ضرور بولگانىدا نيمه داندير بوز او كيريشكا اوزىنى مجبور قىلا بيليش هم دير

خسن ظاهرى كوزل ليك بولسا بيتوك و روان نطق، باطنى كوزل ليكدير

شيرين كلام شيرين طعامدين قمتلير اقدير

آنا بيلان باشار اوشبو بشارت
فرزند اوچون انا آلتين عمارت
يامان بولسا همكه انا اولوغ دور
كىتگان بولسا قىل قبرىنى زيارت

انا كورساتادى جهان يوزىنى

آلتینگا بیت هر بیر ایتگان سوزینی
بیریمی آی بولسا بیریدور قویاش
طواف ایلا باسیب کیتگان ایزی

محنت بیلان تاپسانگ مالینگ قیلار مست
کیشی مالی یوقماس بیلسانگ بیر نفس
باشینگ ایسان دولتینکنی گم دیما
خزمت قیلگان راحت کورماسدان قالمس

آنانگگا باشینکنی خم قیل
آتانگگا گپینگگی گم قیل

یاخشی باله باغ کیلتیرار
یامان باله داغ کیلتیرار

یاخشی باله تورگا تارتار
یامان باله گورگا

حکایت

اورگومچک قلف، تیرقیشیگا چاپلاشیب، آلیب تیمیر سرای گا ایگا بولدیم دیب
قوانیب کیتییدی تیرقشدان مورالاب ریجه توزا باشلابدی زینه پایه لار
آراسیگا تور تاشلاب پشه لارنیزک دادینی بیرامان انای بورچککا تورلاریمنی
تارتیب سومز-سیمیز چیوین لارنی توتامان میدا قورتلار هم ایلینادی اورگومچک
اوز ریجه سیدان مست بولیب تورکانیدا ایاق تاووش لاری ایستیلییدی اوی
ایگاسی کیلیب قلفگا کلید سالیدی و خیالپرست نی ایزغیلاب یوبارییدی

حکایت

بیر اوردک تینیق سودا اینی کوروب اونی بالیق دیب اویلادی و سوگا
شونغیدی لیکن هیچ نرسه تاپالمادی بیر نیچه مرتبه شونغیب چارچاگانیدان کییین
وردک بو ایشینینگ بحریدان کچدی بیر نیچه کوندان کییین کولکا راهمننا
بالیقار سوزیب کیلدیلار لیکن اوردک هر گال بالیق کورگاندا اونی ای نینگ
عکسی گمان قیلیب اولارنی توتوب بییشکا حرک قیلمادی شوندا قیلیب
یانگلیش تجربیه نتیجه سیدا او همیشه اچلیک بیلار کون کیچیردی

حکایت

بیر تودا میمونلار بیر تاغدا یاشار ایدیلار بیر کون قویاش باتیب دنیا
یوزینی تون پرده سی قاپلاگاندا جلاوسیز ایزعیرین هر تامانگا یوگوریب

میمونلارگا حجوم قیلا: باشلادی بیجلازه / میمون لار، مناووقدان، تیترار و ایسینیش اوچون بیرار چاره احتارار اییدیلار ناگاه بیر جایدا یالتیراق قورتتی کوریب قالدیلار اونو چوغ دیب اویلاب تالای اوتین ییغیب اطرافیکا قالدیلار و حه دیب پوفلای باشلادیلار اولارنینگ قارشیلاریدایگی درخت اوستیدا بیر قوش بو آلاو ایماس کیچه لاری یالتیراب کورینانیکان یالتیراق قورت دیب قیچقیریب فریاد قیلار ایردی میمونلار ایسا اوتینگ گپیگا اعتبار بیرماس ایندی لار بو اثنادا اوتکینچی بیر آنم احوالی کوردی و قوشگا اوزینگنی کوپ کاییتما اولار سینینگ سوزینگگا قولاق سالادیکان فایده سیز ایشدان واز کیچادیکانلاردان ایماس اولارگا نصیحت قیلیش قیلینچی تاشگا اوریش و شکرنی سو آه، تیگا بیرکییش بیلان برابردیر دیدی قوش آدمینگ سوزلاریگا اعتبار بیرمای میمونلارنینگ خطاسینی توشونتیریش اوچون درختدان توشوب اولار یاتیگا کیلیدی میمونلار اونو اوراب آلیب باشینی اوزیب تاشلادیلار آتالار سونگگی پشیمان اوزینکا دشمن دیب بیکارگا ایتیشماگان

عبرتی حکایتلار

یاغانی تیشه بیلان یونسانگ تیشه پیرحه نی فقط اوز تامانیکا توپلایدی بیر پیرحه نی هم تاشقاریگا چیقارمایدی رنده لاسانگ رنده قیرینیلارنی تاشقاریگا چیقاریب یوبارادی اوز تامانیدا بیرارتا قیریندی قالدیرمایدی اره لاسانگ اره هر ایککی تامانگا برابر قیبیق توکادی. تورموشدا تیشه کیبی بحیل بولیب فقط اوز منفعتینگیکینه اولاما باشقارلارگا هم یارم بیر اگر بار بوغینگنی باشقارلارگا. صرف قیلیم نتیجه دا اوزینگ محتاج لیکدا قالسانگ رنده ایشینی قیلگان بولاسان اینگ باخشیسی اره کیبی ایش توت اوزینگگا هم بولسین باشقا کیشیلارگا هم یارمینگ فایده نگ تیگسین

***

نقل قیلیدورلارکه یولدان اوزاق اوتکینچیلاردان حالی بیر بیردا کول بار ایردی اوندا اوچ بالیق یاشار ایردی بولاردان ابیکسی تدبیرچن و احتیاتکار بیرى ایساخام و تجربیه سیز ایدی کونلارنینگ بیریدا تصادفا ایککی اوچی کول یاتیدان اوتیب قالدی کوزلاری اوچتا بالیق قا توشدی اولار ایرتاگا کیلیب اوچجالا بالیق نی توتیشگا وعده لاشیب، جوناب کیتیدیلار بالیقار اولارنینگ سوزینی ایشیتگان اییدیلار اولارنینگ بیرى تدبیرلی بولیب ظالم زماننینگ ظلمی و عذار فلک نینگ و فاسیزلیگینی کورگان عقل و تجربیه اریترکان ایدی او درخال احتیات چاره سینی کوردی سو کیلار طرفین چیقیب باشقا کولگا باریب آندی کوپ وقت اوتمای بالیق چیلار کیلیب سونینگ کیرار و چیقار تامانینی محکم بیرکییدیلار بیرینچی بالیق قا نسبتاً تجربیه سیزراق لیکن عقل و فراستدان محروم بولماگان ایکیکینچی بالیق وضعوتتی کوریب شوندا ایدی فرصتی قولدان بیردیم غافل لار ایشینینگ آخری شوندا یولادی ایندی تدبیر و

حبله نی ایشگا سالیس پیتی کیدی تیپیرچیلاب او یاق بو یاقفا قاچگان بیلان فایده یوق امدسبزیلیکا توشمای نجات بولینی اخترماق کیراک شوندای دیب بالیق سو یوزیگا قالقیب چیقدی و اوزینی اولگنگا سالیب یاتدی بیر بالیقی اونوی آلیب اولگن گمان قیلدی و سو چیقیب کیتادبگان اریق بویگا تاشلادی بالیق سودرالا سودرالا آقار سوگا توشیب آلدی حبله ایشلاتیب اوز جانینی قوتاردی خلم و تدبیرسبز بالیق ایسا اوزینی یوقاتب و یاقدان بو یاقفا قاچیب یورار گاها سو آستیگا شونخیر گاها یوزاگا چیقار ایدی عاقبت بالیق چیلار توریگا ایلندی

***

اونچه لیک بای بولماگان سوداگر بیر کون سفرگا چوقماچی بولدی اونینگ یوز باتمان تیمیری بار ایدی شو تیمیرنی بیر آشناسینینگ اویگا قویب کیدی سوداگر سفردان قایتیب تیمیرنی سوراگندا آشناسی دیدی مین امانتینگنی اوی نینگ بورچاگیگا قویب خاطرجمع یوراوریرمین اوشا بورچاک یانیدا سیچقان نینگ اویه سی بار ایکان لعنتی لار فرصتی غنیمت تاپیب بوتون تیمیرنی کیمیریب قویبیددی سوداگر دیدی گینگ توغری دیر مین هم سیچقان تیمیرگا جوده اوچ بولادی دیب ایشینگان اییم اوی ایگاسی سویوبیب سوداگر سوزیمگا ایشاندی و تیمیردان واز کیجدی دیب ملازمت قیلا باشلادی سونگ دیدی اوزاق سفردان کیلیسان مینینگ اویمدا قال مهمان قیلان سوداگر دیدی بوگون ضرور ایشلاریم بار ایرتاگا کیلارمان سوداگر کوچه گا چیقیب آشناسینینگ اویذاب یورگان اوغلینی آلیب کیتیب اوز اویگا یاشیریب قویدی ایرتاسی کون سوداگر آشناسینینگ، اویگا کیلگندا او بیغلاب اوتیرار ایدی سوداگردان - اوغلینی کورمادینگمی دیب سوردی سوداگر دیدی- کیچه سوزیکیدان کیتایاتگنیمدا بیر قیرغی بیر گوکنی چنگلیگا آلیب اوچیب کیتایاتگنیزی کوریب قالیم اوشا سینینگ اوغلینگ بولماسین آشناسی جهل بیلان دیدی عقلگا توغری کیلمایدیگان یالغان نی نیگا گپراسان ایسینگنی بییدینگمی کیچکینا قیرغی بیر بالانی کوتاریب آلیب کیتا آلامیدی سوداگر استهزالی کولیب دیدی اونچه یم عجبیلانما اخیر یوز باتمان تیمیرنی سیچقان بیب قوایدیگان بو شهردا اون باتمان کیلادیگان بالانی قیرغی کوتاریب اوچالمایدیمی آشناسی گپنی قییرگا بورایاتگنینی فهملاب اوی ایگاسی دیدی سیچقان تیمیرنی بیماگان بالامنی کیلتیریب تیرینگنی آلیب کیت، قصه دان حصه شوکه دوستگا وفا قیلماگان خیرخواه لیکنی بیلماگان ام بیلان دوست بولیش هیچ قاندا یخشنی نتیجه بیرمایدی

***

بیر زاهد قربانلیک اوچون بیر قوینی اویگا آلیب بارار ایدی یولدا بیر نیچه آدم لار اونگا دوچ کیلیدیلار اولار زاهدنی الداب قوینی آلیب کیتیشگا قرار قیلیدیلار اولاردان بیری زاهدگا یاقینلاشیب ای شیخ بو ایتنی قای بیرگا آلیب کیتایاپسن ابککینچی طرفدان یانا بیری کیلیب، دیدی بو کیشی تاشقی کورینیشدان

زاهدگا اوخساسا هم لیکن اصلیدا زاهد ایماس ایکان چونکه این بیلان زاهد دوست بولا المادی قولینیگینه ایماس خطا کبیمینی هم اینگا تیکیزیشان جیرکانادی ایتنی خرام نیب بیلادی زاهد اولارنینگ بیر خیل گپیرایاتگانلارینی ایشیتگاچ یورانیگا شبهه توشدی و اوز اوزیگا دیدی بلکه قوی ساتگان ادم جادوکرنیر ایتنی کوزیمگا قوی قیلید، کورساتیب مینگا ساتگاندیر شولارنی اولاب او قوی نی تاشلاب کیتدی لیتیدازلار ایسا قوینی سوپیب گوشتینی بولیب آلدیلار

***

بیر کونی بیر غاز بیر ککلیکنی کوردی اونینگ ناز و غمزه بیلان یوریشی غازگا یاقیب قالدی او هم ککلیکنیک یوریشینی اورگانماچی بولیب اونینگ ایزیدان قالمادان بوتون حرکتلاریگا تقلید قیلدی لیکن بوندان هیچ نرسه چیقمادی او ککلیکنینگ یوریشینی هم اورگانا المادی اور یوریشینی هم اونودی قصه دان حصه شوکه اینگ نادان آدمگینه قولیدان کیلایدیگان ایشگا بایپشادی

***

نقل قیلیدورلارکه بیر ادم عربچه اورگانیشی هوس قیلید، سوادلی دوستلاری نینگ بیریدان آلتین تخته اوسنیدیا بیر نیچه عربچه سوزنی بازیب بیریشنی التماس قیلیدی دوستی هم التماسی باجارییدی او ادم عرب سوزلاری بازیلگان آلتین تخته نی اوییگا آیب باردی و اونگا هر زمان هر زماندا قاراب قویب نهایت ایندی او عرب تیلینی جوده یاخسی بیلید آلدیم دیکن فکرگا کیلادی بیر کون مجلسدا عربچه سوزلاماچی بولانیدا میسی چیقادی مجلسدا بولگان لاردان بیری اونینگ خطا،ینی یوزیگا سالیب کولادی او ادم بوندان غضبلانوب - میندان خطا تاپا آلماسان آلتین تخته دا شوندا یازیلگان دیب جواب بیرادی

قصه دان حصه شولکه انسان لار علم نی بوخته اینکالاب المیشلاری اونینگ معناسینی چوقور انگلاب بیترشلاری لارم چونکه علم هر ایکی دنیا سعادت سیر علم دنیاگی اینگ عزیز نرسه- قوباشگا اوخشایدی قوباش نینگ جمالی بیر یورینی یارینگانلیگی و حیاتگا ادی عمر نخشیدا قیلگانی کی علم هم قلبلارنی نور بیلان یارینادی بیلیمی بونیش هر نرسه دان آلتین انسانگا اوز حرمتینی اشیرماق و عزتینی ساقلماق اوجور کیراکدور علم ناشقالارگا اورگانیش اوجونگنه فولگا کیریتیلسا ادم اوندان بیران فایده کورمسا - او سویدان همه فایده لاندگان اذکر، اودان اوری بیهره بونگان بولاق قا اوخشایدی ایکی نرسه دان بعضی نغدان و مال نغدان ادم اول اوزی فایده لانیب سونگره ناشقالارگا اولانک برشی کیراک بختی نتیجه بیرگان تجربیه لارنی ادم اول اریگا سونگره ناشقالارگا تتبیق ایتنیسی لازم یعنی ادم تجربیه لارنی اول اوزیدا سستی شوبان کبیین ناشقالارنی دولاشی کیراک کیمکه بو سوزلارنینگ معناسیگا ساماسا و اولارنی بهوده دیب حسانلاسا بیعقل کورگا اوخشایدی عقل ادم قیلدکن اشپینگ اخیری نیمه بیلان و قاندا نوگاشینی الذندان کوز

اونگیا کیلتیریشی کیراک - قای بیرگا باریشیی یولگا چیتیشدان آلدین، بیلیشی کیراک عکس حالدا او یوانینگ یارمیدا سرسان بولیب قالادی فلاکتدان باتماگا یولقمایدی اجدادلارنینگ حیاتیدان عبرت درسی آلیب اولارنینگ تجربیه سیدان فایده لانگان آدم عقلی حسابلانادی اوزبیلارمان آدم همیشه مہمتت ایچیدا یاشایدی عقلی آدم لار توین و یاراماس محیطگا توشوب، قاسالار تیزدا اوندان قوتولیشگا حرکت فیلیشلاری کیراک کیمکه کور کورانه نامعلوم یولگا چوقسا خلقنینگ کیتایاتگان توغری یولیدان اوزاقلشادی و قانچه کوپ یورسا شونچه کوپ ادشادی عقلی آدم کوپنینگ رأیی بیلان حسابلاشیپ اونگا ایسانیشی کیراک لیکن شو بیلان بیرگا عقل و تجربیه نینگ سوزلاریگا هم قولاق سالیشی کیراک چونکه هر بیر ایشنینگ اوز مکافاتیی یار مدت بیتگاندا البته عاقبتی معلوم بولادی یانا شوندای حقوقتی بیلش لازمکه فایده کتابنی یادلاشدا ایماس اوی توشونا بیلشداهر کیمکه بیلماگان ایشگا یاپیشسا اونینگ اخوانی سوزنی یادلاب لگان لیکن مدعاسینی توشونماگان یوقاریداگی آدم نینگ احوالیگا اوخشاایدی.

عادل انوشیروان

قدیمگی ایران شاهلاریدان انوشیروان هر ییلی نوروز کونیدا بیر ضیافت تشکیل قیلیب خلقتی دعوت قیلاردی بیر ییلی نوروز کونیدا تشکیل قیلینگان ضیافتگا کیلگانلار اراسیدا تورموشدان جوده قیلینگان کمبعل بیر کیشی هم یار ایدی او اوز اوزیگا- شو بیرداگی ایدیش لاردان بیرینی آلیب کیتیب ساتسام محتاج لیكدان انچه قوتولامان میدینگ چاره سیزلیكدان قیلگان بو گناهیم نی شاید کیچیرار دیب قمتنها ایدیشلاردان بیرینی کییمی آراسیگا اوراب آلدی انوشیروان اونینگ قیلیب تورگان ایشینی کوریب تورگان بولسا هم ایندامادی ضیافت تمام بولیب خلق تارقالیشگا حاضرلاندی ایدیش تاواقلارنی ساقلابدیگان خدمتچی ایدیشلارنی ساناب قمتنها بیر ایدیش نینگ یوقلیگینی بیلدی نرحال بو حقدان انوشیروانگا عرض قیلیب همه نی تیکشیریب چیقاریش کیراکلیگینی ایندی انوشیروان اونگا- تیکشیریب هیچ کیمنی اویالتیرما او ایدیشنی محتاجلیكدان ایزیلگان بیر کیشی لگان بولادی اونینگ آنگانینی کورگان کیشی هم چاقیمچیلیک قیلمایدی دیدی ایدیش نی لگان کیشی اونی ساتیب تورموشیگا یاراندی اوزیگا یانگی کییمیلار تیکتیردی کییمینگی بیل بولگان ضیافتگا یاسانیب توسانیب یانگی کییمیلارنی کییبب کیلدی ضیافتدان کییب، انوشیروان اونی ایملاب یانگا چاقیردی حالی بیرگا الیب باریب بو یانگی کییم اوشا ایدیش بولمگا کیلگان ایمامو دیب کولیب سوردی او کیشی قیزاریب - سیزنینگ سایه نگیزدا شو کییمیلارگا ایگا بولدم محتاجلیک مینی شو گناه ایشگا مجبور قیلدی مینی کیچیرینگ شو قیلگان عیبمدان وحدانا عصاب تارتامن دیب کیچیریم سوردی انوشیروان اونگا نسلی بیریپ بوندان سونگ ایگاسیدان سوراماسدان بیرونینگ نرسه سیگا قول نیگیزمای احتیاجینگی میبگا کیلیب ایت یاردم قیلامن دیب انعام احسان قیلیب اونی شادلانمیردی

مرد بیگت

بیر کیچه مصر جامع مسجدیگا اوت توشیب یانیب کیتدی مسلمان لار بونی خریه، تیان لاردان گمان قیلیب اولارنینگ اویلاریگا اوت قوبیب کویبیردیلار مصر سلطانی اوت قوییه، دا عیب لانگانلارنی قولگا توشیردی اونینگ بویروغی بیلان قانچه آدم قولگا آلینگان بولسا شونچه کیچیک قاغاذچه لار تیارلادیلار هر بیر قاغاذچه دا بیر کیشی نینگ اسمی و اونکا قاندای جزا بیریش کیراکلیگی یازیلگان ایدی شو قاغاذچه لارنی هر کیمگا بیتدان اولشدیلار کیمگا قاندای جزا چیققان بولسا اوشا بیلان جزالانار ایدی بیر بیگتگا اولیم جزاسی چیقدی او بیگت افسوسلانیب - مین اولیمدان قورقمایم اما انامگا اچینامن اونینگ میندان کیین قاندای حالگا توشیشینی اولاب قایغورامن یدنی اونینگ بانیدا تورگان بیر بیگتگا دره اوریش جزاسی یازیلگان قاغاذچه توشگان ایدی او اوز قاغاذچه سینی اولیم جزاسی یازیلگان قاغاذ الگان بیگتگا بیردی و اونیکینی اوزی آلیب جزا حکملارینی اجرا قیلووچی لارگا مینینگ انام یوق بالغیز اوزیم من بو بیگتگا بیربلادیگان اولیم جزاسینی مینگا بیرینگ مینینگ حصه مگا توشگان قمچی اوریش جزاسی بیلان اونی جزالانگ دیدی اونینگ تیلانگیچه ایش قیلدیلار سیم و زر ساچیش بیلان مردلیک کورساتیش ممکن اما جان نی تیکماق اعلا مردلیکیدیر

بخیل نینگ باغی کوکارماس

بیر ادم خاتینی بیلان بیرگا قایریلگان تاووق گوشتی بیب اوتیرگان ایدی شو چاغدا بیر گدای کیلیب ایشیکنی تاقیللندی حلیگی ادم ایشیکنی آچگاچ گدای احتیاجینی عرض قیلیب اوندان یاردم سورادی اوی ایگاسی هیچ نرسه نیمای او بیچاره نی قوولاب یوباردی بیر نیچه وقت اوتگانندان کیین بو ادم ننگ امدی کتیب هیچ نرسه سی قالمای محتاجلیککا توشدی نهایت خاتینیکا هم جواب بیردی خاتین اوندان اجراب باشقاگا تورموشگا چیقدی او بیر کون تورموش اورتاغی بیلان نان و تاووق گوشتی بیب اوتیرگان ایدی بیر گدای کیلیب صدقه سورادی یانگی ایر درحال نان اوستیگا تاووق گوشتی قوبیب خاتینیکا شو اوقت نی گدایگا چیقاریب بیریشنی بویردی خاتین اوقتنی گدایگا بیردی و بیغلاب ایری یانیکا قاندی ایری بیغینینگ .. بیبیدی سورادی خاتین بو گدای اوری نینگ بیرینچی ایری ایکانینی ایندی ایری ایندی بیرینچی ایرینگ بیلان اوقتلانیب اوتیرگانینگدا تیلانیب بارگان گدای مین ایدیم ایرینگگا بخیللیگی سبلی زمان شوندای مکافات بیرگان دیدی

دوستلیک

بیر حکیمدان سورا دیلار غریب کیم
دوستسیز کیشی دیب جواب بیردی او
هر دوستکه دلدا اوچ حصلت بولماس
کیچ اوندان دوستلیککا اریماس
بیری وفادارلیک بیری سیر ساقلاش
بیری مالین سیندان ایاماس بس

حکایت

بیر ناچار آدم بیلان بیر بای کیشی همصحبت ایدی کوپ وقتلارینی اولار بیرگا
اوتکارار ایدی لار بیر حکیم اوتیب کیتایاتیب اولارگا کوزی توشدی و اولاردان
سیزلار دوستمیسیزلار دیب سورادی شوندای بیزلار دوستمیز دیب جواب بیریشدی
اولار حکیم ایسا یالغان اینایا پیسیزلار اگر سیزلار دوست بولسالارینگیز نیمه گا
بیراوینگیز بای و بیراوینگیز ناچار دیدی کورینیب توریبیدیکه دوست دوستدان هیچ
نرسه «دینی، ایاماسلیگی، دوستی، ناچار بولسا اونگا یاردم قولینی چوزیشی لازم.

حکایت

بیر اولوغ کیشیدان قناعت یاخه-یمو یا بایلیک دیب سورادی لار او ایسا قناعت
بایلیکنینگ امانه-سیدور قناعتسیز کیشی هیچ بای بولمایدی دیب جواب بیردی.

قناعت

اوقیگاندم ایکیکی زیرک بیر یورتدا
بیر بولاق قاشیگا کیلگان وقتدا
بیری آز ایچیشدان اولدی ناگهان
بیری کوپ ایچیشدان تسلیم قیلدی جان
بیری ایچیش یولینی بیلماین قاندای
اچلیگو توقلیکدان اولدیلار شوندای
قوتولای دیسانگ گَر تیزدا اولماقدان
قاریننگنی شیشیرما ارتیق بیماقدان

حکایت

بیر پادشا بیر دانشمندی حضورینگا چارلاب اونگا دیدی مین سینی شو شهرنینگ قاضی سی ایئتیب تعینلاما قچیمان دانشمند دیدی مین بو منصبگا لایق ایماسمن پادشاه سوردادی نیمه اوچون دانشمند جواب بیردی قاضیلک اولوغ و اغیر بوموشدور چونکه حکم قولیش جرائنیدا یول قوییلگان اینگ کیچیک خطا هم انسان عمرینی ایزدان چیهار بشی یاکه حلاکت یاقاسیگا الیب کیلیشی ممکن.

حکایت

انداق ایشیتیمکنه بیر شهردا بیر پردازگیر اوستانینگ دکانی بار ایردی و قازوققا بیر کوزه نی آسیب قویمیش ایردی اونینگ ایشی شول ایردیکیم هر اولوکنی گورستانگا کیلتورگانلاریدا اوستا کوزه نینگ ایچیگا بیر تاش تاشلار ایردی و هر ایدا اول تاشلارنی ساناب نیچه کیشی اولغانینی بیلور ایردی یانا شول زیل بیر ای منتیدا کوزه گا تاش تاشلار ایدی او نیچه وقتگاچا عمرینی سوندای اوتکازدی قضا بیئتیب اول پردازگیر اولدی بیر نیچه کوندان سونگ بیر کیشی اونی یوقلاب کیلدی اونینگ اولغانیدین بو کیشی نینگ خبری یوق ایردی دکانینگ ایشیکی باغلیق ایردی او اوستانینگ همسایه سی دان پردازگیر دکانیدا یوقدور قای بیرگا کیتگان دیب سوردادی همسایه سی ایسه پردازگیر هم کوزه نینگ ایچیگا توشدی دیب جواب بیردی ای فرزند خشیار بول بیگینلیککا غره بولماغیل عوف تیلاغیل اولومدین قورقغیل تا اول پردازگیر یانگلیغ اغیر بوک و کوزه بیلا کوزه نینگ ایچیگا توشماغای سن

(قابوس نامه دان)

حکایت

انداق ایشیدیمکه بیر کچه خارون الرشید بیر توش کوردیکیم آغزیدین برچه تشلاری نوکولمیش ایرتا تانگ توروب بیر معترنی چاقیریب سوردایکیم بو توشنینگ تعبیری نینور معبر دیدی ای امیر المومنین سینینگ آلدینگدا برچه خیش اقربا و قارینداشلارینگ اولغوسیدور اندا قکیم سیندین اوزگا هیچ کیشی قالماغوسیدور بو سوزنی ایشیتغان خارون الرشید مینینگ یوزومغا بونداق درلیغ و اندوه لیغ سورنی ایتدیگ مینینگ بارچه فرینداشلاریم اولسالار سونگره مین قانداغ ایشگا بارایمن و نه یانگلیغ روزغار سورارمن دیدی و اونگا یوز تایاغ اورماغ بویوردی سونگ باشقا بیر معبری چاقیریب توشینی اونگا ایتدی معبر دیدی ای امیر المؤمنین سینینگ عمرینگ برچه اقربالارینینگ عمریدان اوزاق بولور خارون الرشید دیدی بارچه عقلنینگ بولی بیردور و ایککاوای نینگ تعبیری نینگ نیگیزی بیر بیرگا

بارور اما بو عباره بیلا اول عباره نینگ آراسیدا فرق بغایت کوپدور بو یوردی سونگی معبرگا یوز طلا بیردیلا.

ای فرزند سوزنینگ یوزین و آرقاسین بیلغیل و اولارگا رعایه قیلغیل هر نی سوز دیسانگ یوزی بیلا دیگیل تاسحنگوی بولغایسین اگر سوز ایتیب سوزنینگ نیچوک ایکاینی بیلماسانگ قوشگا اوخشارسانکه اونى طوطی بیرلار او هر دانم سوزلار اما سوزنینگ معناسینی بیلماس سحنگوی سول کیشی بولغای که اول هر سوزنی دیسا خلفا معقول بولغای و خلق هم هر سوز دیسا اونگا معقول بولغای بوندای کیشیلار عاقل لار قتاریگا کیرگای یوق ایرسا اول انسان صورتیدا موجود بولغان بیر حیواندور سوزنی بغایت اولوغ بیلگیل سوز آسماندان کیلماس و اول خار نرسه ایماسدور قای بیر سوزنیکه بیلسانگ جایینی اوتکارمای ایتگیل وقتنی ضایع قیلماغیل یوق ایرسا دانسگا ستم قیلغان بولغایسین هر بیر سوز دیسانگ راست نیگیل و بیمه نیلایکنی دعوا قیلغوی بولماغیل بیلمایان علمدین دم اورماغیل هر نه مطلوبینگ بولسا بیلمایان علم و هنردین حاصل بولور بیلمایان هنر دعواسیدین هیچ نرسه حاصل بولماس فقط بیهوده زحمت چیکارسن (قابوسنامه دان)

غیبتچینینگ جزاسی

ایراند حکم سورگان سلجوقی لارنینگ آلتینچی سلطانی سنجر ماضی نینگ وزیرى بیر آدم نی یامانلاب سلطانگا دیدی فلان کیشی جوده یاراماس آدم سوزنینگ اوستینگیزدان هر خیل بولماغور سوزلار تارقاتیب یورادی دولتنیگیز اوچون قورقونچای بو آدمگا جزا بیریشینگیز کیراک سلطان سنجر ماضی- یاخشای ایتدینگ ایرتاگا او آدم نی کیلتیریپ سین ایتگان دیک قیلایب جزالیمان دیب وزیرگا وعده قیلدی وزیر خاطر جمع بولیب اوز اوییگا قایتدی سلطان ایرتاسیگا او آدم نی چاقیردی اونگا ات تون پول بیردی او آدم سلطان نینگ انعام احسانیدان خرسند بولیب قایتدی وزیر سلطان نینگ بو ایشیگا جوده تعجب لانیب-اخیر اونگا جزا بیرماقچی ایدینگیز بلعکس انعام احسانلارینگیز بیلان اونى قوللاب قوتلادینگیز بو ایشینگیز مینی جوده هم حیرتدا قالدیردی دیدی سلطان وزیرگا اگر او آدم سینینگ دوستینگ بولسایدی هیچ وقت مینگا غیبت قیلماسدینگ دشمنینگ بولغانی اوچون اوچ الماقچی بولیب اونى یامانلاب سوزلادینگ مین سین کی غیبتچی چقیمچی لارنینگ سوزیگا اعتبار قیل مایم جزا بیریش کیراک بولسا اونگا ایماس سینگا بیریش لازمدر غیبتچی چقیمچی لارنینگ سوزلاریگا قولاق سالسام خلق نینگ مینگا بولگان ایشانچیی یوقاتامن و دولتمیگا فتور بیتادی دیب جواب بیردی وزیر شرمند بولیب کوپ خجالت چیکدی

يامانلیک قلیب یاخشیلیک کوئما

لقمان حکیم بیر بایگا قول بولیب خدمت قیلگان ایدی بیر کونی بای اونگا بیرگا بغدای ساچگیل دیب بویوردی لقمان حکیم بغدای اورنیگا ارپا ساچدی بونی کورگان بای غضب لانیب مین سیزگا بغدای ساچگیل دیگان ایدیم نیگا ارپا ساچدینگ دیدی لقمان حکیم اونگا ایندی ارپا ساچسام بغدای اونایدیمو بای غضبلانیب ایسینگ بارمو هیچ وقت ارپادان بغدای اونادیمو دیگان ایدی لقمان حکیم اوندا بولسا نیگا سیز دانما خلقتا جبر ظلم قیلاسیز و یانا یاخشیلیک امید قیلاسیز یاخشیلیک قیلسانگیز یاخشیلیک یامانلیک قیلسانگیز البته یامانلیک قایتادی ارپادان بغدای اونماگانی کی خلقتا آزار بیریب یانا یاخشیلیک امید قیلمانگ دیب جواب بیردی

هارون بیلان باغبان

هارون الرشید بغداد اطرافداگی باغ کوچه لارینی کیزیب بورار ایکان قری بیر باغ بان نینگ حرما کوچتی اوتقازایاتگانی کوردی اونینگ یانیگا کیلیب سلام بیریب حال احوال سورا شگاندان کیین دیدی حرما درختی نینگ کوچتی حوده کوپ بیل لاردان کیین حاصل بیرادی اونگاچا سیز اولیب هم کیتاسیز میوه سیدان بیه المایسز محتنینگیز بیکار کیتادی دیب اوایلیمان باغبان چال هارونگا شوندا دیدی - بابالاریمیز ایکدی لار بیز بییدیک ایندی بیز ایکساک بالالاریمیز بییدیلار باغبان نینگ سوزی هارونگا خوش کیلیب اونگا یوز آلتین انعام قیلدی باغبان شکر قیلدی هارون شکر نینگ سببینی سورادی باغبان - باشقالار ایکان حرما کوچتی اوزاق بیل لاردان کیین حاصل بیرسا مینینگ کوچتیم سو کون نینگ اوزیدایاق حاصل بیردی دیدی هارون کولیب اونگا یانا یوز آلتین انعام قیلدی باغبان یانا شکر بجا کیلتیردی هارون بو ایکیکیچی شکر نینگ سببینی سورادی باغبان کولیب جواب بیردی باشقالار نینگ کوچتی بیل دا بیر مرته حاصل بیرسا مینینگ کوچتیم بیر کوندا ایکی مرته حاصل بیردی هارون الرشید باغبان نینگ نکى آدم ایکانینی انگلاب تحصین - افرینلار اوقیدی

مناسب جزا

اسکندر ذوالقرنین ایرانگا هجوم قلیب همدان شهرینی قملگا آدی سونگره ایران شاهی دارادان خراج طلب قیلدی دارا اونینگ طلایینی قبول قیلمادی شونگا کورا اسکندر او بیلان جنگ قیلیشنی دوام ایتتیردی اما هر قانچه عبرت صرف قیلما هم دارا اوستیدان غلبه قازانا آلمادی نهایت مکر حیلہ ایستلاتیب، اونی بینگماقچی بولدی دارانینگ ایککیتا اینگ یاقین ایشاندچی قولی بار ایدی دارا بولارنی تربیه لاب اوزیگا وزیر قلیب الگان ایدی اسکندر باشیرینچا کیشی یوباریب اولارنی اوز حضوریگا دعوت قیلدی وزیرلار دعوتنی جان و دل بیلان قبول قلیب، کچه سی هیچ کیمگا سیزدیرمای اسکندر حضوریگا کیدیلار اسکندر اولارنی حرمتلاب فارشی آلدی سونگره اوز مدعا، یعنی بیان قیلدی-اگر آرزوم نینگ رویابگا چیقیشیگا یارنم بیرسانگیز قیلگان حرمتلارینگیز اوچون سیزلارگا اینگ یوقاری اورین نی هدیه قیلانم، دیدی وزیرلار اسکندرنینگ آرزوسینی رویابگا چیقاریشگا قانداق ارحمت بویورسالار جان و دل بیلان ادا قیلش کا سوز بیردیلار اسکندر اولارگا دارانی اولدیریشنی بویوردی حانن وزیرلار ایرتاسیگا اونینگ بویروغینی بجا کیلتیریب اسکندرنینگ حضوریگا کیدیلار اسکندر دارانی دفن قیلشگا و ایککی بلند دار تیارلب هر ایککی حانن وزیرنی آسیشگا بویوردی اسکندردان زور مکافات اینگ یوقاری اورین منصب کوتیب تورگان خیانتچیلار، اسکندرنینگ بویروغیدان شامشپ قالدیلار-بویروغینگیزی بجا کیلتیرساک بیزگا اینگ یوقاری اورین بیریشنی وعده قیلگان ایدینگیز همه ایش ایستاکانینگیزدیک بولدی لیکن سیز وعده نگیزگا وفا قیلش اورنیگا، بیزنی اولیمگا بویوریاپسیز بو ایستینگیز انسادانمو دیب اعتراض بیلدیردیلار. اسکندر اولارگا مین - انصاف سبزیلک قیلما دیم اوزیمگا انصاف عدالتنی رحبر قلیب ایش باشلاماقچیمین / توغری سیزلارگا اینگ یوقاری اورین بیریش نی وعده قیلدیم مانا ایندی شو وعده گا وفا قیلانم دارا سیزلارنی تربیه قلیب ییتیشتیردی نهایت اوزیگا وزیر قلیب آلدی اما، سیزلار اونینگ قیلگان یخشلیکلاری عوضیگا بامانلیک قیلدینگیز اوز تربیه چیسبگا حیانت قیلگان کورنم خانلار البته مینگا هم وفا قیلماس لیکلارینی یاخشی بیلانم توز حقیقی ساقلامای خیانت کوچه سیگا قدم قویگانلارگا منه شونداق مکافات بیریلادی مینینگ قوشینیما داردان یوقاری اورین یوق مرحمت ایندی اوز اورینگیزی ایگلانگ دیب جواب بیردی

بخارا کوشکی حقیدا

تاریخچی نرشی بخارا کوشکی حقیدا قویبداگیلارنی یازادی قطبیه بخارانی ایگلانلاکاج احوالیگا اوز اویلاری و بیرلاری نینگ یارمینی عربلارکا بیریشنی بویورادی بخارادا بیر قوم بار ایردیکه کنکستان دیر ایدیلار قطبیه اویلار

اسباب انجام لارنی تقسیم قیایب ببریشتی قیستای بیرگاچ اولار اوز اوی جایلاری و اسباب انجام لارینی بوتونلای عربلارگا بیریب اوزلاری اوچون شهر تاشقاریسیدان بیبتی یوزتا کوشک بنا قیلدیلار اولارنینگ هر بیر اوی کوشکینینگ اطرافیگا خزمتکارلاری و اوزیگا قاراشلی ادملاری اوچون اوی لار قوردی و هر بیر کیشی اوز کوشکینیک آدیگا باغ و تیکیس میدان برپا قیلدی و اولار انا شو کوشکلارگا کوچیب، کیلدیلار او کوشکلار حاضردا ویران بولیب کوپراق قصمی شهرگا قوشیلیب کیتگان او جایدا فقط ایککی اوچتا کوشک ساقلانیب قالگان و اولارنی کوشک موغان دیدیلار چونکه او جایلاردا آنتیپرست (موغ) لار تورگانلار بو ولایتدا آتش پرستلارنینگ عبادتخانه لاری کوپ بولگان

حکایت

قدیم شام نیگان ولایت دا ناظر اسملی رحمدل لیک بیر کیشی بار ایدی شونداغ مرحمتلی ابدیکه بیر کیشینی قولیدا بیر آغیر یوکنی کورسا کوتاریشیب اوییگا ایلتیب بیورور ایردی هر کیم خزمت بوپورسا جان نلی بیولا یاپیشیب قیلور اوزی ایشلاب تاپگان آچه سینی یارمینی اوزی صرف قیلسا قالگانینی کوچه دا یورگان بیوه بیچاره لارگا اولاشیب بیورور ایردی بیر کون تاغدان و شهر یاقینیداگی قیردان اوتون بیغیب کیلوب بازاردا ایککی درهم شام تنگاسیگا ساتدی دا هر کونگی عادتیجا بیر تنگانی فقر و مسکین لارگا اولاشیب بیردی بیر درهمنی اوز اوییگا اسراب طعام آلائی دیب کیتوب تورگان ایردی یولدا ایرانی گا دوچار بولدی اول ایرانی نینگ قولیدا بیر قفص اول قفص نینگ ایچیدا بیر طوطی بیغلاب ایرانیگا زارو تولا قیلوب ای ظالم ایرانی منی اوچ تورتا یاش گودکلاریمگا زحم قیلمای منی دام گا مبتلا قیلوب کیلتوروب ساتماقچیسان خدادین قورقمايسانمو دیگاندیک قفص ایچیدا تالپونور حرکت قیلور لیکن چیقالماس ایدی ناظر رحمی کیلگانیدان روزغاری بوتون حیالیدان چیقیب کبتدی بیر کور اچ قالغان بیلان اولوب قالماسمان هرنه بولسا بو بیچاره نی آزاد قیلای دیب ایرانی دان بهاسینی سورادی ایرانی بیر درهم دیب ایتدی ناظر درحال قولیدایگی بیر درهمنی بیریب طوطینی آلدیدا بانا بیر ظالمنی قولیگا توشماسون دیب اوتون تیریب کیلگان تاغ اوستیگا الوب ناروب قویوب یوباردی طوطی ایسا اوزاق اوچمای ناظرگا یاقینگینا بیر جابگا توشوب بیرنی اوچ تورت چوقوب ناظرگا قارادی سونگره بیر درخت اوستیگا چیقیب اولتوردی ناظر حیران بولوب بوندا نه حکمت بار ایکان دیب قولیگا تیشه ایب اول جایمی بیر ایککی قاریچ کا اولگان ابدیکه بیر کیچکینه خومچه دا تولا آلتون چیقدی ناظر طوطی گا قارادی طوطی پرواز قیلیب اوچتی ناظر خداگا شکر فیلیب اول آلتون لارنی الوب اوییگا کیتدی و بیر عمر راحت فراغتدا یاشادی

حکایت

بیر دانشمند فرزندانریگا شونداى نصیحت قیلار ایردی عزیز اوغلانلاریم هنر اورگانینگلار زیراکه مال و دنیاگا اعتماد یوق و آلتون کوموش سفردا خطرلیدیر قاراقچی اوغورلاب کینادی یاکه ایگاسی ییب ایچیپ تمام لایدی اما هنر قاینار بولاق توگناماس دولتدیر اگر هنرمند مالیدان محروم بولسا قایغوسی یوقدور چونکه هنرنینگ اوزی دولتدیر هنرمند قای بیرگا بارسا قدرلانادی و اوی نینگ توریدان جای آلادی هنرسیز آدم ایسا همیشه مشقت، چیکادی تیلانچیلیک قیلادی شو سبب هنر اورگانیشگا رغبت قیلینگ عمرینگیز راحت فراغتدا اوتادی

قوشلار حقیدا حکایه

قوشلارنی کوزاتگانیسیز اولار گله گله بولیب اوچیشدان آلدین بیر بیرگا جمع بولادیلار گروه باشلاری توده گا کیرار ایکانلار بیر قاراشدا بیر بیرلارینی سیناب آلدیلار زوری سارا لانیب اجرالیب بارا ویرادی سونگ دانزه بولوب ایلانیشادی اینگ زوری معلوم بولگاچ اونینگ باشچیلیگیدا برجه قوشلار تیککا آسمانگا کوتاریلادیلار و ارغمچی بولیب یاییلادیلار راستلانیش اوچون هم بیراز وقت کیراک بولادی یولباشچی منزل نی ییلگیلیدی گروه باستی لار یانیدا کمر بسته بولیب یورادیلار ساقچی قوشلار بیر نرسه بولسا درحال بیلدیرادیلار مثلا قوشلاردان بیرى کسل لانیب سوستلا سسا یانکه باشقا خطر احتمالی بولسا ساقچی اشاره سی بیلان یولباشچی بیر قرارگا کیلادی سیکیلادیلار ضرور خطر بولسا قوشنیچه فرمان بیرادی کسل لارنی توزاتیب آلدیلار نجاتسیز بولسا قالدیریب کیتادیلار قالگان قوش ایسا سونگی کوچلارینی بیغیب آسمانگا کوتاریلادی یوکساکلیدان اوزینی تاشلارگا تاشلاب کیتایاتگان لار بیلان حیرلاشادی

شیخ و مرید

بیر مرید شیخ نینگ آدیغا کیلیب اوزی نینگ کوپ گناه قیلگانیی ایتادی شیخ سینینگ کونگلینگ بیر حوض دیر اونگا بیش اریغدان سو کیرادی سین لایقه سو بیلان حوضنی افلاس قیلیسان شو اریغلار سووی یولینی باغلاسانگ حوض تازه بولادی بیر اریغ کوزینگینگ یولیدورکیم مسلمان لار نینگ اهل عیالیغا خیانت بیرلان باقماغایسان ینه بیر اریغ آغزینگ نینگ یولی دورکیم اندین یامان حرام نیمه لارنی بیماغایسان یانا بیر اریغ الیک قول لارینگ دورکیم کیشینی ناحق

اوروب مال لارینی آلماغایسین یانا بیر اریغ ایقلارینگنینگ یولیدورکیم آنینگ بیرلان نامشروع یول لارغا بارماغایسن مثلی بوزه خانه و شرابخانه و مفسقه یانا بیر اریغ قولاق لارینگ یولیدورکیم غیبت سوزلارنی ایشیتماغایسن دیدی مرید بولارنی قبول قیلادی کونگل حوضینی پاک ایلادی

عجائب بیر شهر

عایشیر نوایی نینگ حیرت الابرار داستانیدا «بیر طرفه» شهر عجائب بیر شهر دیگان عباره بار شاعر تصویرچه بو شهردا همه نرسه موجود مسجد هم بازار هم محله لار هم کوچه و باغ لار هم میخانه هم انینگ سولاری بهشت سویگا اوخشارمیش اوندا بیر قصر هم بولیب قصرنینگ ایچیدا بلند بیر گومبز بار ایگان قصرنینگ عجائب ایشیگی بولیب هر آچیلیب یاپیلگاندا اوندان درّ و گوهرلار ساجیلار ایمیش... بو شهرداگی حکمدار و عمادارلارنی عالم و فضلانی خدمتکارلارنی ایتمه ایبیزی می بولارنینگ همه سی رمضی بولیب بو عجائب شهر متالیدا نوایی انسان وجودینی اویننگ نهایتدا مرکبلیگینی اونداگی همه عضالار اوز وظیفه سیگا ایگا ایکانینی بیر بیرگا باغلیقلیگینی یوکسک انگ بیان حرکت قیلیشینی مجازی آبرزلار واصله سیدا تصویرلایدی بوندا تصویرلانگان قصر انسان باشی قصرنینگ بیش سحنی-کوز قولاق اغیز بورون دماغ بو بیش سحندا بیشتا ایشیلارمان دانم خدمتدا بولیب کوریلگان ایشیتیلگان سیزیلگان طعملی طعمسیر ایسیق ساقوق همه سیدان پادشاه عقانی حیردار قیلیب، تورادی قصر ایشیگی اغیز اونینگ ایکی طبقه سی لب او آچیلیب یاپیلگاندا ساجیلادیکان درّ لار سوز... تصویر مجازی بولسا هم مراقلی

(میراث و احلاص دان)

قاغاذ جوازی

علم فن ادبیات و صنعت ترقیاتی نوایی دوریدا قاغاذنینگ کوب معداردا بولیشینی تقاضا ایتاردی پادشاه و نوایی حضوریدگی اونلاب خطاطلار یوزلاب کتابلارنی کوچیرار ایدی لار اولار تیارلانگان قولیارمه لار ایسا فقط حراسان و ماورا النهرگا ایعاس بوتون شرق مملکتلاریگا تارقالار ایدی جامی و نوایی دیوانلاری بیگ نسخه لارینی اوشا وقتدا ترکیه ایران پادشاه لاری هم سوراتیب مخصوص حظ و اندم یوبارگانلاری معلوم بیر دورگا کیلیب قاغاذ ایشلاب چیغاریس سمرقند هرات کیی شهرلاردا انچه یولگا قوییلگان ایدی هراتدا عایشیر نوایی نینگ اوری بو ایشگا علاوه اهمیت بیریب مخصوص قاغاذ ایشلاش اوسته خانه سی- «قاغاذ جوازی نی» تشکیل ایتگان اوشا دوردان بیزگچا ییتیب کیلگان کوپگینه نایاب قولیارمه لارنینگ

قاغاذلاری شو «جواز» محصولی ایکنی شبهه سیزدیر ۱۵۰۷ - ۱۵۰۶ ییل لاردا هراتدا بولگان و نوایی نامی بیلان باغلیق تاریخی جایلارنی اوز کوزی بیلان کورگان بابر «عایشیربوکنینگ باغچه سی و جواز قاغاذ»ینی هم باریب کورگانینی ایئادی (میراث و اخلاص دان)

مسیقه چیلار باهلمیخی

۱۵ عصر نینگ ایککینچی یارمیگا کیلیب هراتدا متلسیز قابلیت و استعداد صاحبی بولمیش بسته کار همده مسیقه چیلار توپلانگان ایدی عایشیر نوایی عبد الرحمن جامیدیک اولوغ ناتلار هم اولاردان اوزلارینی اوزاق توتماس عکسینچه جامی مسیقه بویچه مخصوص رساله یازگان بابر نینگ ایتیشیچه نوایی مسیقه دا «یخشی نیمه لار» باغلاگان ایدی اوز دوری نینگ تانیقلی شاعری همده عالمی مسیقه چی خواجه عبد الله مرورد «شرفنامه» توپلامیدا خبر بیریشیچه بو وقتدا مسیقه چی لار نینگ ایشی انچه ترتیبیگا سالینگان عایشیر نوایی نینگ تشبثی بیلان حسین بابقرا استاد شمس الدین محمد نامیگا مخصوص فرمان چیقاریب اونی شهرداگی بارچه مسیقه چیلار نینگ باشلیخی ایئتیب تیننلاگان بو ایسه شودور مدنی حیاتی نینگ یانا بیر دفتگا لایق تامانیدور «شرفنامه» بیرینچی مرته ۱۹۰۱ ییلی وسبادین دا خنس ربیرت رومیر تامانیدان نشر اییلگان سلطان حسین فرمانی ایسه ۱۲۴۹ هجری شمسی ییلیدا افغانستان دا بادیب چیقاریلدی (میراث و اخلاص دان)

بیوراپه و پرنجی

اوتمیشداگی اورتا آسیا خلقلاری حیاتیدا بیوراپه لیکلار کوزیگا اینگ خونوک کورینگان نرسه لاردان بیری پرنجی ایدی لیکن پرنجی نینگ پیدا بولیشیدا اولار اوزلاری نینگ معلوم درجه دا حصه لاری بولگانلیگینی بلیشارمیگان گپ شونداکه پرنجی سوزی اصلیدا «فرنک» سوزیدان «فرنک» ایسا «فرنک» دان آلینگان بولیب ایسکی شرقدا «فرنک»-«بیوراپه» دیماکدیر شرق خلقلاری بیوراپه لیکلارنی و بیوراپه گا تیگیشلی مال لارنی شو جمله دان بیوراپه متاع لارینی «فرنکی» دیب صفتلاگانلار «فرنکی» سوزینی بعضی شرق خلقلاری خصوصاً عربلار «فرنجی» دیب تلفظ قیلگانلار دیمک بیرینچی بیوراپه لیکلار کیلتیرگان متاع لاردان تیکیلگان و سو متاعلار نامی بیلان اتالگان پرنجی کوپراق فیادل شهر شرانطیدا کینگ تارقالگان بارا بارا محلی متاع لاردان هم تیکیلابیرادیگان رودپا بیر توشونچه بولیب قالدی (میراث و اخلاص دان)

جام جم نیمه

عادتدا «جام جم» یاکه «جام جمشید» عباره سی شرق لیریکاسیدا کوپراق قدح معنا. سیدا کیلادی اولوغ علیشیر نوایی ایسه فرهاد و شیرین داس، تانیدا اونگا بویوک بیر معنا یوکلانگان فرهاد یونان مملکتیدا بیر نیچه عسکری بیلان صقراط حکیم پاتگان غارنی قیدیریپ کیتارکان تاغ آرالیغیدا اداشیب قالدی سوندا یولنی انیقلاپ الیش اوچون او جام جمنی کیلتیریشنی بویوردی جامنی محیا قیلدیلاز اوندا بوتون دنیانینگ عکسی جلوه قیلدی فرهاد یتتی اقلمدا جایلاشگان مملکتلارنی بیر-بیریدان فرقلاب اوندان مشهور یونان اولکه سینی تاپدی اولکه داگی اوزلاری تورگان تاغنی کوروب اوندانگی غارلارنی بیر-بیر کوزدان اوتکازیب چقادی صقراط حکیم ارامگا هی قای بیردالیگینی انیقلایدی سوندا سونگ فرهاد و همراه لاری جامنی مشعل قیلیب قارانغو کیچه نی کوندوزدیک یاریتیب اوشا تامان یول اددیلار همده صقراط حکیمنی تاپادیلار.

منه اوشا واقعه تصویرلانگان پرچه نینگ بیر قسمی :

آنکا قیباچ نظر ایسه، تاب کشایش

جهان تمثالیعا تاپتی نمایش

قیان باقماچ قیلیب روشن نظرلیق

بیر اقلم یتتی ظاهر جلوه گرلیق

بورون افاق، مللکین قیلدی قلم

جدا قیلدی یکا یک یتتی اقلم

ممالیک جلوه سیدین کوزنی یاپتی

که یونان ملکین اول جام ایچره تاپتی

دیمک بوندا «جام جمشید» - بیر یوزی نینگ طبیعی گلابوس- خریطه سیدیر اونینگ اختراع ایتیلیشی ایران نینگ افسانه وی پادشاهی جمشیدگا نسبت، بیریلادی ۱۲ - ۱۰ عصرلاردا اورتا آسیادا بیرونی گلابوس یاراتگانینی محمود کاشغاری اوز اثریدا دنیا خریطه سینی کیلتیرگانینی ایسلاساک نوایی نینگ جام جم حقیداگی فنستیک تصویری اصلا تصادفی ایماس

(میراث و اخلاصدان)

دل آزارلیک نتیجه سی

بیر سیچقان اورماندا ارّه گا اوخشاش تیشلاری بیلان بیر درختنینگ ایلدیزلارینی کیمیرار ایردی درخت ایسه اونگا یالباریب دیدی ای دل آزار نیمه اوچون مینگا آزار بیراسان جیر تیغی بیلان اوروب نیگا مینی حیاتدان محروم قیلماقچی بولاسان دل آزارلیگینگ جزاسینی کورماسدان علاجینگ بوق قوی مینگا جبر و ستم قیلمه سیچقان درختنینگ ناله سیگا اتماط قیلماق ایشیدا دوام ایتاردی سو چاقدا بیر ایلان کیلیب

سیچقانگا هجوم قیلدی بیر آندا اونوی یوتیب یوباردی ایلان سیچقان نی بیب بولیب درخت سایه سیدا حلقه بولیب یاتگان ایدی بیر تپراتیکان پیدا بولدی ایلان نینگ دومیدان تیشلاب اوز با،ینی اوچیگا آلدی ایلان اوزینی اورا- اورا اونینگ تیکانیدان یره دار بولیب اولدی تپراتکان ایلان نی بیب توییب دوم دوملاق بولیب یاتدی شو وقت بیر تولکی کیلیب قالدی حیلہ ایشلاتیب تپراتیکانی اولدیردی اونینگ گوستینی ایشحه بیلان بیاقما! کیریشدی حلی بیب سبیرگانی یوق ایدی بوری دیک کنتا بیر ایت قای بیردان دیر پیدا بولیب تولکیگا قاراب یوگوردی اونوی اولدیریب بیب، اچلیک اوتیگا تسکین بیردی و درخت تاگیدا دم آلیب یاتدی شو وقت بیر یولبرس کیلیب، قالدی ایت خبردار بولیب قاجیب قالیشگا اولگورمای اونینگ قاریننی یاردی خاطر جمع لیک بیلان گوستینی بیدی قارانگکه بیر صیاد اوق یای بیلان پیدا بولیب قالدی یولبرسنی آتیب، حالدان کیتکازدی یولبرس حلی جان بیرکونچه یوق ایدی بیر اتلیق آدم آتینی یوگورتیریب بیب کیلیدی یولبرسنینگ تیرسیگا تمعه قیایب، آندان توشدی یولبرسنی تمام اولدیریب آت اوستیگا آماقما حرکت قیلدی صیاد قارشیلایک کورساندی ارالاریدا اوروس جنجل بولدی اتلیق آدم قیلچ بیلان اوریب اوچی نینگ باشینی تنه سیدان جدا قیلدی یولبرس جسدینی آت اوستیگا آلیب یولگا توشدی آت بیر نرسه دان هورکیب کیتگان ایدی او آدم بیقیلیب گردنی سیندی دراو جان بیردی منه دل آزارلیک جبر ستم نتیجه سی

(آز آز اورگانیب دانا بولور)

جاهل طبیب

قدیم زماندا بیر شهردا علم سیز تجریبه سیز بیر کیشی طبیبلیک دعوا،ینی فیلاردی داری لارنی بیر- بیریدان فرق قیلا الماس کوز آغریغی بیلان یورک آغریغینی اجراتا آنمسدی اوشا شهردا طبیباندان خبردار عالم و فاضل بیر طبیب هم بولیب هم کوزی خراالشیب قالگانیدان کسل لارنی قبول قیلمای قویگان ایدی بوندان فایده لانگان خلیگی نادان طبیب اوزی نینگ طابابتا ماهر ایکانینی دعوا فیلیشگا کیریشدی ساده خلغی ایشانتیردی شهر حاکمینینگ گوزل بیر قیزی بار ایدی حاکم شو قیزی نی توی تاماشالار بیلان اوز اکاسینینگ اوغلیگا نکاح لاب بیردی قیز یوکل بولیب کوزی باریشی آلدیدان بیر دردگا چالیندی حاکم کوزی خره بولیب قالگان عالم ماهر طبیب نی چارلاب قیزی کورساندی طبیب قیزنینگ دردینی تیکشیریب کورگاندان کیین حاکمگا ندی «مهران» دیگان داری بار اوندان بیر مقال آلیب ایلانگاندان کیین اونگا خالص مستک فوتسب دالچین بیلان ایچیریلسا قیزینگیز توزالیب کیتادی حاکم او دارینی قای بیردان تاپیش ممکن دیب سوراگان ایدی طبیب خزینه نگیزدا آلتین قلف بیلان قافلانگان بیر قطیچه ایچیدا شو داری بارلیگینی کورگاندیم دیدی شو پیت جاهل طبیب کیلیب، قالدی او دارینی آلیب چیغیش مینینگ ایشیم دیب حاکم دان رخصت آلیب خزینه گا کیردی خزینه دا بیر نیچه قطیچه لار بار ایدی جاهل طبیب اوشا قطیلاردان بیرینی آلیب چیقیب داری تیارلاب قیزگا ایچیردی قیز ایچگان زمانی حلاک بولدی چونکه او آلیب کیلگان قطیچه ایچیدا جوده اوتکیر زهر بار ایدی حاکم جوده هم قایغوریب دارینی جاهل طبیب، نینگ اوزیگا ایچیردی

تدبیرلی، عالم

مولانا حسین واعظ کاشفی ہر ہفتہ جمعہ کوئی ہر اتنتینگ، اولوغ میدایدا و عطر سوزلار خاققا ہند نصیحتلار قیلار عبرتلی حکایہ لار سوزلاردی اونینگ جازبہ لی سوزلاریگا مفتون بولگان خلق مولانا حسین گمانڈر نیاز لارینی بیراردی مولانا حسین و عطر تمام بولگاندان سورنگ بیغیلگان آلتین و کوموش تنگہ لارینی بیر رومال فیلیب الیب مدرسه داگی حجرہ سیگا فایتاردی ایرتاسیگا شو بیغیلگان پول لاردان اوز روز غاریگا پیتارلی بیر از قسمینی الیب قالیب قالگانیی کیمبل بیچارہ لارگا بولیب بیراردی بیر جمعہ کوئی مولانا حسین کاشفی و عطراندان توشگان آلتین و کوموش تنگہ لارنی الیب حجرہ سیگا فایتدی یاریم کچہ مدرسه اہلی شیرین اویقودا ایدی شو چاغدا مولانا نینگ حجرہ سی یاندا ایاق شریہ لاری ایشیتیلدی کیمدیر حجرہ ایشیگینی سیکدی گید تہلبلاندی مولانا ایشیگینی اچیب قرآنلار آلٹی کیشینی کوریب، حیرتدا قالدی کونکر، ناسلوم کیشیلر ایچکاریگا کوریب، ایشیگینی زنجیرلادی لار اولاردان بیر مولانا حسیندا تعظیم قیایب ایدی، محترم دامنه بیر ارغریلار طافہ سیدان بولامیز شو کونلاردا پولگا محتاج بولیب قالدیک شو احتیاج میرینی سیزگا عرض قیلکانی کیدیک بوگون و عطراندان توشگان آلتین کوموش تنگہ لارنی بیژگا ہدیہ ایقارسیز دیب امید قیلامیز مولانا حسین اوغری لارنی اچیق بوز ملایم لیک بیلان قبول قیلیب اولارگا جای کورساتدی درحال دستورخان یازیب، نان میوہ و شربتار کیلتردی اولار بیلان صحبتلاشیب، اوتیریب دیدی عزیزلار بو کچہ مینگا مہمان بولیب کیلدینگیز خوش کنیسیز مہمان اللہ مہمان نینگ حرمتی، بجا کیلتریشی خیرات میندان یاردم سوراب کولگان ایکانسیز جان و دل بیلان قبول قیلیب قولمدان کیلدیگان باردمنی سیز عزیز مہمانلاردان ایمانمن یالغیز آلتین و کوموش تنگہ لاریگینہ ایمان ہر قایسیگیزگا تون ہدیہ قیلان حاضر پلاو تیارلاشگا کیریشایلیک پلاوگا کیراکنی مہ نرسہ بار سبزی گوشت بیرای توغرانگیز بیرینگیز اوچاققا اوت یاقینگ سبزلارندگ قولنگیردان میں ہم پلاو بیش آرزوسیدان مولانا حسین درحال گوشت سری کیلتریب کوتیلماکار مہمانلارینگ آلدیلاریکا قویدی میں بیکار اوتیرمای گوشت سیرینی توغراب بولگونینگیزچہ جودہ قیزیق بیر حکایہ ایتیب بیرای دیدی او اوغری لار مولانا کاشفی نینگ ناطقوگینی سوزگا اوستالیگینی بیلار اونینگ یاقیملی تاترچن و عطرلارینی ایشیتگندیلار اوغریلار دامنه نینگ حکایہ سی پلاودان ہم شیرینراق بولیشینی توشونیب اول حکایہ نی ایشیتیش آرزو سیدا ایکانلیکلارینی بیلدیردیلار مولانا و عطر ایقار ابکان ایککی تامانگا کورسی قویدیریپ شو کورسبار آراسیدا یوریب سورلاردی شو عادی بویچہ حجرہ دلحیزی نینگ او یاغیدان بو یاغیگا یوریب حکایہ نی باشلادی بیر سہردا احمد اسملی کیمبل اندم یاشار ایدی او سہردان تاشقاریداگی بیر برچہ بیریکا ایکین ایکیب اوندان چوققان حاصل بیلان کون کیچیرار ایدی بریل نہار ایدا بیرینی اماچ سلان حیدار ابکان حوکیزی قاقلیب کندی احمد درحال حوکیز قافلگان جانی دکشہردی بیر نرسہ نینگ اوچی کورینیب توراردی او حابانی یخشیلات کاولاگان ایدی اغزی محکمانگان کتا و اغیر بیر کوزہ کوریندی احمد کوب اورسب کورہ نی زہرعا چقاریب الی درحال اونینگ اعریبی اجدی کوزہ نینگ ایچی آلتین و حودہ

قسبها ناستلار بیلان تولا ایدی احمد جدا حبران بواب فالدی کوزه نی کوتاریب الیب
 کیتیشگا کوچی بیتمادی الیب کیتگان تقدیرنا هم انم لار شبیه لانیشی ممکن منه
 شولارنی اویلاب باشی قاتگان بیچاره احمد: اینگ یخشیسی کوزه نی کومیب اوییمگا
 قایتای ایرتاسی کون قوشنیمنی الیب، کیلامن اییکاولاشیب کوزه نی اوراب چیرماب
 کوتاریب اویگا کیتیرامیز کوزه ایچیداگی التین و قسبها تاشلارنینگ یارمیسینی اونگا
 بیرامن فالگان یارمیس، مینگا بیئید، ارتادی نیگان یکر حیال بیلان کوزه نی کومیب،
 حوکیزنی حیداب، اویگا قایتدی احمدنینگ حیلہ کار عیار بیر بای قوشنیسی بار ایدی بو
 نای زاهردا صوفی بوئیب کورینسا هم قلبی ناپاک اوزنینگ منفععی یولیدا هر قاندای
 جاناندان تارنیماسدی سادہ دل احمد شو بای قوشنیمینی چاقیریب واقعه نی اونگا بیرما
 بیر سوزلآب بیردی اوزی بیلان باریب کوزه نی الیب کیلیشگا یاردم بیرسا کوزه
 ایچیداگی بایلیککاشیریک قیلیشیمی بیلیدردی، حیلہ کار بای حوده سیویئیب، کیندی بیرگا
 یاریشگا و عده بیردی ایرتاسبگا هر ایکنکی قوشنی دلہ گا باریب کوزه نی کومیلگان
 بیریدان چیقار دیلار ناسکار یارماس دای اوزیگا خاص بولگان یامانلیک کوچه سیگا قدم
 بامدی صاف، کونگل لی بیچاره کمبغل نی اولدیریب بوتون بایلیکنی اوریگا قالدیرماقچی
 بولدی سو اھلاس نیتینی عملگا آشیریش زیندا احمدگا تاشلاندی عایتدا کوچلی بولگان
 دو ابلس کوچ قوتی یوق زورغه قلمیرلاب یورگان احمدنی بیر زمدہ بیرگا بیقبتدی
 اوستیگا میئیب، الیب بوییدگا بیچاق تارتماقچی بولدی... اوغریلار حکایه گما محلایا بولیب
 شمه نرسه نی اونونیشگان ایدی مولانا حسین اویاق بو یاققا یوریب حکایه ایتیب فرسنتی
 غنیمت بیلوب ایسبک زنجیرینی سیکینگینه توشوروب قویوب حکایه نی دوام ایتتیردی
 بیچاره احمد تاش بورک بایگا جان قوشیم مینکا رحم قیل اولدیرما کوره ناگی التین و
 قمتبها تاشلارنینگ همه سی سببیک یولسین مینگا هیچ برسه کیراک ایماس دیب هر
 فانچه یالینیب، یالوارسا هم رحمه سیز بای اونی قبول قیلمادی احمد جانیدان امید اوزیب
 بایگا ایدی دنیادان اوتیشمگا کوزیم بیتدی فقط سیندان بیر التماسیم بار بونی رد قیلما
 خاتینیم حامله دار ایدی اونگا باریب مینینگ شو وصیتیمنی ایت اگر اوغیل فرزند کورسا
 اسمینی داد قویسین دبدی بای ناشینی قیمیرلاتیب وصیتینی قبول قیلگانینی بیلیدردی وقت
 اوتکازمای احمدنینگ باشینی کیسیب الدی حکایه شو بیرگا بینگاندان اوغری لاردان داد
 فریاد کوتاریلدی همه لاری مظلوم احمدگا اچینیب کوز باشی قیلدیلار مولانا کاشفی بنه
 سوریدا دوام قیلدی بای احمدنینگ حسدینی توپراققا تاپشیریب خاطر جمع بولگانندان کبیرز
 کوزه نی تونینگ اوراب الیب اوییگا قایتدی درحال احمدنینگ خاتینبگا اوچراب ایری
 احمدنینگ اولگتینی اولیم الدیدا قیلگان وصیتینی ایندی بایاقیش خاتین نیمه هم قیلسین
 بیغلاب سقتب قالاویردی بیر نیچه ای اوتگانندان کبیرن کوزی یارب بیر اوغیل توغدی
 ایرینینگ وصیتیکا عمل قیلیب اوغلیگا داد دیب اسم قویدی انا بیچاره اغیر مشقتلار
 تارتیب بولسا هم بالاسینی یخشی تربیه قیلیب اوستیرا باشلادی بالا اوسیب تورت باشگا
 کیردی کونلاردان بیر کون شهر حاکمی اوز آدملاری بیلان کوچه دان اوتیب کیتباتگان
 ایدی داد اتلارنینگ ایاق تاووشلارینی ایشیندی بالا ایماسمو تاماشا قیلماقچی بولیب
 کوچه گما قاراب چاپدی انا بیچاره بالاسی اتلارنینگ ایقلاری استیدا قالیب کیتشدان
 قورقوب جان حالتدا اوپیدان یوگوریب چیددی کوچه تامانگا یوگوریب داد داد فای
 بیرداسان اوغلم دیب باقیریب اوغلینی قیدیرا باشلادی مولانا حسین کاشفی حکایه شو
 بیرگا بینگاندان بوتون مدرسه اهلی ایشیتارلیک قیلیب داد سوزینی تاووسی نارچه

قیچقیریب ایتدی اوغریلار دامله داننینگ الم زده آناسی شوندا ی باقیریب باله سینی قیدیرا باشلاگانینی تصویرلایاپیتیلار دیب اولاب حکایه نی نوق شوق بیلان تینگلاب اوتیراردیلار مدرسه اهلی داد دیگان تاووشنی ایشیتیب اورینلاردان توریدیلار تاووش مولانا کاشفی نینگ حجره سیدان کیلیاتگانینی بلیب شو تامانگا یوگوردیلار حجره ایشیگینی اچیب ایچکاریگا کیردیلار مولانانینگ اشارتی بیلان اوغریلارگا تاشلانیب، اولارنینگ قول لارینی باغلا دیلار اوغری لار دامله نینگ نیرنگیگا توشونیب حیرت برماقلارینی تیشلا دیلار تانگ آتیب قوناش چیققاندان سونگ اوغری لار پادشاه حضوریگا کیلتیریلدی پادشاه واقعه نی ایشیتیب اوغری لارنینگ همه سینی اولیمگا بویوردی مولانا حسین هم بندی بولگان اوغری لار بیلان پادشاه حضوریگا کیلگان ایدی اولیم جزاسی حکمی ایشیتیریلگانندان کییین اوغریلار باشلیفی اورنیدان توریب کاشفیگا تعظیم قیلیب ایتدی آفرین مولان حسین کاشفی بیزنی هیچ بیر حاکم قولگا توشیرا آماگان ایدی سیز ایسه عجائب تدبیر ایشلاتیب بیزنی بندی ایتدینگیز سیزنینگ عاندان تاشقاری بولگان زکالینگیز تدبیرکارلیگینگیز آلدیدا باش ایگامیز فقط اولیم آلدیدان سیزدان التماس قیلامیز حکایه نینگ دوامینی سوزلاب بیرینگ تمام ایشیتیب سونکره اولسک دنیادان بی ارمان کیتامیز مولانا حسین کاشفی پادشاه نینگ اجازتی بیلان حکایه نینگ دوامینی سوزلاشگا کیریشدی حاکم داد دیگان تاووشنی ایشیتیب درحال توختادی آدملاریگا درآو تفتیش قیلیب داد فریاد قیلگان کیشینی حضوریگا کیلتیریشنی بویوردی کیچکینه بیر یاش اوغری بالانی بغریگا باسیب کوزیدان قنار قنار یاش تامچیلارینی آقزیب تورگان خاتیننی حاکم حضوریگا کیلتیردی لار حاکم آندان ایرغیب توشیب خاتین نینگ بانیکا کیلدی بالانی قوچیب ایرکالادی خاتینگا تسلی بیریب سوردی آبیاق قیزیم نیگا دادلایسن کیم ،ینی قششادی قایسی نا انصاف سپینگ کوز یاشلارینگ توکیلشیگا سببچی بولدی بیغلامه قیزیم واقعه نی مینگا بیرما بیر ایتیب بیر سینگا جبر ظلم قیلگان ظالم گا جزا بیرامن آنا بیچاره بیغیدان اوزینی توختاتیب، یوق مینگا حاضر هیچ کیم جبر قیلگان ایماس کوزوم نینگ آقو قراسی بولگان اوغیلاچام آتلار آیاغی آستیدا قالیشیدان خوفسیراب اونینگ نامینی ایتیب چاقیردیم خلاص دیدی حاکم حیرت لانیب، سوردی اوغلینگنینگ آتی نیمه آتی داد «داد» دیگان اسم هم بولادیمی اوغلینگگا بو اسمنی کیم قویگان خاتین کوز یاشلارینی توکیب بیغلاب ایتدی ایریمنی دالاداگی بیریمیزدا اولدیرگانلار اولیش آلدیدا ایریم قوشنی بولگان بایگا خاتینیم فرزند کورسا آتینی «داد» قویسن دیب وصیت قیلگان ایکان بای کیلیب، ایریمنینگ وصیتینی مینگا ایتدی ایریمنینگ وصیتینی بجا کیلتیریب اوغلام نینگ اسمینی داد قویدیم حاکم بو الملی واقعه نی ایشیتیب حوده هم تاترلاندی بو المزده عانله نینگ حالیکا اچینیب کوزیگا یاش آندی درحال بابنی حضوریگا کیلتیریشنی بویوردی آنا باله نی اوزی بیلان بیرگا آلیب محکمه سیگا قایتدی کوپ وقت اوتمای بابنی محکمه گا حاکم حضوریگا کیلتیریدیلار بابنینگ رنگی اوچگانندی قورقودان اعضای بدنی تیراردی بابنینگ روحی احوالینی سزیزب تورگان حاکم اونی اوتقازیب سوردی- بو بالاگا کیم «داد» دیب اسم قویدی - آتاسی - آتاسی قویدیمی واقعه نی یاشیرمای سوزلاب بیرینگ - باله نینگ آتاسی - احمدنی اوغری لار چله اولیک قیلیب، تاشلاب کیتگان ایکان شو وقتدا مین اونینگ دله سیداگی بیر ییگا بیر ایش بیلان باریب قالدیم احمد نینگ قان ارالاش قارا تویراققا بیلانیب یاتگانینی کوریب باشینی تیززماگا آلدیم او کوزینی اچیب خاتینی حامله دار ایکانینی

آی کونی تولیب فرزند کورسا آتینی «داد» دیب قویشنی وهسیت قیلیب جان بیردی مین
 اویگا کیلیب اونینگ وصیتینی خاتونینگا ایتیم بولگان واقعه منه شویدی او بای
 شولارنی سوزلارکان رنگو رویی اوچیب نیتردی حاکم غضب بیلان بایگا قاراب
 یالغان ایتمسیز اونینگ بیرینگا بیکارگا نارمای افلاس بیر مقصدنی کوزلاب بارگاتسیز
 اوغری لار حجوم قیلگان دیگانتینگیز هم یالغان اوغری لار مال دولتی املارگا کوز
 تیکادیلار هیچ نرسه سی یوق کمبغل بیلان نیمه ایشلاری بار حکایه شو بیرگا بیتگاندا
 بندی بولگان اوغری لاردا جانلانیش پیدا بولدی باشلارینی قیملار تیب حاکم نینگ
 سوزلارینی تصدیقلادیلار مولانا کاشفی حکایه نی دوام ایتیردی مادامیکه چله اولیک
 بولیب یانگان احمد سیز نینگ قولینگیزدا جان بیرگان ایکان اونینگ چه سدی نی نیمه
 قیلدینگیز سورادی حاکم توپراق قازیب اوشا بیرگا کومدم اخیر جسندی اویگا کیلتیریب
 یوویب تاراب جنازه او قیب دفن قیلوش کیراک ایما، مودی نیگا بوندای قیلدینگیز بای
 جواب بیرالمای سوکوت قیلدی احمد نینگ خاتینی حاکم و محکمه گا ییغیلگان خلققا قاراب
 ایریم اوشا فاجعه صادر بولگان کون ایرتالاب بای بیلان بیرگانله گا بیریمیزگا کیتگان
 ایندی کیچقورون قایتیب کیلمادی حواطر بولیب اوتیرگاندیم بای کیلیب ایریم نینگ وفات
 قیلگانی نی خبر بیردی یو سببونی ایتمادی مین هم قایغوم نینگ زور لیگیدان سببونی
 سوریش تیرمادیم دیدی محکمه دا حاضر بولگان بیر نیچه کیشی لار هم اوشا کون
 ایرتالاب احمد بیلان باینینگ بیرگالاشیب کیتایاتگانلارینی اوز کوزلاری بیلان
 کورگانلارینی ایتدی لار شوندان کییین حاکم بایگا خطاب قیلیب منه کوردینگیزی همه
 سوزینگیز نینگ یالغانلیگی معلوم بولدی او بیچاره نی اوغری لار ایماس اوزینگیز
 اولدیرگاتسیز فقط نیمه اوچون اولدیرگانتینگیز نینگ سببونی ایتینگ دیب اونی قییین
 قیستاروگا آلدی نهایت بای جنابیتگا اقرار بولدی حاکم باینی زندانگا تاشلادی بیر نیچه
 کوردان کییین زنداندان چیقاریب شریعت حکمی بیلان دارگا آسدی اونینگ بوتون مال
 ملکی دولتی داد نینگ نامیگا اوتکازدی حاکم باله نی قولیگا آلیب او پیب ایرکالاب
 ایندی او غلیم ایندی مین سببینگ نامینگنی اوزگار تیرامان بوندان سونگ نامینگ داد
 ایماس دلشاد بولسین چونکه شهید آتانگ نینگ انتقامینی آلیب دلینگ، شاد بولدی آتانگ
 نیمه اوچون سینگ داد دیب نام قویگه ایتینگ سیری آچیلدی مولانا حسین واعظ کاشفی
 حکایه سینی تمام قیلدی اوغری لار هم اوشا بیردا حاضر بولگانلار هم حاکم نینگ
 حقانیت پروریگی و عدالتیگا تحسین-آفرین ایتدی لار اوغری لار باشلیغی اورنیدان توریب
 رحمت مولانا حسینی حکایه نی تمام ایشیتدیک ایندی بی ارمان اولامیز دیدی مولانا
 حسین کاشفی پادشاه گا تعظیم قیلیب، شوندای دیدی جناب سیزدان مینینگ عاجزانه
 التماسیم بار بو التماسیمنی رد قیلما سسیز دیب امید ایتمین بو کیشیلار اوغری لیک کی
 یاراماس یولدا یورگانلاری اوچون البته جزاگا سزاوار دور لار لیکن بولار بو کیچه مینگا
 مهمان بولدی لار مهمان نی اولیمگا توتیب بیرگان میزبان اینگ گناه کار اینگ یاراماس
 کیشیلردان سانلادی حکایه ایتیب بولارنی توتیب بیریش دان مقصدیم اولدیریش اوچون
 ایماس بلکه سیز نینگ حضورینگیزدا اوغری لیکدان ثوبه قیلدیریب اوزیمگا شاکرد قیلیب
 آلیشدر حکایه نی سوزلاب تورگان وقتیمدا بو عزیز مهمانلاریم نینگ روحی
 حالتلاریگا دقت قیلیب توردم بغری تاش بای مظلوم احمد نینگ باشینی تنه سیدان جدا
 قیلینگانی ایتیلگاندا بولار فریاد فغان قیلیب کوزلاریدان یاش توکیدیلار بو حال اولار نینگ
 رحمدل شفقتی ایکانلارینی کورساتادی نهایت یامان یاراماس کیشی اوز قیلیمیشگا

یاراشا جزا تاپیشیگا عدالت و حقانیتینینگ البته غلبه قازانیسیگا ایشانگانلاری اوچون اولیم الدیدا بولسالار هم حکایه نینگ دوامینی سورا دیلار مهمانلاریم نینگ روحی حالتلارینی جوده بخشی اورگاندیم بولار اوغریلیکنی بیر کسب قیلیب آلماگانلار محتاجلیکدان عاجز بولیب بو یاراماس یولگا کیریپ قالغانلار بو عزیز مهمانلاریم نینگ گناه لارینی کیچیب مینینگ تربیه مگا تاپشیرینگ مین بولارتی احتیاجدان قوتقاریشگا حرکت قیلانم بولار خلق فایده سینی کوزلاوچی عالیجناب آدم بولیب ییتیشادیلار مین بونگا ایشانمن پادشاه مولانا حسین کاشفی نینگ التماسینی قبول ایندی برحال اوغری لارنی بندگان آزاد قیلیب مولانانینگ قولیگا تاپشیردی اوغری لار کاشفی نینگ بو عالیجنابلیگینی کوریب بیردان اوزلارینی اونینگ آیقلاری آستیگا تاشلادیلار کوز یاشلارینی توکیب پادشاه و مولانا الدیدا توبه قیلدی لار مولانا اولارنی اوزیگا شاگرد قیلیب آلدی شو آلتی اوغری حضرت مولانا حسین کاشفی نینگ عالم فاضل شاگردلاریدان بولیب ییتشیدی

(آز-آز اورگانیب دانا بولور)

مسیقه قدری

انسان حیاتییدا مسیقه جوده مهم رال اوینایدی مسیقه انسان نینگ ایچکی دنیاسینی شکل لانتیرادی واقعه حادثه لارنی توغری بهالاشگا یاردم بیرادی بدنی تربیه لایدی مسیقه اینگ یوکسک توغولار و اینگ نازیک کیچیمه لارنی افاده لایدی یونان لاردا قوشیقچی ارفی حقیده افسانه موجود اوندا ایتیلیشچه یای و قیلیچ عاجزلیک قیلگان کوچ و جسارت یاردم بیرا آلماگان حال لاردا ارفی قوشیقلاری یاردم گا کیلگان ارفی کیفاره نی قولیگا آلیب اونینگ یاقیملی آهنگی جورلیگیدا قوشیق اینگانیدا معجزه لار معجزه سی روی بیرگان مسیقه دان سحرلانیب شمال بیراقلارنی حیلپیرانیب نی توختاتگان اوزاقدانگی قایه لار قوشیق تامان سیلجیگان دینگیز تینجیب قالگان یاوواپی حیوانلار اویه لاریدان چیقیب عجانب، قوشیقچی ارتیدان ایرگاشگان اوتمیشدایاق مسیقه نینگ قدرتی شوندا تین آلینگان مسیقه نی یاقیتیرماگان کیشی بارلیگینی تمسور قیلش قییین فقط مسیقه نی هر حیل - یوزاکی یاکه چوقور توشونوش ممکن مسیقه نینگ اوزی هم تورلیچه بولادی جدی و ینگیل لیکن بوجدی مسیقه بخشی بینگیل مسیقه یامان دیگان معنایی انگلاتمایدی ایریم مسیقه لارنی تینگلاش هم توشونیش هم آسان قوشیق رقص کویلاری جز مسیقه لاری شولار جمله سیگا کیرادی بوندا مسیقه کیشی کیفیتینی کونراددی آسان ایسدا قالادی باشقه بیرلاری ایسه انچه مرکب بولادی اغیر مسیقه لارنی توشونیشنی اورگاتیش کیراک و هر بیر آدم مسیقه نی تینگلای و توشونا بیلشی لازم مسیقه بیلان تانیشیش اوچون کیشی اوزینی استه سیکن تیاریلاب باریشی بسطه کار و اوینگ دوری حقیدا معلوماتگا ایگا بولایشی قایسی ادبی اثرگا مسیقه یارابتلگان بولسا اوشا ادبی اثرنی اوقیشی لازم اینگ مهمی باله لیکدان او قدر مرکب بولماگان ممتاز اثرلارنی تینگلاشگا عادتلانیب لازم

(او کیم بو نیمه انسیکلایدیه)

نان تاریخی

بوندان ۱۴مینگ بیل مقدم انسان غله ایکنلارینی اوستیرا باشلاگان دوردان بیری بیر یوزیدا نان پیدا بولگان اول کینیلار داننی خام حالیدا استعمال قیلیشگان کیین اونی ایککی تاش اورتاسیدا ازیب یاتچیش و سو بیلان ارالاشتیریشنی اورگانیشگان آلو کشف قیلینیشی بیلان ایسادان بوتقه سیدان نان یاپادیکان بولیشگان ارادان کوپ مینگ بیل لار اوتیب قدیم گی مصردا بیرینچی مرته آشیریلگان خمیردان فایدالانیش رسم بولدی نان یابیش صنعتی کیینراق مصرلیکلاردان یونانلار و ریم لیکلارگا اوندی قدیمگی ریم دا بوندان ۲ مینگ بیل مقدم بیر نیچه کتته ناتوای خانه لار بنیاد اینگان اوسته ناتوای شرفیگا حیکل اورناتیلگان بو حیکل حاضرگی کونلارگا قدر ساقلانیب قالگان قدیم گی روسدا ۲ عصردایاق بغدادی اونیدان آشیرمه-اچیمه نان یابیشگان بو جوده کتته مهارت حساب لاتار ایدی بوندای ناننی یابیش اوچون ایشلاتیلدیکان کوس غایتدا سیر توتیلگان و اولاندان اولانگا اوتیب کیلگان ۱۶ عصردا ماسکوه دا کتته ناتوای خانه لار اچیلگان اولارنی نان دکانلاری دیب اتاشار ایدی مملکتیمیزدا تورلی خقلارینگ عنعنه وی اوزیگا خاص نان یابیش اصول لاری بار اوزیک پزنده لیگیدا تیارلاش تیخنالاییه سیگا قاراب آبی نان گزده نان پاتیر نان شیرمای نان کبی نانلار بار اوزیک خلاق اورتاسیدا ناننی طنردا پیشیریش اصولی کینگ تارقالگان ناننی یاپیشدان آلدین اونینگ یوزیگا سبیلاندیکان سیدانه یاکه کونجوت اونی غایتدا خوش بوی قیلادی ناننی کوز قاراچیغیدیک اسراش و اعزازلاش هر بیر کیشینینگ بورچیدیر

(اوکیم یونیمه. انسیکلاهدیه)

تاجمحل

هندستان نینگ نیمونا دریاسی بویدا برپا ایبتیلگان تاجمحل مقبره سی دنیانینگ بینتی معجزه سیدان بیری سانالادی عثمانلی معمار محمد عسی افندی باش چیلیگیدا ۱۶۵۳ ییلدا قوریب بیتکازیلگان شاه جهان نینگ عالی ارجمند بانو سرفیگا بنواد ایبتیلگان بو انشائتی تیکلاشدا بیگیرمه ایککی بیل دوامیدا بیگیرمه مینگ کیشی محنت قیلگان مقبره همه تاماندان اق مرمر بیلان قاپلانگان اونی بیزاش اوچون ۴۲ ته گوهر ۱۰۲ ته یاقوت ۶۲۵ ته آلماس و اون مینگلاب قمتبها تاشلار ایشلاتیلگان اما استلا و اوروش لار پیتیدا انگلیزلار همده هندولار تامانیدان بو تاش لارنیزگ کوپی اوغیرلاب کیتیلگان

ابیستا کتابی دان نمونه لار

- تربیه حیاتی‌تیزینگ اینگ مهم تیرکاگی (تایانچی) بولیب حساب لانیسی لازم هر بیر یاش نی شوندای تربیه لاش لازم که او آولا بخشی اوقیشنی و سونگره ایسا یازیش نی اورگانیس بیلان اینگ یوکسک پاغانه گا کوتاریلسین
- باله لار یاش پیتدانا ق درخت کوچتی اوتکازیش اوی روزگار قورال لاری یاساش بیرگا ایشلاو بیریش و چاروه بیلان شغول لانیسگا اورگاتیلیسی شرط
- یاخدیایک و ایزگولیک یاراتیش اوچون کیشی محنت قیلیسی اوز قول لاری بیلان مادی ناز نعمتلار یاراتیشی لازم
- انسان بوتون عمری دوامیدا سو توپراق آلاو و عموماً دنیادگی جمعکه بخشی نرسه لارنی پاک و بوس بوتون اسریشگا بورچلیدور
- بیر سو هوا آلاونی اسراش قانده لارینی بوزگان کیشی ۴۰۰ قامچی اوریش جزاسیگا محکوم دور
- هر بیر انسان اوزی اوسیب اولغایگان (زمین نی) مملکتنی اینگ یاخشی و گوزل مملکت دیب توشونماغی کیراک
- هر بیر انسان (زردوست) کونیکا بیش مرته یونیدب پاک لانیب قویش نی آلفیشلاب سیغینیسی شرط
- حقیقت - اینگ عالی نعمت

تاشکینت تاریخی

تاشکینت مرکزی آسیادگی اینگ قدیمگی شهرلاردان بیری بولیب ۲۲۰۰ ییلدان اشیفرق تاریخگا ایگا نستلاب تاشکینت صلاو حون اریق بویدا وجونگا کیلگان قدیم دا تاشکینت اطرافی بلند و قالین دیوار بیلان اورالگان قورغان شکلیدگی کیچکینه شهرچه بولیب چاچ دیب یوریتیلگان عربلار اونی شاش دیب اتاشگان ۱۱ عصردان باشلاب تاشکینت دیب یوریتیللا باسلاگان عرب تبلیذگی اثرلاردا بنکت نامی بیلان هم تبلیگا الینادی بنکت تاشکینتینگ عینا حاضرگی ایسکی شهر دیب اتالگان قسیمگا نوعری کیلادی شهر دیواریدان تاشقاریدا اینگ سیرسو بیرلار اوزلاشتیریلیب آباد ایتیلگان باغ راغ لار تاکزار و ایکین میدانلاری کویراق شو بیرلاردا جایلاشگان سمرقند دروازه چیلان زار آفتیبه سی همده چوپان اتا قاترنال نظریک دومیراوات و قعنی کی اهای یاشایدیگان بیرلار شو حدودگا توغری کیلادی شهردان جنوبگا تامان کیتگان کنته کروان یولی راهکت یعنی کت یولی باکه شهرگا بارادیگان یول نامی بیلان مشهور بولگان بو یول یاقاسیدا کییین چالیک تشکیل تاپگان محله حاضرگی وقتگاچا رکت دیب یوریتیب کیلینماقا شهرتینگ شمالی دروازه سی آلیدا قدیم دان بازار بولیب او حغه دیب اتالگان

بیزیننگ دوریمیزگاچا او ایسکی حووه نامیدا بیئدب کیلگان اوندان سَمالراقدا جایلاشگان سعوان محله س،بیزیننگ اصلی نامی سوقبان یعنی بازار قاراولی معناسینی انگلاتگان چونکه دشت دان حیداب کیلینگان آتار آتار قویلار قارامال و بیلقی لارنی قوریقلاگان همده جلابلیک قیلگان کیشی لار سو محله دا یاشاگان تاشکینت اوزارا اوروشلار قوزغالانلار کوچمنچی قبیله لار هجوم لاری نتیجه سیدا بیر نیچه مرته ویران قیلیندی و قایتا تیکلاندی شهردا کلال چیلیک اوق یای گزلمه چرم محصولاتاری ایشلاب چیقاریش رواجلاندی ۱۵-۱۶ عصرلاردا تاشکینت حاضرگی بیش یاغاچ و اورده تامان کینگاییب شهر ایچیدا بیریک تاریخی انسمبل لار قد کوتارگان زنگی آتا (۱۴ عصر) شیخ خاوند طاهور(۱۵-۱۹ عصر) ریگیستان حضرت امام انسمبل لاری شولار جمله سیداندر ۱۹-۱۸ عصرلاردا تاشکینت یانادا کینگاییب تیریتاریه سی ۱۵ مینگ گیکترگا بیئدی شهر تورت دهه - بیشیاغاچ کوچکه سبزار شیخ خاوند طاهور دهه لاریگا دهه لار ایسامحله لاریگا بولینگان شهرگا ۱۲ دروازه ارقالی کیریلگان بودوردا شهرلیک لارزیننگ پست بلند قوریلگان لای تاملی تورار جایلاری زیچ جایلاشگان کوچه لار نهایتدا تار قیشدا لای یازدا چنگ بولگان

(اوکیم بو نیمه. اینسهیکلابیه)

شهریمیز

سورخان دریا ایره میزدان اول مدنیّت و صنعت نینگ اینگ رواجلانگان مرکز لاریدان بیرى بولگان لیکن باسقینچیلار اونی شونچه لیک خراب قیلگان که عصرلار نوامی دا او اوزینی اونگلای آلمانگان اسکندر ذوالقرنین یوریش قیلیب کیلیاتانگانیدا تاغلار آراسیدا جایلاشگان سنگردان قدیمدا شوندای گوزل شهر ایکانکه اونی تار مار قیلشگا اسکندر نینگ کوزی قیماگان لیکن بیزنیکلار تسلیم بولماکاچ اسکندر محصول تیارلنغان قسم بیلان کیلیب حجوم باشلاگان و شهرنی کن فه بکون قیلشگان آباد شهر اورنیگا گل تپه پیدا بولگان شوندان سونگ شهریمیزی بیئیمتپه دیب اتای باشلاگانلار حاضر هم منه شو ایکی گیکتارلیک تپه لیکنی بیئیم تپه دیب اتایدیلار

اوزبیک تیلی

اوزبیک تیلی اینگ قدیمگی تیل لاردان بولیب اونینگ ۲۰ عصر نینگ باشلانیشیگا قدر بولگان نوری ایسکی اوزبیک تیلی دیب یوروتیلادی بوبوک متفکر شاعر علیشیر نوایی ایسکی اوزبیک انبی تیلیدا اوزینینگ جهانشمول اثرلارینی یاراتگان ایلغار فکرلی شاعرلار مقیمی فرقت ذوقی عوض اوتار لار ایسا اوز اجدالاری بیلان اوزبیک تیلینینگ یانادا رواجلانیشیگا کنته حصه قوشدیلار ایسکی اوزبیک تیلینینگ نفیسلیگی تیرنلیگی اچه ملیگی کبی حصو سیتلارینی حاضرگی اوزبیک تیلی میراث قیلیب آلدی اوزبیک تیلی قاراقالباق ترکمان

قازاق ڤيرغيز تاتار آذربايجان ترك باسقيرد اويغور تيللاري بيلان برادر قرداش تيللار حسابلانادي شونينگ اوچون بير بيريجا باقين بولگان بو تيل لار بيتتا تيل عانله سيگا تركي تيل لار عانله سيگا بيرلاشادي اوزبيك تيلي اساسا جاتلي سوزلاشو و بدعي ادبيات تيلي بولگان بولسا كييىچاليك اوزبيك تيلينينگ وظيفه سي و امكانيتلاري يانادا كينگايدي ايندي او مكتب عالي اوقوو يورتلاريدا اوقيتيش ايشلاريدا كينگ قوللانيلمايپتي اوزبيك تيليدا اينگ زمانه وي فنلار- حيمه فيزيكا كيبيرنيتيكة بياهميه گا اند علمي ايشلار هم ياراتيلماقدا اوزبيك تيلي قارداش مملكت لار- گيرمانيه ونيگرهيه بالگرهيه شونينگ ديك اق ش كنده هندستان كبي دولت لاردا هم اورگانيلادي شرق دولتلاريدا هم اوزبيك تيلينگا قيزيقش كوجلي

(او كيم بو نيمه. اينسكلاپيديه)

افراسياب

سمرقند شهري نينگ قديمي سياب اريغيدان اوتيلسا جوده كتته ميداندا ياستانيب ياتگان اقيش تيباليك لارگا كوزيميز توشادي بو تيباليك لار استيدا انسان قولي بيلان ياراتيلگان ناياب يادگارليك لارم ياشيرنيب ياتيتي بو بيردا كهنه افراسياب شهري بولگان فردوسي شاه نامه سيدا كيانتيريليشيچه افراسياب ايران شاه لاري نينگ مركزي اسياگا فيلگان باسوينچليك يوروش لاري گا قارشي كوراشگان تورانليك پادشاه و سركرده نينگ ناميدير افسانه لاردا حكاييت قيلينيشيچه افراسياب كويگنه شهرلارگا اساس سالگان شو سبب دان سمرقند و تاشكند شهرلارينينگ بيزنينگ دوريميزگاچه تپا شكليدا سقلانيب قالگان قديمگي خرابه لاري افراسياب نامي بيلان يوريتيلادي ديگان توشونجه كينگ تارقالگان ليكن بوگونگي كوندا بير گروه عالملار سمرقندداگي كهنه تيباليك ناميني بو قهرمانگا علاقه سي يوق ديب چيقماقدالار اولار فكرچه افراسياب اصليدا سوغديچه نام بولوب سياب يعي قراسو بويلاري معناسيني انگلاتگان مشهور سياب انهارلاريدان بيري سمرقند شهري بينگ شماليدان اقيب اوتادي قديمدا اوز سويني زرفشان درباسيگا قويگان سيابگا كيليب نوتاشگان بير نيچه سايلار اونينگ قوبي قسמידا تيك ساحل لارني قيرقيب چوقور جريك لار حاصل قيلگان بو بيرلار نهالندا باهوا همده مدافعه اوچون جوده قولاي بولگان بوندان ۱۵ عصر مقدم سياب انهاري بينگ حوددي شو قديمدا قديم گي سمرقند قد كوتارگان بو شهرنينگ ۱۷۰۰ ميل ليك جوشقن حياتي و تاريخي واقعه لارگا باي اوتيشي منه شو سياب بويلاريدا صادر بولگان ۱۳ عصر بائيدا سمرقند چينگيزخان قوشنلاري تامانيدان ناسيب انينيپ ويران اينيلدي اوزينگ تيباگا ايلانگان خرابه لاري ايسا ۱۷ عصر دان باشلاب افراسياب نامي بيلان يوريتيلا باشلادي سوغد دولتي بينگ پايختي بولگان افراسياب قديمگي سمرقندنينگ خرابه لاريني اوز باغريدا ساقلاب كيلماقدا او بو كهنه شهرنينگ سي تاريخيني اوزيدا مجسم اينگان اولگن ارحيالانگيك يادگارليك حسابلانادي افراسياندا عالم لاريميز جوده كتته علمي تدقيقات ايشلاري ايب بارماقدالار شهرينگ نورلي دورلاريدا نناد قىلنگان عمارت و اسنات لارينگ فالديقارني

قازیب اچیلدی اونینگ اوتمیش تاریخی آسته سبکین تیکلاماقدا قازیشلار نتیجه سیدا معلوم بولدیکه افراسیاب نینگ شمالیدا «سیابننگ تیک ساحل لاری شرق و غربیدا ایسا جزایک لار یاقالاب ۶ کیلامترگا چوزیلگان دونگلک اوندان قادیق شہر دیواری نینگ قالدیق لاری جایلاش گان او بیر نیچه بیریدان قازیلدی بیریک خام غشت لاردان اوریب چیقلگان بو بلند دیوارنینگ قالین لیگی ۶ متر ایچکی قسمی رواق سیمان اوزون یولاک ترضیدا بنا قیلینگان دیوار تاشقاریسی بویلاب شاخامات، کتک لاریگا اوخشاتیب نشان تونوک لاری او بیر بو بیردا تورت بورچکلی موله (تایانچ و مدافعه انشات) لار ایشلانگان بولار میلاددان اول ۳۲۷-۳۲۹ ییل لاردا مکیدانیه لیک اسکندر قوشین لاری ۷۱۲ ییلدا عرب خلیفه لیگی (۱۲۲۷) ییلدا ایسه چینگیزخان باشلیق موغول استلاچیلاری (۱۲۱۹) ییلدا مستحکم غاوبولیب بیر قانچا وقت باسقینچیلارنی شهرگا کیریتمای سمرقند آستانالاریدا توتیب تورگان قدیمگی مدافعه انشاتی نینگ قالدیق لاری ایدی قدیمدان افراسیاب نینگ اوچتا دروازه سی بولگان شمالی دروازه سی بخارا جنوبی دروازه سی کیش و غربی دروازه سی توبهار ناملاری بیلان یوریتیلگان افراسیاب نینگ میدانی ۲۱۹ گیکتر بولگان شهرنینگ سو بیلان تعمین لانیسی آغیر بولگانلرگیدان جنوب طرفدان سو کیتیریلگان / سونی کیتیریش اوچون پیشیق غشت و سوگا چیداملی گنج دان رواقسیمان اون توغان قورلیب اونینگ اوستیدان شهرگا کتته اریق اوتکازیلگان بو عجانب سو انشاتینینگ ایچکی قسمی قورغاشین بیلان قاپلانگانلیگی سببلی او جوی ارضیس یعنی قورغاشینلی اریق نامی بیلان مشهور بولگان کیتینگی ییللاردا افراسیابدا ایلك اورتا عصرلارگا منصوب کلال چیلک کارخانه لاری هنرمندلارنینگ اوی جای لاری تاش تیریلگان کوچه لار گمبزی گنچکاری سرای خرابه لاری قازیب اچیلدی تاپیلگان یادگارلیکلار اراسیدا ۷ عصرگا منصوب تصویری صنعت اثرلاری عینقسه نایادور ۱۹۶۵ ییلدا ایسا سمرقند حاکمی نینگ سرابی کولاب اچیلدی سرای نینگ ۱۱میترلی کوارت شکلدائی خانه سی نینگ دیوارلاری رسم لار بیلان بیزاتیلگان ایدی اولاردا توی مراسمی تصویرلانگان اق فیل اوستیدائی تخت رواندا ملیکه و اونینگ ارقاسیدا اوچ چوانداز عال ایکیکی تویه کش سونگره بیزاتیلگان ات بیتاکلاگان کیشی همده بیر نیچته اق قوش خیداب کیلیاتگان اوسپیرینلار تصویرلانگان اولارنینگ بوز قول و کوپراق کیتیملاریدا سوغدچه یازولار بار دیوارنینگ بیر طرفیدا کیمه دا سیر قیلیاتگان ختای ایلچیلاری ایکیکنچی تامانیدا بیرتیچ حیوانلار بیلان آیشو تصویرلانگان ارحیالاگ لارنینگ مشقت لی محنتی طفیلی افراسیاب میدانی دان تابارا کوپراق ارحیالاگیک اشیلار تاپیلماقدا

(ایسکلایپیه دان)

اجدادلاریمیز

بیزنینگ اجدادلاریمیز بولمیش سکلار مستگیتلار سوغدلار قدیم دان مرکزی آسیا حدودیدا یاشاگانلار اولارنینگ یاشاش طرزلی محنت فعالیتلاری و دینی اعتقادلاری حقیدائی معلوماتلار مهم تاریخی منبع حسابلانمیش «اویستا» - اییستا

کتابیدا بیریلگان اونداگی حکایه لاردان بیریندا زردوشتی لار اعتقاد قیلگان یخشی لیک و ایزگولیک خداسی آخوره مزده تیلیدان «مین آخوره مزده یاراتگان آباد و معقول تابگان بیرینچی اولکه بو ایرانام و یجا (خوارزم دیر) کورکم و گوزل لیکن اونا تینگ کیلایدگان یورت یوق مین انسان اوچون یاراتگان ایکیینچی مملکت هر جهندان فراوان سوغد بولیب آدم لاری و مال قویلاری کوپدیر مین آخوره مزده یاراتگان اوچینچی یورتینگ نامی کوچ قدرتگا تولگان مرغیانه دور» دیب ایتادی بو معلوماتلاردان کورینیب توریدیکه بیزینگ اجدادلاریمیز یاشاگان بیرلار خوارزم سوغدیپانه بقتریه مرغیانه ناملاری بیلان اتالگان قیدمگی یوان یازوچیلار کسبی دینگیزی نینگ شرقی طرفیدا یاشاگان خلقلارنی سک (شک) و مسگیتلار دیب اتالارلار سنکارلار مسگیتلار ترکی خلق لارینگ اجدادلاری ایدی سوغلارینگ تیلی فارسی تیل لار عانله سیگا منصوب بولگان مسگیتلار قویاشنی خدا دیب اونا سیغینگانلار اتلار سویب قربان لیکلار قیلگانلار اجدادلاریمیز سوغاره دهقانچیلیک چاروه چیلیک هنرمندچیلیک بیلان شغولانگانلار

اسکندر ذو القرنین

میلادان اولگی ۱۷ عصر اورتالاریدا گریسیه نینگ شمال شرقیدا قدرنلی ماکیدانیه دولتی تشکیل تاپدی اونینگ پادشاهی فیلیپ ۲ میلادان اول ۳۳۸ ییلی گریسیه نی بويسوندوردی و شرق قا یوریش قیلش اوچون کتته قونین توپلادی براق او توساندان وفات ایدی تختگا اونینگ ۲۰ یاشار اوغلی اسکندر ذوالقرنین اوتیردی (میلادان اول ۳۲۳-۳۵۴ ییل لار) میلادان اول گی ۳۳۴ ییلدا اسکندر ذوالقرنین شرققا یوریش باشلادی او اورتا بیر دینگیزی نینگ شرقی حدودلاریدا اوروش قیلیب ایران شاهی دارا ۳ قوشینلارینی یینگدی کیچیک آسیا مصرنی اوزیگا بويسوندوردی نیل دریاسی قویلایدگان بیردا بیریک شهر برپا قیلدی و اونا الیکسندریه دیب نام قويدی مصر کاهنلاری اسکندرنی فرعون و خودا دیب اعلان قیلدیلار اسکندر میلادان اول ۳۳۰-۳۳۱ ییل لارداگی اوروشلاردا ایران قوشینی نار مار ایتیب میدیه نی ایران نی باسیب الی دارا ۳ شرققا تامان قاچدی و او بیردا اور نانبی بیس تامانیدان اولدیریلدی ۳۲۹ ییلی بهاردا اسکندر اورتا سیگا یوریش قیلدی تیز ارادا بقتریه نی بويسوندوردی محلی خلق اخامانی لار ظلمی -ان ییزار بولگان ایدی بو حال ناسقینچی لارنی اسانیک بیلان باسیب الیشلاریگا امکان نوعدیردی سوندان سونگ اسکندر قوشینی بیلان اوکود امودریا بوییگا کبابی بوشدی لیکن او بو کتته دربادان اوتیش اوچون کیمه تاپا المادی کوپرک قوریش اوچون ایسه یاغاچ یوق ایدی شو سبب لشکرلاریگا سامان تیفلگان میش نرفاتتیردی لشکر ۶ کوندا دربادان اوتدی و سوغدیپانگا یوریش باشلادی ۴ کوندا مراکت (سمرقند) شهریگا کیریب کبلدی شهر جدا اوزون دیوار بیلان اورالگان ایدی شهرینگ ارکی یانا بیر مستحکم دیوار بیلان اورالگان ایدی شونگا قارامای دنان لار شهرلارنی ایگالادیلار و ابوسیز تلان-تراج ایتدیلار تیورک اطرافداگی قشلاق لارنی هم تالاب کیین یاقب بوباردیلار اسکندر سوغدیپانادا یانا بیتنا

شهرنی باسەب، الی سوندان کین او تاناس درباسی بویدا الیکسندریه ایخته (اوزافداگی الیکسندریه) دیگان کتته شهر فوریدی شهر حاضرگی تاجیکستان نینگ خوجند شهری یاقیندا جایلاشگاندی بو شهر اسکندر اوچون تاسکینت فرغانه وادی لاریگا یوریش فیلشیدا تایانچ بولیب خدمت قیلیشی کیراک ایدی لیکن اسکندرنینگ او تامانلارگا قیلمه اچقی بولگان یوریتی عملگا اشمای قالدی سوغدیپانه دا کتته قوزغالان کوتاریلگان و اونگا بقتریه نیلار قوشیلگاننی حقیقا بیر بیریدان تشویش لی خیرلار کیلا باتلادی شو پیت بقتریه هم اسکندر تصرفتیدان چیقید اوز مستقل لیگینی قولگا کیریندی. اسکندر ایسه ایکی اوت آراسیدا قالدی بیر تاماندان مستقل لیگینی قولگا کیریتگان بقتریه بیلان قوزغالان کوتارگان سوغدیپانه ایکیچی طرفدان یونان عسکرلارگا تیز تیز حجوم قیلب اولارگا کتته طلافتلار بیتکازیب تورگان سکلار آراسیدا قالگاندی اجدادلاریمیز یورت مستقل لیگی اوچون مردلارچه کورشگا کیریشگان ایدی لار شولاردان بیری سپتامین قوزغالانی بولدی اسکندر سپتامین گا قارشى ۸۰۰ اتلیق و ۳ مینگ پیاده لشکر جوندی سپتامین اولارنی تار مار قیدی شونان سونگ اسکندرنینگ اوزی. کتته قوشین بیلان کیلب سمرقندنی قاتتیق اسکنجه گا الدی کوچلار تینگ ایماس ایدی یاخشی تعلیم الگان اسکندر قوشینیینگ قولی بلند کیدلی سپتامین چپکینیشگا مجبور بولدی باسقیچیلیک اوروشی دوامیدا اسکندر اورتا آسیا خلقلارینی بینگیش آسان ایماس لیگینی توشونیب، یئندی او حیلە نیرنگ بولیکا اوتدی و شو یول بیلان سپتامین قوزغالانینی باسئوردی آزادلیک قوزغالانی بینگیلگان بولسادا او اولوغ اجدادلاریمیز نینگ مردلیک جساتینی یارقین نمایش ایدی اسکندر ذوالقرنین اورتا آسیانی بویسوندیریشگا ایریشدی بیراق بو اونگا جوده قمتگا توشدی ایراندای قدرتی دولتی اوچ ای ایچیدا بویسوندیرگان اسکندر اورتا آسیانی بویسوندیریشگا ۳ ییل صرفلادی اسکندر ذوالقرنین میلاددان اول گی ۳۲۷ ییلی هندستان اوستیگا قوشین تارتدی او یانگی اوروش لارگا تیارگرلیک کوریش اثاسیدا بیزگک کسلی گا اوچراب قالدی و میلاددان اول گی ۳۲۳ ییل نینگ ایونیدا ۳۳ باشیدا وفات ایندی

دولتلارارا مدنی علاقه لار یولی

میلاددان اولگی ۲ عصر-ا اچیلگان و تازیخدا بویوک ایفک یولی دیب اتالگان یولنینگ اهمینی جوده کتته بولگان بو یول فقطگینه سودا یولی ایماس ایدی او عینی پیندا دنیا خلقلاری اورتاسیدا مدنی همده دولتلار ارا علاقه لار یولی هم بولگان بو یول خوحنی درباسی بویدا جایلاشگان سعین شهردان باشلانگان یولنینگ ایکی یونالستی بولگان بیرینچی یونالش-ختای دان سمرقندگاچه بولگان یول ایدی سمرقنددا یول پانا ایکنی گا بولینگان بیری اورتا بیر دینگیزی گاچه ایکینجیسی راستیه سیبیر کوز و قارا دینگیزگاچه بیتیب بارگان ایکینجی یونالش ختای دان باشلانب پامیر- تیان شان تاغ نیزمه لاریدان اوتیب افغانستانگا اوندان هندستانگا الیب چیغفل نمه اوچون بو سودا یولی بویوک ایفک یولی دیب اتالگان بویوکلیگی یولنینگ جوده هم اوزونلیگی همده جوده کوپ خلق لار تقدیربگا علی الحیده علاقه دار بولگانلیگیگا اشاره ایفک سوری ایسه یولنینگ اساساً ایفک سوداسیگا خدمت

قیلگانلیگینی بیلدیرادی ایفک محصولاتلاری بیورابه حلق لارینی حوده مفتون اینگان او زمانلاردا بیورابه ایفک، نیمه لیگینی بیللمدی چونکه اولار ایفک قورتی اونی باقیش اوندان پله الیش پله دان ایسه ایفک الیش دیگان نرسه لاردان مطلقاً بیخیر بولگانلار بیزنینگ بابالاریمیز وختای لیکلار ایفکان جوده عجانب نرسه لار توقیگانلار بو مطاع لار بیورابه لیکلارنی لال قالدیرگان یازمه منبع لاردا بازلبشیجه خطا بیر وقتلار ایفک مطاع اورمی پول اورنیدا هم ایشلاتینگان بو یول قایسی دولت حدودیدان اوتگان بولسا شو دولت حکم دارلاری یول باقاسیگا کروان سرای لار قوردیرگانلار چونکه بو یول لار طفیلی شو نولتیننگ هم سودا ساتیق ایشلاری رواجلانگان قالاویرسا سودا کروانلاری نینگ ایگلاری باج هم تولگانلار بو ایسه دولت هزینه سیگا کتته درامد کیلتیرگان بویوک ایفک یولی یورتمیز تاریخیدا هم کتته ایز قالدیرگان

اورتا آسیانینگ بویوک سیمالاری

اورتا آسیادا ۱۲-۱۱ عصرلاردا علم فن یوکسک درجه دا ترقی ایتدی بونینگ اساسی عاملی یورتمیزنینگ عرب ذلیفه لیگی اسارتیدان خلاص بولیشی سماتی لار غزنه وی لار و خوارزم شاه لار نولتینینگ تشکیل تاپیشیدادور

الخوارزمی

(۷۸۳-۸۵۰)

بویوک متفکر متیمتیکه استرانامیه گیاگرفیه فنلاری رواجیگا کتته حصه فوشگان دها عالم دیر ابو عبدالله محمد ابن موسی الخوارزمی خوارزم دا توعولیب وایه گا بیتگان ۸۱۳ ییلی اونی خلیفه معمون بغدادگا تکلیف اینگان شو ظریفه او بعدادادگی بیت الحکمه دا خدمت قیلا باشلاگان کییینچه لیک اوشا بیرداگی عالم لارگا باش بولدی و بغداددگی رسدخاننه نی باشقاردی الخوارزمی نینگ جهان فنی گا فوشگان حصه سی بینهایه کتته او حساب علمیدایگی اونلیک تیزیمیسی باینیدی و ساده قلیب عرب تیلیدا بیان ایتدی تورت عمل- قوشیش ایبریش کویاپتیریش و بونیش فائده لارنی یاراتدی یانگی استرانامیه حدولینی توردی بیر توزیلبشی حقیدا کتاب ناملی قمتای اثر یازدی اوندا مملکتلار شهرلار قاغ لار ارال لار دریالار سینگیزلار حقیدا معلومات بوردی حاضرگی فنیمیزدا کینگ قول لاندیگان الگارتم انامه سی علامه نینگ نامی الخوارزمی دان السنگان الکییره ایسه بویوک علم نینگ الحر اثر نینگ بیورابه نبل لاریگا ماس لاشتیریلگان نامیدیر

احمد الفرغانی

(۸۶۵-۹۹۸)

عبدالعباس احمد ابن محمد کثیر الفرغانی استرانامیه گیاگرافیه فنلاری . . . . . حگ مهم حصه فوشگان بویوک عالم دیر اوبینگ اثرلاریدان بیرگنجه . . . . . سدحیرتاسی یینیب کیلگان بوزر ایچیدا «سماوی جسم لارینینگ حرکی .

یولدوزلار علمی» اثری خود، مستور دور اثر شاعر زمانه سیدایق جهان عالم لاری نینگ دقت اعتبارینی تارتگان اثر ۱۲ عصردا لاتین تیلیگا ۱۳ عصردا بیوراپه داگی باشقه خقلار تیلیگا ترجمه قیلیندی بو علمی اثر عصرلار دوامیدا بیوراپه اونویروسیتیلاریدا استرانامیه دان اساسی قول لانمه هسقتیدا فایده لانینگان

ابو نصر فارابی

(۸۷۳-۹۵۰)

بو علامه نینگ جهان فنی خصوصا فلسفه مئتمتیکه فیزیکه کیمیا تېلشناس لیک موسیفه شناس لیک کیمی فنلار رواجیگا قوشگان حصه سی بینهایه کتنه دیر او سیردیا بوییدا حایلاشگان فاراب (اوترار) شهریدا سپاهی (خریبی کیشی) عانله سیدا دنیاگا کینگان دستلانگی بایم نی بخارا و سمرقند شهریدا اادی سونگ علمی تئوریتس اوچون بغدادگا باردی عمری نینگ کوپ قسیمی اوشا بیردا اوتکازدی ۹۴۱ بیلدا دمشق دا ۹۵۰-۹۴۱ بیل لاری مصردا باشادی عالم ۱۶۰ دان اورتیق اثر نازیب قالدیرگان فارابی باسقینجیلیک اوروش لارینی فارالانگان دولت نینگ وظیفه سی انسان لارنی بخت سعادتگا الیب باریش قاضل جمیعت قوریشدان عبارندی دیب یزگان او کیگنه بونان عالم لاری نینگ اثرلاریگا مکتل شرح لار یازیب قالدیرگان

ابو ریحان بیرونی

(۹۷۳-۱۰۴۸)

بیرونی خوارزم نینگ کت سهریدا توعیلگان او معمون اکادیمییه سیدا خدمت قیلگان زمانه سی نینگ همه فنلارینی بخنه ایگال لانار استرانامیه فیزیکه مئتماتیکه گیاگرافیه معدن شناس لیک و باشقه فنلار ترقیانیگا قوشگان حصه سی بیلان اونینگ نامی دنیا فنی نینگ بویوک سیمالاری قتاریدان جای الگان او خارجی تیل لاردان عرب هند لاتین فارس یهودی و باشقه تیل لارنی مکمل بیلگان عالم ابکی یوزگا یقین علمی امر یاراتگان و ترجمه لار قیلگان گلابوسنی دنیادا بیرینچی بولیب اختراع اینگان استرانامیک کوزاتولار الیب باریش مقصدیدا کوزانیش اسناد لاری هم اوری باساگان اونینگ «قدمگی خقلاردان فالگل یادگارلیکلار» «هندسان» اثرلاری اجدادلاریمیز تآریخینی اورگوشندا مهم منبع بولیب حسابلانادی

ابو ریحان بیرونی حکمتلاریدان

- تاریخ همشه نوگات اوتگان بیل نیلار بملس توگالانلیقلار بیل بیلان قوییلادی تاریخ لار واسطه سی بیلان زمان نینگ معلوم بیر وقلارنگا اشارت قیلیادی
- تینگلک حکم سورگان جینا سابقس الدمچی احزاسلار غم غصه نلمادی

- بیلیم- قایتاریش و تکرار لاش میوه سیدور
- بالغان هر دانم راستدان بینگیلادی او خودی سو یوزاسیدانگی کوپکیدیک یوق بولیب کیتادی

ابو ریحان بیرونی اثر لاریدان پرچه لار

• اسکندر برچه مقصدلارینی عملگا اشیریشدا علم و حکمتگا اساسلانید، اوز معلمی ارسطو مصلحتی بیلان ایش قیلار ایدی شو اینیلگانلار سبب لی او ذوالقرنین دیر دییلار بعضی لار اسکندر قویاش نینگ ایککی «شاخی» گا یعنی کون چیقیش و کون باتیش تامانلاریگا بارگانی سببلی بو لقبی آلدی دیب ایضاحلاگانلار بعضی لار نینگ ایتیشیچه اسکندر بابل پادشاه لاریدان بیرری تامیروسگا قارشی چیقیب او بیلان چنگ قیلگان نهایت غلبه قازانیب اونی اولدیرگان و کله سی نینگ تیریسینی ساجی همده ایککیته کاکلی بیلان بیرگالیکدا شیلدیریب آلگان بو تیرینی اشلاتیب اوزیگا تاج قیلگان شو سبب دان ذوالقرنین دیب لقبانگان بعضی لار نینگ ایتیشلاریچه ذوالقرنین... ایککی ییلکاسیگا توشیب تورگان ایککی ته کاکلی سببلی شو اسم بیلان اتالگان

• تاریخ شناسلاردان بیرینینگ حکایه قیلیشیچه بابل بیر یوزیدا دستلاب بریا بولگان مملکت ایرانلیکلار قیومر سنی بیرینچی انسان دیب اتایدیلار اونینگ، لقبی گرشاه یعنی تاغ پادشاهی دیر بعضی لار گل شاه یعنی بالچینگ پادشاهی دییشادی چونکه او وقتدا بیردا هیچ کیمسه بولمگان باشقه لار نینگ ایتیشیچه قیومر سنینگ مناسی «تیریک» «سوزلواچی» «اولچاچی» نیماکدیر قیومر سنی گرشاه دیب اتالیشیگا سبب شوکه «گیری» پهلوی چه «تاغ» دیماکدیر قیومر س تاغلاردا یاشاگان اونینگ خُسنی شو درجه دا چیرایی بولگان ایمیشکه کوزی توشگان حیوانلار اونینگ خُسنیگا محالوا بولیب قالار ایمیش

• پادشاه دارا ابن دارا خزینه سیدا ابیستا (اویستا) نینگ اون ایککی مینگ قارامال تیریسینگا طلا بیلان بیتلگان بیر نسخه بار ایدی اسکندر آتش خانه لارنی ویران قیلیب اولارگا خدمت ایتوچی لارنی اولدیرگان وقتدا اونی کویدوریب یوباردی شونینگ اوچون اوشا وقتدان بیرری اید، تا نینگ بیشدان اوچی (یعنی اون سککیز نسکی) یوقالیب کیتدی ابیستا او تیز نسک ایدی مجوسی لار قولیدا اون ایککی نسک چمه سی قالدی بیز قرآن بولکلارینی هفت یکلار دیب اتاگانیمیزدیک ابیستا بولکلاری هم نسک دیب ناملانادی

• دیلفین- دینگیز حیوانی بولیب دملانگان تیریگا اوخشایدی او آدمنی سیوادی کیمه لارنی کوزاتادی غرق بولگانلارنی اولیک تیریکلیگیدان قطعی نظر فونفاری

• تورنی قاغادلار چین لیکلاردا بار ایدی اسیر آلینگان بیر چین لیک کیشی صرفند قاغاد ایشلاش صنعتینی اجاد ایدی سونگره شو کیشی دان اورگانیب تورلی اولکه لاردا قاغاد ایشلاب چوقاریش یولگا قوبیلدی و شو طریقه احتیاج قاپلاندی

• انسان حیاتی‌دانی ضرورت احتیاج لار اولارنینگ علم لارگا بولگان طلب لارینی کیلتیریپ چیقاردادی شو احتیاج لارگا کورا علم لار هر خیل ترماق لارگا بولیندی علم لارنینگ فایده سی آچکوزلیک بیلان التین کوموش توپلاش اوچون بولمای بلکه او ارقالی انسان اوچون ضرور نرسه لارگا ایگا بولیش دیر

• اولوغ بیر قبیله گما منصوب بیر کیشی امیر اسماعل سامانی گما مراجعت قیایب خط یازیدی شوندا اسماعل اونینگ خطیگا شوندا ی جواب یازیدی - اجدادینگ شهرتیگا سویانما اوزینگگا اوزینگ شهرت تاب بو توغریدا بیر یونان لیک اینگان ایکن - کیمدا کیم قارینداشلاری سببلی اوزیگا آبرو یاقینلیک اختارسا و اولگان اجدادلاری بیلان فخرلانس اوشا کیشی نینگ اوزی اولیک و اجدادلاری ایسا تیریک سانالادی بو خودی بیر شاعرنینگ قوییدگی اینگان سوزلاریگا اوخشایدی

چیریگان سویاک لار هیچ فخر منبعی بولماس
کوتارماسا ایر کیشی اوز اوزینی یوکسلکا

• تیل - سوزلاوچی ایستگینی ایشیتوچی گما بیتکاروچی ترجمان دیر شونینگ اوچون تیل زمان نینگ بیر آن کبی تورغون قسمی بیلان چیکلانیب قالدادی اگر انساندگی سوزلاش قوتی همه جایگا شمال سینگاری یاییلوچی بولماگاندا ایدی و زمانلارگا نفلار سینگاری اوتووچی خط یازیش صنعتینی کیلتیریپ چیقارماگاندا ایدی اومتیش زمان نینگ خبرینی عینقه اوزاق زمانلار اوتگاندا حاضرگی زمان تیل لاریگا قاندای کوچیریپ بولار ایدی قدیم گی یونان لار سینگاری تیریلارگا یازیش عانتلاری هندلاردا بولماگان ایدی شونینگ اوچون سقراط دان اثر یازمای قویوه،نینگ سببنی سورالگاندا-علمی تیریک کیشیلار قبلاریدان اولیک قوی لارنینگ تیریلاریگا کوچیرمای مان نیگان معلوم که اسلام نینگ دستلبکی بیتلاریدا اشلانگان تیریلارگا خط یازگان ایدیلار مثلا خیبرلی یهودلار بیلان توزیلگان شرطنامه پیغمبرنینگ (ایران پادشاهی) کسراگا یازگان مکتوبی شوندا تیری لارگا یازیلگان ایدی شونگا اوخشاش قرآن و طورات هم کییکلارنینگ تیریلاریگا یازیلگان کیین چه لیک قرطاس (قاعاذنینگ بیر توری) پیدا بولدی اونینگ وطنی مصر دیر قرطاس قامیش مغزینی پاپیروس نینگ پوستیگا بیدیریپ یوباریلگانیدان اشلانگان قاعاذ توری بولیب خلیفه لارنینگ مکتوبلاری شوندا طومارلارگا یازیلار ایدی یازیلگان متن نینگ، بیران حرف و سوزینی قیرقیب اوزگارتیریش ممکن ایماس ایدی عکس حالدا قرطاس بوزیلار ایدی قاعاذلارنینگ توری خیل لاری چینلیکلارداکینه بار ایدی

• عالم بوتون بارلیغی بیلان یومالاق شکل لی بیر جسم بولیب اونینگ چیگاره لاری بوشلیق ایچیدا حرکتسز نرسه گما باریب توتاشادی حرکتسز نوع دان بیر بولاک باشقا نوع اورنیگا کوچیریلگاندا او اوشا اورنیگا تامان توغری و کوندالانگ حرکت قیلادی شو حرکتسز قسم نینگ اطراف تیواراگیدگی لاری حقیقت الصقل - حقیقی قویلیک و بیر مرکزی دییلادیگان اورتا جای تیواراگی بویلاب فضاذا ایلانما حرکت قیلادی لار انا شو موجود جسم توپلامیگا عمومی قیایب - «عالم» اسمی بیریادی

مُرَوّت و فُوت حَقِيداً بيرونی

ادم گرچیلک (مُرَوّت) کیشی زینگ اوزی اوروغ ایماغی و اوز احوالیکا تأثر ایبتیش بیلان چیکلاتادی مردلیک ایسا (فُوت) اوندان هم اوستون توروب اوزیدان تاشقاریکا هم اوتادی مُرَوّتلی مرد کیشی اوزیدان و اوزنیکلی ایکنلیکیگا هیچ کیم تارتیشیب اوتیرمایدیگان نرسه دان باشقامسیگا ایگالیک قیلمایدی اگر او ادم لارنینگ آسایتئالیگی دیب مشتقیگا چیداش بیروسا زفته لیک قیلماس دان باشقالار محروم بولیب اوزیدا بار نرسه لاردان بیروالارگا بیروسامانا بوندای ادم اوشقادی قودورت بیلان شهرت تابگان مرد کیشی سانالادی او اوزی نینگ حلیم لیکلی ملایم لیکلی اراده سی مستحکم لیکلی چیم لیلیگی کمترین لیکلی طفیلی اولوغ وارلیگی بیلان تاقیلیب گرچه او شو مرتبه گا اونینگ اهلیدان بولماسا هم عالی درجه گا کوتاریلادی او نصل نسب جهتی دین ایماس بلکه حقلی رویشدا حرمت قیلندادی بو خودی جزه البرمکی نینگ ایگاتیکا اوخشاب کیتادی: بصره دا بیر کیشی بولگان ایکن او هر کونی اویدان چیقماقچی بولسا اوزی نینگ اینگ باخشی کیمیمنی کیم چاقیر اولوینی مینیب ادم لار حاجتینی چیقاریشگا اوربناز ایکن اوندان بو حقه: فهگا شوندا قیلان دیب سوراتسا او شوندا جواب بیرییدی: «مین کوزه دین اینگ باخشی شرت لارنی اچیب لنتلانگنم خطا (بو شرتلارنی) اینگ شهرتلی بسته کارلارنیزگ تفرلاری چیریلگان عجائب پیتلاردا هم ایچگنم اولارنیزگ اوزلاری خودی درختلارداگی خوش آواز قوش لارنیزگ عجائب نغمه لاریگا اوخشاب کیتگان لیکن بو - خرسندچیلوگیم نینگ همه سی هم هیچ قچان مین برار کیشیگا باخشلیک قیلیب اوفنیزگ دوستلار اورتسیدا منگا بیلدیریلگان میتدازچیلیگیدان آنگان خرسندچیلوگیم گا بیتمایدی» شونینگ اوچون مردلیک (فُوت) شاد حرم لیک حیر سحوت عفاویک عزیت دان تیپاش بیلان تعریفلانگان

قارالتی

معرفتدگی درجه لارینی بیر بیریدان ارتیق قویماقچی بولگان کیشی لار اوچون منه شوندا میث توقیلگان: بیر کیشی شاگردلاری بیلان بیرگا تم قارانغو کچه دا بیر ضرورت اوچون بولگا چیقن بول اوستیدا تیک تورگان بیر قارالتیگا کوزلاری توشگان اونینگ حقیقتینی بیلشگا کچه قارانغوسی توسقینلیک قیلگان شوندا حلیمکی کیشی شاگردلاریگا قاراب بیرین کیتین اولاردان او قارالتی نینگ، نیمه ایکنینی سوراب چیققان بیرینچی شاگرد اونینگ نیمه ایکنینی بیللمای من نیگان ایکنینچیسی - نیمه ایکنینی بیللمایمن و بیلشگا قدرتم هم بیتمادی دیگان اوچینچیسی ایسا - بیلشنینگ فایده سی بوق چونکه تانگ یاریشسا اونرسه معلوم بولادی قویادی اگر قورقینچلی نرسه بولسا او تانگ اتیشی بیلان بوق بولادی اگر قورقینچلی نرسه بولماسا اونینگ احوالی بیزگا روشن بولادی قویادی نیگان دیمک اوچ شاگردی نینگ معرفتی قیسقه لیک قیلدی بیرینچیسی - علم سیزلیگی سببلی ایکنینچیسی عاجزلیگی سببلی اوچینچیسی ایشنی کیینگا قویبشی و علم سبزلیککا راضی بولیب توریسی سببلی معرفتدا قیسقه لیک کورسادی اما نورتینچیسی اتیق بیلماسدان توریب جواب بیرمادی اوشا قارالتینی ملجل

لاب یاقین بارگانیدا بیر بیریکا چیرماشیب اورالاشیب کیتگان قاواق پلگینی کوردی شوندا او شاگرد تیریک و اختیاری اوزیدا بولگان انسان نینگ اوشا چیرماتگان نرسه معلوم بولگونچه تورگان جلیدا قالماس لپگینی توشوندی و قارالتی نینگ جاتمیز نرسه ایکانینی انیق لادی سونگره اونینگ بهران اختلخانه اوچون تیکلانگان إحاطه ایکانیکا إنانمای شبهه لاندی و یاقینیکا باردی تپییب یولرگان ایدی احاطه ییقاییب توشدی اونینگ احاطه ایکانیکا شاگردنیک شبهه سی قالمادی یو شاگرد استادیکا انیق خبر کیتیرگان ایدی استادی حضوریدا معرفت قازاندی

ابو علی ابن سینا (۹۸۰-۱۰۳۷)

ابن سینا جوده کوپ فنلارنی- طب فلسفه موسیوه پسیخالایه و باشقه علم لارنی مفصل بیلگان و شو فنلار بویچه اوج یوزگا یاقین کتاب، یازیب قالدیرگان بویوک عالمیر حسین ابن عبدالله ابن سینا بخارا ولایتی نینگ افشانه قیشلاغیدا عمل دار عاتله سیدا توغیلگان کییین، بخاراگا کوچیب باریب اوشا بیردا اوسیب اولغایگان زهنی جوده اوتکیر استعدادی یوقاری بولگان شو سبب علم لارنی تیزلیک بیلان اوزلاشتیرا آلگان اون یاشیدا قرآن کریمنی یاد او قیبیدگان بولگان اون بیر اون اوج یاشیدا متماتیکه فقه (مسلمان قانونشناسلیگی) منطوق موسیقه شناس ایک و باشقه فن لارنی گفت بیلان اورگانا باشلادی اون آلتی اون بیستی یاشلاریدا پایتختدا قوی بینگیل طیبب سفیدا شهرت قازاندی توقیز یوز توقیمان توقیزینچی بیلی حکمیت قاراختی لار قولیکا اوتگاچ ابن سینا خوارزم گا باردی بو بیردا او ابو ریحان بیرونی ابو صخل مسیهی و باشقه عالم لار بیلان بیرگا اوشا زمانلاردا جهانگا شهرت تاراتگان معمون اکادیمییه سیدا خزمت قیلدی بیر مرنگ بیگیرمه اوچینچی بیلی هندستان گا باردی و قالگان عمرینی اوشا بیردا اوتکازدی عالم بیر مینگ اوتتیز بیئتینچی بیلی ایلیک بیستی یاشیدا همداندا وفات ایتدی ابن سینا طب قانونلاری اثری بیلان جهانگا مشهور بولدی عالم نینگ منکور اثری ۱۲ عصر دایاق لاتینچه گا ترجمه قیلنوب، ۱۵ عصرگاچه بیورابه مملکت لاری نینگ اونویورسیتتلاریدا هم اوقیتیلیب کیلندی اثر حاضرگی کوندا هم اوزی نینگ علمی قمتینی یوقاتماگان طب قانونلاری تولیق حالدا اوزبیک و روس تیل لاریدا بیر نیچه مرته نشر قیلنگان

ابن سینا اخلاق تعلیم تربیه حقیدا

- بخشی و یامان خلق نینگ همه سی شرائط تربیه عانتلانیش نتیجه سیدا وجودگا کیلادی یدشی خلققا هم آداب طفیلی ایریشیلادی
- خلق نینگ مواضنت دا بولیشی بدن سلامتلیگینی ساقلایدی

- معرفتچی (عارف) باتر ادم بولادی او اولیم دان هم قورقمایدیگان سحوت ایگاسی بولادی او برچه نرسه لارگا حرس قویبش، دان اوزاق و برچه ادشگانلارگا مهرباندير او اوز نفسانیتی بیلان اونرغوار بولادی،
- اولوغ لیک انساتگا اینگ یامان حادثه لارنی یاقینلاشیشیگا یول قویمایدیگان بیر متانت نی جمعلوچی کوچدیر
- فراصت دیب سیزگیدان کیلادیگان اشاره نینگ اصل معناسیگا تیزدا بینیشماق قا ایتیلادی
- علم نرسه لارنینگ انسان عقلی یاردامیدا اورگانیشیدور
- بیلم دیب نرسه لارنی ادراک قیلشگا ایتیلادی بیلم انسان عقلی خطا قیلماق و بولدان تایماسدان توریب اونگا ایریشیشی کیراک بولادیگان نرسه دیر
- بیان انسان فکریگا کیلگان معناتی یخشی افاده لانیبیدیر
- سیر ساقلاش دیب بروقت ایتیب قویب اشکار قیلش ضرر کیلتیرادیگان
- بیر نرسه نی ایتشیدان اوزنی تیبیب توریش ایشینی انسان وجدانیکا حواله قیلنیشیگا ایتیلادی
- قناعت دیب اوزیگا کفایه قیلادیگان نرسه گا ایریشیشگا ایتیلادی قناعت کمئرلیک و اونچه مونچه نرسه نی نظرگا ایلمایدیگان خصلت بیلان حرس اورتاسیدا بولادی
- صبر دیب انسان باشیگا توشگان الم و چیداب بولمایدیگان آغریقنی تا بینگونگا قدر اوشلاب توریشگا ایتیلادی
- کیشینی قبیح و بیمزه ایشلارگا قدم قویبشدان توتیب تورادیگان و اونی یخشی خلق و ایشلارگا یول لاشیگا حیا دیلادی
- یاردم بیرتدینگ گوزللیگی اوندان کیشی نینگ سُلی تاپشیدا کورینادی
- خجالت و تارتینچاقلیک قایغو و یامانلیک طفیلی تینچلیک نینگ بوزیشیدیر
- بوندان انسان اوزی نینگ اوتمیشی حاضرگی پیتی و کیلاچکداگی موقعی قاندای بولیشی دان قطعی نظر اوزینی اوزی کلیدی
- سخاوت یخیل همدا زقنه لیک بیلان صرف قیلش اورتاسیدا تورادی
- شجاعت - داویورکلیک ایسا قورققلیک بیلان قوربالیک اورتاسیدا بولادی

خلق اطوار حقیدا

- ادم لارنینگ چیتلانیشی لازم بولگان یامان خلق اطوار توریگا یوقاریدا ایسلاب اونیاگان یاخشی فضیلنارگا قاراما قارشی بولگان مانا بوندای یامان خلق هم کیرادی حسگونییک کورالماسلیک یعنی بیراودا یخشی حالت بولیشینی یاقینماسلیک یومساقلیکقا قاراما قارشی بولگان تیز فصن الیش فسق و فساد بیلان شغول لانیش بوز غوسحی لیک سوکناغنجلیک عینتچیلیک اغواگرچیلیک چاقیم چی لیک یالغادچیلیک چیدامس لیک نورگی تارلیک سیرنی اشکاره قیلشلیک کبی خلق لارنینگ کیشیدا بولسا هم نامان نقصان ساتلادی بولارگا یانا اینگ نوبوک رضالت و نقصان غیش نادانلک هم کیرادی

- بوشنگلیک کیسکینلیککا ساتقینلیک خیات بی رحملیککا رحم دللیک قاراما قارشی قویبلگان
- غرام همتی پست، لفظی یوق سوربیتلیک معتناچاق لیک کبر هوا ظلم کیلارگا ایسا عدالت قرمه قرشی قویبلگان
- کمترلیک شوندا بیر خصلتکه بوندا کیشی بیلیم معرفتی کوچ قدرتینی یاشیریب اوزینی طبیعتا عاجز ایزیلگان و اوز جنسیدا یوقاری نوجه گا کوناریلیندا بیرار کمچیلیک باردای حرکت قیلادیگان بولادی بوخیل اتم لار باشقا بیراودان نفسانی یاکو جسمانی تاماندان اوتا آرتیقلیگینی یاشیریب کیلادیگان بولادی
- عالیجنابلیک کیشیدا شوندا بیر عجائب فصیلت و شان شرفنی آشیرادیگان خصلتکه حتی بونگا اهریشگان اتم اوندان هم یوقاری نوجه لاردگی شان شهرت مرامیگا ایریتیشگا اینتیلادی بوندا اینتیلش اوندایلاردا چیکلانماگان بولادی
- رحم دللیک دیب کیشی بیرار پامان احوالگا توشیب قالگاندا بلکه بیران قایغو الم بینگاندا کورسیتلادیگان مهر شفقتگا ایتیلادی
- زیراکلیک و تیراکلیک دیب سیزگی اعضالاری یاردامیدا نرسه لارنینگ حقیقی معنالاریگا تیزدا بیتیشگا ایتیلادی
- یخشی لیک لارنینگ اینگ فایده لیسو صدقه دیر
- انسان قیلادیگان ایش لارنینگ اینگ پامانی ریاکارلیک یعنی ایکی یوزلامالوک دیر
- انسان اوزینی تاکه گپ اوچاکیش جنجل شکایت نارازیلیک آه واه لاردان آزاد قیلاماگونینگاچا او افلاس و پست لیک طبیعتیدان آزاد بولامایدی

دوست لیک همجهتلیک حقیقا

- شانلیک و قایغولیک پیتلاردا دلینی کدورتدان تازالاب صاف دوستلیکنی ساقلاب قالگان کیشی چین دوست حسابلانادی
- دوستلار حقیقتگا کورار کوز بیلان قارایدیلار کونگولدان افلاسلیک و شک شبهه زنگینی کیتکیزادیلار چونکه اولارنی دوستلیکدان باشقا هیچ نرسه بیرلاشتیرماگان
- دوستلیک انسان نینگ شوندا بیر حالتیدیرکه بوندا باشقا بیراوتگا یخشیلیک ایستلادی شوندا انسان یخشیلیکنی اوزی اوچون ایستامایدی بلکه اونی باشقا بیرا اوچونگینا ایسنیدی خلاص شو حالتدا کیشی دا باشقاگا نسبتا یخشیلیک قیلینشگا چاقیرووچی خصوصیت پیدا بولادی دوست بو یخشی کورووچیدور دوست اوز دوستی نینگ خرسنداییدیا هم بختسیرلیک کیزلاریدا هم قایغو و شادلیگینگا شیریک بولادی
- انسان لار ایچیدا سینی یخشی کورووچیلار بولسا بو سینگا و سینینگ یاقینلارینگکا یخشیلیکنی ایستاوچیلار بولادی مبادا شوندایلار تاپیلیب قالسا او حالدا بو التفاط منتظم رویشدا چین کونگلدان همده بیهنت بولیشی کیراک حقیقی دوست سینینگ دوستیگکا دوست نسمینگکا دشمن بولادی او دوستینینگ دشمنی دان

اوزاقلشادی دوستی نینگ دوستیغا باقینلاشادی بونینگ عکسی بولیشی ممکن ایماس چونکه بونینگ عکسی بولسا ده معنایک سانالادی

- مادامیکه مینینگ دوستیم دشمنیم بیلان کوپ اوتیرگان ایکان ایندی مین اونی هیچ دوست دیب بیلیمین چیدان هم زهر ارالاشکان شکران پرحیز قیلش کیراک ایلانگا قونگان پشه دان قاچیش کیراک بولادی

تیرمالار

- تاووش انسان و حیوانلار حیاتیادی اینگ ضرور نرسه دور انسان لار و حیوانلار اوز خرسندچیلیگی و خفه لیگینی معلوم تاووش ارقالی بیر بیرلاریگا بیلدیرادلار بعضی تاووش لار آغریقتی قالدیرسا بعضی لاری دلگرایکینی یوقاتادی
- اوز آوازیدگی تاووش آهنگلارینینگ اوزگاریشینی اینگ نازیک جس ایتا آنگان شاعر اینگ یخشی شاعر دیر چونکه طبیعت شاعرگا تاووشنی سیویهدیک بخت انعام ایترگان

- طبیعتینینگ انعام طالعلاردان ینه بیری انسان نطقیدیر انسان اوزی نینگ اناشو نطقیدگی تاووش آهنگلاری ارقالی اوز حسیاتلارینی اظهار ایتادی مثلا کیشی لار یالینگاندا باشقاچا آواز چیقاریب دوق پوسه قیلگاندا باشقاچا شاشیلپ گپیرگاندا نطق باشقاچا آهنگدا بولادی و هکذا

- انسان قلبی هر بیر یانگی و کونگیلدا گدیگ نغمه دان آرام آلادی کیینچه لیک خودی شو یاقیملی نغمه بیردان غایب بولسا قلب حیجان گا توشادی خودی شو الدینگی نغمه گا اوخشاش ایکنیچی نغمه نینگ پیدا بولیشی بیلان قلبدگی حیجان یوقالا باشلادی دیماک یاقیملی نرسه لاردان راحتلانیشینینگ بیرینچی سببی یوقالغان نرسه دان قلب اضطراب چیکیب تورگان وقتدا اوشا ایستالغان تاووشنینگ قوقسدان پیدا بولیشیدیر

- شعر اجتماعی بورچ مقصدلاری اوچون یازیلادی شعر کوپراق طبیعتا شاعر بولگانلاردا قوقسدان و طبیعی رویشدا یاراتیلادی

- آدم لار رمزی فکر قیلشگا مایلاق بولادی رمزی قیلپ، ایترگان سوز کیشی روحینی اوزیگا بویسوندیرادی

- نرسه نینگ اوزی قاندا بولسا اوشاندا یلیگیچا ایماس بلکه اونی بورار اوزگارتیرگان طرزدا آلینگانینگا استعاره یا مجاز دییلادی شعر منه شو استعاره بیلان مجازنینگ ترکیبیدان حاصل بولادی چونکه تقلید قیلشنینگ اوزی انسانگا طبیعی بولگان بیر نرسه دور تقلید نرسه نینگ اوزی بولمای بلکه اوشا نرسه نینگ اوخشاشیدور

- مست کیشیدان عقل حیا و صبر کیتادی مادامیکه انسان شورلاردان اجرالار ایکن اندر جینیکدان چیقادی

- شراب ره لارینینگ بیری اگر اوزاق آچ یورگان کیشی اوقت و ایچکیلیک لاردان حدین تاشقاری استعمال قیلسا اولارنینگ همه سی زهر بولادی

(اوربیک پیدانگایکسی استالگیه سی دان)

صاحبقران امیر تیمور

تیموریبیک ۱۳۳۶ ییل ۹ اپریلدا کیش (حاضرگی شهرسبز) شهری یاقینیداگی خواجه الغار قیشلاغیدا توغیلگان اونینگ تولیق اسمی امیر تیمور ابن امیر تاراغای ابن امیر ورقول آناسی برلاس اوروغیدان بولیب چغتای اولوسی نینگ اعتبارلی بیکلاردان بولگان آناسی نگینه خاتون کیش نینگ بیک آغالاردان حسابلانگان امیر تیمور اوز فعالیتینی بیر کوروه دوستلاری بیلان ابریم ولایت امیرلاریگا خدمت قیلیش دان باشلایدی امیرلار اورتاسیداگی اوزارا کورش لاردا اوزی توزگان حربی بولیمه سی بیلان فاتتاشگان تیموریبیک جسارت کورساتدی جنگلاردا چینقیدی حربی مهارتی آشیب باردی ۱۳۴۶ ییلدا قرشی یاقینیدا بولگان جنگدا امیر قازاغان - خان قونینینی تار مار ایتیب قازانخان سی اولدیردی چغتای اولوسیدا حاکمیت امیر قازاغان قولیگا اوتدی امیر قازاغان حکمدار بولیب اون بیر ییل تورسادا اولوسنی تولا توکیس تصرفیگا کیریتا آلمادی ۱۳۵۸ ییلی بیر گوروه فتنه چیلار اونی اوپیتیدا اولدیردیلار شوندان سونگ چغتای اولوسی میدا قسم لارگا پرچه لانیب، کیندی ۱۳۶۰ ییلدینگ بهاریدا مغولستان خانی توغلوک تیمور کتته قوشین بیلان ماورا النهرگا باستیریپ کیردی اوغلی الیاس خواجه نی ماورا النهر حکمداری قیلیب تعینلادی امیرلار ایسه بیرلاشیب باسقینچی یاوگا قارشی کوراشا آلمادیلار عکسینچه اولارونینگ بیر قسمی قاجیب کیندی تیموریبیک انه شونداغی اغیر بیر سیاسی وضیتدا تاریخ سحنه سیدا پیدا بولدی امیر تیمور کیش اهلینی مغول لارنینگ نویتداگی تلان تراجیدان سغلاب قالدی ۱۳۶۱ ییلدان باشلاب الیاسخانگا قارشی یورت آزادلیگی اوچون کورشگا بیل باغلادی امیر تیمور قیناغه سی امیر حسین بیلان بیرگالاسیب مغول لارگا قارشی کورشگا کیریشدی سیستان ولایتیدا بولگان جنگدا امیر تیمور اونگ قولی و اونگ ایاغیدان یارالاندى لیکن شونگا قارامای الیاس خواجه لشکرلاری بیلان جنگنی دوام انتیردی و مغول قوشین لارینی ماورا النهردان حیداب چیقاردی

گینگاش

امیر تیمور امیرلار و بیکلار نی چاقیرتیریپ شهر و قلعه لارنی تعمیرلاش حقیداگی اوز ریجه لارینی اورتاگا تاتلادی کییین بولاجک نولتنینگ پایتختی مسئله سی کوریلدی لیکن اونینگ حل بولیشی اسان کیچمادی جوگی برلاس پایتخت قارشی بولسین دیب توریب آلدی خان هم شونگا طرفدار ایکان ایچیپوگا کیش نی تانلادی سمرقند دیدی تیموریبیک باشقا فکر ایووچیلار قالماگانیدان کییین سمرقند قدیم زمان لاردان بیرى ترکستان زمینيگا پایتخت بولیب کیلگان اسکندر ذوالفرین هم اونى پایتخت قیلگان فکریمچه سمرقندنی سلطنت پایتختی قیلگانیمیز معقول لیکن سمرقند چینگیزخان خروجیدان بیرى یاریم ویرانه لیگیچه یاتیددی. خلقی نینگ قریب یارمی کوپ بیللاردان بیرى نوام اینگان اوروش نالاش لار عاقیتیدا تیورک اطرافگا کوچیب کیتگان

عزیز اولیالارنینگ مازارلاری هم بوزیلگان شهرنی تیز فرصتدا تیکلاش و کوپ بانگی عمارتلارنی بنیاد ایتتیمیز ضرور تیورک اطرافگا تارقالب کیتگان سمرقندلیکلارنی اوز جایلازیگا قایتاریش درکار سمرقند لایدان بنا قیایدیگانی اوچون هم بوزولیشگا یوز توندی بیز اونی ایندی قایتادان غشتدان بنیاد ایتامیز دشمن قولی اونگا باتقا بیتمه، دون

بویوک ایفک یولینینگ قایتا تیکلانیشی

امیر تیمور دوریدا بویوک ایفک یولی قایتا تیکلاندی اونینگ شهرتی یانادا ارندی ماورا النهر و خراسان شهرلاری کروان سرای نینگ اینگ مهم مرکزلازیگا ایلاندی اهالی سیرک بولگان منزل لاردا کروان سرای لار بیمک خانه لار رباط و سردابه لار قوریلدی قودوق لار قازیلیب بیر آستی سولاری چیقاریلدی اینگ مهمی اهالی نینگ بارچه طبقه لاری اوچون تینچلیک آسایشتالیک اورناتیلدی امیر تیمور توزوکلاریدا بویوردیم که یول اوستیگا کوزاتووچیلار ضابطلار تعینلا سین لارکه یول لارنی قوریقلا ب اوتکیچیلا ر سوداگرلار مسافرلارنی کوزاتیب مال ملکی و باشقا نرسه لارینی منزل دان منزلگا بیتگازیب قویسینلار یول اوستیدا بیرارته سینینگ نرسه سی یوقالسا اوزی اولدیریلسا یاکه باشقا کارحال یوز بیرسا بولار اوچون جواب بیریش اولارنینگ نمه سیدا بولسین دیب علی الحده قید ایتیلگان اسپان ایلچسی کلاویخانینگ یازیشیجه سمرقند بازارلاری سودا رسته لاریدا بوغدای گوروج ایفک و جوندان توقیلگان کیبیملار اطلس موینه لی و ایفکلی پوستینلار چیننی کاسه لار بیللور قدح لار زرگرلیک بویوم لاری زره وار و داریوارلار همده باشقه مال لار سیراب بولگان امیر تیمور سالیق تیزیمنی ترتیبگا سالدی دولت سالیق لارینی بیغیش دا خلقه نسبتا انصاف و عدالت اورناندی کوچ عدالتدا دیگان قانده نی ایلگاری سوریب مملکت اهالی سینی امکاتی باریچه عدالتلی قانون بیلان حمایه قیلدی خلق نی تلان تراج لاردان ساقلادی مملکتنی عقل نکاوت بیلان حقوقی اساسدا اداره قیلدی

مرخواند حکایه سی

مین عمریم نینگ یارمینی تاریخ کتابلارینی مطالعه قیایشگا صرف ایتیم بعضی مجلس لاردا تاریخی واقعه لارنی حکایه قیلگانیمدا ایتیتووچی لار قیزیقیت دقت بیلان تینگلار ایندی لار دوستلاریم تاریخی واقعه لارنی حمعلا ب کتاب شکلیدا یازیشیمنی التماس قیلدی لار مین مادی قییینچیلیکلار طفیلبی بو ایشگا اوزاق وقت کیریشا آلمادیم اخر عاقبت استاد علیشیر نوایی گا مراجعت قیلدیم استاد میندان ساده کتابخانگا آسان توشینیلا دیگان کتاب یازیشیم کیراکلیگینی مصلحت بیردی: شوندا ی بیر تاریخ کتابی ترتیب هیلینسیگه اونینگ عباره لاری مجاز استعاره کنایه و باشقا مرکبیلکلارگا اورالماگان بولسین ساده هر کیم هم توشووا الادیگان قیسه و معجز بولسین کتاب بیر

مقدمه بیفتی قسم و بیرخاتمه نی اوزابچیگا آلسین هر بیر قسم مستقل بیر کتاب سکلیدا بولسین اوقوچی او قسم لاردان بیرینی اوقوگاندا باشقا قسم لارنی و رقلا ب کوریشگا مجبور بولماسون نیدی لار مین بو خدمت اوچون لازم بولانیگان ایش جای کتابلار (منبعلار) و باشقا کیراکلی نرسه لار توغریسیدا ایمانیب گپ اچدیم اسناد مینگا اتالارچه مهربانلیک غمخوارلیق ایله اوزی بنا قیلدیرگان «حلاصیه» خانه قاهیدگی اوزیگا مخصوص خانه نی بوتون کتاب و اسبابلاری بیلان بیرگا مینگا تاپشوردی مین نهایتدا ممنون بولایب روضت الصفا تاریخی اثریم نی یازیشگا باشلادیم

امیر تیمور وفاتی دان سونگ

امیر تیمور صاحبقران ۱۴۰۵ ییل ۱۸ فیورلدا اوتارلدا وفات ایتدی سرای عیانلاری مملکت آسایشته لیگینی اویلاب تیمور وفاتینی سلاله اعضالاردان سیر توتیشگا و جسدنی تیزلیک بیلان پایتختگا - سمرقندگا الیب باریب دفن مراسمی نی اوشا بیردا اوتکازیشگا شاسیلدیلار شوسیب اوزاق یاقیندگی ولایتلارنی باستقاریب تورگان شهزاده لارگا نامه لار بیتیلیب ایلچی لار ارقالی پیغام لار یوباریلدی امیر تیمور اوز نبیره سی پیرمحمد ابن جهانگیرنی حاکمیتگا وارث قیلیب تعیینلانگان ایدی لیکن شو کونگچه بویوک امیر نینگ فرمانلاریگا سوزسیز اطاعت قیلیب کیلگان شهزاده لار اورتاسیدا تخت اوچون اوزارا کورش باشلانیب کیتدی امیر تیمور وفاتی هقیدگی خبر امیرزاده سلطان حسین گا باریب بیتگاندا سلطان حسین نینگ حیالی بوزیلدی و مینگ عسکر بیلان تیزلیکدا سمرقند تختینی ایگال لاش اوچون شتاب قیلدی امیرزاده حسین نینگ بو خطی حرکتینی ایلچی سیزیب اولاردان هم تیزراق حرکت قیلیب باشقه شهزاده لارنی بوندان آگاه قیلدی جمله دان بو خبرنی سرکرده لار شیخ نور الدین و شاه ملک هم ایشیتدیلار اولار تیزلیک بیلان سمرقندگا - ارغونشاه گا خط یازیب سلطان حسین قیلمیشینی اشکار ایتدیلار و شهرنینگ ضیطی اوچون محکم توریب اونی شهرگا کیرگالی یول بیرماس لیکنی تعیینلادیلار سلطان حسین تخت آرزو هوسیدا اونگو سولینگ قارامای شتاب بیلان بیلیب بارار ایکان عسکرلاری بیلان سیخون سویدان اوتیانکنانلاریدا دریا موزی یاریلیب طلا و زر یوکلانگان اوچنه تیوه سی سوگا چوکیب کیتدی عسکرلار زور بزور سودان اوگناچ سیخون یاقیندا توختاشگا مجبور بولدیلار و بو وقتدا امیرزاده حلیل سلطان ابن میران شاه تاشکینتدا ایدی امیر تیمورنینگ وفاتی و امیرزاده سلطان حسین نینگ خطی حرکتلاری خبرینی نوبین لاری و لشکر اهلی بیلان ایشیتگاچ حیرت و سراسمه لیکلاری ایکیکی چندان آشدی مملکتدا یوز بیرایانگان واقعه لار خلققا یول باشچی لازم ایکانینی کورساتماقدا ایدی سونینگ اوچون امیرزاده غم شیخ ننگ اوغلی امیر احمد امیر خوداداد حسینی امیر یادگار شاه ارلات امیر شمس الدین عداس امیر بوروندوق و باشقه سرکرده لارگا ادم یوناریلدیکه خاتونلار شهزاده لار سرکرده لاردان امیر شیخ نور الدین همده شاه ملکلار بیلان کینگاشیب امیرزاده حایل سلطان نی بادشاه کوتاریش مسنله سیبی مصلحتلاسیب الغایلار عمرا و سپاه نینگ امیرزاده خایل سلطانگا بیعت یعنی عهد و پیمان قیلگان لاری نینگ حیرینی پایتختگا - سمرقندگا قاراب (بوریب) نارایانگان اهل عیال شهزاده

لار امیر شیخ نورالدین و امیر شاه مایکلار بولدا ایشیتدیلار بو سیرتسویش خبر اولارنی اوزلاریگا کیتیردی شوندا سونگ اولار اوزارا کینگاشتیلار و امیرلار شیخ نور اندین و شاه ملک تیزلیکدا قویبداگی مضمونداگی نامه نی بیتدیلار «صاحبقران بو بوریب ایردی کیم مندین سونگره امیرزاده پیر محمد ابن جهانگری اوز اورنومغا ولیعهدیم و قایم مقامیم بولسون - دیگانلار بیزلار مُطَاقاً اندین اوزگا کیمسه نینگ پادشاه لیک مصندی اوستیدا الوتیریشگا راضی ایس بیز و امیرزاده خلیل سلطان نینگ تاثیر ی دانره سیگا کیرمامیز سیزلارنینگ نادانلار سوزیگا کیریب کیینچه لیک بدنام بولایب، قالیشینگیزی مصلحت بیرمیز دسمن کامیدین ایمین بولینگ» اولار شو مضمونداگی سوزلار یازیلگان مکتوبنی هر تامانگا جوناندیلار مکتوب عالی مقام غمرا حضوریگا بیتیشدی اولار خطنی اوقوب اوزلاری نینگ اطوار و کردکارلاریدان پوستیمان بولدیلار لیکن بونینگ فایده سی یوق ایدی چونکه ایش فولدان قول ایشدان بارگان ایدی سوندا ی بولسا هم امیر بوروندوقنی یوباریب فولدان کیتگان نرسه لارنی قایتادان قولگا کیریتیشگا اوریندی لار

***

امیر بوروندوق تاشکینتگا بیتیب، کیلدی و مذکور ایکی امیرنینگ یازگان نامه لارینی اولوغ امیرلارگا کورساتدی همده بولیب اوتگان واقعه لاردان اولارنی خبردار قیلدی معلوم بولیشیچه اول خلیل سلطان حکمرانلیگیگا راضی بولگان جماعت، ایندیلیکدا قیلگان ایشلاریدان پوستیمان بولگان لار و تاج و تخت، صاحبقران تقدیم ایتیشنی اختیار قیلگان شهزاده نیکی بولیشی کیراک شو جهندان بیز اول حضرتتینگ وصیتینی اوزگارتیریش یاکه المشتیریشگا یول قویمامیز دیگان قطعی قرارگا کیلگانلار بو جماعتینگ کتته بیغیندا-مجلسدا قیلگان عهدلاری بولیب عهدنامه گا هر بیر کسه اور شهرینی بلسیب تصدیق لاگان ایدی جمله دان شهزاده خلیل سلطان هم وضعیت تقاضاسی یوزاسیدان بونگا راضی لیک بیریب عهدنامه نی اوزینینگ خط و مهری بیلان زینتلاگان ایدی عهدنامه نی ایتمیش ارقالی شیخ نور الدین و شاه ملککا یوباردیلار تاکه اول بیردان تیزلیک بیلان بوریب اونی ولیعهد پیر محمدگا بیتکورگابار ایتمیش جوناب کیتار ایکن خلیل سلطان اونی حضوریگا چارلادی و «امیرزاده پیر محمدگا بیزنینگ حیرخواه لیگیمیزی اینگیل بیز اونی صاحبقران امیر تیمورنینگ ولیعهدی و اورین باساری دیب بیلورمیز و بورون هم شو فکردا ایندیک اما وقت تقاضاسی یوزاسیدان اوشبو ایشگا قانتیق کیریشیشنی لازم تاپدیک» دیدی لیکن امیرزاده خلیل سلطان وضیت نقطه نظردان کیلیب چیقوب و بعضی نوبین لارگا موافقلاشیب اشکاره رویشدا بوندا ی سوزلارنی تکرارلاسادا اما زمیریدا پادشاه بولیتلیک آرزوسی کونگیلیدان بیر دم هم ناری کیتماس ایدی شهزاده بیلان همفکر بولگان امیرلارنینگ برچه سی بو اندیشه دا «من غلبه-سلنه» یعنی کیم غالب بولسا اوشا شان و شوکتگا ایریشادی» شو سبب فرصتی غنیمت بیاماق و تیزلیک بیلان جنّت مانند سمرقندگا جوناماق همده حکمرانلیک تختینی حمابه قیلماق کیراک چونکه خزینه لار ایشیگینی اچماق بو وقتدا اسانلیک بیلان قول بیرادی اگر فرصت بای بیرلسا بیفایده پوشمانلیغ بینکای دیگان گپلارنی ایتیب خلیل سلطان نینگ کونگیلیدا ارداقلاب یورگان مدعاسینی یاندا الانگالاتار ایدیلار امیرلارنینگ دو قونوسی خلیل سلطان آرزوسیگا قنات، باغشلادی او صاحبقران امیر نمودر شهزاده

و امیرلارگا نیگملى بونغان ياقين نيورک اطرافدا اوتلاب بورگان آت تبوه حجرلاری
 همده نو حدودداگی اسباب احمام فمتبها نرسه لار تون و ساوتلارنى الیب اوزى نینگ
 ياقين ادم لاری امیرلارگا بولس بیردى و سمرقند ساری شتاب بیلان سواره بولدى
 اولار سیحون درياسینینگ قیراعیگما بییتیب کیلدیلارخلیل سلطان «امیر بوروندوق قوشینی
 نینگ اونگ قناتی بیلان شاه روحیه نینگ یوقارسىگما کدمه ارقالی باغلاتدین» دیگان
 فرمان بیردى اما امیر بوروندوق شونان ایلگاری یاشیرین رویشدا امیر خداداد و امیر
 شمس اندین گما اوری نینگ امیر نور الدین و امیر شاه ملک تامانیدا ایکانی مرحوم حاقان
 نینگ وصینی تقاضاسیدین بویین تاواماس لیگی و خلیل سلطان سلطنتیگما راضی بولماس
 لیگینی ایتیپ فرکت (برکینت) تامانگا یول سالگان ایدی خلیل سلطان بوروندوق نینگ بو
 کیلیشمایچیلیدان آگاه بولدى لیکن هیچ بیر خوفگا برمای سو یقما ییگما کیلیپ اولکئیسیدان
 هم یخته راق کوپریک باغلاندى و اوزی باشلیق برچه لشکر کوپریکدان اوتدیلار امیر
 بوروندوق ثوابه حوالیسىگما بیئدی بو بیرنا شهزاده لاردان قاچید- امیرزاده خلیل سلطان
 نینگ اوردوسىگما بارایانگان جلال باورچىگما اوچرادى او بوروندوققا امیر شاه ملکنینگ
 سمرقندگا بارگانی و ارعون شاه اونینگ شهرگا کیریشیگما یول بیرماگانینی بیان قیلدى بو
 سوزلارنى ایشیتگان بوروندوق عهد و پیمان نى بوزیشدان هیچ بیر اندیشه قیلماى درحال
 ایزیگا قایتدى و خلیل سلطان گما حیرخواه لیک یوزه سیدان حجالت و اوایلش بیلان شهزاده
 نینگ یانیدا بارایتگان خاص عسکرلار گروهیگما بییتیب تیلینی عذرخواه نیک بیلان
 اچیب عهدینی کوپراق انت ایچش بیلان محکملادى اما رستم طغای بوغا و بوروندوقنى
 بولدا کورگان و اونینگ ایشلاریگما قرشلیک کورساتگان ایدی شو سبب او شهزاده لار و
 اهل عالی یانیکا کیلیپ، اولارنى بو حالدان آگاه و خبردار قیلدى خلیل سلطان اوزیگا تابع
 ادم لار بیلان پیر محمدگا یوبارگان عهدنامه نى اونوتوب سمرقند شهریگا کیردى و سلطنت
 بیراعینی تیکدى و فاسیز امیرلارنینگ یانا قایتا امیرزاده خلیل سلطانگا بیعت (عهدو پیمان)
 ایتیپ سمرقندگا یوز بورگانلاری نینگ خبرى امیر شیخ نور الدین و امیر شاه ملککا بیئتی
 کونگل لاری خون بولیب حادثه صورتینی اغالار و خاتونلارگا بیان قویلیپ نیدی لارکه
 بیزلر بخارا طرفیگا - پیرمحمد جهانگر ملازمینگا بارورمیز و اگر یاردم بولسا عهدو
 پیمان نى سیندیرگان نار کورلارنینگ جزاسیگا کیریشورمیز سزلار ایسا سمرقندگا
 بارینگلار عالیت حضرت (یعنی عیال لار) ییغیلیشیب مجلس توزدیلار و اوندا
 امیرلارنینگ فکرلارینی معقول لاندیلار امیر شیخ نور الدین و امیر شاه ملک هم عیال لار
 انعمیندا قاتناشدیلار مجسدین سونگ اولار ناتقاری چیققاچ امیر نیمورنینگ اینگ
 باقینلاری - ایتمیش قاوچین نوکل قرقره حسین چبغداول ارسلان خواجه طرخان استوی
 شمس الدین المه لیغى موسی رکمل بستری و وفادار لار بیلان جمع بولیب مصلحتلاشیب
 اندیلار یعنی وضواعت طلبی بیلان وصیت و ولیعهدلیککا تعلقی بولگان پیر محمدنینگ
 خدمتگا باریشگا قرار قیلگانیکلارینی ایندیلار و بو باره دا اولارنینگ فکرلارینی
 سورا دیلار اولار اتفاقلیک بیلان حضرت صاحبقران نینگ بویروقین حیات و مماندا بیردیک
 نومتافلیک بیز بنده لارگا حجرلیشى شرط بولگان ایشلار جمله سیدان دیر و امیرزاده
 پیرمحمد جهانگیری حکم و اوندان باشقا شهزاده لارنى محکوم (طابع) بیلامیز دبدیلار
 صاحبقران نینگ برچه نهن لاری هم بو بابدا اولار بیلان همفکر ایندلار شو طفیلی
 اولارنینگ بخاراگ باریشلاری مقرر بولدى شهزاده لاردان اولوغبیک و امیرزاده ابراهم
 سلطان (ابککالاسى اون بیر ناشدا ابدی لار) هم سئل لار بیلان خبرلاشوب و کوزلارینی

یاشلاب امیر شیخ نور الدین و امیر شاه ملک باشچیلدیگدا بخارا تامان یول الدیلار رمضان اینینینگ اونینچی کونی بخارا ولایتی یاقینینگا ییتتیلار رستم برلاس (اونی اوزلاریدان ایلگاریق بخارا طرفینگا یوبارگان ایدیلار) قرداشی حمزه (بخارانیگ حاکمی و فرمانبرداری ایدی) بیلان اولار استقبالیگا چیقیب شهرنیگ تاشقاری سیدا کوتیب الدیلار امیر شاه ملک امیر شیخ نور الدین رستم برلاس و حمزه لار یانگی باشندان عهدلاشیب الدیلار سونگ او بیردان اتلانیب مذکور رمضان اییدا شهرگا کیردیلار و اوزارا مصلحت لاشیب شهرگا اچیلادیگان دروازه و قلعه نینگ یرمی امیرزاده اولوغیبیک بیلان امیر شاه ملککا ینا بیر دروازه رستم برلاس و اونینگ اوکاسی حمزه گا تعلقای بولیشی ایتمیش توکل قرقره و اولاردان اوزگا امیرلار سردارلار ایسه شهردا توریشلاری کولیشیب الیندی شو طریقہ هر کیمسه اوز ایشی یعنی دروازه لارنی ضبط قیلماق و باشقا خدمتلاز بیلان مشغول بولدیلار اول طرفدین خاتونلار باقرا ایجال سعید وقاس سویروغتمیش و اولاردان اوزگا شهزاده لار حضرت صاحبقران نینگ خاص نوکرلاری توغ و نغاره و بیراق لار بیلان کوک و قاره کیمیملاردا سمرقند طرفینگا یونالیب اذه شعارین اشکار و عیان قیایب ناله و فریادلار بیلان چهاررحه دروازه سیگا ییتدیلار اما قلعه ایچیدانگی عیانلار اولارنی شهرگا کیرگنیمادی لار شوندان سونگ اولار کونکل لاری ایزیلیب دل لاری پریشان بولیب شو دروازه یاقینیدا بولگان شاه روح ناغیگا توشدیلار اقسام نی اوتکازیب قویاش چیقیشی بیلان دروازه لارنی اچیب خاتونلار شهزاده لارنی اوغروق یعنی خربی قسم بیلان شهرگا کیرگازدیلار قالگان حماعه امیرزاده محمد سلطان نینگ خانه قاهیگا قوندیلار چونکه حضرت صاحبقران نینگ قبری اوشا بیردا ایدی اغالار باشلارینی اچیب سینه لارینی تیرناب زمین و زمانگا غلعه سالدیلار شهر ایچیدانگی شهزاده و امیرلارنینگ خاتینلاری عیان و اکابولارنینگ خاتونلاری بیلان بیغلاشیب ساچلارینی پاییب گلنیک سولیم یوزلاریگا کوز یاش لاری درلارینی ساچیب بوینیلاریگا قرا کیگیز سالیب حدین تاشقاری ناله عددین تاشقاری فغانلار چیکدیلار ینه بارچه شهزاده لار و شیرگیر امیرلار علما و فاضل لاردان خواجه اسام الدین عالم ربانی امیر سید شریف جرجانی امیرک و میر همده برچه دانش اربابلاری معرفت و بیلیم صاحبلاری لباس لارینی اوزگار تیریپ حاضر بولدیلار شوندان سونگ شونداي حال روی بیردیکه اونینگ تریفینی توصیفینی بیان قیلشگا قلم عاجز عاقبت صبر قیلشندان اوزگا چاره تاپا المادیلار بیر نیچه کوندین سونگ تعزیت بساطینی بیغیشتیردیلار

***

امیرزاده خلیل سلطان امیرلار و قوشینی بیلان تاشکینندان چیقیب مقصدی ساری یاقینلاشتی سمرقندگاچه تورت فرسنگ مسافه قالگان ایدی امیر خواجه یوسف ساچچی و تارتیغلاز بیلان شهردین تاشقاری چیقیب شیراز قریه سیگا باردی و بساطبوسلیق شرفیگا میسر بولدی بو شهرنینگ کنته لاری و سیدلاری و همه عالی طبقه و قاضی لاری تیزلیک بیلان شهزاده نینگ استقبالیگا یوزلاندیلار خلیل سلطان قوشنی کوک سوبینینگ قیرغایگا قوندی ارغونشاه قلعه دروازه لارنینگ کلیدی و خزبنه لارنینگ اچیقچینی شهزاده نینگ خدمتچی لاریگا تاپتیردی خلیل سلطان هجری سنه سینینگ ۷۰۸ (۱۴۰۶ م.) بیلی رمضان شریف ابی نینگ ۱۶ کونی شهرگا کیردی امیر تیمورنینگ جمعی قیلگان نیمه لارینی نصرقیگا کیریندی او صاحبقران وصینیبی ملاحظه قیلیب امیرزاده

پیرمحمد چپانگری (امیرزاده محمّد سلطان بینگ اوغلی و امیرزاده پیر محمدنینگ برادرزاده سی) ولیعهد قلیب خانلیکا کوتاردی و رسم و عادت بویچه اونینگ اتینی فرمان و یارلیقلاردا بئیدی خالص امیرزاده حلیل سلطان هیچ بیر مانع لیکسنز و جبلسیر سلطنت ایشلارینی یوریتیشگا کیریشدی ایکی کوندان سونگ صاحبقران دفن قیلینگان امیرزاده محمّد سلطان نینگ خانه قاهیگا باریب یانگی باشدان تعزیه ایشینی باشلادی لار و برچه شهزاده لار اغالار و حسارتلی نوبین لار یان اطرافنینگ تمامی عالی طرفه لاریگا مملکت عمل دارلاری و لایق آنم لارگا نذر و صدقه لار بیردی لار آتلار تارتدی لار بیر بیچه کون اوتگاچ تعزیت رسمی توگال لاندی خلیل سلطان بویوردیکه برچه شهزاده لار و خاتون لارنی عزت و حرمتلیک نوبینلارنی اده کییمیدان چپقاریب اولارگا قامت و قابلیتلاریگا یاراشا فحرنی کییمیلار طلادوز تونلار تارقاسینلار و خاصو یاقینلار ایچکری و تاشقاریداگیلار بئیکیم برچه خلیقتی مول کول انعام بیلان بختیار و خاترلارینی آسوده قیاسین لار یانا خزینه لار دروازه سیدی آچیب لشکر اهلینی باشلاریگا زر و گوهر ساچسینلار خدمتکار و صداقتیلار فلکفادر پادشاه نینگ بجریلیشی شرط بولگان امریگا عمل قلیب، اصراف و یوقاتیشنی شو درجه گا بیتکازدی لارکه طلانی خروز خروز یعنی سناچ - میش (چرم خلته) بیلان کیلتیرار ایدی لار بیر نیچه کوندا کوپ خزینه لار اصراف و نابود بولیب خلیل سلطان مملکتی و حکومتی زوالگا یوز توتدی

(میر خواندنینگ روضت الصفا کتابیدان م. حمداوه تیارلادی)

بیت الحکمه معمون اکادیمیہ سی

معلومکه محمد رسول الله دین کییین چهاربار لاری ابو بکر عمر عثمان و علی لار بیرین کیتین خلیفه بولدی لار و ضبط اینیش و اسلام دینی تارقایش سیاه، تینی دوام ایتتیردی لار عربلار حیرت آموز تیزلیکدا آفریکانینگ شمالی قسمینی ایران مرکزی آسیا کوکز آرتی اولکه لارینی غریبا پیرینی باریم آرالینی ضبط ایتدی لار ختای چپکاره لاریدان اسپانیه گلچه بولگان جایلاردا یعنی بیر گزه سینینگ انسان یاشایدیگان جایلاری نینگ یارمینی بیرلاستیرگان خلیفه لیک دولتی توزدی لار خلیفه لیکدا سودا و هنرمندچیلیک کینگ رواجلاندی قاغاذ ساپال و شیشه بویوملار ایشلاب چپقاریش یولگا قویلدی معدنلار قازیب الیش و قایتا ایشلاش ترقی ایتدی مرکزی آسیا خلیقلاری نینگ خوجالیک ساده سیدانگی یوتوقلاریدان کینگ فایده لانیلیب صنعی سوعاریش اریقلار توغانلار سو امبارلاری قوریش باعدارچیلیک پالیز ایکن لاری پخته شکرپایه ایکیش باره سیدانگی یوتوقلاریدان کینگ بهره مند بولدی لار خلیفه لیکنی تشکیل ایتگان منطقه لاردا هنرمندچیلیک بازار اوچون بویوم ایشلاب چپقاریش ایچکی سودا علاقه لاری تاور الماشتیریشلار کینگ یولگا قویلدی بو دوردا قوروقلیکلار ارقالی عملگا اشیریلگان قطعه لار ارا سودا بولی (بویوک ایفاک بولی) بیلان فنااعتلنامی دینگیر اکیان یول لاری هم اچیلدی دریا سو یول لاریدان هم کینگ فایده لانیلدی نتیجه دا علم فننینگ رواجگا کتته احتیاج سیزیلادی عینیقسه متماتیکا اسرنامبه طبیعی فنلار کئمه سازلیک و کتته انشائاتلار قوریش اوچون فن نینگ روحی حوده

مهم ایدی اهالی نینگ کوپاییشی شهرلار سانینگ آرتیشی و عمومی ترقیات درجه سی طبابت فنی رواجینی تقاضا قیلار ایدی بولارنینگ همه سی اسلام دین شکلیدا رواجلانگان یارم بدوی ایلت لاردان عبارت بولگان عربلارنینگ ضبط ایتملگان باشقا دولتلارنینگ ایلغار یوتوقلارینی زودلیک بیلان اوزلاشتیریشتی طلب قیلار ایدی طبیعیکه اولار شوندای بولدان باردیلار نتیجه دا عرب مننیتی دیب اتالگان عمومخلق مدنیت یوزه گا کیلیدی عرب تیلی فقطگینه خلیفه لیکنی تسکیل قیلگان خلق لار اورتاسیدا علاقه تیلیگینه بولیب قالمای علم فن تیلیگا ایلاندی اونینگ عامی گرمیکاسینی ایشلاشدا مرکزی آسیالیق عالم لار عبد الله خوارزمی محمود زمخشری یوسف سکاکی کیلار کتته حصه فوشدیلار خلیفه لیکنینگ پایتختی ۷۶۲ ییلی دمشق دان بغدادگا کوچیریلدی عالم لار هم یانگی پایتختگا چارلاندی تیز ارادا بغداد دولتتینگ علمی مرکزیکا ایلاندی عباسی خلیفه لار المنصور حارون الرشید و اونینگ اوغلی الممومن علم فن عینقسه فلسفه متیمتیکا استرانامیه نینگ رواجیگا حیرخواه لیک بیئیریگیگنه قالمای اونینگ رواجیگا حامی لیک هم قیلدیلار حارون الرشید نوریدا بغدادا کوپلاب کتبخانه لار تسکیل ایتملدی اولارنینگ اینگ بیرگی خلیفه کتبخانه سی ایدی کتبخانه لارگا خلیفه لیکنینگ تورلی منطقه لاری و خارجی یورتلاردان کتابلار کوانتیریلادی اولارنی کوپلاب ترجمان لار عالم لار باشقه نیل لاردان عرب تیلیگا ترجمه قیلادیلار بغدادا ایجاد قیلگان عالم لارنینگ کوچیلیگی یورتداس لاریمیز بولیب «عرب فنی» نیب اتالمیش علم نینگ رواجیگا ثمره لی حصه قوشگانلار حارون الرشید اوغلی مومون اول خوارزم سونگ خراسان نانبی ایتمب تعینلانگان ایدی مومون اتاسی کبی علم فن رواجیگا حامی لیک قیلووجی شخص بولگان مومون مرودا اوز اطرافیگا خوارزم فرغانه سوغدیپانه شاش فاراب کبی اولکه لاردان بیرلی عالم لارنی توپلاب اولارنینگ علمی ایجادی فعالیتلاریگا شرائط یاراتیب بیرگان عالم لار ایچیدا محمود موسی خوارزمی احمد فرغانی عباس ابن سعید جوهری لار بار ایدی ۸۱۳ ییلی اوز برادری بیلان حاکمیت اوچون بولگان کورش دا غالب چیققان مومون خلیفه لیک لوزمیگا اوتیرادی ماورا النهردا باشلانگان حیرلی ایش - علم فن رواجیگا حامی لیک قیلش نی کینگراق مقیاسدا نوام ایتیرادی بو دوردا فلکیات طبابت، فلسفه متیماتیکه کی فنلارگا عاند رساله لار گریک سربانی سنسکریت پهلوی و خوارزم تیللاردان عرب تیلیگا ترجمه قیلینادی المومون عالم لار گروهبینی (مروداگی) بغدادگا تکلیف قیلادی و «بیت الهکمه» (مومون اکادمیه سی) دیب نام الگان اوبوشمه نی تشکیل اینادی بیت الهکمه بیل سین عرب ایران سربانی یونان یهودی ملنلاریگا منصوب کوپلاب عالم حضاظ ترجمانلار حسابیگا کینگایا نارادی عالم لار اراسیدا مرکزی آسیالیق عالم لار فعال لیک کورساتیشگان بب الهکمه عالم لاری ترجمه ایشلاری بیلان قناعتلامای عامی ایکسپیدیتسبه لار هم اوبوشتیرگانلار مثلا ۸۳۰ ییل لاردا محمود موسی خوارزمی رهبرلیکیدا عربی هندستانگا کیینچه لیک ویزانته گا حزریه گا علمی ایکسپیدیتسبه لار یوباریلگان ایدی عالم لارنینگ فکری گا کوره حوارزمی هند صفره لاری بیلان اوزی عملگا اشرکان علمی ایکسپیدیتسبه دوردا نانبسگان و متیمتیکا فنی گا کیرینگان علم فن ادبیات فقط خلیفه لیک پانحنی بغداداگینه ایمان بلکه الدین دان منسی عنعه لارگا بای بولگان حوارزم مرو بحارا سمرقنت بلخ و دسف حای لاردا هم رواجلانگنسی ایتمب اوتیش کیراک

(عرب و شرو کتبی دار)

علی شیر نوایی (۱۴۴۱-۱۵۰۱)

اوزبیک خلقی نینگ اولوغ شاعری و متفکری علی شیر نوایی جهان ادبیاتی نینگ بویوک سیمالاری دان دیر علی شیر اونینگ اسمی نوایی ایسا ادبی تخلصی بولیب نوا دیگانی - کوی صدا اهنگ بخت دیگان معنالارنی بیلدیرادی علی شیر نوایی بیر نیچه ییل لار دوامی دا وزیر هم بولگان شوندا اونگا خدمت بوزاسیدان نظام الدین سوزینی قوتیب مراجعت، اینتیشگان نظام الدین فخری انوان معناسینی انگلاتگان علی شیر نوایی ۱۴۴۱ ییل ۹ فیورلدا هرات شهریدا توغیلدی اونینگ آنا بابالاری حکمدار طبقه - تیموری لار خدمتیدگی عمل دار کیشیلار بولیشگان آتاسی غیاث الدین کیچکینه اوز زمانه سی نینگ ایلغار اوقیمیشلی کیسی سی بولگان علی شیر باله لیگیدان ادبیاتی علم نی موسیقه نی سیودی مکتبدا اوقیب یورگان ییل لاری جوده کوپ شعرلارنی یاددان بیلگان حتی فارس شاعری فرید الدین عطار نینگ منطق الطیر دیگان داستانیی یاددان اینیب کوچیلینکی حیرت لانتیرگان اوسمیرلیگیدا ایسا ۵۰ مینگ بیت شعرنی یاد بیلگان علی شیر بدعی اثرلارنی اوقیش و اورگانیش بیان کفایه لانیب قالمادی ۱۰-۱۲ یاشلاریدا ایلک شعرلاری بیلاتاق کوچیلید، نینگ دقتینی اوزیگا جالب ایندی علی شیر غایت قابلیتی تیریشفاق حرکتچن زهنلی بولیب اونینگ استعدادی اوشا دور نینگ اولوغ کیشی لاری تامانیدان جوده ایرتا تن الینگان علی شیر بیر کونی استادی مولانا لطفیگا:

عارضین یاقاچ کوزوم دین ساچبلور هر احظه یاش

بویلاکیم پیدا بولور یولدوز نهان بولغاچ قویاش

دیب باشلانگان غزلینی اوقیب بیرادی لطفی اگر علاجی بولگاتیدا برچه شعرلاریمنی شو ایکی مثره گا الماشگان بولاریم دیدی بو مقتاوا یاش علی شیر اوچون کنته مکافات ایدی نوایی ۱۴۷۲ و ۱۴۸۶ ییل لاردا ایکی شعری توپلام نوا در نهایته و بدایع البدایه دیوانلارینی توردی جوده قیسقه ایکی ییلدا (۱۴۸۳-۱۴۸۵) بیس داستانیی اوز ایچیگا الگان خمسه اثرینی یاراتدی ۵۱۲۳۰ مثره دان تشکیل تاپگان خمسه حیرت الابرار فرهاد و شیرین لیلی و مجنون سبعة سیار سذ اسکندری داستان لاریدان عبارت نوایی مثل ایجاد اینیش بیان بیرگا باشلیکدان بیرگا اوسگان بیر مکتبدا اوقیگان دوستی حسین باقر سراپیدا دولت ایشلارینی هم وجدانا آلیب باردی مهردار سونگره باش وزیر بولگاتیدا مملکتنی آبادانلاشتیریش خلق حیاتیینی فراوان اینیش عادی محدثکلاردان آلینایگان سالیق لارنی کمیتیریشگا الی الحده اهمیت بیردی اریق لار قازیدردی شفاخانه لار کتبخانه لار قوردیدردی خلق نینگ تورموشینی یاخشیلش بیکلار و عملدارلار نینگ اوزباشیمچه لیگینی یوقاتیش اوچون حرکت قیلدی فننه چیلارگا قارسی کوراشدا شخصاً اوزی قاتناشیم مملکتدا تینچلیک اورناتیشگا اوریندی او خلق اراسیدا کنته ابرو قازاندی شونینگ اوچون زمانداشلاری اراسیدا «وزیر روشن زمین» - پاکدل وزیر لقبیگا سزاوار بولدی علم صنعت و ادبیات اهل لاریگا همیشه رهنمالیک قیادی نوایی اجتماعی ایشلار بیان جوده بند بولگان وقتلاریدا هم هیچ قچان قولیدان قلمینی قویمادی او اوزینی اولو شاعر دیب بیلار بیران کون شعر یارماسدان تورا الماس کونیکگا یوز ایکی یوز

بیت شعر ایجاد ایتاردی نوایی اوزینینگ اولماس اثرلارینی اوزبیک تیلیدا یازدی اوزبیک تیلیننگ گوزل لیگی بایلیگینی و قدرتینی عالم گا نمایش قیلدی علی شیر نوایی ادبی میراتی نینگ کنته بیر قسمینی اونینگ لیریک شعرلاری تشکیل اینادی اونینگ ایککی ییل دوامیدا یاراتگان غزل رباعی قطعه تویوغ مخمس مسدس معما فرد چیه، تان کبی شعر تورلاریگا عائد لیریک شعرلاریدان تویلیگان خزاین المعانی دیوانی ۵۰ مینگ مثره دان عبارت فارس تیلیدانگی شعرلارنی شاعر وقتینجه اوتکینچی معالارینی انگلاتووجی فانی تخلصی بیلان ایجاد ایتگان شونینگ اوچون هم اونینگ قازس تیلیدانگی شعرلار توپلامی دیوان فانی دیب اتالادی نوایی بوتون ایجادینی خلق منفعتلاری اوچون کوراشگا انسان قدر قمتینی همایه ایتیشگا مملکتدا تینچلیک و آسایشته لیک اورناتیشگا باغیشلادی نوایی اوزبیک ادبیاتینی جهان یوکساکلیگیگا کوتارگان و اولادلاریگا بای ادبی میراث قالدیرگان بویوک شاعر دیر نوایی حباتینینگ سونگی ییل لاری هم سیرتتویوش بولدی او حسین بابقرا اونینگ اوغیل لاری اورتاسیدانگی نزا عداوتلارنی برطرف قویلیشگا کوپ کوچ صرفلادی حکمدارینینگ نوایی گا مناسبتی هم ایلگاریگیدیک ایماس ایدی زمان تشویشلاریدان حاریگان و تالیققان شاعر میبه گا قان قویلیشی نتیجه سیدا ۱۵۰۱ ییل ۳ ینوردا وفات ایتدی بو مشعوم واقعه نی تاریخچی خاندمیر مکارم الاخلاق کتابیدا نوانی وفاتینگا حتی طبیعت هم ماتم توتدی دیب تعریفلاگان چونکه اونی دفن ایتیش چاغیدا میدالاب سخاوت یامغیری یاغیب تورگان ایدی نوایی اثرلاری کنته بیر عمان و چوقور معنالار حزینه سی دیر اونینگ اثرلارینی قیته قیته اوقیر ایکامیز هر گل اولردان ینگی معنوی آزوقه آلامیر

غزل لار

بهار بولدی و گل میلی قیلمادی کونگلوم
 اچیلدی غنچه ولیکن اچیلمادی کونگلیم
 یوزونگ حیالی ایله واله ایردیم انداغکیم
 بهار بولدی و گل میلی قیلمادی کونگلوم
 گم اولدی باغدا اغزینگ حیالیدین یوز وه
 که غنچه لارارا ایستاب تاییامادی کونگلوم
 کوزومدا جلوه قیایب کونگلوم الماق ایستادی گل
 ایتینگ ایزیچه انی کوزگا ایلمیدی کونگلوم
 یوزونگ نظاره سیدا مست و محو ایدی یعنی
 که گل چاغیدا زمانی ایللمادی کونگلوم
 زمانه گلبنیدا غنچه دیک دور ایل کونگلی
 الارضا شکرکه باری قانیلمادی کونگلوم
 نوایی غنچه تیلاب کونگلوم اغزین ایتتی هوس
 اگر چه تاپمادی لکین یانگلمادی کونگلوم

کیمسه هرگز کورمادی چون اهل دوراندین وفا
 اولکه دوران افتی دور نی تمعه اندین وفا
 جان و عمروم اولدورور گز بیوفا بولسا نی تانگ
 قایدا کورمیش کیمسه هرگز عمر ایلا جانین وفا
 گروفا قیلسانگ ایرور آندین که باردورسین پری
 یوقسا کیم عالمدا کورمیش نوع انسا ندین وفا
 وه که دوران اهلبدین جوز بیوفالغ کیلمادی
 هر نیچه کیم کوردیلار مین زار حیراندین وفا
 چون وفا گلبرگی دوران باغیدا اچیلمادی
 بیجهت دور کیم که ایستار بو گلستانین وفا
 کیمسه کونگلین کیمسه دین ایستاب وفا آلدورماسون
 کیم منگا خود پتمادی اول کونگولوم الغا ندین وفا
 ای نوایی گز وفاسیز چیقدی اول سلطان حسن
 تابدینگ ایلدین کیم تیلارسین امدی سلطاندین وفا

منگا اگر دیگاسیز جان بیله جهاندین کیچ
 کیچای ولیک مونی دیمانگزه آندین کیچ
 زمان و اهل زماندین دیننگزه کیچ لیکن
 دیمانگ بوسوزنیکیم اول آفت زماندین کیچ
 غمیدا قان یشیم اول نوع بحردورکه کیشی
 قالور تحیور ارا دیماسم که قاندین کیچ
 سورارغه کیلاماک ایمیش یار ای اجل رحم ایت
 یوزینی کورگوچه بو زار ناتواندین کیچ
 غم اولتورور مینی گز باده ایچماسم ای شیخ
 اگرچه نبدینگ ایرور یخشی بو یماندین کیچ
 دیسانگ که یار ایله همخاته بولغاسین بولغیل
 دیار و ملکین آواره خان و ماتدین کیچ
 ایکی جهان نی کورار وصل ماتعی سالک
 مراد یار ایسه هم مندین و هم آندین کیچ
 کمال کیمی قیلور بولسانگ آز موندین اوت
 گز استغفاده غرض بولسا امتهاندین کیچ
 نوایی اوتتیلار احباب بول فنا بیله چست
 دیسانگ که قالماسین یولدا کارواندین کیچ

دوستلار مین تیلبه احوالیغه بیغلانگ زار زار
 کیم سالادور گه گه اوت کونگولوم گا توسگان خار خار
 ایستاماس بولسا صبا بیر بیر کونگول جمع ایلاماک
 ننگا زلفونگنی پریشانلیغدین ایلار تار تار
 سین قویاش بیرلا ضامیب سین اویوندا خوابلار

ایکی ایکی چونکہ کیرگای لار آتاشیب یار یار
قورقارام کیم بولماغای آزردا نازک قامتینگ
ایگنینگگا خوش خوش که سالمیش چُغد عنبریار بار
خلقه خلقه بونومه سالمیش طذب زلفینی
جرم عشقیم شه مگر حُکم ایلادی دلدار دار
عشق ابرور انداق مُرتبی کیم قیلور بیتگاج اثر
بلبل اولغای آجسه یوز بیر سرو گلرخسار سار
ای نوایی بولدی اول بُت کافر آتش پُرست
نی عجب وه وه گر اورسا جانینگگا زئار نار

هم رمد تیککان کوزونگگا چشم بیداریم فدا
هم اچوق چیققان لبینگگا جان افکاریم فدا
استکیم اندین تامار گریان کوز اتینگ صدقه سی
قانغاکیم موندین چیقار بو چشم خونباریم فدا
اول کوز و بولغا عمروم باغ و گلزارینداغی
نرگس و گل برگی یوق کیم باغ و گلزاریم فدا
کوزو اغزینگدین کیتارگا بارو یوق آشوب و رنج
صبرو عشقیم صدقه یعنیکیم یوق و باریم فدا
گر کونگول اهو کوزونگ آلیدا لایق بولماسا
ایتلارینگگا بولسون ای شوخ ستمکاریم فدا
جان ارا شیرین لبینگگا اولغالی برخور ایماس
ایلای الفاظینگ اوچون ای تلخ گفتاریم فدا
اوزلوگومزینگ قیدیدین بیر می بیله قولدینگ خلاص
وه نی دی ای مرغ سنگا بوت بیرله زئاریم فدا
باده مرآتیدا شاهد عکسی ظاهر بولمادی
باده و شاهدقا بولمای نقد پنداریم فدا
ای نوایی بیماکیم جان و کونگولنی نیلادینگ
ایلادیم جولان قولیب چیققاندا دلداریم فدا

رباعی

اندين ببری کیم قاشیمدا یاریم یوقتور
هجرانیدا جوز ناله زاریم یوقتور
دشت اوزره قویون کییی قراریم یوقتور
سرگشته لیگیمدا اختیاریم یوقتور

ای باد صبا ایلاسانگ اول ساری گذار
جان بیرلا کونگولنی تاپسورای العاچ بار
کونگولونی ایئیگا طعمه قیلایل زنهار
جایزهنی داغی ایاغیغا ایله نثار

جانبخس لبینگ چشمه حیوانمو ایماس
هجریدین انینگ ایچیم تولا قانمو ایماس
هر فطره قان لعل بدخشتمو ایماس
هر پاره لعلی جوهر جامو ایماس

جاندین سینی کوپ سیوارمین ای عمری عزیز
ساندین سینی کوپ سیوارمین ای عمری عزیز
هر نینیکه سیوماک آندین آرتیق بولماس
اندين سینی کوپ سیوارمین ای عمری عزیز

غربکا غریب شادمان بولماس ایمیش
ایل انگا شفیق و مهربان بولماس ایمیش
آلتون قنص ایچره گر قهزیل گل بوتسا
بلبلغا تیککاتدیک آشیان بولماس ایمیش

یوق باده وصل آبی حیوان اول ایمیش
احباب ملاقاتی دیما جان اول ایمیش
گردون غمورنج سورتین نقش ایلتسا
جان چهره سی اطرافیغا هجران اول ایمیش

یوز محنت و غم کونگولوما بیتکوردی فراق
جانیمغا بلا و درد اوقون اوردی فراق
جسمیمنی فنا اوئیغا کوبیدردی فراق
چون کویدی کولینی کوککا ساوردی فراق

کیم ایستاسا سلطنت سخادور انگا شرط
هر وعده که ایلاسا وفادور انگا شرط
کیم فقر طلب قیلسا فنادور انگا شرط
اللیغا نیکیم کیلسا رضادور انگا شرط

یوق دهردا بیر بی سر و سامان میندیک
اوز حاللیغا سرکشنه و حیران میندیک
غم گویددا خان و مان ویران میندیک
بعینکه الاخان و الامان میندیک

کونگولونی غم و درد ایله قان ایلادی عشق
کوز بولیدین اول قاننی روان ایلادی عشق
هر فطره نی بیلما دیم قیان ایلادی عشق
بیدل ایکانیم بویله عیان ایلادی عشق

حجر بنگدا مینینگ صبریما حوز نقصان یوق
کونگولوم ارا غیری ناله و افغان یوق
جانیمغا حیات امدو، خد امکان یوق
یوق یوق یوق صبر یوق کونگول یوق جان یوق

اللیمدا طبیب چاره سازیم هم یوق
یانیمدا رفیق دلوازیم هم یوق
تیگر ادا انیس جلتیمدیم هم یوق
ناشیمدا شه ننده نواریم هم یوق

زاهد سینگا حور مینگا جانانه کیراک
جنت سینگا بولسون مینگا میخانه کیراک
میخانه ارا ساقی و پیمانه کیراک
پیمانه نیچه بولسا تولا پانا کیراک

ای اولکه زمانه اهلبیدن ایریلدینگ
عشق اهلی طریقی خوب ایکلنتی بیلدینگ
خوش قیلدینگ الار طورینی و قاتیلدینگ
رحمت سینگا بخشی ایلادیک خوش قیلدیک

مسجدقه نیچه اهل ریادیک بینابین
یا رند کبی عزیمت دیر ایابین
مقصود تاپلسا یخشی یوقسا نیتابین
باشیمنی آلیب قای ساری ایدمی کیتابین

غربتغا توشوب زعیف و بیمار اولدوم
درد و غم و محنت ایلیکیدا زار اولدوم
سر تا سر اجل تاشیدین افکار اولدوم
سین سیز نی بلالارگا گرفتار اولدوم

ای باد صبا اگر هوا ایلاگاسین
گلشنقا بیاترنی مدعا ایلاگاسین
سرو آلیدا بیر اویوب دعا ایلاگاسین
گل قاشیدا قولوغوم ادا ایلاگاسین

زاغیکه چوقوب آقیزدی قان کونگومدین
تیرناغ ایله اوزدی ناتوان کونگومدین
اعضاسیدا کور اثر دمیم دودیدین
منقار ایله چنگیدا نشان کونگوم دین

فرقت سحری غمغا یولوقتبردی مینی
هجران کونی یوز بلاغا تاپشوردی مینی
غم شامی اولوم حالینقا بیتکوردی مینی
تانگ آتقوجا لویقوسیزلیک اوتوردی مینی

مزنهینه وصال امودیدین شاد اولغان
بیر بیر غمو آندوه دین آزاد اولغان
آز آزینه بیرگان سایی گل عطری نسیم
بلبلدیک ایشیم ناله و فریاد اولغان

مونگلوغ باشیم استیداغی تاشیمنی مو دی
تاش اوستیداگی غریب باشیمهزه مو دی
حسرت سویدین کوزیما باشیمیمو دی
اولمکنین صعبراق مءاشیمیمو دی

نامننگه منگا روح دین نشان بولدی یانا
آسایش جان ناتوان بولدی یانا
هر حرفی آنینگ تئومدا جان بولدی یانا
هر لفظی حیات جاودان بولدی یانا

جانیمغا قیلور جورو چچما یار اسرو
کیم یار ایچیدا جورو جفا بار اسرو
بولدیم چیکیبان جورو جفا زار اسرو
مین جورکش و یار جفاکار اسرو

هم جسمینگگا ضعف بولسا جاتیم صدقه
هم جانینگگا جسم ناتوانیم صدقه
سروینگگا سکست اولسا روانیم صدقه
یوق یوقکه سنگا جان و جهانیم صدقه

نامننگه مینگا مژده جانی ایردی
هجران غمیدین عطی امانی ایردی
ظلمغا صوادی گر نشانی ایردی

هجرینگ سپهی زیرو زیر قیلدی مینی
غم کثوری ایچره دزبدر قیلدی مینی
اندینکه بتر ایماس بتر قیلدی مینی

ظہیر الدین محمد بابر

تقدیر تقاضاسیگا کورہ اوز ایل یورتینی قویوب ہند ساری یوزلانگان اوز تاریخی سلطنتینی و شجرہ سینی بویوک ہندستان بیلان باغلاب وفاتیدان کیبین ہم اوزاق نورلارگاچا حکم سورگان سلالہ قالدیرگان اوزبیک عالمی و شاعری زہیر الدین محمد بابر دور (۱۵۳۰-۱۴۸۳) بابر تفتیلی لشکرباشی دولت اریلی یازوچی شاعر دین معمارچیلیک صنعت و فن نی غایت قدرلانگان موسیقہ حربی خدمت، بارہ سیدا رسالہ لار یاراتگان نکی اتسلان لیدی ۱۹ پاشار بابر ۱۵۰۴ میل دا کابولنی قولگا کیریتادی او بیردان توروب ماورا اللنہرگا بیر نیچہ مرتہ یوریشلار قیلادی اما بیتارلی کوچگا ایگا یولماگانیدان موفقت قازانا آلمادی شوندان سونگ اوزاق وقت تیارگریک کورگاچ ۱۵۲۵ ییلدا ہندستانگا قوشین تارتدی پانیای شہری یاتیدا یوز بیرگان حل قیلوچی چنگدا دہلی سلطانی ابراہم لودی نی مخالف قوشینی ۴ برابر آرتیق بولیشیگا قارامای تار مار کولتیرادی شو طریقہ دہلی و اگرہ نی ایگالایدی و استہ سیکین شمالی ہندستاندا اوز حاکموتینی اورناتادی بنگالہ قولتخیدان تارتیب بو باغی بلخ و امودریا ساحلیگاچا بولگان کتتہ حدود بابر دولتی ترکیبیکا کیرار ایردی بو دولتتینگ اساس چیمی بولگان بابر بو بیردا بار یوغی ۵ ییلایک، حکمرانلیک قیلیب ۱۵۳۰ ییلدا وفات ایتدی

بابریلار سلطنتی

ہندستاندا زہیر الدین محمد بابر اساس سلطان ملطنت بابریلار امپیریہ سی (۱۵۲۶-۱۸۵۸) نامی بیلان مشہور بولیب بو تاریخدا بویوک موغول لار امپیریہ سی دیب یوریتیلگان بابر ہندستان نی ضبط ایتگندان سونگ او بیردا تورغون بولیب قالدی حیاتی نینگ آخرگی وقتلاریدا اوز قولی آستیدلگی بیرلارنی اوغول لاریگا اولاشیب بیردی ہندستان تونغیچ اوغلی ہمایونگا پنجاب مرزا اسگری گا بدحشان ایسا مرزا ہندالگا تیگدی ہمایون وفاتیدان سونگ ۱۵۵۶ ییلدا اونینگ اوغلی اکبر تختگا اوتیردی اکبر شاہ (۱۶۰۵-۱۵۴۲) دوریدا ہندکوشدان جنوب طرفداگی گداواری دریاسیگاچا بولگان حدودلار بابری لار تصرقیگا اوتدی اکبر شاہ تینگ اوغلی جہانگر (۱۶۲۷-۱۶۰۵) سلطنتی ینہ دا کینگایتیریش سیاستینی اوتکاردی ۱۶۱۴ ییلدا میورنی ۱۶۱۵ ییلدا آسامنی ۱۶۲۱ ییلدا کشمیرداگی کوچیک کشتوارہ ملکینی ہندستانگا قوشیب آدی ۱۶۲۴ ییلدان اعتبارا حاکمیت اونینگ خاتینی نور جہان قولیگا اوتدی جہانگیر نینگ اوغلی شاہ جہان (۱۶۵۷ - ۱۶۲۸) دیگلن ملکینی بویسوندوردی (۱۶۳۲-۱۶۳۶) ۱۶۳۸ ییلگا کیلیب قندھارنی ایگال لادی اورنگزیب عالمگیر (۱۷۰۷-۱۶۱۸) ہم ہندستان ملکینی ینہ دا کینگایتیریشگا موفق بولدی اکبر شاہ جہان و اورنگزیب حکمرانلیگی دوریدا بابری لار امپیریہ سی ترقی ایتدی مملکت بیر مونچہ مرکزلاشدی و منی حیات اوسدی اورنگزیب وقتیدان سونگ ایچکی کورشلار

کوچاییدی بوندان ناشقاری اوروپا لیکلارنینگ (پارتوگالیه دانیه گالاندیه و انکلیه) باسفسنجی لیک سیاستی باشلاندی نتیجه دا مملکت میده میده دولتارگا بولینیپ، کیندی بابری لار امپیریه سی ۱۸۵۸ ییلا انگلیز مملکته چیلاری تامانیدان بوتونلای توگابیدی بابری لار هندستاندا ۳۳۲ ییل حکمران لیک قیلدی

قلمی قیلیدیک اوتکیر

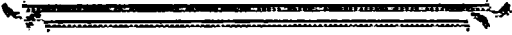
بابر فعالیته نینگ مهم جهتاریدان بیری شونداکه اوز یورگان یول لاریدا جوده کوپ حال لاردا باغ قصر حمام قوریلش و سوغاریش انشالاری بلند صوفه لار کنل لار معرفت اوچاقلاری قالدیردی او جهانگیرلیکدان ناشقاری اوز نوریدای ییتوک شخص طبیعتا تدقیقاجی و شاعر ایدی حتی جنگ و جدل اور سور تحلیکه استیدا جانسرك بولیب یورگان وقتلاریدا هم سیادت و او کیزلاریدا هم بیر قولیدان قیلچ و قلفان بیر قولیدان قلمی توشمادی بولدا اوچراگان اوز کوزی بیلان کورگان ایشیتگان هر بیر تاریخی طبیعی علمی اشیا سنه واقعه حادثه نی رقم قیلار ایدی تاشلار تاشلاردای یازوولار گباه لار تاغ لار دربالار بولدولار پرتکه دان تارتیب تا هر بیر علی الحده الینگان شخص نینگ فعل اطواری نسل و نسبی حوش و بد قیلقاری صداقتی و حیاتی اوموش حاضرگی زمان و کیلاجک بیلان باغلیق واقعاتلار حقیقا جوده مفصل یازدی بابردا تورلی تومن سبیلارگا کورا هر خیل کیفیت استیدا ایجاد قیلینگان لوحه لار هم اوچرایدی لیکن بابر مرزانینگ اساسی جهتی شوندان عبارتکه او هندلارگا حرمت بیلان قارایدی بو گینه ایماس اگر بیران کیمسا معلوم بیر سببگا بنا هند ایلی اقلیمی بو خلق نینگ عرف عادتلاریگا تحقیرآموز مناسبدا بولسا اوندان قاتتیق کویینگان خاطری رنجیدا بولگان مثلا ۱۵۲۵ ییل واقعه لاری تصویریدا غزنی گردیز و سلطان مصعدی کناره سینی خواجه کلانگا عنایت قیلینگانی سوزلار ایکان اونگا نسبتا قانچالیک التفاتی بولماسون بو سلطان هندستانی ترک اییب خراسانگا باریب مکان قورگانیدا کورسانگان بیر نامقبول حتی حرکتی دان جهلی چیقادی «خواجه کلان چون هنددین منفر ایدی باروریدا اویی نینگ عمارتلاری نینگ تامیدا بو بیتنی بیئیتورکیم

اگر بحیرو سلامت کوذر زسیند کونم
سیه روی شوم گر هوا به هند کونم

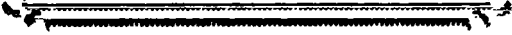
(مضمونی: اگر ساغ سلامت سیندین اوتیب کیشام هندستانی یانا هوس قیلسام یوزیم فرا بولسون) بیز هندستان دا توریب بوندای ظرافت آموز بیت ایتماق و بیتماق بیصورتور کیمکدین بیر کدورت بولسا بو نوع ضرافتین ایکی کدورتور مین داغی بدیحه دا بیر رباعی ایئیب بیئیب یوباریدیم

یوز شکر دی بابرکه کریم و غفار
بیردی سینگا سیند و هندو ملک بیبار
ایسسیقلیغیگا گر سنگا یوقتور طاقت
ساووق یوزینی کورای دیسانگ غزنی بار
شو طریقه ادعا و نفرتگا اوتکیر پیچینگ، بیلان جواب قیلادی

(قبلا لایک تعلیم معما و بیچیم تاشکنه ۲۰۰۴)

НАСТАЪЛИҚ
ХАТИДАГИ
МАТНЛАР

يالفاغچى چوپان

بىر چوپان صوۋاد قولى باقىب يۈرۈپ باشلىقتى
بىزىل لاپ يالفاغچىدىن "داد بۇرى كىلدى دىب
قوشنى لارىن چاقىرور ايدى" قوشنى لارى شامۇب
يىغىلىشۇب كىلگانلا رىدە، اول چوپان كۈلۈب
"اۈنياپ چاقىرگان ايدىم بۇرى يوقى" دىب، مەنە
اۈرە قىلور ايدى، "اتفاقا بىر مەن بۇرۇلار كىلىب
قولى لارىن اولدۇرۇب و بۇرۇب كۈبىنى نابۇد قىلاندا
بىم قىنى داد قىر ياد قىلۇب قوشنى لارىن چاقىرور، بىم
مەن قوشنى لارى ايشانامى "اۈنياپ چاقىر اورۇ
دىب، بىچ بىر لارى كىلماي يالفاغچى لىغىن سىب
بولۇكۇب قولى لارىدىن اجزاب دور، يالفاغچى لىك
بىچ كىغە نايىدە قىلما سىر، يالغان ايتماق بۇرۇلار لىك

ہی ادب

ہیر آدم خط بیتوب اولتور گاندہ ہیر بیگانہ کیش
انینگ آلدیدہ اوتوروب ایننگ خطیفہ قرادس ﴿۱﴾
اول آدم خطیفہ یازدیکہ "ہیر بیگانہ احمق آلدیدہ
اوتوروب خطیفہ قرادس" شمول سبلی بیچ ہم
سریم نی یازالہ ادیم "دیب" ﴿۲﴾ اول کیشی من
خطیفہ نی اوقوغانیم یوق نیفا منس احمق دیب
یازہ سن "دیکانیدہ" "اگر خطیفہس اوقومگان
بولسانگ احمق دیب یازگانیم نی قیدین
پیلدینگ؟" دیب اویالتوریب دور ﴿۳﴾ ای
شماگردلار! بیرو خط یازگان حالده خطیفہ
اصلا قرہ مانگلارکہ قتیغ ہی ادب لیکور ﴿۴﴾

ایک آشنا

برکیش اوزی نینگ دوستی بیلان خرما ییب
اولتوروب اوزی بیگان خرمالار نینگ دنگین
دوستی نینگ آدیغه قویوب انی اویالتورماقچی
بولوب “ مگر سیز خرمانی بخشی کورار ایگانیز که
آدی نگیزده شو نچه خرمانی دنگس بیغیلیب دیگانیده
دوستی جواب بیریب ایتیپ دور که من اویلا بون
سیز انی مندین کور بر اق بخش کورار ایگان سیز نه اچونکه
آدی نگیزده نه خرما قالدی ونه خرمانی دنگس
بلکه همه سینس دنگس برله ییب دور سیز دیگانیده
اول کیشی اوزی اویالوب دور * مقال : براوغه
چاه کاو لاما اوزی نینگ توشکایمسن

اولوش

بیر خاتون شهرگا کیلوب بازار دین بیر نیچه خرما
ساتوب آلیب اوپیکا آلیب باریب بیر جایفه
قویوب ایدی ۵ بیر کیچیک باله سی اول خرمانی
ایسکاب قویوب نیمه ایکانین بیلما ی اناس
اوز اغراق کیتکاندین سونگ اول خرما دین بیر
دانه نی آلیب ایدی ۵ طعام وقتس بولکانه
اناسی اول خرمانی مناب همه باله لاریغه بیر دین
بیر ماقه ببولدی ۵ بیر امن دیسه بیر تم قالیب دور ۵
باله لارینگ اتاسیفه ایدی که ، “باله لارینگ بیر
مندیمن بس اجازت بیر خرمانی آلیب دور” دیب ۵
اول وقت باله لارینگ اتاسی همه باله لاری دین

کیم آمدی " دیب سورا سہ ہرہ سی " من الکا نیم
 یوق " دیب جواب ہرہ سی * اولوقت اتاسی
 ایتدی کیم " ہرکیم آکان بولسہ میلہ ضرری یوق
 لیکن بولہ ہمان وقورقارنکہ انی ایسہ سیماقنی
 بیلمای دنگی ہرلہ یوتگان بولسہ ایتہ گا اولادور
 دیگانیدہ " ہرکیمیک بالہ سی ایتو بدورکہ " دنگی نی
 تیرازہ نی ارقہ سیگا تاشلا دیم " ریب اول وقت دہ
 ہرہ لاری کولگانلاریدہ اول بالہ اویالیب دور معلوم
 بولورکہ ہرکیم اوز اولوشی بولمغان نیم ہرہ غری خست
 تیکسہ اول بالہ دیک اویالور *

غزل بابر

جرخ نینک مسین کورماکان جور و جاسی قالدیمو
خسته کونکلم چکیا کان درد و بلاسی قالدیمو
میننی خاریتی و قیلدی مدعیسی غه پرورش
دهردون پرورنی اوزکا مدعاسی قالدیمو
میننی اولتوردی جفا جور برلا اول قویاش
ایمدی تیرکوزماک اوچون محصر و وفاسی قالدیمو
عاشق اولغاج کوردوم اولوم نی اوزوم کا ای رفیق
اوزکا کونکلم نینک بو عالم اهراسی قالدیمو
ای کونگول کر بابر اول عالم نی ایستار قیلما عیب
تینکری اوچون دی بو عالم نی صفاسی قالدیمو

بابر رباعی لاری

یاد ایتماس همیشه کیشی غمربت داکیشی
شاد ایتماس همیشه کونکول نی محنتا کیشی
کونکولوم بو غمرب لیتق دا شادا اولمادی آه
غمربت داسیونماس همیشه الیتت کیشی

ای کل نی اوچون قاشینکدا میسن خوار اولدوم
یوز محنت و اندوه بیلا یار اولدوم
وصلینک بیلا بیار سیووندوم اول
هجر نیک بیلا عاقبت گرفتار اولدوم

قایغونکنی چکاچیکا قاریب دور بابر
رحم ایلاکه اونیدین باریب دور بابر
نارنج یباردی سننکا کیم بلیکای سین
یعنی که بونوع سمارخاریب دور بابر

کونکلی تیلکان مراد غایمتیسا کیشی
یا بارچا مرادلارن ترک ایتسیا کیشی
بو ایکی میسر بولما سا عالم دا
باشینی آلیب برماغیا کیتسیا کیشی

مدرسِ فرقت

صدیقِ قویا برضیا سیا ایکانِ مندیگ

آلِ دامنِ بو منیدین سچا رده ایکانِ مندیگ

اوز یارینِ تلماسدن آوازه ایکانِ مندیگ

آوازه نکلون سختی هم قاره ایکانِ مندیگ

بهرانِ اوقیدین جسمی کوب باره ایکانِ مندیگ

کویکانِ جگری بغری صدپاره ایکانِ مندیگ

کیس شسته ز که قلم سوچک لار تریب جسته

هجر نکیده الم تار تیب بولدی جگری خسته

تا خلاغی حقیق بولسون یاری بلیه پیوسته

کیل قوریر ملا دامی بریر له آنی پابسته

ہجران او قیدین جسمی کو پاہ ایکان مندریک
کو یکان جگری بغری صدپہ ایکان مندریک

بیش کون سنی دفر نیکدہ بیچارہ خرام ایتسون
آہو لارا اید او نیاب عیشینی مدام ایتسون
یا مغور سووی تو لغاندہ تاغ لالہ بی جا ایتسون
حقینک کا دعا ایلا عمرنی تمام ایتسون

ہجران او قیدین جسمی کو پاہ ایکان مندریک
کو یکان جگری بغری صدپہ ایکان مندریک

سرک شتہ بو وادیدہ بر باشیفہ رحم ایتکیل
یوق طاقتی بندینکدہ بر باشیفہ رحم ایتکیل
یغلاب سنکاتیر مولور کوزیا شیفہ رحم ایتکیل
رحم ایمنگ اوزیفہ یولد اشیفہ رحم ایتکیل

ہجر او قیدین جسمی کوب یارہ ایکان مندیک
کوکیان جگری بغری صدپارہ ایکان مندیک

تاخہ آحلیب لالہ سبزہ بہار اول

آذہ شک پیدا و علم الکاتار اول

چھیای دیس حامیدین عزتہ فکر اول

کرچقینہ بنا کا ہی دامینہ دوچار اول

ہجر او قیدین جسمی کوب یارہ ایکان مندیک
کوکیان جگری بغری صدپارہ ایکان مندیک

بیچا دین ظلم ایلاب قول بو مینی باغلاب سن

ہر ساری حکیب سو دراب او لتور کالی باغلاب سن

کوگرہ یقین باغلاب لاکہ بی داغلاب سن

سنا منکا اگر قصدنیک آغوجی سو باغلاب سن

نوائی حکمت لاری

دانه دُرینی قولاق ازاری بیل

❁

سوزنی قولاق نینک دَر شهسورنی بیل

کعبه که عالم نینک اولوب قبله سی

❁

قدری یوق لراکله کول کول کعبه سی

چرخ که مھر آلتونین ایلمار نهسان

❁

یوزینی آینک قرالیه جهمان

ترک اداب دین بری کولکودورور

کولکوادب ترکیکا بیلکودورور

کولکوکله اوز حدیدین اولدی براق

❁

یغلاماق اندین کوب ایرویر خیشیر

قحطی کیم منزل اینک یاریدور
 قوروق صؤتی بیلد رفقاریدور
 اول که سقال باغلابان ایل کولدورور
 کولکی سقالیفه اوزسی کیلتورور ❀
 مسخه کیم کولکوا چون باج سیر
 بردرم آغوشی ایلکی کاثر سیر

سجده کدا الیدا ایرطاس کرم
 بیل که کرم دور انکا بیریک درم
 باشنی فدا ایلا انا قاشیفه
 جسمنی قیل صدقه انا باشیفه
 ایلکی چمانیندکا تیلار سین فضا
 حاصل ایت اوشن بو ایلک سیدین رضا

تون کونونگه ایلاغالی نورفاش

بریسین آی انکلا بریسین
قویاش

سوزلاریدین چیکمه قدم شاقاری

حطلاریدین قویمه قدم شاقاری

پوسون ادب برله باری خدمتینک

حم قیل ادب دالمی کبی قامتینک

کیم که الغ راق انکا خدمت کیرک

اولکه کیمیکر انکا شفقت کیرک

عزتی حدین کم ایسا خوب ایماس

حدین آرتوق داغی مرغوب ایماس

کل کورونور یاتیدیا یوزخاری بار

بار ایسا برعیش مینک آزاری بار

تیلبہ کا اوت شکلی گلستان ایرو

توشسہ خلاصی قچان امکان ایرو

عیش نوایی نیچہ دلکش دورور

لیک ادب برلہ جیا توش دورور

ساقی ادب شرطینی آمادہ توت

آل نیمہ توت قوز یو کونوب بادہ توت

تالی ایچ دیب سنکامن یوز تونای

تاسہ توفوز آقسہ خود او توموز تونای

غزل لطف

سین سیرین سوارِ خرمِ خواہ اینانم
قاندورِ بکرِ خرمِ خواہ اینانم

ہجانِ کچا پسِ حرجِ فلکِ کاتارِ آری
آہِ صحریمِ خواہ اینانم

حقا کہ قیلچِ کیسِ باشغاشکیکنک
یوقور کوز خرمِ خواہ اینانم

اوروک کوزونکا اشکالیئہ نظرِ ایشام
قالا کس خرمِ خواہ اینانم

یعقوب داسین کوب سفیدین قالمادی سیرین
نورِ بصیرِ خرمِ خواہ اینانم

آی یوزیکا کوز سالغالی اوز کیشی برلا
یوقور نظرِ خرمِ خواہ اینانم

تشنق اوتتیمدا الطیفی نوزی نوزی نوزی
ای سیمِ خرمِ خواہ اینانم

ریر ریپبلارینگ سزار لاری هم درینک شهرنی سیر برسد. برینک و تریب جیو
سربلاری بنیاد اییشیمیز ضرور تیورک اطرافگا تارقالب کینگان سمرقندیکلاری
اور جایزریگا قایتاریش درکار سیرقند لایدان بنا قیلنگانی اوچون هد درووشنگ بیر
نوتدی بیر اونی ایندی قیلاقی غمستان بنیاد ایامیز دشمن قوی اوگی بنیاد
بیامسون

فان بولس
بویوچ کیمیک
بولینگ قان
کیمیک
بولینگ قان

امیر تیمور دوریدا چونک ایفک یوالی قایتا تیکلانندی لارینگ شهرنی یانادا اورتدی
موزا البهر و خراسان شهرلاری کروان سرای نینگ کینگان مهم مرکز لاریگا ایلانندی
اهالی سیرک بولگان منزل لاردا کروان سرای لارینگ خانه لار ریابط و سردابه لار
قوریلدی قودوق لار قازیلیب بیر آستی سولاری چیقاریلدی اینگ مهمی اهالی نینگ
بارچه طبقه لاری اوچون تیکچلیک اساستالیک اورنقلیدی امیر تیمور توزوکلاریدا
بویوردیم که یول اوستیگلار تازاتووچیلار ضابطلار تعینلادیلر لارکه یول لارنی
قوریقلاپ اوتکینچیلار بولداگرلار مسافرلارنی کوزاتیب سول ملک و باشقا نرسه
لارینی منزل دان بولدا بیتیگاریچ قورسینلار یول اوستی بیرارتی بیتیگ نرسه سی
یوقلسا اوزی اولور بلسا یاگا بولدا کارحال یوز بولور اوچون جواب بیریش
لار نینگ نم سیدا بولسین ییب علی الحده قیدر ایکنان ایسول ایچسی کلایخانینگ
باریچوخه سیرقند بار بولدی سولدا ارسته لاری بولدا بوغدی کورچ ایفک و چوندان
توقنگان کیمیلار اوستی بولسین لی و ایفکی پوسینلار چینی خاسه لار بیللور فدح لار
رگرلیک بویور لاری زرد وار و داریوارلار همدی باشقه مال لار سیراب بولگان
امیر تیمور سالیق توپیمیی لاریگا سالدی دولت سالیق لارینی بیغش دا خلقه نسبتاً
تصاف و عدالت اوزنلندی کینگ عدالتا دیگان فاندنی ایلگازن بولسین مملکت اهالی
سینی امرگانی بارچه عدالتی قانون بیلان حمایه قیلدی حاکمی تان تاراج لاردان
سالدی مملکتی عقل کیمیک یلان حقوقی اساسدا ادای قیلدی

بویوچ کیمیک
بولینگ قان
کیمیک
بولینگ قان

سیرج تیمور
بولینگ قان
کیمیک
بولینگ قان
کیمیک
بولینگ قان

می خزان مرت قلیب ایردی و جروفت ر قهر یوسوزده پشتاه لین دور و پیلن کیم اوستیو
 شبردی رست و یاغلا و ملک شرف هر وقت اوزم سیدین پر لیکا قصد تیار اوله شکند
 اولین اوز عاصمی قلیب منصفین اوز کاکیشیکا پرور ایردی و سنه تی یوز قوق سیزینک
 آخری کاده فرا باغ بار سب خواجه عبدلحکرم وزیرنا نیچه امیر سلطنت و اول طرفه بیار و درگاه
 و کیباد اور و شور غلطی تو بلای قلعه لار غرقا بالدی لار و اول دیارده شکر سید کوب
 خراب لین قلیب سالم و غاتم رحمت کور کوز و کالار و ملک حبیب احرا و ارکنان دولت فن
 انک سبجا لیکه بیار دی تا انا تعظیم تمام سلطنت کیتور دی لار و ملک شرف اول نیکو حصال
 امیر غالات غایت و تربیت قلیب فاخر شرفیله پرورد و محول پنجه کون و ده اسر سید
 او توب امیر جهاری یور تید انزول ایتدی و امیر جلال الکا بسندیده غمده مستدر سجای کیتور دی
 و ابع کون او لکنانین کونک شرف ظالم انا قتل هید و در و قبول و آدم لارین خارت به
 تبریز غه عازم اولد و فرزند کوریل داخواجه عبدلحکرم فرا باغ اوتوب قلعه لار دین پر لیکه بیار دی
 و مسود و معانیته کیم وزیر نیک کیار و خوش خلق و خوب نش لین ایرد و وزارت منصفین
 پرورد و پنجه وقت دین کونک خواجه عبدلحکرم وزیر نیک کیار امین و شیفه بیار دی تا حکومت قلعه
 نجوس همکای و کیا همایل وزیر غه عزیز و احترام کوزی بله باقیب اوز اوقار بیدین بر قریه
 پرورد و عبدلحکرم کلان ملوکا بله نامه لار بسیار سب البشاق باشد و در و ملک شرف غه معیام ایتدی کیم
 عتق سب کبدنات ناسنینک او چون شرف قیوم دور و هر شرف چون وزیر جلالین خبر ناید
 کیم نسین فرغت و رفاهیت و جرم سب لار و کاکار و رانامه لوتنه بیار کاینک لیکه
 اولد و اوز نیک قلیب کیم وزیر غه طلب قیلاور اولب کیار و قبول ایتدی کیم سب سفید و قولین
 قویلو سید و بر جلیله اندیشه قلیب عبدلحکرم نیک فرزند و متعلق لار کیم قوتب ایرد و رازد و

الاغذیه و پادشاه و حکایت این باشد در اول جماعت الحوخته بنیام بسیار دیدیم که پادشاه نیز در
 عیانت کوز سزاها در و رو و آنچه قدین سوگند ملک شرف منوما خط پله بر رفته سبب
 وزیر و بسیار و منوما اول که ما صاحب عظم بود باری درین معارف کور کوردی ملک و منوما
 حوالا بل نظام و اما مضبوط بود بر ایدر لک توقف رسیدن جایز تو تهای بجز بر سله بود رفته منوما
 و خواجده عبد بجز شرف است عیای و وزارت بود امید به با آرام لوبوب سفر غریب سفر جارم
 بود که اینها غیب دیدی که ملک شرف غا اعتماد و قدور و اول سنی نیک فاشیدین ایلان اس
 در شبست با اینتهی بجز در دوان بودی و چون مقصد غایب بجز بهتر ملک شرف
 خدمت با ریب عبد بجز لیکان ایدن اعلام امید و ملک دیدر آن اوز اول یکله تو شور و س
 دلیل که ما کنشی مانک غلط است یور تربیت قلینو سید و بجز بهتر زمان موجب سبب عمل
 قلیب خواجده عبد بجز بهتر نیک او داده و با بایش غایب که تیدی و ملک شرف قشام
 بجز نیک اوینه قلیب عبد بجز نیک اذاق حال در کوردی و بجز بهتر دیدی که آن لختی قلمه سنی
 ایشکیل بجز عبد بجز نیک بکنید که سونین چهار ریب لب آن بر ایدن لیشا که منوما
 اذ ایشتر مر... شرف نیک معضات طرفه تو بقیفنا و خورج عبد بجز نیک با مال
 در سینه و غیره ایام نیک او داده سنی تو را بیکه ملک شرف خورج محمود و منوما
 در سینه خورج سینه سر بر اذن تو توب روین ذر قلمه سناغ سباردی و اذین ملک کوب لب
 پله صغمانه غازم لودی دهمیزد که ما و خواجده عماد الدین محمود که ما اول ولایت نیک
 صاحب اختیار در راز بود شرف سباردی که شرف فین اجاط قلعای ما وجود اویم که ملک
 نیک کشیر سنی بار اوردی که آنک در و زه دین زیاد قابای الایس اوردی و ایلک کونچه
 هر کون جرب تیدور و بر نوب جنگ سلطان سالیب شرف در دین کوب کشیر عدم

دروازه سینغ بار در لار و صغمانا لار نیک عادت لار را اول ایردی کیم هر کون نوزت دانک
 و ایکا دانک اور و شوب شین و قیتده پرا و پرا اولار ایجا حیرت با قلیب یا نوز ایردی لار و ^{حکب}
 سلطانا قلیخان کونا بور و نوز مهمود طریق پله اوروش وین قایب اوز او بدار ایجا بار ^{و سوار}
 و نوز لشکر هر کون رختت پله قایق را ایردی اول کون جوار لار نیک شه تیغ تا ^{سوار}
 و طراقت قیدالما کای بالفورت اجازت یز نایند لار و بصورت انزام نوز اول ایردی
 و صغمان ایجا کلستان حزار نیک مجاور سید هر وی نایند نیک قاشینه یار ^{سوار}
 بیام ایجا لار کیم اکثر تجیز غرض اولب بد نیمی ز ابر بر می بار نیچه شتر نایر ما که نهد دور اول
 مقصود سک و خطه بریا کثیر یار کین تا خطه نایسنگ تکلیف اوقوب نیک حضور ^{سوار}
 سک قایقهای ملک نوزت مولانا شرف الدین نجوانا نایسار در تا حجه کونا خطه اول
 نوزت و ان عادل نیک تیغ اوقوب ایجا نیک قیزل طلا سک ایتدی و نوز نیک طلا ^{سوار}
 مشالما کباب و اوزکا اجناس یباردی لار و نوزت کبر و خجاست پله اوز با سیال ^{سوار}
 اولدر و او جانغ نوزل ایب عادل آخا جانا یبار در تا قاضی سمس لار دخوا به خانی ^{سوار}
 سکرت سلطان ساه سراوی نایند و نوزکا کشید ز کیم آل قلدرین ایردی و اول ^{سوار}
 مبدی نجوس ایردی لار و عهد بجز اول قلعه کونا لار موسی نایم لورون هم ایجا نایسار ^{سوار}
 ایب ایردی لار نایند تا بشور دی لار و موسی نوزت عهد بجز نایم لار و نوزت ^{سوار}
 کچ و نایس پله سواب پر توشوک قیدر و هر کون انکا اوج و صحنان پر در تا وفات ^{سوار}
 ناپدر و چون ظلم یبار ایردی نوزت انین بلند کیدر و نوزت او جانغ نایم مولانا نظام ^{سوار}
 عیتر طلبغ کیم روز کار صلحا و ابراری دین ایردی کیشی یبار در و مولانا بتر نوز اول ^{سوار}
 موضع نایند یاره و نوزت سبجال ایب عذر خواه کین کور کوز نایم موندن نوزت ^{سوار}

خلق خدا پسندیده معاش قبلور من بخت اول کیم مولانا آدم لازماندی این قیغی بد
 مولانا نیک جواد اولور دیکم سنیک سوزونک عیاد اولوقدور و شرف فرغور یاسیب
 برزغی غازم اولدر وارسی سوبدی اولوقب اشکاکا بارغان دا انکضه توش بکیم
 اولوبایزید قایب متابعت خطورین باکی حکمش دور شرف انیک طلبه فرغی پیر
 سقاقتا تاجه آندیک نونک دلاور لارین پرطایفنا روان ایدر الارب ارب اور و شوب
 پنج ایش بو تادی اولیک کون مدته موغان اولوب سبب توقف قلب هر پنج نام دار
 بنام اولارین بیار در پنج فایده ترست اولادی خیر اوله برزغی غومیت سیدر اولشکر بیدر
 کوب کوب زر پیریب عظیم لغت بهیر لازمانیک جویغی ناخود ایدر و ایچ فرقی هر اولور
 رتوشب اولورس نیلمی اولار ارب اولوبایزید اول موکرده ملک شرف نوشنا اولور شرف
 بنام اولارین توق تیمور یغ کیشنا حوماق ضربات دین معیت فمرا کینه باغلاب عین
 اولیارغ چاپ اشرف لازمانهزم ایدر اولور ملک شرف عراق عجم دین ایسی نام طلب
 قلب کوب سببنا وعدت سبب اولوبایزید فرغور اول ایدر اولور پیر اولور لارغی
 لوفی اولوب مخالفت خیر قیادی لار ملک شرف بوجر سماع اولر شفته و سر ایدر
 اولوب خرف لشکر نیک جبارینه فرغان ایدر و عجب ازدحام یغ واقع اولدی
 ایدر خرنه لار نیک لیشیک لارین حبیب سانار جماله اولای ماس و مخین پلاسهای اولور
 تیارک بیان زرد زمانه پیر ایدر و پیر جماعت ایسی دایباریب اولور کوب یغ و پاس
 پیر اولور دین کوروش قیلر و حسنه تعذات جمله سیدیم اولور کیم همول کون کیم شرف
 امرای اولورغ توشدر اولوبایزید نیک خاطر یغ اولوقدی کیم اولور سبب اولور و شوب
 حقیقت الامر دور بواندیش پله همیشه قیغین یرده حکم قلب اولور کیم سبب

قویب زوریت باوزن را اولتوردی و ایسی قایب اوزین برت و اوزن غنی کوز
 یکیم بر اوبی داد ایدمی لارا اولتوردی چایب باین کیسب ملک بخت لینه سیار
 و شرف خاطرین دشمن لارین فانغ و پوده هیت شاخ و خرم قایب تراغ لوریش لارا
 کور کوزدی و دول مخالف لارینیک باین لارین شخته اوزن لور تیدور و حماکت اطمنینه
 بیاریب کور دوردی و بود اولوغ فتح حصولیدین کونک تک شرفش کوشش لاک
 تر کین قوتب بچ رشید در اسکن لولدی و اینک تیکر ای دیوار لارین تور قوت حکم سینه
 قلیب خندق لارین کینک و چوقور لینه دایماند ایتدور در و اوزن باجان بزک اعیان
 و شرفین و بنر و جود ایما اصافین گیلتور قوت حکم ایتدی کیم هر کیمب نیک قدرتا عیارات
 قیسون و قدرتا تیمکان لار ساجد و مدراس و دار شهادت اسکن لیسون لار و ضلای
 از دجائی انداق لولدی کیم نیکه کیسب بیغور لور کیم و بود لورغ جای تا با لور کیم محال
 و اجماله بود ایدمی و شرف حفاش منلیک قوتنور اوزده اولتور و بیاک و ایجا کرده
 احتیاط تمام کور کوزدی انداق کیم قصار قوش و تومی نالیندا چالیب سها سونا جز ختم عا
 نیک حضور ده سالدی و پس نیکه شیکه و طننه و عرسومات بر سب قیدی کیم
 کچه کورنور لیشیک ده خدمت و عیارات قلیعای لار و پیر نجر غز نیک لار قایب
 قویب ایددی لار کیم هر کیمب اولتوردی اولتوردی قوتب هر کیمب سوز عوحنی بود
 عوزرغ و شکی و اول رنج ندر نجر عدل و ایددی لار و وزیر و بیک لار نیک بر اوز
 لور ایددی لار غرض او کیم لیشیک اوزم غلبه و کولک لولعای و هر ل و ولت لار کیم
 تغییر سب جهاد و اولی لارین قوتب طلع لارغ بیار و ایددی لار و اولتور و اوز
 باشه لار نالینب ایددی و سینه قی لور لیشیک بیزده ملک اشرفت مازون

ایکی سینی بساق نہ بکوردی اما خواجہ عبدالقادر قاضی صاحب قلعہ^{۱۰} اوزین دیوانہ لبق نہ سالیب مکہ بن
 ملک کا ستوار تھی پرورد ایردی تا اول کیم اول حضرت بنہ عراق پرورش می قیلدی اول ممالکد خواجہ نیک
 اول حالی بعضی غم معلوم بولوب یوقاری عرش قیلد بلکہ حکم بولدی قاکیم توتوب کیلتور سونلار اول حضرت
 تخت دآر دیلا کیر خواجہ فقیرنی دیوانہ لبق نہ تویمای سوزاب تخت ایلا بیکا کیلتور دیلار آئین بورن
 کیم سب است حکمی بولغای چون خواجہ نیک کمالانیدین میری قرآن خطمی و قرأت علمی ایردی فی لیلی
 بییک اون بیلد قرآن او قوماق نیاید قیلدی کیم اول حضرت نیک غضبی لطف نہ مبدل بولوب
 قفضل و کمال اہل ساری باقیب بومصرع نی بوت او قودی کیم

ابدال زیم چنگ بر مصحف زد

اندین سونکر خواجہ غم التفات و تربیت لار قیلیب اوز عالی مجلسیدا انیم د ملازم قیلدی اوزک
 و فہم اہلی بلو کیم بل لارہ بلکہ قرن لار د سوزاق لطیف سوز واقع بولاس آ عالم اہلی بیلکای لار کیم سلطان^{۱۰}
 صاحب تران غم کیم بحال س داپی در پی خوب ابیات و بخشی سوز لار در محل واقع بولور اول دہلی
 سوزوش دو کیم نسبتین اول جہ بزکو ارغہ توز اوز کیم اول میری نیک مکانی^{۱۱} روضہ جنان و بو
 میری جمان مالکیدا جادوان بولسون آمین رب العالمین^{۱۲}

خاقان سعید شاہ رخ میزرا^{۱۳} کیم اولاد و امجاد اراسیدا اصاحبقران تہاسی نیک
 قائم مضامی بولدی ہم نظم غم مشمول لوق قیلاس ایردی اما خوب بیت بخشی سوز لار کرب دل
 حضرت دین ہم واقع بولور ایردی سونی ہم بر نقل بیلد اختصار قیلینور بونقر حقیر بار سلطان طالب

شاه نیک مبارک بلیدین موندان ایشینیم کیم بر مجلس دانا کا بر ساری باقیب شاه رز
 نقل قبله بلا کیم استمدار قوم الدین معمار غه بیر عمارت جنتیدین اعتراض قلیب بیر سل ملا
 محروم یگانده بریل باشیدا تقویم استخراج قلیب بود سوله بنیه شاپر میرزا نیکا
 دید این کور الغامین دیب ایشیک کا قلیب صدورنی واسطه قلیب آنی صدور کور کو:
 عرض قلیب تورلار میرزا تبسم³ قلیب بو بیت نی اوتوب دورلار کیم

تو کا زمین را نکو ساختی

که با آسمان نیز پرداختی

ایشیکه یک آتادین موندان ادغول و بیچ عجب ایاست

ابا بکر میرزا نیره بولور بهادر لوشی و قلیچی نرنی چنای اولوسیدا مشهور
 نظم چاشنی سی بار ایرمیش همول بهادر لوش طوره اوبونوبوق آتدین مشهور دور کیم

ایر کیراک اورتانسه یانسه یالینه

یاره میسب یاتسه آتی نیک یالینه

آیت اولوی بیرله اولسه بخش راق³

ایر آتیب⁹ دشمنیغه یالینه

اگر چه بعضی الفاظی ترکانه راقدور اما نجیب سینی بخش آتیب دور

سلطان اسکندر شیرازی هم نیره دور¹⁰ سلطنت تجملینی دیرلار کیم سلطان د

قبله‌یش دلنمای بینی ! یکیز میل بنی سلطنتی داکو با که اوج کنج تا چیب دور مولانا حیدر ترمکی
کوی نیک ماوجی ایکان دوز نو نیک شوی سیدین دور کیم

همت ای دور یر بیضا دیکان

ای نفسی دور دم عیسی دیکان

د سلطان اسکندر فی دربار کیم نفسی نظم ابروی د بو تو یوتنی اندین نفل نیلور لاکیم

تولون آی غر نسبت امیم باروی

اول خجالتین کم اولدی باروی

نار مو بوبک نیک نیکان زمین یر ای

بامصرنی یا طلب نی باروی

بور ذقنی تو یوتدین بو ترکانه راق دور

قبلی سلطان حضرت سلطان اسلامین نیک دوقه سیدین سوز کرا سمر قد نختی دا سلطنت

نیلور طرفا دشرا مجلسیده جمع بولور لکه ابروی سنهور دور کیم اولدی شرانور ابروی اخلاق کیم دیوانی

تعارفیده اخواجه عسکت آمد تقسیمه د قیب دور اما تیلاب ناپلهادی اشهر مطلقیدین اوز کاکیم

ای ترک پری پیکر میز ترک جفا قیل

کام دلبریز لعل روان بخشش روان

الخ بیک میرزا^۱ دانشمند پادشاه ابروی کمالانی بغایت کوب ابروی منحنی قرأت
 جلد قرآن مجید^۲ با دیر^۳ ابروی^۴ مہیات و در باضیانی خوب بیلور ابروی اخلاق کیم بزج بستیدی و مسد
 با غلاوی و حالانیک بزجی اراد شایع دور با وجود بو کمالات کاھی نظم غمیل بیلور ابروی بو
 مطلع انیک دور کیم

هر چند ملک حسن بزیر نکلین تست
 شوخی کن کن که چشم بران در کیمین تست

بایسنغر میرزا^۵ خوش طبع و سخی و عیاش و مہنر پرور پادشاه ابروی فطاط و نقاش
 و سازندہ و گویند دین موخجہ بی نظیر کیشی کیم^۶ انیک زمینی دین ارانگ ابروی معلوم اپاس کیم
 ہج پادشاه زمانید اپیدا بولیشس بولغای اولجہ امکانی بار عالمی خوش نوق بید او تکاروی
 دیر لار کیم بو مطلع انیک دور کیم^{۱۰}

ندیم آن دورخ اکنون دو ماہست
 ولی مہرش بسی بر جان ماہست

تختن جو دور کیم^{۱۱}

غلام رزی او شد بایسنغر
 غلام خورویان پادشاهست^{۱۲}

ببر میرزا در ویش دوش و فانی صفت و کریم الاخلاق کیشی ابروی همی آید التو
 نیک دانی کوشش نیک نامش و تو فراغی حسانی بوق ابروی تنگ رساله نوری دین معاش
 بید کلشن راز غرکوب مشوف ابروی طبعی دانشی نظرم غلام ابروی بور باعی اینک دو کریم

چون باوه و جام را بهم پوستی

میدان بعضی که زنده بالا دستی

جامست شریعت و حقیقت باوه

چون جام شکستی بعضی پوستی

اگر چه تو که نظر لایم بنور ابروی که بر چه غم نیران ابروی اما بومیت هم اینک دو کریم

بجو بوزدنگ کرد و جبران اولادین

آهی می سنکا قربان اولادین

عبد اللطیف میرزا سودایی مزاج و دوسوای طبع و دو جوانه سار کیشی ابروی سوزدین اولاد کا

دانی غریب به فعل لای لاری بار ابروی کیوم ذکر بین بی حجاب لایق لایم کیلور اونا و دنیا مصلحتی او چون
 دانشمند داری و پادشاه اما سین او توردی هر آینه کریم سلطنت شبر و به فدایا نینا کجا کجا بید

الا طبعی نظرم ابروی و شعرنی آبادان بنور ابروی بو مطلع اینک دو کریم

بر دل و جان صد جان از یک نظر آورد چشم

چون بگویم شکر این بار بینه در چشم

* جهان شاه میرزا داغی شمر تور ابروی^۱ بو مقطع اینک دور کیم

از لطف دوست بانف حقیقی مراد اول

بی جود و جود طاعت دلی منت عمل^۲

* یعقوب میرزا ترکمان سلطینی^۳ در یک دیک پسندیده ذات لایح و حیده صفات لایح

یکیت آرزو نغای^۴ درویش صفت و فانی و شش^۵ ابروی بور با عمل اینک دور کیم

عالم که در دنیا ت کم می بینم

در هر طربش هزار غم می بینم

چون کند ربا طیست که از هر طربش

راهی بر بیابان عدم می بینم^۶

سید احمد میرزا سلیم طبع و پاک ذمین کیش ابروی خبلی مشهوره نظم لاری^۷ بار هم غزل^۸

هم مشنوی هم ترکی هم فارسی غزل طورید ادبوانی بار دشنوی طورید الطافت^۹ از اینک

دور^{*} بوتر کچر مطلق کیشی^{۱۰} واقع بولو تور کیم

صید تپی نراقنک منبی مرغ سحری دیک

* قبل آدمی بقی قبیله نمان بوزنی پری دیک^{۱۱}

* بوفارسی مطلق هم اینک دور کیم^{۱۲}

مہم کر بیش ازین نہان بماند

عجب کر میدان را جان بماند

سلطان احمد میرزا^۱ در بیش دوش بخشی اخلاق پسنده بد اطوار بق آوی شیو کوشی
دور که اما جانی دین خوش طبع بق انکا موردی دور میل لار خراسان تختی دا حکومت تبدلی کیم
رخ کبشی ازین تمکایت قیامدی وطن اتمادی^۳ و سلطان صاحبقران غم تا مشابہ سید دور دایکی
دیوان اختیار و ملک مال مشار الہی و سپاہی در یک معتمد علیہ اول دور دکا ہی نظم ہم امور
بر بیت انیک دور کیم

سین کسی شوخ مستکر دنیا داپیداقانی

سحر بایدا کوز دکک یک کافر لغیا قانی

بایقرا میرزا^۵ با وجود او کیم سلطان صاحبقران نیک توغخان اغاسی ابردی بل لار بلخ
قبۃ الاسلامی و سلطنت تبدلی دلیکن شکستہ نفس بق و کچیک کونکل دکک تواضع و تعظیم بق
کبشی ابردی و حق شناس لینی اعلام مرتبہ د ابردی طبعی داغی نظم علیہ سیدین مبرا اباس
ابردی بر مطلع انیک دور کیم

ز ہی تجلی حسن تو در جهان پیدا

دزین تجلی او کشته جان ما شیدا^۹

کچیک میرزا^{*} خوب طبع بق نیز ادراک لبک شوخ ذہن لبک قوی حافظ بق بکیتہ^{۱۰}

ایرودی از فرصت دانشی طالب علم بولدی و کو پراک علوم و فنون دین اور مطالعہ سی بیلہ دتوف حاصل
 قبلہ شہر و معانی خوب انگلار ایرودی بلکہ کو نکلی تیلہ سا ایتا ہم آتور ایرودی با وجود بونضال درویش
 یک لار کا مایل بولوب کتہ زیارتی شریف مشرف بولدی اما بغایت مستغنی کیشی ایرودی بولہ آؤ کریم⁵
 فقر استغاسی ایرکان بولغای بوراعی انیک دوریکم

عمری بصلاح می ستودم خود را

در شب و روز می نمودم خود را

چون عشق آمد که ام زہد و چه صلاح

المنہ بعد از نمودم خود را

بعضی در ایرلا کریم بوراعی حضرت محمد دی نور ایلہ توار واقع بولو توار اناغ داغی بولسہ اولوغ دولت نور
 سلطان بدیع الزمان میرزا حسن صورت و حسن سیرت بیلہ آستہ جمال ساہرنی و کمال
 ماطن بیلہ پیراستہ بیکت دور زرم اغوار برین آتار توار و اولپسند و بزم اسپا میدین بیچاک بوشنا¹⁰

دا بی مانند طبعی ہم نظم اسو بیا علام دور بوظلع انیک دوریکم

مدن بی کمال ردت و فرخون کشته چون لاله

بلکہ ہم از غم هجرت شدہ چکا لہ پر کالہ¹²

بوترکی مطاع داغی ترکیب دا خوب دتالت دا مرغوب واقع بولو توار کریم

اصلاح

اصلاح، صلاح، صلح، کلمه لاری و الازینگ مفهوم لاری، هر برزاند
 و هر کیم طرفدن دیوب اینور لیک فوق العاده مقبول غایت مطلوب و لوب
 سویالیننده و اول زمان نینگ اصلاح جباری طرفدن هماوی شریعت
 لارغه، اجتماعی سیاست لارغه قوشلوب عملیت غه قویار غه فوق العاده بویک
 اجتهاد لار کورستیمیش بولنده عجباً باهام نه سبب ان دور. اصلاح آغاچی
 یوشنجه طاموراللمادی.

اصلاح: نه قدر مطلوب، نه قدر مقبول بولنده مطلوبیتی قدر آسان، مقبولیتی
 قدر سنگیل برغده بولنده کیرک.

درست: اصلاح، خصوصی برکشی نینگ، خصوصی بر فکرینی، خصوصی
 بر عملینی نینه اصلاح قیلور بولسه، اویله اصلاح هم، تیز بولور و هم آسان.
 اما اصلاح بولادور کان بولنده ایشته اینگ قیمن فوق العاده مشکل بر خدمت

بولوب لقمان لاریده عاجز میتلادور فان اصلاح اول اصلاح
بولور .

حسابی یا لغوز بر خدا غه غیخته معلوم ، تفصیلاتی تاریخ ده معلوم ایس
جناب حق حضرت لاری طرفن سیر لوزیکونند اریلغان رسول لار ، بنی لار ،
زمان لار نینگ اینگ بیوک مجدد لاری ، غایت اولوغ اصلاحی لار سے
ایدی .

اول پیغبار اوز زمان لاریده میدانغه کیلغان ، یا خود ایسکیدن قالغانده
شهرت کسب بترکان خرافاتی بار کوجلاری برله خلق نینگ ارسندن قروب
سپوب طاشماقده اجتهاد ایدوجی اینگ فعال اصلاحی ایدیلار . لار کاهن
لارغه ، منجم یا بخشی لارغه قارشو اچغان معنوی محاربه لارنده جن اصلاحی کون
آئیده دو توب جدی جدی حرکت ده بولینور لاری ایدی . لار عوام قار
شونده ، ایسکیدن قلوب شهرت تاپمیش افسانه و خرافات لار نینگ
اینک چین ، فوق العاده قایتیق دشمن لاری ایدی .

لارنی باشلاب کوره آلهما وچی لار باشلاب دشمن کور و جیسلا رده
اینک اول اوشل کاهن لار ، منجم لار ، یا بخشی لار بولادور خان
ایدی .

اوز لاری نینگ شیطانی سبق لارین خلق آراسینه نشر قیلوب قورسا
تویدور وچی قورساق بنده لاری پیغبار لار نینگ اول زمان نینگ اصلاح
نینگ بیوک خصملاری بولادور خان ایدی .

بزم امام لارمینراوز لارینی بنی اسرائیل نبی لارینہ تشبیہ یدر لار . و حدیث اولماق استباری ایلده « منم اتم نینگ عالم لاری بنی اسرائیل نبی لاری کئے » مضمونده بر حدیث ہر ویت ایدر لار . حدیث نینگ روایتی صحیحو؟ ایس ہو؟ ایننگ خصوصندہ سوزاوزایتوبو اوروندہ مصلحت ایس دور . لکن کندم بوسوزغہ اوز عصر ہمیز داغی علمائیزغہ ، حضرت لارمیزغہ قارابئج بر حالده البتہ اشتراک ایدم .

درست ! بنی اسرائیل نبی لاری ار اسندہ اشعیاء ، ارمیا ، اشموئیل کئے اصلاحتی لار احتمال محافظ کاران طرف دار لاری بولور ایدی ایندہ ، ایکلیک محافظ قیلو توغری سندہ آزمو ، کوبمو خدمت لاریدہ سبقت ہمیش اولدہ اما بنی اسرائیل نینگ اینگ بیوک بنی لاری ، اینگ فعال اصلاحتی لارے . البتہ ایس ایدی . بلکہ اول محترم نبی لار نبوت لاری کونندہ ، ایکلی کاہن لار نینگ بوروغنی منجم لار نینگ ، مشهور بخشی لار نینگ فلق ار اسندہ متداول فکر لارینی ، شہرت کسب یتکان اعتقاد لاری آجبق برتل برلہ اینگ نافذ دلیل لار برلہ تنقید ایدر لار ایدی . شو ننگا کورہ پیغمبر لار نینگ اینگ دوشلیک دشمن لاری ، اینگ بیوک خصم لاری دہ اوشل کاہن لار ، منجم لار بولور ایدی . سخوام بولسہ ، ہر وقت دہ غی کبی اوشل کاہن و منجم لار نینگ آرقہ لارندن ایباریب اصلاحتی لار غہ « دیندن چقدی ، بولدن آزدی ، مجنون ، کبی افزا لار ایلہ با یلانور لار ایدی . منم بوسوز لار مینی تاننج مقدس نینگ الفبا سندن خبری بار کشی دہ دلیل سیز ، ن سیز اشتراک ایدوب

علماء سلف

بوجیه و کوندوز مسلمان لار نینگ علمی زمانه لاریده نهنر نیمه افسرده و منعموم لیک
 لار که یاییلوب توروب دور. انی لجا قیماق ایله بو عنوان موزون
 و مناسب معلوم بولور. و حاضرگی حالنی کوروب توروب بوسوز قین
 لیک یله اینانیلور که بروقت بزلارده هم شویله کیشلار بارایدی لار که علم نینگ
 شوقیده بر اعظم و بحر محیطنی طی قیماق لار نینگ نزدلاریده مشکل ایس
 ایدی. بر کتابلر چون یوزلار میل پیاده یورماق لار غه بار خاطر بولماس
 ایدی. و فقط نباتات یعنی گیاه و او تار نینگ تحقیقاتی ایچون شهر شهر
 ولایت ولایت لارده کیزماننی اوزلاریغه فخر بولورایدیلار. اگر لار نینگ
 دل لاریده علم نینگ شوقی و دماغ لاریده تحقیقات نینگ و لوله سی
 بولماسه ایدی، بولار غه ابن بیطار و سید شریف دیک کشی لار نصیب

بولماس ایدیلار . و ابو حاتم رازی و حافظ ابن طاہر نینک کار نامہ لاری
 بزینگ قومی خیا لاتینزده فخر سید اقلہاس ایدی . علماسلف نینگ حالات لاری
 ایزلاک ایلہ بوسوز ظاہر بولور کہ اول پشوا و بزرک لاری نینگ دل لاریده شوق
 علم نینگ اضطراب و مقراریکی نہ قدر ایدی کہ اول لاری برار شہر بارار ملکده
 قرار تاپور ماس ایدی .

بر در یادن کنجی دریا ده بر بزرعظم دن کنجی بزرعظم ده ایلاتور و بلور
 ایدی . اگر بولور بزینگ دل لاریمنزده اول علمی شوق و علی تحقیقاتن برستہ
 قدر بولور ایدی . بز علم و فن و فن و ہر قوم و ہر ملت نینگ مقابلیدہ بودر جہت
 و تنزکہ قائلماس ایدوک . بزینگ و شہوارادہ لاریمنز نینگ سنت لیک
 و ہمت لاریمنز نینگ لیک اوز اسلاف و اوتکان بزرک لاریمنز نینگ قیلغان
 ایش لاری نینگ مقابلیدہ لاری نینگ روشن نام لاریغہ و غنیکورماق داؤ
 اوزمینز حقیق قلیماق دور . قیومت نینگ پشوا ہی نینگ بومقوله سی دور کہ
 اَطْلَبُوا الْعِلْمَ وَ تَوَبَّأَ الصِّينِ اَو ل م ل ت نینگ فراد یغہ سفر نینگ نامینی ایشیتو
 بدنیغہ لر زہ توشمہ مصرع ہذا العمری فی القیاس بدیع و قیو قونم نینگ
 بالہ لاری نینگ قولغی او شہو حکمانہ مقولہ ایلہ آشنا بولسہ کہ

اما بدکان خانہ درگروے | ہرگز امی خام آدمی نشوے

اول اویدن قدم تیشقا ریغہ قویمانہ ہذا الشیء عجاب محدث لاری نینگ
 حالات لارینی اذ قوماق دن حلت نینگ لفظی اوز جائیدہ بر مقدس لفظ معلوم
 بولوب تورور - حیف - براول عہ قدسی ایدیلار کہ لاری سیاحت

قبله قیلہ لفظ نینگ اوزیده بر تقدس پیدا قیلدیلا . و بر بزلار دورمیز که ائیده
 اولتوره اولتوره تمام عالمه بونی ذهن نشین قبلدک که دمسلمان سفر
 بو ایکی لفظ لارده برار مناسبت یوقدورس . بین تفاوت ره از کجاست تکجا
 بوقصه اوزوندور و بزباشقه بر داستان بیان قیلماچی دورمیز . شو نینگ
 ایچون بوندن قطع نظر قیلوب بز اوزمد عامیز نینگ ظرفیغه رجوع قیلورمیز .
 همه دن اول بز اول سیاحت لارنی ذکر قیلورمیز که علماسلف احادیث نبویه
 حاصل قیلماق ایچون نچوک سیحت قیلوب ایدیلار . چونکه مسلمانلار نینگ
 علمی زمار لاریده سفر نینگ رواجی ابتدا او شل پاک فن حدیث نینگ طفیلی دن
 بولوب دور محدث لار نینگ سفر لاری نینگ حال لارینی بیان قیلغاندن سوکوه
 بز اول علمالار نینگ حال لارینی یازورمیز که لار حدیث دن اوزگاک علم لارنی
 حاصل و دقاتق علمیّه فی حل قیلماق ایچون اوزاق اوزاق ملکات لار نینگ
 سفرینی خستیار قیلوب ایدیلار . بقیه سی بار

توسیع تو شد سب ایر در قلعہ غا رتیغہ صرف قیلو ایرودی آنداق سب بوسوز نہ
بیا نہ اول دور و سب حضرت صاحبقران کشو کستان مرحوم و مغفہ زینک بغداد
غہ تو نہ قیلغا نہ زمانہ دوا و زدی نینک کوب زر و طلا سین صند و قلا رخسار الیغی زدی
نینک معتقد لاری غہ تا پشتو ر و سب انداق بربیر و آسب سب کیم نینک کا نہ اول
بیر غہ تیما بد و ر ایرودی پنہان قلیب دور و ر ایرودی و بولونو بست و آسب سلطان
اسد بغداد و غہ کید می اول مال لار نینک بار بچسب آسب شہدین مرغانی اولغی
کیم بچسب ت تکیب آسب بچسب چو قر و غند ق ہم قاز دورودی آنداق کیم شط
نینک سہو بچسب طرف دین کرسب بچسب طرف دین بقیب بچسب غہ تو کولور ایر و کولور چون
بغداد و قلعہ سرتکب بچسب و بار و لار کسب آسب بچسب فارغ بولوب قر و بوسف جسد
بچسب و راق خان قاشغیرا بچسب بچسب لار و بچسب لار و تارق لاری بارودی اما و غلی
علو رالد و نینک طرفین ایچ دم اورادی و بچسب بچسب آسب النش افندہ تعالی
کیلا دور و غان بہار و راضراج صفغہ و اسلہ سب بچسب بغداد و لاری کسب بچسب بچسب غہ طاعتی
یوقد و ر و ر ہمدان سیلا صغہ نزل و ل انفا قر تو کسب کسب و ر و ر اما کسلطان نینک و کسب
نینک او غلہ طلا رالد و لاری سیلا کلا نہ قر و بوسف نینک ہذا جیفہ مو افق تو کشما کسب و ہمدان غہ

بارورین دیگان سموز سر زمین در اخی اندیشه لوقی آید نیب و دیگر کسی نیز نینک پیله آنتنک
 ار که سید ابو نوح عمده و پیمان و وقوع بودیشش ایرو ری کسی هم بهر او و دیگر نینک مملکت نینک
 قصد نیز قهلی غار صیغ و نیز خود و قیلخان عمد میزند و سینه در و وزیر و اگر کونا بچندیده امر نه
 اختیاریا ایشم تا کم دور و در سب سلطان نینک ایچک بینه آرتوق عزت قیلمادی
 و قرایوسف بهما در یونانج آلا تا غنخ با ریب کوب کیب آنتنک بهر فرورغ توغنی نینک است
 سینه بیغنا سب اول و لایت نینک ضبط فرشته فعل بولوب ارجس و غا و بچود
 و یغیر بار دی اول هر فزین سلطان نیز آسده و نر غلیبیر تمام پیل همه ان نینک پیلایغ
 لیدر و اول آوان در اهدان نینک و لایت کرب اسماعل چاکر نینک کاسته لایر نینک
 نینک قیغه سید ایرو ری آلا تا غنخ قایل یلار در سلطان باز آتایین و تاسب نینک
 مین اول مقام دم اول کار کاندین کسکه کرا و ان پیشش بیج و مکمل و آری کسکه نونوش
 بیسلطان نینه غنخ اسماعل چاکر نینک بهر او در معصوم آند اوله و چاکم ایرو ری
 تو جهر غنا بیغیر تحریک بهر او و لیکند ان کسکه کرا نغ تیکر و آقا بابا کیشش بیسکار اوله
 معصوم قاشیغ کیشیلا ریب ریب پادشاه اند غنا بیت لایر سب مله مزده و نونیه بهر او
 اما معصوم آنتنک ابو نوح کسکه زلار یغیر قشای کسلطان نیز و بیسب هم بر قیلان کرا کرب
 و در کسکه آنتنک الامرا و زری در اخی نیز نینک قاشیغ نیز لیکله سبده و در بوجوال خلالید

و تذللاً رسا همیب آآا نینک آآا قر نیک آستینغ قیمت بهایبق پارچلار وین پامی انداز
 نونخا و می لار دسکله لمان بونوغ عظمت و آیین بلمه تبریز و دولت خانه سرغینز و اول جلوان
 بویور و می و اول امرالاکیم قرایوسف نینک او غلغیشاه محمد نینک اینر نیچه بارمشس ایری
 لار خومی چو اسیب آآا نینک آتیر لار و افرا و ان سحر و ایدیا ان کوششیدین کسنگ لاکه اهریکه
 کر و ه ایلک لار دین اوروشن تا رتیب اهریری اول طرفغیم قصد قلیبشس ایر و لار بار یما
 لار و چون قرایوسف طهرتن و آرزو نجان آه غلغیم لار می نینک طلبه و چون آرزو نجان غن
 تیخا لار و اول مللت نینک آوم لاری شنه ندره ما ک لیک در اتعلل کور کوز و ب اول در عین
 قیلور ایر و یکیم قرایوسف آآا قر نیک بویور و ب شنه ندره نینک او غلغیم بایشور و ب اهرت
 کور زکی می آما قرایوسف بو معغ غم در اضر بولامی دور و و ایر و می شول و چه وین امجا
 آخا زین رتیب آخرا لار آرزو نجان نینک غلغی و قضا تو اوشرا ف و اوسا و در شنه ندره کیم دین
 جعیب اتفا قلا شیب قلع ندره و لار زطیبه و سکه ندره می بیره و ارق خان نینک آرت و لقیبر
 یسک آمزین او کوشش اهرتدی لار اول دیار ندره توابع و لور حقر ایله شیدور غل اهریز و اوزوی
 نینک بار غاری اهر غر غیم کسها می کولیک بولور و انبایست آآا نینک معتقد می ایر و می بیره و چون
 آرزو نجان نینک نخر دین اهر و کون اهر و تدی سله لمان اهر نینک آوز بامی جان و لایستیف

استیلا تا بغا نہ نینک خبری فرایوسف غمہ توشہ می فریجال مراد سپاہ ایمان و بارکامہ
مغرب لارین جمع و بتیب صلح و اور دوش با بد آلا رہلہ مشورت و کینکاش لار
ایتی ہمد لطلان پہلہ فرایوسف نینک اور دشماق لبغزخہ اتقا ق ایتدی لار در او ز لاری
نینک فرایوسف پہلہ بچمت بولاق لار لار با بد آنت اجدی لار و فرایوسف آلا نینک
ہر جرین تنہا تنہا قوجا فیغہ آکب بار چہ سین اولوغ و عدہ لار پہلہ آبلانوردی و بولوغ
مشورت و اتقا قیدین سوکر آرزو بخا ندرین ر و در بہر بولوب و کوب مسافت نمہ طی
فتیب اول صحرا غمہ کسہ شنب غاز نینک یا و دیتہ زور اہرزقی سا نطنہ
اجہ دخر آندہ ایقیم ابروی تیو کتوب آنکا نرول کور کوز و لار و اور دوش سببا نینک
طیقا ر و آما دہ لبغزخہ مشغولوق میتلدی لار و جمعہ کونفہ نینک صبا جمیہ اقرایوف
اور نینک نذر لارین آتلا نینک لشکر نینک ساغ و سولبغہ آراش لار متیکور و
شغزخانہ نغزخہ نور قویدہ و سطلانہ اجہ دخر کوب لشکر پہلہ آ نینک طرفیغہ متوقہ آلا
آبلانہ لار و دایغ فریق نینک ملا قاتیدین سوکر اولوغ اور دوش قول بریب و ر وایک
جانب دین و اخر کوب کیم اولتور و لدی آخرا لار مترکان لار غالب کبیب کبیب طانہ
نینک لشکر نینک کیم لبغزخہ کوب کور کوز و سب فراب ایتدی لار و اطراف و جوانش
بر کشف و بہر لاش نینک بولوب بوتر اشدہ اور و سطلانہ زکرا و زامہ کور اولوغ

سپهسالار نیز سمیت، میرانغیر رکوب، کورکوز و سب فرار استیدار و اطراف و جوانان
چراگننده و هریش نیز بکوب بوتر اشده دلار و سلطان نیک وزی معرکه یا غوز
قالیب آخرا ازین جان و علاج سب نیز غوزین عثمانین ایوردی و فراری جانخوردان بماند
خان و دیلماکان ترکمانان لارا آنکا توشوشوب بیلاسلیک دین چراغی مرتبه تبلیغ اورد
سلطان نه آت او سته دین چراغ و ایدار و آت بلسلاج لارینه و بادشاهانه
توتن و جامه لارین آلیب و اوزین تاشلاب کبسته می لار و سلطان بربان
سورضی نغمه کبسه سو آندین تاشقار خف کبسه کور ایوردی کوردی و فوف غایت دین
آند او لوردی تا کورکمی کیم این دین کبسه کبلو و یاقوق قضای کاک بر کفش ووز
شهر اچیدین حقیب چرغوز بغیچی اوز و اجمیب و روش نمنک تاشاب
یتلور ایوردی اول جالد کیم سلطان نیک چراغی اوردی اوردش نیک معرکه کبسه
یوزین ایوردی و و نیز بولدی آتین تانب بلسکیم راکس علی مراسب بادشاه
و آندین سو کورکیم ترکمان لار سلطان نه آت دین توشوشوب ویرا قلابین آت
مراجعت کورکوز دکر لار اول سور اخذ بناه الیتی ندکونک نفس روز غوز درضی دین
آش نغمه کبلیب سورخ نیک الیغ باردی و فریاد اید کیم ای بادشاه عالم بونه
جالت دور و سلطان دید کیم دم اورد غل و نیز نیک سز کبسه فاش تجا بیل کیم بونه
بیز نیک دلا و بیز کوب دور و وقت اوم بولغاج شهنشاه با دور میر و آرد دین دروات

ایند مسلر عالمی

چوستی سونگلی بار، یعنی ۱۹۱۳ میلیننگ
۱۲ اؤگست کونی اوز نفسلری بیلان اوقیب
بیرگانلاری .

ایند مسلر عالمین سیر ایلادیم ،
سیر ایتیم مین بیر یاخیر ایلادیم .
اینگ عجب عالم ایکان بو عالمی ،
سیر قیلسین بولسه هر کیمیننگ غمی .

اونده بیتوینوک ایکان هر بیر بنا ،
اول بنالرنینک ایچیده یوق هوا .

سوریسی یوق، صحنی یوق ایوانی یوق،
اقریالری یوق، عزیز مہمانی یوق.

بی اوچاغ، بی پلاسو، بی تنور،
بی طعامو، بی لباسو، قیدہ نور.

ہکسریں تامین باسیبد و خوادھس،
صاحبی پارکو ولکین بی نفس.

تامی ہم، دیواری ہم نغراق ایرور،
ایسکی غاردان ہم قارانغوراق ایرور.

اوستیدہ سانسیز چومالی یورغالر،
طورلی، طورلی قورت و قونغیز اورمالر.

قارویا مفر تاملریں قیلمیش خراب،
لایکہ ایلا نمیش تنی عالی جناب.

بو بنالریانمہ - پان کتہ - کچھیک ،
بعضی سی کیمیننگ اوپی نامی بیتیک .

بعضی سین اوستیدہ نقشین کارلیک ،
سنکی مرمرکہ بیتیک یاد کارلیک .

ایری ، خاتینمی ، قریبی ، یاشمی ،
یاکہ جادو کوزمی ، قیغاج قاشمی ؟

کبغلمی ، یایی ، یا عالمیدی ،
یاکہ حاکم ، یا حکیم ، اول کیم ایدی ؟

یا گدامی ، یا حلیم ، یا کہ چین ،
کیم تنیب آغای سوینیننگ زکیدان !

بیر-بیریلان فرقی یوق بیچ کیمسیننگ ،
پوستی یوق ، سونکالاش فقط جسمی اینیک .

مینک تکبر بولسه ہم دعواسی یوق،
 نازنین لہر ناز و استغناسی یوق۔
 مکر ایتیشکہ حالی یوق مکار نینک،
 حالی یوق طاعت اوچون دینار نینک۔
 بیر نفس ہم آغزی ساسسیق مست یوق،
 سو کوچی نیل، اور کوچی زور دست یوق۔
 قویسی - چیقدی یوق بو نینک روز غاریہ،
 اوردی - ییقدی یوق بو نینک بازاریدہ۔
 بیر فی ہوزگہ، یوزنی مینلگہ ساتکوچی،
 اجر الیب سرمایہ دان جیم یا تکوچی۔
 ایلنی بیہودہ ملامت ایلاکان،
 آغزیدان گل اور نیکہ چیقیش تپکان۔

کیمسه ده یوق مدحو، و صفو، لافوقاف،
یوق غرض هم، دغدغه جنگ و مصاف.

کوز گو یوق دیواریده کورمس اوزین،
قانچه کیر بولسون یو المیدور اوزین.

بیش قولین اغزیگه تیققن نفسی بد،
کامیکه تفرق تولیدورتا ابد.

کیم ریاکار و منافق، بی حیا،
قالمیش ایلنیک اجنتیکه دایما.

بی ادب بیزاری و خلقی یامان،
الفتی بولمیش اول منزله ایلان.

بونده منصب یوق خوشامدگوی یوق،
زیب وزینت بیرله رنگه بوی یوق.

بوندہ یوق بیچ کیمگہ تخقیری نظر،
خوار کیمدور بیامہ دیم، کیم معتبر.

بلکہ نیگل بدن اونمیش لاله لر،
لالہ یوز لر قایدہ، یوقدور واله لر.

جیم یاتور من - من دیگان باز-باز لر،
بیتیدہ تفرق ایرور پرداز لر .

تدبیر و پیکار لیک قول کیامہ میش،
جیلہ و عیار لیک قول کیامہ میش .

ایشلا تالمای تیلنی اغواگر خموشس،
قالہ میش عاقلدہ ہم بیر عقل و حوش:

قول اوز تمایدور طمع بیرلان گدا،
یوق سخی اہلیدہ ہم لطف و سخا.

پاره - پاره خور لر جسمی ہم ،
ایل ارا بوتکول یوقالمیش اسمی ہم .

نا ایلاج ظلم یاتیب دور بی مجال ،
نا توان مظلومده ہم یوق قیل و قال .

آغزیده تفریق خسیس ، اچکوز ، بخیل ،
همه سین بیر بیسی قویمای بیلمه - میل .

الدیالمسدن یاتور الداچی لر ،
کامیگه قوم تولکان یاتور ایغایچی لر

قوینیده یوقدور قلمکش دفتری ،
یوق ایرور قانخور قولیده خنجبری .

یوق اولرده اختیار و اقتدار ،
قیشیمی ، کوزمی ، بی خبر یازمی ، بهار

قاچچہ مینگ سیلر ایرور کیم کون باتر
قاچچہ مینگ سیلر ایرور کیم تانگ اتر

کیچہ - کوندوز دن خبر سیز دور اولر،
بو تکول ایرمس بو تصور مختصر.

تیک یاتور، خاموش یاتور، جم جیت یاتور،
تفر اغین بعضاً شمال بیر قوزغا تور.

آتہ - آنہ بیرلہ فرزند بیر - بیرین ،
چہرہ سیکہ تشلہ یالمس کوز قیرین .

ایرو خاتون بیرلہ خویش واقربا ،
بیر - بیرین بی خبر دور مطلقا .

بوسوزوم ایرمس خرافاتدن درک ،
بو حقیقت عالی عبرت دیمک .

ساعتی بونده سیاحت ایلاویم ،
نی سیاحت ، مینگ ندامت ایلاویم .

کوزده یاشیم بولگان ایردی پرده دار ،
ییغله دی دل پرده ایچره زار-زار .

وحدن لیکن تیتیک توتدیم اوزیم ،
بیر تامانگه ناکه یان توشدی گوزیم .

بیر مکانکی ، مینگه بولدی جلوه گر ،
اوستیدن اونمیش گویا نی شکر .

کوردیمو کونکلیمگه بتدی بیر سرور ،
جلوه سی قلبیم ارا بخش ایتدی نور .

"کیل" دیکاندا ی بولدی مینگه شول زمان ،
بوندنی تهنکله دی جسمیده جان .

کوزیو میب شول دم دیدیم؛ ای نینواز،
نی رموزیدن خبر بیگیل بیراز!

نی سبب جاینکده اوزکه فیض بار،
بو مکانینگ نیگه گویا لاله زار؟

سین کیم ایزدینگ، بونده کیلمسدن بورون،
بیر خبر بیر مینگه حالینکدن بو کون؟! ”

دیب کوزیم بومدیم قیلیب باشینی خم،
کیلدی گویا مینگه بیر آواز شو دم.

ایتدی؛ ای فرزند، مین ایتای تینکله غیل،
نی دیسئم مین ذره شکت کیلتیرمه غیل.

اولامین پاك و بی آزار ایدیم،
ایلنی شاد ایتکویچی پرهیز کار ایدیم.

عمر او تکریم حلال میخنت بیلان
ایلتی خرسند ایلا دیم صنعت بیلان.

دایما قلدیم بخیللیکدن حذر،
یخشلی لیکنی او یلا دیم شام و صحر.

آته - آنه دلمرین سشاد ایلا دیم ،
روحلرین هر لحظه ده یلا دیم .

یخشلی نیت ایردی قلیمه چراق ،
میین ای دیم کنه - کودوزدن بیراق .

بیچ بیر انسانکه خیانت قلدیم ،
بیچ یامان ایشلرکه عادت قلدیم .

ایل او چون برایشده قلدیم مردلیک
قلدیم ناکسلیک و نامردلیک .

توغری یول بیرلان کیچیردیم میں حیات،
یوردی خلقیم مینکه قیلدی التفات.

مینده برگزیهوق ایدی کبر و هوا،
شول سبیدن بولدی ایل میندن رضا.

شول سبیلدن مکانیم فیضلیک،
قیل عمل سینده اگر بولسه بیللیک.

بورموزنی فی تیلی بیرله دیدی،
اینده مسلر عالمی خاموشش ایدی.

ناگهان کیلدی بیر آوازی حزین،
توت قولاق بیر لحظه، میں ہم دین.

بار ایدی میبوگان قطار فرزند لریم،
کوز لر پیننیک فوری و دلبند لریم.

ایر کالتدیم ، مهر بانلیک ایلادیم ،
سیرلهدیم ، شیرینز بانلیک ایلادیم .

بیر ساوق شبتاده هم کورمای روا ،
خسته لنسه تینمای ایستردیم دوا .

اوستیردیم مینک مشقتلر بیلان ،
قوللریم باشیده شفتلر بیلان .

گاهی ازغین ، گاهی توزغین مین اوزیم ،
ینکی کیسین دیب جگر بندیم ، قوزیم .

گاهی بولداز ، گاهی بولدیم قرضدار ،
یوز بیزدی طورلی نشویشله قطاران

واپه که یتگونچه او کوز قاره لره ،
قامتیم خیم بولدی ، بفریم پاره لره .

قالدیر من دیب اولرکه باغ وراغ ،
میں آیب کیلیم دلیمده کاچنجه داغ .

قالدی اونده زنگار کاشانه ہم ،
قالدی یار و آشنا، بیگانه ہم .

رزق اوچون یالغان - یاشیق سوز ایشلا تیب ،
بعضی ده بیر یول اوچون باشیم قاتیب .

دومپاییب تورگان شو تفریق پستیده ،
میں یاتیب دور من آیاق لزا ستیده .

کیلیم دی پیلدور کوز میننگ روشنی ،
یعنی ، او فرزندسی دل بند لر قانی !

بو مکانیم اوستیکه بیر یول قره ،
بارمی آیت ، حتی ، یاغاچدن پنجره .

بومینی حیران و لال ایلا ریدی ،
بو تصور پایمال ایلا ریدی .

اوز که یاندن کیلدی شولوم بیرندا ،
ایدی مینکه توت قولاغینک مطلقا :

بوصدا جاندن کیلور، انسان ایشیت ،
ای تمیک یورکان ، تیریک قدریکه بیت .

ایسلا سین روحیمنی اولادیم دیسانک ،
اوتکان اولادینکنی سین هم حرمت ایت :

مین بو معنی نی ایشیتدیم جان بیلان ،
هم قبول ایتدیم بونی وجدان بیلان .

ایلکه هم بول سوزنی اظهار ایلا دیم ،
بیرایمس ، تکرار تکرار ایلا دیم .

ایند مس لر عالمیکه سال نظر ،
سین اوزینگدن قیل اولر نی بهره ور .

آته - آنه روحین ایسنه ، شاد قیل ،
یعنی ، یاتگان مسکنین آباد قیل .

کوز آچیب بو اوی و بو فکرت بیلان ،
تشقری قویدیم قدم حیرت بیلان .

میں دیدیم : کیل چوستیا حوشیار بول ،
بخشی نیت بیرلا بی ازار بول .

توغری بول ، قیلغیل پامانلیکدن حذر ،
ایل مازارینک لوجیکه رحمت یازر .

لر فلان سالتی خاکن

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алишер Навоий. Бадоеъул-бидоя. Девон. Мукаммал асарлар тўплами. 1-жилд. – Т.: 1987.
2. Бобокулов Р. Эски ўзбек ёзуви. – Т.: 1989.
3. Володомонов Н.В. Календарь: Ўтмишда, хозир ва келажакда. – Т.: 1976.
4. Жуманиёзов Р. Эски ўзбек ёзуви. – Т.: 1995.
5. Жувонмардиев А. Ҳарфлар рақамларга айланганда. – Т.: 966.
6. Зоҳидов Л. Алишер Навоий ижодида муаммо. – Т.: 1986.
7. Йўлдошев С. Араб-ўзбек ёзуви. – Т.: 1991.
8. Исҳоқов Ф. Эски узбек ёзуви. – Т.: 1995.
9. Орбели И. Синхронические таблицы хиджры и евронейского летоисчисления. – М.-Л.: 1964.
10. Раҳмонов В. Шеър санъатлари. – Ленинобод: 1972.
11. Раҳмонов В. Ҳарфий санъатлар. Адабиёт кўзгуси. Илмий тўплам (№5). – Т.: 2000.
12. Рустамов Э. Узбекская поэзия в первой половине XV века. – М.: 1963.
13. Шарафутдинов С., Қосимов Ф. Эски ўзбек ёзуви. – Андижон: 1993.
14. Цибульский И. Современные календари стран Ближнего и Среднего Востока. – М.: 1964.
15. Ҳамидова М. Абжад ҳисоби ва у билан боғлиқ бўлган харфий санъатлар. – Т.: 2005.
16. Ҳожиаҳмедов А. Шеърый санъатлар ва мумтоз кофия. – Т.: 1998.
17. Ҳожиаҳмедов А. Шеър санъатларини биласизми? – Т.: 1999.
18. Ўқиш китоби. Эски ўзбек ёзувидан намуналар. Гузувчилар Т.Шермухамедов, Ф.Абдуллаев, Л.Халилов. – Т.: 1960.

Қўлёзма ва тошбосма асарлар

1. Алишер Навоий. Мажолисун-нафос. Тошбосма матнлар. – Т.: 1961.
2. «Ал-Ислоҳ» журнали. Тошбосма.
3. Афанди латифалари. Тошбосма.
4. Мирхонд. Равзатус сафо. УзРФА Ҳамид Сулаймон фонди Тошбосма

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
Араб ёзувига хос умумий хусусиятлар.....	6
Араб хати турлари.....	8
Мунфасил ҳарфлар.....	11
Алиф ҳарфи.....	11
Дол ҳарфи.....	12
Зол ҳарфи.....	12
Ре ҳарфи.....	13
Зе ҳарфи.....	13
Же ҳарфи.....	14
Вов ҳарфи.....	14
Ҳаракатлар.....	16
Муттасил ҳарфлар.....	17
Бе ҳарфи.....	17
Пе ҳарфи.....	18
Те ҳарфи.....	19
Се ҳарфи.....	19
Нун ҳарфи.....	21
Йой ҳарфи.....	21
Жим ҳарфи.....	24
Чим ҳарфи.....	24
Хе ҳарфи.....	25
Ҳойи ҳутги ҳарфи.....	25
Ҳойи ҳавваз ҳарфи.....	26

Син ҳарфи.....	28
Шин ҳарфи.....	29
Лом ҳарфи.....	30
Мим ҳарфи.....	30
Коф ҳарфи.....	31
Гоф ҳарфи.....	33
Лигатуралар.....	34
Фе ҳарфи.....	35
Қоф ҳарфи.....	35
Сод ҳарфи.....	39
Зод ҳарфи.....	41
То ҳарфи.....	42
Зо ҳарфи.....	43
Айн ҳарфи.....	45
Ғайн ҳарфи.....	49
Ҳарфий бирикмалар.....	51
Шаклдош ҳарфлар.....	54
Белгилар.....	56
«Ал» аниклик аргикли.....	60
Шамсия ва камария ҳарфлар.....	62
Араб изофаси.....	63
Форс изофаси.....	65
Бирлик ва ноаниқлик йойи.....	68
«Бе» инкор юкламаси.....	70
Алиф мақсура.....	70
Вови зоида.....	71
То марбута.....	72

Нисбий сифатлар.....	72
Эски ўзбек ёзувида тиниш белгиларининг қўлланилиши.....	73
Рақамлар.....	75
Ҳарфларнинг сатр чизиғига нисбатан ёзилиш ўрни.....	77
Қўлёзма асарлар матнига хос ёзув усуллари.....	79
Абجد ҳисоби.....	80
Абجد ҳисоби билан боғлиқ ҳарфий санъатларни ўрганиш хусусида.....	85
Йил ҳисоби. Таквим.....	86
Мелодий йил ҳисоби.....	87
Ҳижрий йил ҳисоби.....	88
Ҳижрий ва мелодий йилларни бирини иккинчисига айлантириш усули.....	89
Ҳижрий қамарий йил ойлари.....	90
Ҳижрий шамсий йил ойлари.....	91
Мучал йил ҳисоби.....	91
Бурж.....	92
Ҳарфий санъатлар. Таърих.....	94
Муаммо.....	97
Туюқ.....	105
Тажнис.....	108
Мувашшаҳ.....	109
Луғз ва чистон.....	111
Топишмоқлар.....	113
Ислоҳ қилинган эски ўзбек ёзуви.....	116
Ўзлашма сўзларни аниқлаш усуллари.....	119
Мустақил ўқиш учун матнлар.....	127
Настаълик хагидаги матнлар.....	188
Фойдаланилган адабиётлар.....	251

Мавжуда Ҳамидова
Нягора Сулаймонова

Эски ўзбек ёзуви

Услубий қўлланма

Мухаррир: Салима Бадалбоева
Муҳаббат Холмуратова
Компьютерда саҳифаловчи: Худоёрхон Қосимов
Зилола Сулаймонова
Мусахҳиҳа: Азиза Жиянова

Босишга 13.10. 2009 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1/32.
Таймс гарнитураси. Офсет босма. 15 шартли босма тобок.
16 нашр тобоғи. Жами 500 нусха. Буюртма №22-09

«Tezkoг-Press Print» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент ш., Фарҳод кўчаси, 21-а ўй.